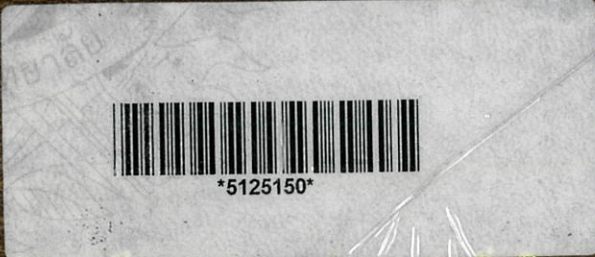

หลักพุทธธรรมที่จำเป็นต่อการพัฒนาเยาวชนในยุคปัจจุบัน

พระสุวัระ มหาวิโร (วิวัฒน์ศิลป์)

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศาสนศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

พุทธศักราช ๒๕๕๑

หลักพุทธธรรมที่จำเป็นต่อการพัฒนาเยาวชนในยุคปัจจุบัน

สงวนลิขสิทธิ์
สงวนพระบรมสาทิสลักษณ์ของพระองค์
ผู้ใดพบอยู่ในที่อื่นไม่สมควร
โปรดนำมาส่งที่แผนกห้องสมุดด้วย

พระสุวีระ มหาวิโร (วิถนศิลป์)

๑

294.315

2879 ข ๑.1

10 ก.พ. 52

MFN 9483

20160

เลขทะเบียน	5125150
เลขเรียก	294.315 ข ๑.1
วันที่	10 ก.พ. 52

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศาสนศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

พุทธศักราช ๒๕๕๑

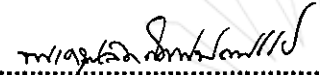
**THE NECESSARY BUDDHADHAMMA FOR YOUTH
DEVELOPMENT IN NOWADAYS**

PHRA SUVIRA MAHAVIRO (WATTHANASIN)

**A THESIS SUBMITTED IN PARTIAL FULFILLMENT OF THE REQUIREMENTS
FOR THE DEGREE OF MASTER OF ARTS
DEPARTMENT OF BUDDHIST STUDIES
GRATUATE SCHOOL
MAHAMAKUT BUDDHIST UNIVERSITY
B.E. 2551 (2008)**

หัวข้อวิทยานิพนธ์ : หลักพุทธธรรมที่จำเป็นต่อการพัฒนาเยาวชนในยุคปัจจุบัน
ชื่อนักศึกษา : พระสุวีระ มหาวิโร (วัฒนศิลป์)
สาขาวิชา : พุทธศาสนศึกษา
อาจารย์ที่ปรึกษา : พระครูปลัดสัมพิพัฒนวิริยาจารย์ (สุเทพ)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย อนุมัติให้หัวข้อวิทยานิพนธ์นี้
เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศาสนศาสตรมหาบัณฑิต

..... คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
(พระครูปลัดสัมพิพัฒนวิริยาจารย์)

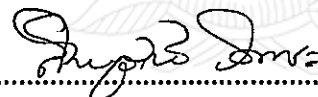
คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ
(พระเทพวิสุทธิกวี)

..... อาจารย์ที่ปรึกษา
(พระครูปลัดสัมพิพัฒนวิริยาจารย์)

..... กรรมการ
(รองศาสตราจารย์จำนง คันธิก)

..... กรรมการ
(ดร.สุวิญ รักษัตย์)

..... กรรมการ
(ดร.สมบูรณ์ วัฒนะ)

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Thesis Title : The Necessary Buddhadhamma for Youth Development in
Nowadays
Student's Name : Phra Suvira Mahaviro (Watthanasin)
Department : Buddhist studies
Advisor : Phrakhrupaladsampipattanaviriyajarn

Accepted by the Graduate School, Mahamakut Buddhist University in Partial
Fulfillment of the Requirements for the Master's Degree.

P. Sampipattanaviriyajarn
.....
(Phrakhrupaladsampipattanaviriyajarn) **Dean of Graduate
School**

Thesis Committee

[Signature]
.....
Chairman
(Phratepvisuddhikavi)

P. Sampipattanaviriyajarn
.....
(Phrakhrupaladsampipattanaviriyajarn) **Advisor**

C. Kanthik
.....
Member
(Assoc.Prof.Chamnong Kanthik)

D. Suvin
.....
Member
(Dr.Suvin Ruksat)

S. Watana
.....
Member
(Dr.Somboon Watthna)

Copyright of the Graduate School, Mahamakut Buddhist University

หัวข้อวิทยานิพนธ์	: หลักพุทธธรรมที่จำเป็นต่อการพัฒนาเยาวชนในปัจจุบัน
นักศึกษา	: พระสุวิระ มหาวิโร (วัชรนิลป)
สาขาวิชา	: พุทธศาสนศึกษา
อาจารย์ที่ปรึกษา	: พระครูปลัดสัมพิพัฒนวิริยาจารย์
ปีการศึกษา	: ๒๕๕๐

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์นี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพุทธธรรมกับชีวิตเยาวชน เพื่อศึกษาหลักพุทธธรรมที่จำเป็นต่อการพัฒนาเยาวชน และเพื่อศึกษาคุณค่าและประโยชน์การใช้พุทธธรรมพัฒนาเยาวชนในปัจจุบัน โดยศึกษาจากเอกสารปฐมภูมิ คือพระไตรปิฎก อรรถกถา และเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผลจากการวิจัย พบว่า :

พุทธธรรมหมายถึงธรรมของพระพุทธเจ้าที่ตรัสรู้แล้ว เป็นธรรมที่มีความเป็นเหตุเป็นผล ทรงสภาพไว้ทั้งฝ่ายดีและฝ่ายชั่ว ไม่เปลี่ยนแปลงไปตามสภาพแวดล้อม การแสดงธรรมของพระพุทธเจ้าก็แสดงความเป็นจริงเหล่านี้ ทั้งที่เป็นหลักคิดเรียกว่ามัชฌิมาธรรมและที่เป็นหลักปฏิบัติเรียกว่ามัชฌิมาปฏิปทา

เยาวชน คือบุคคลที่มีวัยเยาว์ เป็นวัยรุ่น วัยที่เจริญเข้าสู่ภาวะซึ่งเป็นผลมาจากทัศนคติ ความเชื่อ ความต้องการต่างๆ ในสังคม อยู่ระหว่างวัยที่กำลังพัฒนาการขั้นหนึ่งจนกระทั่งถึงขั้นมีวุฒิภาวะเป็นแบบผู้ใหญ่ เยาวชนจะมีสภาพร่างกาย จิตใจ อารมณ์ สังคม และความรู้สึกด้านจริยธรรมแตกต่างไปจากวัยเด็กและวัยผู้ใหญ่ จึงทำให้วัยนี้ได้รับผลกระทบได้ง่าย หากไม่ได้รับการดูแลก็จะสร้างปัญหาให้แก่สังคมได้ง่าย

การพัฒนาเยาวชนด้วยหลักพุทธธรรมที่จำเป็นนั้น ประการแรกสุดใช้หลักของกัลยาณมิตร หลักพุทธธรรมที่แสดงไว้ในมงคลสูตร หลักการทั้งหมดนี้เมื่อสรุปลงในหลักการใหญ่ของพระพุทธศาสนา ก็คือ การพัฒนาตามหลักไตรสิกขา คือศีล สมาธิ และปัญญา ส่วนวิธีที่ปฏิบัติให้ดำเนินการตามวิธีแห่งการอบรมทำให้เจริญ หรือหลักพัฒนาที่เรียกว่า ภาวนา ได้แก่ กายภาวนา สีลภาวนา จิตภาวนา และปัญญาภาวนา เยาวชนที่พัฒนาตามหลักพุทธธรรมนี้ย่อมเป็นเยาวชนที่มีคุณค่า สามารถเลื่อนระดับจิตที่พัฒนาจากระดับปุถุชน เป็นกัลยาณชน และอาจเป็นได้ถึงอริยชนในที่สุด

Thesis Title : **The Necessary Buddhadhamma for Youth Development
In Nowadays**

Student's Name : **Phra Suvira Mahaviro (Watthanasin)**

Department : **Buddhist Studies**

Advisor : **Phragrupaladsampipattanaviriyajarn**

Academic Year : **B.E. 2550 (2007)**

ABSTRACT

This thesis aims to study Buddhadhamma and youth, to study Buddhist teachings suitable for developing youths and to study value and advantage of youth development in modern day through all data beginning with primary sources, namely Tipitaka, commentaries, as well as other data.

It was found that Buddhadhamma is teaching of the Enlightened Buddha which consists of cause and effect remaining both good and bad states. The states would never be changed by an environment. The Buddha delivers the teachings as the view of thought called Middlehood and the way to practice called Middle Path.

Youth is pointed to the one who has an average age between child and adult. Youth is also called teenage whosoever the physical process is growing up to be the state of adult together with psychical state. All hormone and view are changing to adult. Therefore, youth seems to be easily affected with sensitive objects. He or she will make troubles and some social problems if without closing care.

In order to train them to be in the right way of development, particularly in Buddhist perspectives, there is a set of significant Buddhist principles which are suitable for developing youths. First of all they should be closing with a good friend, then follow with the developing system of the best auspicious blessings. As a matter of fact, the process of threefold training is also included therein. At last, youth has to practice systematically the method of development, called Bhavana, namely; Kaya Bhavana, Sila Bhavana, Citta Bhavana and Panna Bhavana. Youth who has developed through these significant Buddhist teachings, can be both bodily and mentally growth up rising from the ordinary state to the virtual one and attaining state of noble one at the end.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เรื่อง “หลักพุทธธรรมที่จำเป็นต่อการพัฒนาเยาวชนในยุคปัจจุบัน” สำเร็จ ลุล่วงได้ด้วยดีและเป็นไปตามหลักการที่ถูกต้องของการทำวิทยานิพนธ์ครั้งนี้ เพราะได้รับความ อนุเคราะห์จากอาจารย์ที่ปรึกษาคือ พระครูปลัดสัมพิพัฒน์วิริยาจารย์ ที่ได้เอาใจใส่ตรวจทาน แก้ไข ปรับปรุง และแนะนำให้คำปรึกษาด้วยดีเสมอมา จึงขอขอบพระคุณเป็นอย่างยิ่ง

ขอกราบพระคุณอย่างสูง ต่อท่านที่ให้การอุปถัมภ์ สนับสนุนทุนการวิจัยในครั้งนี้เป็น อย่างดีทั้งฝ่ายบรรพชิตและคฤหัสถ์ ได้แก่ เจ้าประคุณสมเด็จพระญาณวโรดม พระธรรมวิสุทธิ กวี พระเทพติลก พระเทพวิสุทธิกวี พระเทพวรคุณ ซึ่งล้วนแต่มีความห่วงใยถวายเป็นคำแนะ นำ คำปรึกษา แก่ผู้วิจัยด้วยดีมาตลอด

ขอขอบพระคุณพระอาจารย์มหาบุญล้อม สุบุญโญ อดีตหัวหน้าศูนย์ศึกษาพุทธศาสนา วันอาทิตย์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ที่ช่วยเหลือมาด้วยดีทุกอย่าง

การค้นคว้าวิจัยได้รวบรวม เรียบเรียง ตัดต่องานวิจัยให้มีระเบียบวิธีวิจัยถูกต้องตาม แบบแผน คอยควบคุมดูแล ชัดเกลา เนื้อหาสาระอย่างเข้มงวด ละเอียดถี่ถ้วนครบถ้วนบริบูรณ์ เพราะอาจารย์ ดร.สุวิญ รักสัตย์ ช่วยให้คำแนะนำด้วยดีเสมอมา

ขออนุโมทนาขอบคุณผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการทำวิทยานิพนธ์ที่ไม่ได้กล่าวนามทุกท่าน ขอขอบพระคุณครูอาจารย์ทุกท่าน ที่ได้ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ และคุณความดีอันเกิดจาก การทำวิทยานิพนธ์ครั้งนี้

และขออโหมบูชาแด่พระรัตนตรัย ตลอดถึงบิดามารดา พระอุปัชฌาจารย์ทุกท่าน ตลอดถึงเพื่อนร่วมเกิด แก่ เจ็บ ตาย ทุกท่านด้วยเทอญ

พระสุวีระ มหาวีโร (วัณนศิลป์)

มีนาคม ๒๕๕๑

สารบัญคำย่อ

การเขียนวิทยานิพนธ์นี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาจากพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๙ โดยใช้วิธีเทียบเคียงกับพระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ ทั้งคัมภีร์ภาษาบาลี คือคัมภีร์พระไตรปิฎกและคัมภีร์อรรถกถา ชื่อย่อของคัมภีร์เหล่านั้นมีชื่อเต็มดังนี้

คำย่อ	คำเต็ม
พระวินัยปิฎก	
วิ.มหา.	วินัยปิฎก มหาวิภังค
วิ.ม.	วินัยปิฎก มหาพคค
พระสุตตันตปิฎก	
ที.สี.	พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีลขุททกค
ที.ม.	พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาพคค
ที.ปา.	พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกถคค
ม.มู.	พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก
ม.ม.	พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปณณาสก
ม.อุ.	พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปณณาสก
สั.ส.	พระสุตตันตปิฎก สัยจตุตถนิกาย สคาถวคค
สั.นิ.	พระสุตตันตปิฎก สัยจตุตถนิกาย นีทานวคค
สั.ข.	พระสุตตันตปิฎก สัยจตุตถนิกาย ขนธวารวคค
สั.สพท.	พระสุตตันตปิฎก สัยจตุตถนิกาย สพทวคค
สั.ม.	พระสุตตันตปิฎก สัยจตุตถนิกาย มหาวารวคค
อง.เอก.	พระสุตตันตปิฎก องคุตตรนิกาย เอกนิปาต
อง.ทุก.	พระสุตตันตปิฎก องคุตตรนิกาย ทุกนิปาต
อง.ติก.	พระสุตตันตปิฎก องคุตตรนิกาย ติกนิปาต
อง.จตุก.	พระสุตตันตปิฎก องคุตตรนิกาย จตุกนิปาต
อง.ปญจก.	พระสุตตันตปิฎก องคุตตรนิกาย ปญจกนิปาต
อง.ฉก.	พระสุตตันตปิฎก องคุตตรนิกาย ฉกนิปาต
อง.สตตก.	พระสุตตันตปิฎก องคุตตรนิกาย สตตกนิปาต
อง.อฏฐก.	พระสุตตันตปิฎก องคุตตรนิกาย อฏฐกนิปาต

อง.นวก.	พระสุตตันตปิฎก องคุดตินิกาย นวกนิปาต
อง.ทสก.	พระสุตตันตปิฎก องคุดตินิกาย ทสกนิปาต
อง.เอกาทสก.	พระสุตตันตปิฎก องคุดตินิกาย เอกาทสกนิปาต

พระอภิธรรมปิฎก

อภิ.สง.	อภิธมฺมปิฎก ธมฺมสงคฺคณี
อภิ.วิ.	อภิธมฺมปิฎก วิภงฺกปาฬิ
อภิ.ป.	อภิธมฺมปิฎก ปฏฐานปาฬิ

ปกรณ์วิเสส

วิสุทฺธิ.	วิสุทฺธิมคฺคปกรณ์
-----------	-------------------

อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

อง.เอกก.อ.	องคุดตินิกาย มโนรทปฺรูณี เอกกนิปาตอฏฐกถา
อง.ทก.อ.	องคุดตินิกาย มโนรทปฺรูณี ทุกาทินิปาตอฏฐกถา
ช.ช.อ.	ชุตฺตทกนิกาย ปรมตฺตชยติกา ชุตฺตทปารุอฏฐกถา
ช.ข.อ.	ชุตฺตทกนิกาย ธมฺมปทฏฐกถา
ช.สุ.อ.	ชุตฺตทกนิกาย ปรมตฺตชยติกา สุตฺตนิปาตอฏฐกถา

ตัวเลขที่อยู่หลังชื่อย่อคัมภีร์

การอ้างอิงด้วยเลขหลังชื่อย่อคัมภีร์ในวิทยานิพนธ์เล่มที่ใช้ ๒ แบบ คือ แบบ ๓ ตอน ใช้อ้างอิงพระไตรปิฎก เช่น ที.สี. ๙/๔๘๔/๒๑๔ หมายถึง ทีฆนิกาย สีลขุทฺตทคฺค เล่มที่ ๙ ข้อที่ ๔๘๔ หน้า ๒๑๔ และแบบ ๒ ตอน ใช้อ้างอิงอรรถกถา และคัมภีร์อื่นๆ เช่น ช.ช.อ. ๑/๒๐๘ หมายถึง ชุตฺตทกนิกาย ปรมตฺตชยติกา ชุตฺตทปารุอฏฐกถา เล่ม ๑ หน้า ๒๐๘ เป็นต้น

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ข
กิตติกรรมประกาศ	ค
สารบัญคำย่อ	ง
สารบัญ	จ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ ขอบเขตของการวิจัย	๓
๑.๓ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๓
๑.๔ วิธีดำเนินการวิจัย	๓
๑.๕ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๔
๑.๖ คำนิยามศัพท์เฉพาะ	๕
๑.๕ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๖
บทที่ ๒ พุทธธรรมกับชีวิตเยาวชน	๗
๒.๑ ความหมายของพุทธธรรม	๗
๒.๒ จุดกำเนิดพุทธธรรม	๑๗
๒.๓ ลักษณะของพุทธธรรม	๒๑
๒.๓.๑ ลักษณะของพุทธธรรมตามอาการที่ทรงแสดง	๒๑
๒.๓.๒ ลักษณะแห่งความเป็นจริง	๒๓
๒.๓.๓ ลักษณะแห่งความเป็นสภาวะธรรม	๒๕
๒.๔ ความหมายเยาวชน	๓๒
๒.๕ ความสำคัญของปัญหาของเยาวชน	๓๓
๒.๕.๑ เยาวชนกับปัญหายาเสพติด	๓๔
๒.๕.๒ เยาวชนกับปัญหาการพนัน	๓๕
๒.๕.๓ เยาวชนกับปัญหาเพศสัมพันธ์	๓๕
๒.๕.๔ เยาวชนกับปัญหาติดยาเสพติดคอมพิวเตอร์	๓๖

บทที่ ๓	หลักพุทธธรรมที่จำเป็นต่อการพัฒนาเยาวชน	๓๗
	๓.๑ การพัฒนาเยาวชนตามหลักกัลยาณมิตร	๓๗
	๓.๒ การพัฒนาเยาวชนตามหลักมงคลสูตร	๔๕
	๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	๗๔
	๓.๓.๑ การสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	๗๕
	๓.๓.๒ อธิจิตตสิกขา	๘๑
	๓.๓.๓ อธิปัญญาสิกขา	๘๔
บทที่ ๔	คุณค่าและประโยชน์การใช้พุทธธรรมพัฒนาเยาวชนในปัจจุบัน	๘๘
	๔.๑ การพัฒนาเยาวชนทางกาย	๘๘
	๔.๒ การพัฒนาเยาวชนทางความประพฤติ	๙๕
	๔.๓ การพัฒนาเยาวชนทางจิต	๑๐๐
	๔.๓.๑ ขั้นตอนกลมเกลียวจิต	๑๐๓
	๔.๓.๒ ขั้นตอนบำเพ็ญตบะและประพฤติพรหมจรรย์	๑๐๗
	๔.๔ การพัฒนาเยาวชนทางปัญญา	๑๑๒
	๔.๕ คุณค่าจากการพัฒนาตนของเยาวชน	๑๑๘
	๔.๕.๑ คุณค่าด้านปัจเจกชน	๑๑๘
	๔.๕.๒ คุณค่าเยาวชนที่พัฒนาแล้วต่อสังคม	๑๒๐
บทที่ ๕	สรุป และข้อเสนอแนะ	๑๒๑
	๕.๑ บทสรุป	๑๒๑
	๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๑๒๒
	๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย	๑๒๒
	๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย	๑๒๖
	บรรณานุกรม	๑๒๗
	ประวัติผู้วิจัย	๑๓๑

สารบัญตาราง

ตารางที่ ๑ แสดงที่สาธารณประโยชน์ในเขตพื้นที่ตำบลธาตุ อำเภอเชียงคาน
จังหวัดเลย

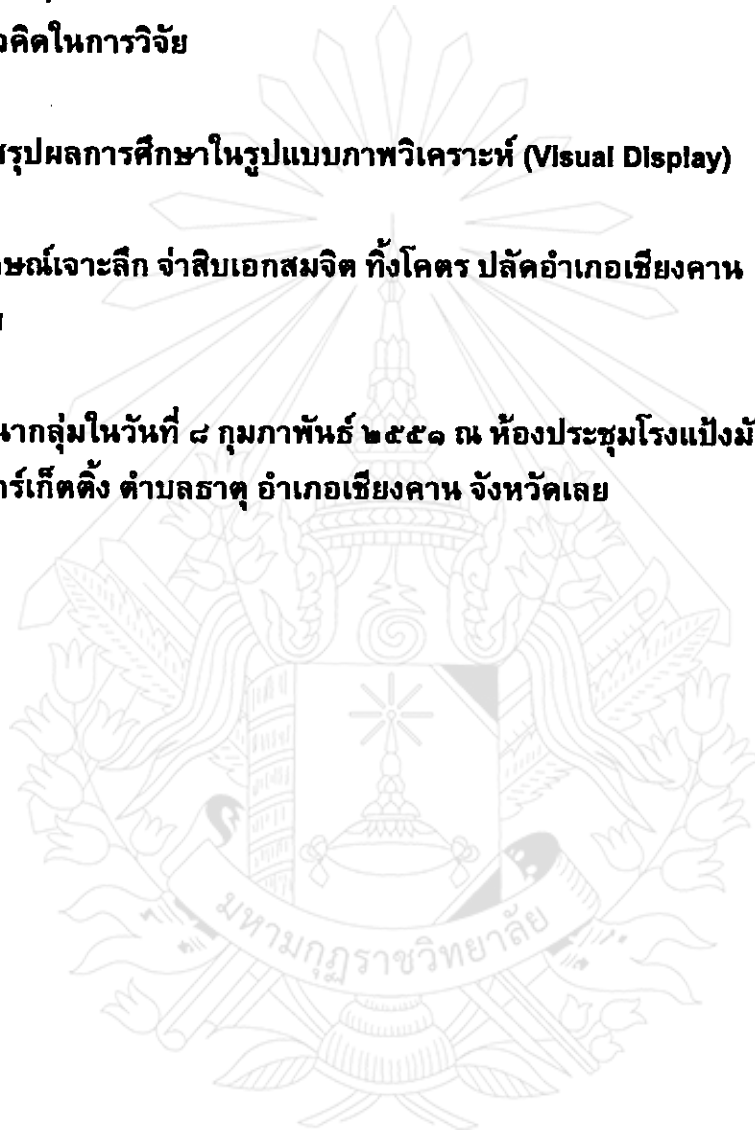
หน้า
๕

สารบัญภาพ

หน้า

ภาพที่ ๑	แสดงระดับชั้นการมีส่วนร่วม	๑๓
ภาพที่ ๒	กระบวนการของระบบประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม (Process of Participation)	๑๔
ภาพที่ ๓	กรอบแนวคิดในการวิจัย	๘๑
ภาพที่ ๔	แสดงข้อสรุปผลการศึกษาในรูปแบบภาพวิเคราะห์ (Visual Display)	๑๐๔
ภาพที่ ๕	การสัมภาษณ์เจาะลึก จำสืบเอกสมจิต ทังโคตร ปลัดอำเภอเชียงคาน ฝ่ายความมั่นคง	๑๓๓
ภาพที่ ๖	การสนทนากลุ่มในวันที่ ๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๑ ณ ห้องประชุมโรงเป็งมัน จ.เจริญมาร์เกิดตั้ง ตำบลธาตุ อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย	๑๓๓

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาสากล เนื่องจากหลักธรรมในพระพุทธศาสนาเป็นสังฆธรรมที่มีอยู่อย่างนั้นนั่นเองไม่ว่า พระพุทธเจ้าจะอุบัติหรือไม่ ดังพระบาลีพระพุทธพจน์ว่า “ธัมมัญญิตตา ธัมมนิยามตา” ด้วยเหตุนี้หลักธรรมในพระพุทธศาสนาจึงเป็นอกาลิก ไม่จำกัดกาล อีกทั้งไม่จำกัดเพศ ผิพรรณ ชาติ วรรณะใดๆ ผู้ใดปฏิบัติก็ย่อมได้รับผลแห่งธรรมนั้น หลักธรรมในพระพุทธศาสนาจึงใช้ได้ทั่วไปกับทุกชั้นวรรณะ ทุกเพศ ทุกวัย ไม่จำกัดกาลเวลา แต่ปัญหาอยู่ที่ว่า หลักธรรมหมวดไหนจะใช้อย่างไร หลักธรรมหมวดไหนจะใช้ในสถานการณ์อย่างไร จะปรับประยุกต์ใช้อย่างไร จึงเป็นสิ่งที่ต้องนำมาศึกษาและจัดการเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อสังคม

ปัจจุบันเป็นที่ทราบชัดกันอยู่แล้วว่า สภาพสังคมนั้นมีปัญหาที่เกิดมาจากปัจจัยอันหลากหลาย ยิ่งนับวันปัญหาเหล่านั้นก็ยิ่งทวีคูณขึ้นเรื่อยๆ จนผู้มีส่วนเกี่ยวข้องไม่สามารถที่จะแก้ไขปัญหาได้ทัน ซึ่งยังไม่ต้องพูดถึงเรื่องคิดป้องกัน แต่ถึงอย่างไรก็ตาม มนุษย์ก็จำเป็นต้องแก้ปัญหา เพราะไม่อาจปล่อยให้เรื้อรัง บ่อนทำลายคุณภาพชีวิตของมนุษย์อยู่ตลอดไป ถ้าหากจะมองปัญหาที่เกิดขึ้นแล้วสรุปลง ก็แยกเป็น ๒ ด้าน คือ ปัญหาที่เกิดจากปัจจัยภายนอก และปัญหาที่เกิดจากปัจจัยภายใน ปัญหาที่เกิดจากปัจจัยภายนอกนั้นมีมากมาย ทั้งที่เป็นส่วนที่มนุษย์สร้างขึ้นเอง ได้แก่ปัญหาสิ่งแวดล้อมทั้งหลาย ปัญหาทางเศรษฐกิจ ปัญหาทางอาชญากรรมต่างๆ และยังมีปัญหาที่ไม่ได้เกิดจากมนุษย์โดยตรงได้แก่ ปัญหาของสภาพดินฟ้าอากาศ ความผันผวนของฤดูกาล ก็กระทบต่อมนุษย์อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ อีกส่วนหนึ่งคือปัญหาภายใน ได้แก่ปัญหาที่เกิดจากการควบคุมตนเองไม่ได้ ถูกกิเลสอย่างหยาบชักจูงให้ก่อเกิดปัญหา โดยมากแล้วก็อยู่ในส่วนของปัญหาศีลธรรม ซึ่งก็ได้แก่ ปัญหาชาติศีลข้อที่ ๑ ปัญหาเกี่ยวกับชีวิต การเบียดเบียนกันและกัน ขาดความรัก ความเมตตาต่อกัน จนกลายเป็นปัญหาระดับเล็กคือ ระดับกระทบกระทั่งระหว่างบุคคลจนกระทั่งถึงระดับปัญหาใหญ่ คือ เกิดสงครามทำลายล้างกัน ปัญหาชาติศีลข้อที่ ๒ คือ ปัญหาเกี่ยวกับทรัพย์สิน วัตถุ ก็ได้แก่การแย่งชิงทรัพย์ การแข่งขันทางการค้า การเอาเปรียบซึ่งกันและกัน ขาดการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กันและกัน ปัญหาชาติศีลข้อที่ ๓ ได้แก่ปัญหาเกี่ยวกับทางเพศ คือ ปัญหาการแย่งชิงรักหักสวาท การช่มเหลงทางเพศ ปัญหาความไม่รู้จักพอทางเพศ จนทำให้เกิดโรคภัยตามมา ได้แก่ โรคเอดส์ เป็นต้น ขาดการพึงพอใจในคู่ครองของตน ปัญหาที่เกิดจากศีลข้อที่ ๔ ได้แก่ ปัญหาทางการสื่อสาร หมายถึง การใช้วาจาไม่เป็นจริง การใช้วาจาเพื่อทำลายผู้อื่น การใช้วาจาเพื่อหาประโยชน์ ขาด

ความซื่อสัตย์สุจริต ขาดความมีสติจะ ปัญหาที่เกิดจากศีลข้อที่ ๕ คือ ปัญหาเกี่ยวกับสิ่งเสพติด มอมเมา มั่วเมาทั้งหลาย ได้แก่ ปัญหาที่เกิดจากใช้สารเสพติดมอมเมาสังคม หาประโยชน์จากการค้าขายสารเสพติด ทำลายระบบประสาทของมนุษย์ ขาดความมีสติที่สมบูรณ์ในการคิดพิจารณา เมื่อพิจารณาแล้ว ปัญหาต่างๆ ที่เกิดในสังคมก็เกิดสืบเนื่องจากการขาดศีลทั้งสิ้น แต่จะทำอย่างไรที่จะทำให้คนในสังคมยึดถือศีลธรรมมาปฏิบัติไม่ใช่เรื่องง่าย เพราะระดับสมรรถภาพทางกายภาพและทางความคิดของคนไม่เท่าเทียมกัน

สถาบันที่ควรมีบทบาทอย่างมากที่จะช่วยเหลือในการแก้ปัญหาสังคมที่มีอยู่ก็คือสถาบันทางศาสนา ในประเทศไทยถือว่า พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ พระสงฆ์และผู้ที่มิชอบทางด้านศาสนาจะต้องช่วยเหลือในการแก้ไข ในการจะรณรงค์ให้ประชาชนในชาติให้ความสนใจในศีลธรรม ให้หันมาปฏิบัติธรรม ซึ่งสามารถทำให้ลดปัญหาได้ การปฏิบัติตามศีลธรรม เป็นเหมือนการฉีดภูมิคุ้มกันไม่ให้กิเลสอย่างหยาบชุกจงจิตใจให้กระทำความผิดได้ง่ายอย่างน้อยก็ทำให้เกิดการยับยั้งชั่งใจไว้

การจะเข้าไปแก้ไขปัญหาต่างๆ ดังกล่าว สมควรที่จะต้องทำจากส่วนน้อยไปหามาก อันที่จริงพระพุทธศาสนานั้นเน้นไปที่ปัจเจกชน ถ้าหากทุกคนครองตนเองได้ สังคมก็จะดีเอง คือเริ่มจากตนเอง ขยายไปสู่ระดับครอบครัว ขยายไประดับหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัด และประเทศ ในระดับนี้ใช้พื้นที่เป็นตัวแบ่ง อีกประการหนึ่งใช้ระดับช่วงวัยเป็นตัวแบ่ง หมายความว่า การจะแก้ปัญหาใดๆ ให้เน้นไปที่เยาวชนของชาติ ในช่วงวัยที่กำลังจะได้รับผลกระทบจากปัญหาต่างๆ ในสังคม ถ้าหากพยายามให้ความรู้ และให้การฝึกฝนอบรมเยาวชนให้มีภูมิคุ้มกันที่ดี เยาวชนเหล่านี้เองจะกลายเป็นกำลังสำคัญ จะเป็นน้ำใหม่ที่จะช่วยเหลือชาติให้อยู่รอดปลอดภัยต่อไป เยาวชนนั้นก็ยังมีหลายระดับ ในที่นี้จะมุ่งถึงเยาวชนในระดับที่จะก้าวไปสู่ความเป็นผู้ใหญ่ ที่จะก้าวไปเป็นกำลังของชาติ

ถ้ามองเยาวชนในปัจจุบันนี้ ถือว่า อยู่ภายใต้ความเสี่ยงหลายปัจจัยที่ทำให้เยาวชนในชาติเสียหาย ซึ่งผู้ที่เกี่ยวข้องก็จะโทษกันไปมา ลงท้ายก็โทษการศึกษา แต่ไม่ว่าจะโทษอะไร ในฐานะผู้รับผิดชอบต่อชีวิตของเยาวชนในชาติต้องให้ความใส่ใจ และไม่อาจจะละทิ้งได้ ปัญหาจึงอยู่ที่ว่า จะทำอย่างไรให้เยาวชนเหล่านี้มีทิศทางในชีวิตที่ดี ทำอย่างไรจึงจะปลูกฝังศีลธรรมลงในกมลสันดาน เพื่อให้เป็นภูมิคุ้มกันให้เขา ในทางพระพุทธศาสนามีกระบวนการอย่างไรหรือไม่ มีหลักธรรมใดหรือไม่ และมีผู้ใดที่จะเข้าไปปรับใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาอย่างเป็นรูปธรรม ชี้ให้เห็นคุณโทษ ประโยชน์ มิใช่ประโยชน์ให้แก่เยาวชนเหล่านี้

ด้วยเหตุผลความสำคัญดังกล่าว จึงเป็นส่วนสำคัญให้ผู้วิจัยประสงค์จะทำวิจัยเรื่องนี้ คือ ศึกษาวิจัยการใช้หลักพุทธธรรมมาปรับใช้พัฒนาเยาวชนในยุคปัจจุบัน อันจะเป็นประโยชน์การพัฒนาเยาวชนของชาติให้มีคุณภาพ สอดคล้องกับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ และให้สอดคล้องกับการดำรงตนของเยาวชนตามพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภายใต้การใช้ชีวิตอย่างพอเพียง

๑.๒ วัตถุประสงค์การวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาพุทธธรรมกับชีวิตเยาวชน
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาหลักพุทธธรรมที่จำเป็นต่อการพัฒนาเยาวชน
- ๑.๒.๓ เพื่อศึกษาคุณค่าและประโยชน์การใช้พุทธธรรมพัฒนาเยาวชนในปัจจุบัน

๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่องนี้มีขอบเขต ดังนี้

๑.๓.๑ มุ่งเน้นที่หลักพุทธธรรมที่จำเป็นของพระพุทธศาสนาเถรวาท ตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎก อรรถกถา และเอกสารที่เกี่ยวข้องอื่นๆ ในส่วน ความเป็นมา ความหมาย ประเภท ลักษณะ

๑.๓.๒. เยาวชนที่ต้องการศึกษา คือ เยาวชนที่มีอายุ ๑๒ – ๑๗ ปี ตามระดับอายุที่ระบุไว้ในพจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน

๑.๓.๓. หลักธรรมที่จำเป็นจะใช้มุ่งเน้นไปที่หลักธรรมที่ส่งเสริมการพัฒนาเยาวชน

๑.๓.๔ มุ่งศึกษาวิธีการในการปฏิบัติตามหลักพุทธธรรม และคุณค่าที่เกิดจากการปฏิบัติตามพุทธธรรมของเยาวชนในด้านที่ส่งผลต่อสังคมในระดับปัจเจกชนและระดับประเทศ

๑.๔ วิธีดำเนินงานวิจัย

๑.๔.๑ งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงเอกสาร Documentary Research คือ ศึกษาจากเอกสารปฐมภูมิ ได้แก่ พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และเอกสารทุติยภูมิ ได้แก่ ตำรา เอกสารทางวิชาการ เอกสารทางงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๔.๒. รวบรวมข้อมูลจากเอกสารทั้งหมดมาศึกษาวิจัยในเชิงพรรณนา วิเคราะห์แยกแยะความสำคัญของหลักพุทธธรรมที่จำเป็นโดยยึดแนวทางการส่งเสริมพัฒนาคุณภาพเป็นสำคัญ

๑.๔.๓. เรียบเรียง วิเคราะห์ข้อมูล ที่ได้มาโดยเพื่อให้อยู่ในหมวดหมู่ของหลักพุทธธรรมที่จำเป็นจนได้เนื้อหาสาระที่เป็นประโยชน์ ครบถ้วนบริบูรณ์ ถูกต้อง และชัดเจน

๑.๕ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พระมหาวิระศักดิ์ อคฺควิโร ศึกษาวิจัยเรื่อง “ทัศนคติในการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปใช้ในการดำเนินชีวิต : ศึกษาเฉพาะกรณี นักเรียนมัธยมศึกษาปีที่ ๖ จังหวัดนครพนม” พบว่า นักเรียนมีทัศนคติเห็นด้วยกับการศึกษาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ทำให้ตนเองและสังคมอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข เห็นด้วยกับกฎแห่งกรรม การสอนเรื่องทุกข์ทำให้นักเรียนเห็นโลกตามความเป็นจริง เห็นด้วยกับการใช้หลักสามัคคีธรรมอยู่ร่วมกัน โดยสรุป

หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ถ้าศึกษาให้เข้าใจและลงมือปฏิบัติอย่างแท้จริงแล้ว จะทำให้ผู้ปฏิบัติ ครอบครั้ว และสังคมอยู่อย่างมีความสุข^๑

สุพิศ จันทรบุต ศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนาจริยธรรมของเยาวชนในโรงเรียนมัธยมศึกษา” พบว่า การพัฒนาเยาวชนนั้นต้องใช้กิจกรรมเป็นตัวเชื่อมประสาน การจัดกิจกรรมค่ายจริยธรรมเยาวชน กิจกรรมเพื่อนเตือนเพื่อน เยี่ยมครอบครัว และพบปะผู้ปกครอง เยาวชนที่ได้รับการผ่านการอบรมแล้วมีพฤติกรรมเชิงจริยธรรมดีขึ้น พบว่า การใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมตามขั้นตอนการพัฒนาเหตุผลเชิงจริยธรรมของโคลเบอร์กตั้งแต่วันที่ ๑ ถึงวันที่ ๖ มีค่าเฉลี่ยเปลี่ยนแปลงระดับพฤติกรรมที่ดีขึ้น ๗ ประเด็น และมีการเปลี่ยนแปลงลดลง ๓ ประเด็น พฤติกรรมเชิงจริยธรรมของเยาวชน มีค่าเฉลี่ยเพิ่มขึ้นทุกประเด็น พฤติกรรมเชิงจริยธรรมของเยาวชนตามความคิดเห็นของผู้ปกครอง มีค่าเฉลี่ยเปลี่ยนแปลงระดับพฤติกรรมเชิงจริยธรรมเพิ่มขึ้น ๑๔ กิจกรรม ไม่เปลี่ยนแปลง ๖ กิจกรรม^๒

ประโยชน์ สังกสิทธิ์ ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์กระบวนการของการพัฒนาตนตามแนวคำสอนในมงคลสูตร” พบว่า คำสอนแต่ละข้อ (มงคลสูตร ๓๘ ข้อนั้น) ต่างแสดงถึงวิธีการของการพัฒนาตน โดยเรียงลำดับจากง่ายไปหายาก จากขั้นพื้นฐานไปจนถึงขั้นสูงสุดจากระดับโลกียะไปจนถึงระดับโลกุตระ บุคคลผู้ปฏิบัติตามหลักคำสอนในมงคลสูตรได้อย่างสมบูรณ์แล้วย่อมได้ชื่อว่าเป็นผู้พัฒนาตน

คำสอนในมงคลสูตรแบ่งออกเป็น ๒ ระดับ คือ ระดับของการพัฒนาชีวิตเพื่อให้เป็นคนดีของสังคม (มงคลที่ ๑-๑๘) และระดับของการพัฒนาจิตเพื่อความสันติเกเลส (มงคลที่ ๑๙-๓๘) โดยในระดับของการพัฒนาชีวิตเพื่อให้เป็นคนดีของสังคมนั้นประกอบด้วย ๕ ขั้นตอน คือ การสร้างมาตรฐานกฎเกณฑ์ทางความคิดเห็นที่ถูกต้อง (มงคลที่ ๑-๓) การเตรียมปัจจัยพื้นฐานที่จำเป็นในการสร้างชีวิต (มงคลที่ ๔-๖) การฝึกฝนอบรมตนให้เป็นผู้มีความสามารถ (มงคลที่ ๗-๑๐) การบำเพ็ญประโยชน์ต่อครอบครัว (มงคลที่ ๑๑,๑๔) และการบำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคม (มงคลที่ ๑๕-๑๘) ส่วนในระดับของการพัฒนาจิตเพื่อความสันติเกเลสนั้นประกอบด้วย ๕ ขั้นตอน คือการเตรียมความพร้อมสำหรับการฝึกฝนอบรมจิต (มงคลที่ ๑๙-๒๑) การอบรมคุณธรรมและแสวงหาธรรมเบื้องต้น (มงคลที่ ๒๒-๒๖) การอบรมคุณธรรมและแสวงหาธรรมเบื้องต้น (มงคลที่

^๑พระมหาวีระศักดิ์ อคฺคฺวิโร “ทัศนคติในการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปใช้ในการดำเนินชีวิต : ศึกษาเฉพาะกรณี นักเรียนมัธยมศึกษาปีที่ ๖ จังหวัดนครพนม”, **วิทยานิพนธ์ ศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย), ๒๕๔๔, ๑๕๐ หน้า.

^๒สุพิศ จันทรบุต “การพัฒนาจริยธรรมของเยาวชนในโรงเรียนมัธยมศึกษา”, **วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยขอนแก่น), ๒๕๔๔, ๑๖๕ หน้า.

๒๗-๓๐) การฝึกฝนอบรมตนภาคปฏิบัติเพื่อกำจัดกิเลสให้สิ้นไป (มงคลที่ ๓๑-๓๔) และผลที่เกิดจากการปฏิบัติธรรมจนหมดกิเลส (มงคลที่ ๓๕-๓๘) ”

โสภา โกมลนาค ศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาสภาพการดำเนินงานของโรงเรียนในโครงการนาร่อง ศูนย์พัฒนาอัจฉริยภาพเด็กและเยาวชน โดยสรุปพบว่า การพัฒนาอัจฉริยภาพของเด็กนั้น ต้องจัดสิ่งแวดล้อมบริเวณโรงเรียนให้เป็นธรรมชาติมากที่สุด เพื่อให้นักเรียนได้รับการเรียนรู้จากประสบการณ์จริง ครูซึ่งเป็นบุคคลที่ใกล้ชิดต้องพัฒนาปรับปรุงการเรียนการสอนใหม่ๆ อยู่เสมอ โรงเรียนต้องมีบริเวณกว้าง มีสิ่งแวดล้อมที่ดี สะอาด ปลอดภัย ผู้ที่มีอาชีพครูต้องได้รับการเอาใจใส่ เพราะครูคือผู้ที่พัฒนาเยาวชนให้เป็นคนดีของชาติ”

พระมหาวิบูลย์ สิริภัสสโรทัย ศึกษาวิจัยเรื่อง “การส่งเสริมจริยธรรมแก่เด็กและเยาวชนในสถานสงเคราะห์เด็ก” พบว่า จริยธรรมเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาเด็กให้มีคุณภาพ ควรมีการประสานร่วมมือกับองค์กรต่างๆ ด้านการมีส่วนร่วมในกิจกรรมส่งเสริมจริยธรรม มีส่วนร่วมในการวางแผนส่งเสริมจริยธรรม เด็กจะได้นำจริยธรรมที่ได้ศึกษาไปปรับใช้ในชีวิตประจำวัน ควรส่งเสริมให้เด็กรู้จักประหยัดอดออม อดทนสร้างจิตสำนึกความรับผิดชอบตนเองและสังคม จัดหาบุคลากรผู้รับผิดชอบด้านจริยธรรมโดยตรง ตลอดถึงพัฒนาบุคลากรผู้ปฏิบัติงานให้มีความรู้ ความสามารถ และมีทักษะทางด้านการดำเนินงานเกี่ยวกับกิจกรรมส่งเสริมจริยธรรม”

วรรณะ บรรจง ศึกษาวิจัยเรื่อง “ลักษณะทางศาสนาและพฤติกรรมศาสตร์ของเยาวชนไทยจากชุมชนแผ่นดินธรรมแผ่นดินทองในภาคใต้” จากการศึกษาโดยสรุปพบว่า เยาวชนที่ได้รับการเลี้ยงดูแบบรัก สนับสนุน และส่งเสริมความเป็นพุทธมามกะจากความศรัทธามาก จะมีความเชื่อมั่นในตนเองมาก มีความก้าวร้าวน้อย ปฏิบัติตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ส่วนเยาวชนที่ได้รับความอบอุ่นจากครอบครัวปานกลางและน้อยก็มีผลต่อพฤติกรรมน้อยลงไปตามสัดส่วน งานวิจัยนี้จึงแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการอบรมเลี้ยงดูในครอบครัวและลักษณะ

“ประโยชน์ ส่งกลิ่น “การศึกษาวิเคราะห์กระบวนการของการพัฒนาตนตามแนวคำสอนในมงคลสูตร”, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์), ๒๕๔๕, ๑๓๕ หน้า.

“โสภา โกมลนาค “ศึกษาสภาพการดำเนินงานของโรงเรียนในโครงการนาร่อง ศูนย์พัฒนาอัจฉริยภาพเด็กและเยาวชน”, **วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร), ๒๕๓๙, ๑๔๐ หน้า.

“พระมหาวิบูลย์ สิริภัสสโรทัย “การส่งเสริมจริยธรรมแก่เด็กและเยาวชนในสถานสงเคราะห์เด็ก”, **วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์), ๒๕๔๕, ๑๗๐ หน้า.

ของชุมชนว่ามีผลสำคัญต่อการถ่ายทอดลักษณะทางศาสนาและลักษณะทางพฤติกรรม ศาสตร์ที่น่าปรารถนาให้แก่เยาวชนไทย ได้แก่ความเชื่อทางพุทธศาสนา การปฏิบัติทางพุทธ ศาสนา ความเชื่ออำนาจภายในตน การคบเพื่อนอย่างเหมาะสม และการไม่ก้าวร้าว ลักษณะ ของครอบครัวก็มีส่วนต่อพฤติกรรมของเยาวชนเป็นอย่างดี ไม่ว่าจะเป็นการขยายครอบครัว เยาวชนอายุมาก บิดามารดามีการศึกษาต่ำ ครอบครัวที่มีฐานะทางเศรษฐกิจต่ำ ก็กระทบต่อ พฤติกรรมศาสตร์ของเยาวชนทั้งสิ้น^๖

๑.๕ คำนิยามศัพท์เฉพาะ

- พุทธธรรม** หมายถึง ธรรมของพระพุทธเจ้า
- เยาวชน** หมายถึง บุคคลที่มีวัยเยาว์ เป็นวัยรุ่น คือ วัยแห่งพัฒนาการขั้นหนึ่ง จนกระทั่งถึงขั้นมีวุฒิภาวะเป็นแบบผู้ใหญ่
- การพัฒนา** หมายถึง ทำให้เจริญ ได้แก่กระบวนการเพิ่มความสามารถของคนเพื่อ ปรับปรุงคุณภาพชีวิตของตน โดยต่อเนื่องตามกระบวนการของการพัฒนานั้น
- มิตร** หมายถึง บุคคลที่มีความใกล้ชิด
- กัลยาณมิตร** หมายถึง บุคคลที่ใกล้ชิดที่เป็นคนดี บางครั้งก็เรียกไปได้หลายชื่อ ได้แก่ สัตบุรุษ บัณฑิต คนดี คนมีปัญญา คนมีคุณธรรม ที่ช่วยเหลือสั่งสอนผู้อื่นให้เดินทางไปสู่ แนวทางปัจจุบันได้อย่างถูกต้อง เหมาะสม

๑.๖ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- ๑.๖.๑ ทำให้ทราบความหมาย ความสำคัญ ลักษณะ ประเภท ของพุทธธรรมกับชีวิต เยาวชน
- ๑.๖.๒ ทำให้ทราบหลักพุทธธรรมที่จำเป็นต่อการพัฒนาเยาวชน
- ๑.๖.๓ ทำให้ทราบคุณค่า วิธีการและประโยชน์การใช้พุทธธรรมพัฒนาเยาวชนใน ปัจจุบัน
- ๑.๖.๔ ทำให้เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาวิจัยต่อไป

^๖วรรณะ บรรจง, "ลักษณะทางศาสนาและพฤติกรรมศาสตร์ของเยาวชนไทยจากชุมชน แผ่นดินธรรมแผ่นดินทองในภาคใต้", **วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต**, (บัณฑิต วิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร), ๒๕๓๗, ๑๖๐ หน้า.

บทที่ ๒ พุทธธรรมกับชีวิตเยาวชน

หลักธรรมในพระพุทธศาสนานั้นมีลักษณะแบ่งแยกออกเป็นระดับได้หลายระดับ เหมาะกับบุคคลหลายประเภท ไม่ว่าจะเป็นเด็ก เยาวชน หรือผู้ใหญ่ โดยพิจารณาจากการแสดงธรรมของพระพุทธเจ้า เพื่อให้เข้าใจลักษณะหลักธรรมในพระพุทธศาสนาให้แจ่มชัด ในบทนี้จะศึกษาวิจัยลักษณะพุทธธรรมกับลักษณะชีวิตเยาวชนโดยลำดับ

๒.๑ ความหมายของพุทธธรรม

พุทธธรรมเป็นคำที่ใช้มาได้ไม่นาน แต่ก่อนนั้นก็เรียกธรรมะของพระพุทธเจ้า หรือหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า พระธรรมวินัย พระพุทธวจนะ หรือจะเรียกรวมว่าพระไตรปิฎก แต่นับจากพระพรหมคุณาภรณ์ (ประยูรย์ ปยุตโต) ได้เขียนหนังสือขึ้นมาเล่มหนึ่งให้ชื่อว่า “พุทธธรรม”^๑ ก็เริ่มมีการใช้คำนี้กันโดยทั่ว คงเป็นคำที่ง่ายต่อการเรียก เมื่อจะดูตามศัพท์ คำนี้แยกได้เป็น ๒ คำ คือ พุทธะและธรรมะ

คำว่า พุทธะ มีรูปวิเคราะห์ว่า “สพฺพมิตฺถํ ชานาตีติ พุทฺโธ บุคคลผู้รู้ทั่วสรรพสิ่ง ชื่อว่า พุทธะ”^๒ ในที่นี้หมายถึง บุคคลผู้เป็นบำเพ็ญบารมีจนสามารถบรรลุถึงความสูงสุดทางศักยภาพที่มนุษย์มีอยู่ อันที่จริง พุทธะนี้เป็น सामानยนาม คือใช้เรียกได้ทั่วไปไม่เฉพาะเจาะจงสำหรับผู้ใดผู้หนึ่ง แต่บุคคลที่จะใช้คำนี้จำเป็นต้องเป็นบุคคลที่บรรลุความเป็นพุทธะคือ รู้แจ้งแล้วเท่านั้น และยังหมายถึงบุคคลที่เป็นเลิศกว่าสรรพสัตว์ มนุษย์และเทวดาทั้งหลายด้วยวิชาและจรณะ

คำว่า “พุทธะหรือพุทธ” (พุทฺธ อวโพรเห+ ต) หมายถึง บัณฑิต, นักปราชญ์, ผู้รู้, คนฉลาด ผู้มีปัญญา (มีอรรถวิเคราะห์ว่า) พุทฺธมตีติ พุทฺโธ ผู้ตรัสรู้ ชื่อว่า พุทธะ” หรืออรรถวิเคราะห์ว่า พุทฺธมิตฺตา สจฺจานีติ พุทฺโธ ผู้ใด รู้สัจจะทั้งหลาย เหตุนั้น ผู้นั้น ชื่อว่า พุทธะ หรืออรรถ

---

^๑พระพรหมคุณาภรณ์, **หนังสือพุทธธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๔), ๑๒๕ หน้า.

^๒อภิ.ธา. ๗๘๔/๙๖๔.

^๓**คัมภีร์อภิธานวรรณนา**, แปลโดย พระมหาสมปอง มุทีโต, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ประยูรวงศ์พรินท์ติ้ง จำกัด, ๒๕๔๗), หน้า ๒๒๙-๓๑๒.

วิเคราะห์ว่า โปเชตา ปชายาติ พุทฺโธ บุคคลใด ยิงหมุสัตว์ให้ตรัสรู้ เหตุนั้น บุคคลนั้น ชื่อว่า พุทฺธะ^๕ แต่ท่านผู้รู้บางท่าน ได้ประมวลความหมายของคำว่า “พุทฺธะ” ลงเป็น ๒ ประการ คือ

๑. พุทฺธะว่าโดยปรมัตถโวหาร ได้แก่ วิสุทธชั้นชสันดาน คือ กองรูป กองเวทนา กองสัญญา กองสังขาร กองวิญญาณ ซึ่งเป็นของมีต่อมาแต่ภพก่อน เป็นของบริสุทธิ์จากบาปกรรม อุปกิเลส คือ ไม่มีอกุศลเจตสิก เป็นแต่อพยาगतเจตสิก ซึ่งบังเกิดแต่กุศลเจตสิก^๕

หมายความว่า พุทฺธะในฐานะเป็นพุทฺธภาวะหรือสภาวะธรรม ได้แก่ ตัวความรู้หรือดวงปัญญา ที่เกิดขึ้นภายในจิตแล้ว ทำขั้น ๕ ของตน ให้บริสุทธิ์จากกิเลสโดยสิ้นเชิง โดยมีกาย วาจา ใจ สะอาด สว่าง สงบ อย่างแท้จริง เป็นตัวสภาวะธรรมที่รู้ทั่วพร้อม คือ มีสติสัมปชัญญะบริบูรณ์ตลอดเวลา ดังนั้น ใครก็ตามที่รู้แจ้งอริยสัจ ๔ ได้ชื่อว่า เป็นพุทฺธะทั้งหมด

๒. พุทฺธะว่าโดยโลกยโวหาร ได้แก่ สัตว์พิเศษผู้หนึ่ง ไช้พรหม ไช้มาร ไช้เทพดา ไช้อมมนุษย์ (แต่)เป็นมนุษย์อัศจรรย์ มีปัญญาฉลาด สอนสมณเทพตามารพรหม และทำสัตว์ให้บริสุทธิ์จากบาปกรรมและอุปกิเลสได้ และสอนสัตว์อื่นให้ได้รับความบริสุทธิ์ได้ด้วย^๖

คำว่า พุทฺธะ มีใช้สำหรับบุคคล ๒ ประเภท คือ พระปัจเจกพุทฺธะ และพระสัมมาสัมพุทฺธะ แต่ในอรรถกถา พระอรรถกถาจารย์ใช้คำนี้เรียกพระพุทฺธเจ้า ๔ ประเภทคือ สัพพัญญู พุทฺธะ ปัจเจกพุทฺธะ จตุสัจจะพุทฺธ และสุตะพุทฺธะ สำหรับพระสัมมาสัมพุทฺธเจ้านั้นยังสามารถแบ่งออกได้อีกเป็น ๓ ประเภท คือ

๑) พระปัญญาธิกะ สัมมาสัมพุทฺธะ ได้แก่ พระสัมมาสัมพุทฺธเจ้า ผู้บำเพ็ญบารมียาวนานพุทฺธถึง ๒๐ อสงไขย กับอีกแสนมหากัป

๒) พระสัทธาธิกะ สัมมาสัมพุทฺธะ ได้แก่พระสัมมาสัมพุทฺธเจ้า ผู้บำเพ็ญบารมีเป็นเวลา ๔๐ อสงไขย กับอีกแสนมหากัป

๓) พระวิริยาธิกะ สัมมาสัมพุทฺธะ ได้แก่ พระสัมมาสัมพุทฺธเจ้าผู้บำเพ็ญบารมีเป็นเวลานานถึง ๘๐ อสงไขย กับอีกแสนมหากัป^๗

สำหรับบารมีที่พระพุทฺธเจ้าทั้งหลายต้องบำเพ็ญมานั้นเรียกว่า บารมี มีอยู่ ๑๐ ประการ โดยแบ่งออกเป็น ๓ ระดับ คือ ระดับธรรมดา ระดับกลาง และระดับอุกถุด ได้แก่ ทานบารมี สิล

^๕วิสุทธิ.มหาฎีกา. ๑/๔๐๒.

^๖พระอมราภิรักขิต, **บุพพสิกขาบรรณนา**, ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานในงานศพ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช (อยู่ ญาโณทโย) (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พระจันทร์ พระนคร, ๒๕๐๘), หน้า ๒.

^๗พระอมราภิรักขิต, **บุพพสิกขาบรรณนา**, อ่างแล้ว, หน้า ๒.

^๘พระเทพมุนี, (วิลาส ญาณวโร), **วิมุตติรัตนมาลี**, (กรุงเทพมหานคร : สถานีวิทยุ ทหารอากาศ ๐๑ บางซื่อ, ๒๕๒๖), หน้า ๔๗๑-๔๗๕.

บารมี เนกขัมมบารมี ปัญญาบารมี วิริยบารมี ขันติบารมี สัจจบารมี อริยฐานบารมี เมตตาบารมี และอุเบกขาบารมี^๙

พระพุทธเจ้าทั้งหลายก็บำเพ็ญบารมีดังกล่าวในภพชาติเป็นเวลานานตามลำดับ แล้วจึงอุบัติขึ้นตามประเภทของพระพุทธเจ้าทั้ง ๓ ประเภทนี้ นับตั้งแต่มีคัมภีร์บันทึกไว้ทำให้ทราบว่า พระพุทธเจ้าที่อุบัติมาแล้วใน ๒๕ พระองค์ และจะมาอุบัติในอนาคตกาลอีก ๑ พระองค์ คือ พระศรีอริยเมตไตรย์ ในคัมภีร์พุทธวงศ์ยังได้ระบุว่า มีพระพุทธเจ้าอีก ๓ พระองค์ที่ลงมาอุบัติก่อนหน้าพระพุทธเจ้าที่บังกร คือ พระตณ्हังกรพุทธเจ้า พระเมธังกรพุทธเจ้า และพระสรณังกรพุทธเจ้า

เมื่อพิจารณาตามคัมภีร์ที่ใช้คำว่า พุทธะ จึงหมายถึงชื่อเรียกบุคคลที่บำเพ็ญตนตามบารมีจนบรรลุถึงความเป็นพระพุทธเจ้า

อีกความหมายถึง พุทธะ หมายถึงเอาสภาพความเป็นพุทธะ หรือเรียกว่า คุณของพุทธะ ได้แก่ ความเป็นผู้ตื่นและเบิกบานแล้ว คือ ทรงตื่นเองจากความเชื่อถือและข้อปฏิบัติทั้งหลายที่ถือกันผิดๆ ด้วย ทรงปลุกผู้อื่นให้พ้นจากความหลงมกมายด้วย อนึ่ง เพราะไม่ติด ไม่หลง ไม่ห่วงกังวลในสิ่งใดๆ มีการดำเนินประโยชน์ส่วนตน เป็นต้น จึงมีพระทัยเบิกบาน บำเพ็ญพุทธกิจได้ถูกต้องบริบูรณ์ โดยถือธรรมเป็นประมาณ การที่ทรงพระคุณสมบูรณ์เช่นนี้และทรงบำเพ็ญพุทธกิจได้เรียบร้อยบริบูรณ์เช่นนี้ ย่อมอาศัยเหตุคือ ความเป็นผู้ตื่น และย่อมให้เกิดผลคือ ทำให้ทรงเบิกบานด้วย^{๑๐}

ในงานวิจัยนี้ พระสัมมาสัมพุทธะนั้นมีคำอธิบายในคัมภีร์อภิธรรมัตถกถาวิภาวินี ไว้ว่า

ความจริง พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ตรัสรู้แล้ว คือ ได้ทรงรู้ทั่วถึงแล้วซึ่งธรรม ที่แยกเป็นสังขตธรรมและอสังขตธรรม แม้ทั้งสิ้น ด้วยอำนาจรู้แจ้งลักษณะพร้อมทั้งกิจตามความเป็นจริง ชื่อว่า โดยชอบ ด้วยสยัมภูญาณ ที่เกิดพร้อมจากการที่พระองค์ทรงสั่งสมอบรมพระบารมีแล้ว ด้วยพระองค์เอง ชื่อว่า ด้วยพระองค์เองสมจริงดังที่พระองค์ตรัสไว้ว่า สยัม อภิญญา ยมทุกุเสยฺย เรายุยังเอง จะพึงอย่างไรเล่า^{๑๑}

^๙เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๐๓.

^{๑๐}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, (กรุงเทพฯ : บริษัท เอส. อาร์.พรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๒๒๒.

^{๑๑}อภิธรรมัตถกถาวิภาวินีกับอภิธรรมัตถกถาฎีกา, **อภิธรรมัตถกถาวิภาวินี**, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๖๓.

ดังนั้น พุทธะ จึงหมายถึงบุคคลที่บำเพ็ญบารมีจนบรรลุความเป็นพระพุทธรเจ้า ซึ่งเป็นผู้ประกอบด้วยคุณสมบัติของความเป็นพระพุทธรเจ้า ได้แก่ ประกอบด้วยพุทธคุณ เป็นผู้มิตศพลญาณ เป็นสัมพันธัญญ์ ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ สำหรับพระสัมมาสัมพุทธรเจ้าคือพระผู้ได้บรรลุธรรมแล้วเผยแผ่ธรรมนั้นให้แก่เวไนยสัตว์ทั้งหลายได้ ประกาศพระศาสนาได้

ส่วนคำว่า ธรรม มาจาก "ธ" ธาตุ ในความหมาย "ทรง" หมายความว่า ทรงตนเองไว้ คือ ถ้าดีก็ทรงคืออยู่เสมอ ไม่กลายเป็นชั่ว ถ้าชั่วก็ทรงความชั่วอยู่เสมอ ไม่กลายเป็นดี ถ้าไม่ดีไม่ชั่ว (ตามอภิธรรมนัย) ก็ทรงความไม่ดีไม่ชั่วอยู่เสมอ ไม่กลายเป็นดีหรือเป็นชั่ว และทรงคนให้เป็นดีหรือเป็นชั่ว หรือไม่ดีไม่ชั่วด้วย เพราะดีหรือชั่วย่อมปรากฏที่บุคคล ไม่ปรากฏที่อื่นนอกจากบุคคล^{๑๑}

คำว่า ธรรม ในบางแห่งจะมากำกับคำว่า อธรรม ซึ่งหมายถึงส่วนดีและส่วนไม่ดี^{๑๒} ดังพระบาลีแปลว่า "ธรรมกับอธรรมมีผลไม่เหมือนกันขอธรรมย่อมนำ บุคคล ไปสู่นิริยะ ส่วนธรรมให้ถึงสุคติ"^{๑๓}

อีกอย่างหนึ่ง คำว่า ธรรม หมายถึง สัจธรรม ได้แก่ สภาพที่จริงและจริงอยู่เสมอไป^{๑๔} ด้วยเหตุนี้ สัจธรรมจึงเป็นอกาลิโก ไม่ประกอบด้วยกาลเวลา การที่พระพุทธรศาสนาเป็นศาสนาแห่งความจริงไม่เปลี่ยนแปลง จึงเป็นศาสนธรรม ธรรมคือคำสอนอันประกาศแสดงสัจธรรมนั้น^{๑๕} การประกาศศาสนธรรมนั้นให้ผู้ฟังได้รู้ตามความเป็นจริงจึงเป็นธรรมงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด กล่าวพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถ คือเนื้อความพร้อมทั้งพยัญชนะ คือถ้อยคำบริบูรณ์บริสุทธิโดยสิ้นเชิง

ที่ว่างามในเบื้องต้น ก็เพราะพระสัมมาสัมพุทธรเจ้าทรงแสดงเพื่อให้ผู้ฟังได้ความรู้ตามเป็นจริง ทรงแสดงธรรมเพื่อให้รู้ ไม่ทรงแสดงธรรมเพื่อให้ไม่รู้ (อภิญาญ โข โส ภควา ธมฺมํ เทเสติ โน อนภิญญาญ" ที่ว่างามในท่ามกลาง ก็คือชี้เหตุชี้ผลให้บุคคลผู้สนใจพิจารณาจับเหตุสวหาผลจับผลสวหาเหตุ ทรงแสดงธรรมมีเหตุ คือมีเหตุมีผล ไม่ทรงแสดงธรรมไร้เหตุ (สนิทานํ ธมฺมํ เทเสติ โน อนิทานํ) และที่ว่างามในที่สุด ก็คือเมื่อบุคคลผู้สนใจฟังเข้าใจแล้วพิจารณาจับเหตุจับผล จนเห็นจริงด้วยใจตนจนถึงได้ปฏิบัติตามสมควร คือส่วนใดควรละ ก็ละ ส่วนใดควรบำเพ็ญ ก็บำเพ็ญ จนปรากฏผลอันเกิดแต่การปฏิบัตินั้น ทรงแสดงธรรมมีปาฏิหาริย์ คือผู้ปฏิบัติ

^{๑๑} สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ (ม.ร.ว.ชื่น นพวงศ์), **ธรรมานุกรม**, (พระนคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๒๗), หน้า ๑๘๙.

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน.

^{๑๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘๐.

^{๑๔} เรื่องเดียวกัน.

^{๑๕} เรื่องเดียวกัน.

ตามยอมได้ประสบผลด้วยตนเอง ไม่ต้องมีใครมาบ่าเหน็บจรวงวัลหรือหีบยกยื่นให้ เหมือนวัตถุต่าง ๆ ไม่ทรงแสดงธรรมไร้ปาฏิหาริย์ (สปปาฏิหาริย์ ธมฺม เทเสติ โน อปปาฏิหาริย์)^{๑๖}

อีกนัยหนึ่ง “ธรรม” หมายถึง ส่วนที่ทรงตัวเองไว้ ได้แก่ ที่เป็นส่วนดี ก็ทรงตัวเป็นดีอยู่เสมอไม่เปลี่ยนเป็นชั่ว และเป็นไปตามชั้น ส่วนที่ชั่ว ก็คงทรงตัวเป็นชั่วอยู่เสมอ ไม่เปลี่ยนเป็นดี และเป็นไปตามชั้น ธรรมที่ท่านไม่ยืนยันว่าเป็นดีหรือเป็นชั่ว ก็คงทรงตัวเป็นไม่ดีไม่ชั่วอยู่นั่นเอง^{๑๗}

โดยนัยแห่งธัมมสังคณี เพราะธรรมเหล่านี้มีในบุคคลนั่นเองไม่ได้มีที่อื่นจึงทรงบุคคลให้เป็นดีบ้าง ให้เป็นชั่วบ้างต่างๆ กันดังที่ปรากฏเห็นกันอยู่ คนที่ปรากฏเป็นคนดีต่างๆ จะมีคนอื่นรู้หรือไม่รู้ก็ตาม ก็เพราะทำดีเป็นเหตุ จึงปรากฏเป็นคนดีเป็นผล คนที่ปรากฏเป็นคนชั่วต่างๆ ก็เพราะทำชั่วเป็นเหตุ จึงปรากฏเป็นคนชั่วเป็นผล นี่เป็นดีหรือเป็นชั่วตามคลองธรรม ไม่ใช่ดีหรือชั่วตามความเห็นของหมู่หรือของตัวเอง เช่นคนที่ทำร้ายเขาได้มาก หรือถือเอาของของเขาได้มากพวกหรือหมู่ของเขาถือว่าดี หรือตนเองก็ว่าดี แต่ถ้าพวกนั้นหรือผู้นั้น ถูกเขาทำเช่นนั้นแก่ตน ก็กลับเห็นว่าไม่ดี

อีกนัยหนึ่ง **ธรรม** หมายถึง **ความเป็นธรรมดา** ได้แก่ สภาพที่ทรงไว้ คือ ทรงตัวเองอยู่ จะเป็นส่วนดีหรือส่วนชั่วหรือส่วนที่ไม่ดีไม่ชั่วก็ทรงตัวเองอยู่เสมอไม่ได้เปลี่ยนแปลงแต่อย่างใดอย่างหนึ่ง ธรรมหรือธรรมดานั้น เมื่อแยกออกไปโดยส่วนใหญ่ก็เป็นสอง คือ ธรรมดาส่วนชั่ว ธรรมดาส่วนดี ธรรมดานี้ย่อมมีปรากฏสำหรับโลกธาตุ เช่น ฤดูหนาว ฤดูร้อน ฤดูฝน มีประจำอยู่ บุคคลที่ไม่รู้จักธรรมดาก็ต้องทนหนาว ทนร้อน ทนฝน แต่ถ้ารู้จักธรรมดา ก็หาเครื่องป้องกันหนาว ป้องกันร้อน ป้องกันฝน ให้ได้ความสุขได้ จนถึงสามารถแสวงหาเหตุผล ทำสิ่งที่ยังไม่มีไม่เป็นให้ปรากฏเกิดขึ้นได้ แปลกๆ ต่างๆ เช่นเรือบิน เรือดำน้ำ รถไฟ เรือไฟ นี้อาศัยบุคคลที่รู้ธรรมดาอันมีประจำอยู่ในโลก กล่าวคือเหตุผล แล้วและประกอบขึ้น

แต่ถึงเช่นนั้นก็ไม่ทำให้คนพ้นจากทุกข์ ได้ประสบความสุขเสมอไปเพราะเมื่อบุคคลยังเป็นคนชั่วอยู่ ก็ย่อมนำสิ่งที่ตนทำให้เกิดขึ้นนั้นไปประหัดประหารกัน ทำลายกัน แต่ถ้าคนที่ดีนำสิ่งที่ทำให้เกิดขึ้นนั้น ไปเกื้อกูลอุดหนุนแก่กันและกัน เพราะฉะนั้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงมุ่งขั้นที่จะให้พ้นจากความเป็นคนชั่ว ให้ถึงความเป็นคนดีเป็นสำคัญเป็นหลัก ส่วนเครื่องประกอบที่จะทำให้เกิดทุกข์อันเป็นส่วนโลกนั้น นั้นเป็นเรื่องที่เป็นไปตามธรรมดาของบุคคลจะพึงแสวงหา จะพึงประกอบขึ้นเอง เพราะฉะนั้นธรรมดาคือเหตุผลภายในที่บุคคลนั้นแหละจึงเป็นหลักสำคัญ บุคคลที่เกิดมา จะในตระกูลสูงกลางต่ำอย่างไร ทางพระพุทธศาสนาไม่กำหนดไว้ว่าเป็นคนดี หรือเป็นคนชั่ว เพราะเขายังไม่ได้ทำดี ยังไม่ได้ทำชั่ว ก็ยังไม่ปรากฏเป็นคนดีคนชั่วได้ ต่อเมื่อบุคคลนั้นแหละจะเกิดในตระกูลสูงก็ตาม กลางก็ตาม ต่ำก็ตาม ทำชั่วอันเป็นเหตุ ผลคือ

^{๑๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๙๑.

^{๑๗} เรื่องเดียวกัน.

ความชั่วก็เกิดที่บุคคล แต่ถ้าทำดีเป็นเหตุ ผลคือความดีก็เกิดขึ้นที่บุคคล บุคคลที่ทำชั่วให้เกิดขึ้น ปรากฏผลชั่วที่ตนแล้ว ยังแผ่ความชั่วของตนไปถึงผู้อื่น บุคคลที่ทำดีให้เกิดปรากฏผลเป็นคนดี ก็แผ่ความดีไปถึงคนอื่น ปรากฏอยู่เช่นนี้ คำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งแสดงธรรมหรือธรรมดอันแยกเป็นเหตุผลทั้งเหตุผลส่วนชั่ว ทั้งเหตุผลส่วนดีดังนี้ ให้บุคคลใช้ปัญญาพิจารณาตรวจดูที่ตนเอง ตรวจดูที่ผู้อื่นให้เห็นตามเป็นจริง เมื่อบุคคลใช้ปัญญาตรวจดูที่ตน ตรวจดูที่ผู้อื่นๆ จะเห็นได้ตามเป็นจริง เพราะฉะนั้น คำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งประกาศแสดงสัจธรรมจึงได้ชื่อว่า สุวาสุขาโต ภควตา ธมฺโม ธรรมอันพระผู้มีพระภาคเจ้ากล่าวดีแล้ว

คำว่า **ธรรม** ได้แก่ **สภาพที่ทรงตนเองไว้** เป็นอนุสตรธรรม คือธรรมที่เป็นอนุสตร ส่วนชั่ว และเป็นอนุสตรธรรม ธรรมที่เป็นอนุสตร ส่วนดี ธรรมเหล่านี้เป็นส่วนเหตุ ถ้าบุคคลทำอนุสตรธรรมให้เกิดมีขึ้นเป็นเหตุ ก็ได้ผล คือบุคคลเป็นอนุสตร เป็นคนไม่ดี หรือเป็นคนชั่ว แม้จะมีพวกพ้องของด้วยยกย่องกันว่าดี ก็ไม่ดีไปได้ เช่น บุคคลผู้มีใจร้าย ยกย่องคนที่ฆ่าและทำร้ายผู้อื่นว่าเป็นคนดี แต่ลองนึกดูตัวเองว่า ถ้าผู้อื่นเขาทำแก่ตนเช่นนั้นบ้าง ตนเองจะบอกอย่างไร ก็คงต้องบอกว่าไม่ดี นี่เป็นตัวอย่าง แต่ถ้าเว้นจากการฆ่าการทำร้ายกันและกัน ตนเองก็ไม่ฆ่าและทำร้ายผู้อื่น ผู้อื่นก็ไม่ฆ่าและทำร้ายตนเช่นนี้ ผลก็คือบุคคลเป็นคนดีเป็นอนุสตร ตนเองก็อยู่เป็นสุข ผู้อื่นก็อยู่เป็นสุข ส่วนคนที่มีความโลภครอบงำใจ ก็ยกย่องบุคคลที่ถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ให้นำมาเป็นของตนว่าดี ยิ่งเอามาได้มากเท่าไร ก็นิยมชมกันว่าเป็นคนดีเท่านั้น แต่ถ้าเขามาถือเอาของๆ ตนเข้าด้วยอาการอย่างใดอย่างหนึ่ง เราก็ไม่ชอบและจะโกรธแค้นขัดเคือง เมื่ออีกฝ่ายหนึ่งชอบ อีกฝ่ายหนึ่งไม่ชอบ ฝ่ายหนึ่งได้ ฝ่ายหนึ่งเสีย ดังนี้ จะเป็นคนดีตามคลองธรรมดาได้ไม่ เมื่อบุคคลเว้นจากถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ให้ ทั้งตัวเองทั้งผู้อื่นก็ประพฤติดอย่างนั้น ก็จะอยู่ด้วยกันเป็นสุข ไม่เบียดเบียนกันและกัน นี่เป็นตัวอย่างที่จะพึงเห็นได้

ธรรม อีกนัยหนึ่งหมายถึง **สังขตธรรมธรรมที่เป็นสังขตะ** ได้แก่ ธรรมที่มีปัจจัยปรุงแต่ง และ อสังขตธรรม โดยมีอริยมรรคมีองค์ ๘ เป็นที่สุด และธรรมที่เป็นเป็นอสังขตะ ได้แก่ ธรรมที่ไม่มีปัจจัยปรุงแต่ง อันมีวิราคะเป็นที่สุด

ธรรม อีกนัยหนึ่ง หมายถึง **สิ่งที่มีอยู่ทั่วไปในโลกนี้** แต่ด้วยถูกอวิชชาเบียดบังจึงไม่อาจรู้ได้ ได้แก่ ปุพฺพเหตุ อนาคต ความไม่รู้ส่วนเบื้องต้น ได้แก่ เรื่องราวหรือความเป็นไป อันล่วงไปแล้ว ล่วงไปจากปัจจุบัน ได้ชื่อว่าเป็นอดีต เมื่อไม่รู้ธรรมอันล่วงไปแล้วตามความเป็นจริง จึงไปหมกมุ่นมัวเมานึกถึงแต่เรื่องที่ล่วงแล้วมา ยินดีบ้าง ยินร้ายบ้าง หลงบ้าง ในเรื่องที่ล่วงแล้วมา นี้ได้ชื่อว่ารู้แต่ไม่รู้จักความจริง คือรู้ผิด จึงหลงพัวพันถึงเรื่องที่ล่วงมาเสียแล้ว ซึ่งไม่ควรเกี่ยวข้องกับพัวพันอยู่อีก

อุปนุเหตุ อนาคต ความไม่รู้ส่วนเบื้องปลาย ก็คือ ส่วนที่ยังไม่มาถึง ได้แก่ อนาคต เรื่องที่ยังไม่มาถึง ได้ชื่อว่าเป็นอนาคต เมื่อบุคคลไม่รู้จักอนาคตตามเป็นจริง จึงไปมัวหลงเรื่อง

ในอนาคตต้องการจะเป็นอย่างนั้น ต้องการจะเป็นอย่างนี้ ต้องการได้สิ่งนั้น ต้องการได้สิ่งนี้ในอนาคต

บุพพุนตาปรนุเต อญาณิ ความไม่รู้ทั้งส่วนที่เป็นเบื้องต้น ทั้งส่วนที่เป็นเบื้องปลาย ย่อมเนื่องต่อกัน บุคคลรู้ส่วนเบื้องต้นคืออดีต รู้ส่วนเบื้องปลายคืออนาคต แต่ไม่รู้จัก จึงไปนึกถึงเรื่องที่ล่วงมาแล้ว และก็นำไปหวังเรื่องในอนาคต คนที่หวังในอนาคตก็เพราะรู้เรื่องในอดีต คนกลัวตกนรกหมกไหม้ต้องการขึ้นสวรรค์วิมานนั้นเพราะอะไร เพราะรู้มาแล้วว่าการตกนรกเป็นการลำบากทุกข์ร้อน การขึ้นสวรรค์เป็นการสุขสำราญ นี้ได้ชื่อว่ารู้ในอดีต แต่ไม่รู้จัก เพราะฉะนั้น จึงนำเรื่องที่รู้ในอดีตไปหวังในอนาคต คือหวังจะไม่ให้ตกนรกหมกไหม้ หวังจะให้ขึ้นสวรรค์วิมาน เมื่อนำเรื่องที่เป็นอดีตเข้ามาไว้ในใจ และหวังในอนาคตจะให้เป็นอย่างนั้นเช่นนี้ นี่เรื่องในอดีตกับเรื่องในอนาคตก็ต่อกันอยู่ เป็นอันปิดปัจจุบันธรรม ธรรมที่เป็นปัจจุบัน โลกะ โทสะ โมหะ เกิดขึ้นในปัจจุบัน เกิดขึ้นอย่างไร เป็นอย่างไร มีอาการอย่างไร รวมเรียกว่าไม่รู้ปฏิบัติสมุปปาท ธรรมที่อาศัยกันเกิดขึ้น

ธรรมะ เมื่อประกอบกับคำอื่น เช่น ประกอบกับบุคคล ได้แก่คำว่า ธรรมัญญ คือ ผู้มีธรรมอันประสพหรือประสพธรรม คือรู้จักสังขธรรมตามเป็นจริงเช่นนี้ ก็จะสงบจากส่วนที่ชั่วตามภูมิตามชั้น เช่นรู้จักว่าความประพฤตีสว่างศีลเป็นส่วนชั่วความปฏิบัติในศีลเป็นส่วนดี รู้เช่นนี้แล้วก็สงบจากความสว่างศีล ตั้งอยู่ในศีล นี้ก็ได้ชื่อว่าเป็นความสงบหรือสงบจากส่วนชั่ว และก็เป็นสุข ตัวเองก็เป็นสุข ผู้อื่นที่เกี่ยวข้องกันอยู่ด้วยกันก็เป็นสุข แม้ส่วนที่ละเอียดขึ้นไปก็คงเป็นเช่นนี้ พระพุทธภาษิตแสดงถึงบุคคลผู้ฟังและการฟัง ซึ่งเรียกว่าฆานันนว่า วิวิจเจว กาเมหิ วิวิจเจ อกุสเลหิ ฆมเมหิ สงบจากความใคร่ สงบจากอกุศลธรรม คือธรรมที่เป็นส่วนไม่ดีไม่งาม ไม่ให้เกิดขึ้นในใจ บุคคลผู้นั้นเองก็มีใจอันผ่องใสแจ่มขึ้น นี่เป็นปัจจุบันธรรม เมื่อเป็นเช่นนี้จะเป็นสุขหรือเป็นทุกข์ ก็เห็นได้ว่าเป็นสุข เพราะฉะนั้น วิเวก คือความสงบจากส่วนชั่วจึงเป็นสุข แต่จะเกิดมีก็เกิดมีแก่บุคคลผู้มีธรรมอันได้ประสพแล้วคือรู้จักธรรม และยินดียิ่งอยู่ในธรรม^{๑๔}

ศัพท์ว่า **ธรรมัญญ** เป็นคุณศัพท์ แปลว่า **ผู้รู้ธรรม** เมื่อเอาตาต่อท้ายคำคุณศัพท์ให้เป็นนามขึ้นเรียกว่าธรรมัญญตา ความเป็นผู้รู้ธรรม อตถัญญตา เป็นคุณศัพท์ แปลว่า **ผู้รู้บรรพ** เมื่อทำให้เป็นนามก็เต็ม ตาเข้าข้างท้าย เป็นอตถัญญตา ความเป็นผู้รู้บรรพ ธรรมกับบรรพ นี่เป็นคู่กัน อย่างหนึ่ง ท่านแสดงว่า ธรรมเป็นเหตุ บรรพเป็นผล ธรรมัญญตา ก็คือความเป็นผู้รู้เหตุ อตถัญญตา ก็คือความเป็นผู้รู้ผล เพราะความเป็นไปของคนต่างๆ กัน เป็นไปตามเหตุผล มีเหตุกับผลเนื่องถึงกัน

^{๑๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๒.

แต่ในพระบาลี คำว่า **“ธัมมัญญู”** หมายถึง **ผู้รู้ธรรม** คือ ผู้รู้พระพุทธานุศาสนามือถึง ๙ เรียกว่า นวังกัสตถุศาสน์ ได้แก่ สุตตะ เถยยะ เวยยาकरणะ คาถา อุทาน อิติวุตตกะ ชาดกอะ อัพภูตธรรม เวทลละ”^๙

ส่วน **อรรถัญญูตา รุอรธ** หมายถึงเอาเนื้อความของธรรมข้อหนึ่งๆ หรือหมวดหนึ่งๆ ใน นวังกัสตถุศาสน์ เช่น ความว่า สิ่งทั้งหลายทั้งปวงไม่เที่ยง แล้วเรากล่าวตามนั้น ที่นี้เราทำอะไรก็ทำได้หมด เพราะไม่เที่ยงหมด จะให้ทำอะไรก็ได้ ทำดีก็ได้เพราะไม่เที่ยงทั้งนั้น นี่เป็นความเข้าใจผิด เพราะไม่รุอรธ รุอรธท่านหมายความว่า ให้ผู้พิจารณาเห็นว่า สิ่งทั้งหลายไม่เที่ยง เพราะเกิดแล้วก็แปรปรวน เปลี่ยนแปลงไปและดับไป เพื่อจะได้ไม่ยึดถือว่าเป็นเราเป็นของเขอย่างจริงจัง แต่ให้เป็นผู้รู้ ไม่ใช่หมายความว่าทำอะไรได้ทั้งหมดไม่มีดีไม่มีชั่ว เพราะฉะนั้น รู้เนื้อความของธรรมข้อหนึ่งๆ ว่า หมายความว่าอย่างนั้นๆ นี่เป็นอรรถัญญู”^{๑๐} การรุอรธและธรรมนั้น ย่อมประกอบไปด้วยการทรงจำไว้ (ธตา) สังสมด้วยปากคือท่อง (วจสา ปริจิตา) ฟังด้วยমনะ หรือมนัส (มนสาอนุเพกขิตา) ขบหรือเจาะด้วยทิวัจฉีคือความเห็น (ทิวัจฉยา สุปฏิวิทฐา)

เมื่อได้เช่นนี้ ความเป็นผู้รู้เนื้อความจะเกิดขึ้นในบุคคล ต่อแต่นั้นปฏิบัติตามด้วยกาย ด้วยวาจา ด้วยใจ เป็นธัมมานุธัมมปฏิบัติ การปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม คือธรรมอันใดที่ควรละ ธรรมอันใดที่ควรเจริญ คือทำให้เป็นให้เกิดขึ้น ให้มากมายยิ่งขึ้น เมื่อเป็นเช่นนี้ธรรมที่พระสัมมาสัมพุทธะ ทรงแสดงประกาศก็จะเป็นไปเพื่อประโยชน์แก่บุคคล แล้วแต่บุคคลจะสนใจน้อยหรือมาก เมื่อสนใจน้อยก็รู้อัตถะหรือธรรมน้อย เมื่อสนใจมากก็รู้อัตถะหรือธรรมปฏิบัติตามมากขึ้นไป ผลที่ได้ก็ตามสมควรแก่ความปฏิบัติ เมื่อเป็นเช่นนี้ก็ได้อธิบายว่า บุคคลฝึกหัดตนเองด้วยตนเองและเตือนตนเองด้วยตนเอง ผลจะเป็นอย่างไร ย่อมปรากฏเกิดขึ้นที่ใจของบุคคลนั้นๆ แต่ถ้าไม่มีในใจ ความเป็นผู้รู้ธรรมก็ไม่มี เมื่อไม่รู้ธรรมความเป็นผู้รู้อัตถะก็ไม่มี การปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ก็ไม่มี

อนึ่ง **ธรรม** หมายถึง **เหตุผล** ได้แก่ คำสอนที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงตามเหตุและผล แบ่งออกเป็น ๒ คือ ๑ เป็นส่วนภายนอกสำหรับโลกธาตุ ๒ เป็นส่วนภายในสำหรับบุคคล

ความเป็นเหตุผลส่วนที่เป็นภายนอกนั้น ถ้าบุคคลรู้จักก็อาจประกอบเหตุให้เหมาะ และได้ผลสมประสงค์ เช่นทำเครื่องจักรกล ให้สำเร็จเป็นยานพาหนะเป็นต้นได้ แต่ธรรมดาคือ ความเป็นไปตามเหตุผลในภายนอกนั้น ถึงคนจะรู้และประกอบให้มากขึ้นเพียงไร ก็เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขก็ได้ เพื่อโทษทุกข์ก็ได้ จะกล่าวว่า เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขโดยส่วนเดียวหาได้ไม่ เพราะถ้าบุคคลเป็นคนดี ก็พึงนำสิ่งที่ประกอบขึ้นนั้นไปใช้ในทางที่ดี ที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ตนและผู้อื่น ถ้าบุคคลเป็นคนชั่ว ก็อาจนำไปในทางชั่วที่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนและผู้อื่นและไม่มี

^๙ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐๕.

^{๑๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐๖.

ที่สุดว่าจะเป็นไปได้เพียงไร ทั้งยังไม่เคยปรากฏว่าเป็นไปเพื่อความสงบสุขได้เลย เพราะเหตุนี้ กระมังจึงมิได้เรียกคำสั่งสอนในธรรมดาส่วนนี้ว่าศาสนา

ส่วนความเป็นไปตามเหตุผลภายใน คือ ที่บุคคลนั้น ก็ยังเป็น ๒ ประการ คือ เป็นส่วน ชั่ว ๑ เป็นส่วนดี ๑ ธรรมดาส่วนชั่ว ย่อมเป็นไปเพื่อความไม่สงบสุขหรือเป็นไปเพื่อทุกข์ยิ่งบ้าง หย่อนบ้าง ตามความที่บุคคลได้ประกอบทำขึ้นยิ่งหรือหย่อน ธรรมดาส่วนดี ย่อมเป็นไปเพื่อความสงบสุข ยิ่งบ้างหย่อนบ้างตามความที่บุคคลประกอบทำขึ้นกว่าจะถึงที่สุด แต่บางอย่างก็ลึกลับรู้เห็นได้ยาก ธรรมดา คือความเป็นไปตามเหตุและผลภายในนั้นแลเป็นสำคัญเพราะทำบุคคล ให้เป็นคนดีหรือให้เป็นคนชั่วก็ได้ ให้เป็นไปเพื่อความสงบสุข หรือให้เป็นไปเพื่อทุกข์โทษก็ได้ เพราะเหตุนี้กระมัง จึงเรียกคำสั่งสอนในธรรมดาส่วนนี้ว่า ศาสนา พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรง แสดงคำสั่งสอน ซึ่งเรียกว่าพุทธศาสนา ก็ทรงแสดงธรรมดาภายในเป็นพื้น ส่วนใดที่แม้เขา บัญญัติมาแล้ว ถ้าถูกต้องและเพื่อความสงบสุข พระองค์ก็ทรงรับรองไม่คัดค้าน แต่ถ้าส่วนใดไม่ ถูกต้องและเพื่อโทษและทุกข์ พระองค์ก็ทรงแก้ไขเปลี่ยนแปลงและทรงบัญญัติใหม่ และทรง แนะนำให้พยายามละธรรมดาส่วนชั่วเสีย ให้ประกอบธรรมดาส่วนดี ตั้งแต่เบื้องต้นเป็นลำดับขึ้นไป มีประการเป็นอันมาก และทรงแสดงว่าบุคคลอาจทำได้ ถ้าไม่อาจทำได้ พระองค์ก็ไม่ทรง แสดง และเมื่อทำตามได้ก็ย่อมเป็นไปเพื่อความสงบสุข ไม่เป็นไปเพื่อทุกข์ ถ้าไม่เช่นนั้นก็ไม่ ทรงแสดง

อีกนัยหนึ่ง ตามแนวแห่งมหาสติปัฏฐานสูตร ในมัชฌิมนิกาย มูลปณณาสกั ธรรม หมายถึง นีวรณั ชันธั आयตนะ โพชฌงคั และสัจจะ ชื่อว่า ธรรม^{๒๐}

การเข้าไปตั้งสติพิจารณาจิตอันเป็นไปต่างๆ ตามอาการนั้น เป็นเหตุให้คลายความ หลงยึดถือมั่นในจิตเสียได้ และถ้าพิจารณาดูให้ละเอียดไป ก็จะเห็นว่าที่เป็นไปต่างๆ อันรวมลงก็ คงเป็นเศร้าหมอง หรือฝองใส่นั้น ก็เพราะธรรมคือเรื่องมาประกอบเข้ากับจิต ถ้าแต่ลำพังจิตไม่มี ธรรมมาประกอบแล้ว จิตก็นิ่งเฉยอยู่เหมือนน้ำ ที่ไม่มีอะไรมากระทบให้กระเทือน ก็ไม่กระเพื่อม เป็นระลอกขึ้นฉะนั้น เมื่อเป็นเช่นนี้ ก็อาจไปยึดมั่นธรรมคือเรื่องอันมาประกอบกับจิตนั้นว่า เป็น สำคัญเป็นใหญ่ และต้องการแต่ให้ธรรมคือ เรื่องที่ทำให้จิตฝองใสเท่านั้นมาประกอบ ต้องการ ไม่ให้ธรรม ที่ทำจิตให้เศร้าหมองมาประกอบ และก็คงไม่ได้สมประสงค์ ด้วยธรรมนั้นมีมากมาย เพราะรูปคงต้องกระทบดวงตา เสียงคงต้องกระทบหู กลิ่นคงต้องกระทบจมูก รสคงต้องกระทบ ลิ้น โผฏฐัพพะคงต้องกระทบกายและธรรมคือเรื่องนั้นๆ คงต้องมากระทบมณะทำให้มณะนี้ถูกรู ตามธรรมดา ดา หู จมูก ลิ้น กาย เป็นจุดประตูเปิดอยู่ทั้ง ๕ รูปเสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ คงต้อง เข้ามาและเคยเข้ามาแล้วจนนับประมาณมิได้ ทั้งส่วนดีส่วนชั่ว เพราะฉะนั้น ถึงหากจะตั้งใจว่า จะปิดตา หู จมูก ลิ้น กาย ไม่ให้ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะที่เป็นส่วนใหม่เข้ามากระทบ และ ถึงหากจะสำเร็จสมมุ่งหมายก็ชั่วคราว จะเป็นนิตย์ไปไม่ได้ เรื่องเก่าๆ ที่ได้เคยประสบมาแล้ว ก็

^{๒๐} ม.ม. ๑๒/๑๓๑/๑๐๓

มากมายพอที่จะทำใจให้เศร้าหมองได้ถมไป น่าจะเป็นเพราะเหตุเช่นนี้ พระพุทธศาสนาจึงสอนให้พิจารณาอุทธรมคือเรื่องให้เห็นตามเป็นจริงตามข้อธรรมทั้งหลาย

ตามนัยแห่งโพชฌงค์ มีหัวข้อธรรมที่มีคำว่า ธรรม ได้แก่หัวข้อว่า ัมมวิจยะ เลือกพื้นธรรม หมายความว่า เมื่อมีสติบริบูรณ์ดี เลื่อนจากสติปัญญาขึ้นมาแล้วก็อาศัยัมมวิจยะพิจารณาอุทธรมที่ประพตติปฏิบัติอยู่นั้น ถ้ามีอารมณ์อะไรเกิดขึ้น ก็ให้รู้ตามเป็นจริง ไม่หลงอารมณ์ที่เกิดขึ้น ในการประพตติ ปัญญาที่พิจารณาอยู่ ในการประพตติ ประกอบกับสติ จึงเป็น ัมมวิจยะสัมโพชฌงค์ องค์แห่งความตรัสรู้ หรือองค์แห่งปัญญาเป็นเครื่องตรัสรู้ คือ ัมมวิจยะ^{๒๒}

เมื่อพิจารณาความหมายของคำว่า ธรรม มีหลายนัย แต่พอสรุปได้ว่า ธรรม เป็นได้ทั้งคำที่เป็นกลางๆ ไม่ได้ ไม่ชั่ว และสามารถนำไปประกอบกับคำอื่นให้มีความหมายไปตามลักษณะนั้น และธรรมยังหมายถึงความจริงแท้ เหตุผล ความเป็นธรรมดา ศาสนา คำสอนของพระพุทธเจ้าที่เป็นนวัคสัตตสุตต

ด้วยเหตุนี้ เมื่อพอสันธิกันเข้าจึงเป็นพุทธธรรม หมายถึง หลักคำสอนเดิมแท้ของพระพุทธเจ้าได้แก่หลักคำสอนที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎก เป็นหลักคำสอนที่ประกอบด้วยเหตุผลและมีแนวทางประพตติปฏิบัติในชีวิตจริงเพื่อให้หลุดพ้นจากกองทุกข์ และหมายถึง คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหมด เป็นพุทธธรรม เพียงแต่ในคำใดถ้าเป็นส่วนหนึ่งของคำสั่ง คือ เป็นข้อห้ามและขออนุญาตแล้ว ถือว่าเป็นส่วนของวินัย หรือสิกขาบท แต่ในขณะที่เดียวกัน ลักษณะของวินัยนั้นก็ยังมีบางข้อความคำสอนอยู่ภายในนั้น ยิ่งถ้าพิจารณาจากพระวินัยปิฎก เล่มที่ -๘ ก็จะพบว่า มีส่วนที่เป็นคำสอนอยู่เป็นจำนวนมาก เหตุนี้พุทธธรรมจึงเป็นได้ทั้งคำสั่งและคำสอน

คำสอนของพระพุทธเจ้า ก็หมายถึง พระดำรัสของพระพุทธเจ้าทั้งหมดที่พระองค์แสดงออกมาเป็นลักษณะของนวัคสัตตสุตต ได้แก่

สุตตะ ได้แก่ คำสอนของพระพุทธเจ้าที่เป็นพระสูตรทั้งหลายและพระวินัยในส่วนของ คัมภีร์นิสเทศทั้ง ๒ คือ คัมภีร์ขันธกะและคัมภีร์บริวาร

เคยยะ ได้แก่ คำสอนของพระพุทธเจ้าที่เป็นคาถาทั้งหมด และที่เป็นพระสูตรแต่มีคาถา ได้แก่ ร้อยแก้ว รวมอยู่ด้วย

ไวยาकरणะ ได้แก่ คำสอนของพระพุทธเจ้าที่ไม่มีคาถาอยู่ ที่ไม่สามารถจัดเข้าได้ในส่วนที่เหลืออีก ๘ ประการ ในที่นี้ได้แก่ คำสอนในพระอภิธรรมทั้งหมด

คาถา ได้แก่ คาถา คือ ความที่เป็นร้อยกรองล้วน หมายถึงเอา ธรรมบท เถรคาถา เถรีคาถา

^{๒๒}ที่.ป.๑.๑๑/๓๒๗/๒๖๔.

อุทาน ได้แก่ พระคาถาที่พระพุทธเจ้าทรงเปล่งด้วยพระหฤทัยอันสรทคด้วยโสมนัสสัมปยุตด้วยญาณ

อิตฺตฺตกะ ได้แก่ พระสูตรที่ตรัสโดยนัยไว้ โดยจะขึ้นต้นด้วยคำว่า วุตฺตํ เหนฺ ภควา

ชาตกะ ได้แก่ ชาตกทั้ง ๕๕๐ เรื่อง

อัทฺตธรรม ได้แก่ ข้อหรือเรื่องอศจรรยทั้งหลาย ที่ปรากฏในพระสูตร

เวทฺถลล ได้แก่ พระสูตรแบบถามตอบ^{๒๓}

คำสอนของพระพุทธเจ้าที่ปรากฏในลักษณะของนวัคสัตตคาศาสนนี้ครอบคลุมทุกส่วนที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ในพระไตรปิฎก ไม่มีนอกพระไตรปิฎก

๒.๒ จุดกำเนิดพุทธธรรม

กำเนิดพุทธธรรม ในที่นี้ก็หมายถึงกำเนิดของพระพุทธศาสนา กล่าวคือองค์ประกอบของการเกิดพระพุทธศาสนาได้ด้วย ได้แก่ การเกิดขึ้นของศาสดา ศาสนธรรม ศาสนทายาท ศาสนพิธี และศาสนวัตถุ ถ้าเจาะจงลงไป ก็หมายถึงเฉพาะคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ทรงแสดงให้บุคคลผู้ฟังได้รู้ได้เข้าใจ เป็นคำสอนอันประกอบด้วยเหตุด้วยผล เมื่อได้ปฏิบัติตามก็จะได้ประสบผล คือพ้นจากส่วนที่ชั่ว บรรลุถึงส่วนที่ดี ไม่ว่าจะเป็นผลทั้งทางโลกและทางธรรม

พุทธธรรมจึงมีกำเนิดจากการอุบัติขึ้นของพระพุทธเจ้าในโลก เพราะถ้าไม่มีพระพุทธเจ้าก็ไม่ปรากฏมีพระธรรม ในที่นี้จะแสดงโดยย่อถึงการกำเนิดของพระพุทธเจ้าก่อน

ประวัติของพระพุทธเจ้า สามารถแบ่งออกเป็น ๓ ระยะ ได้แก่

๑. ระยะก่อนจะลงมาอุบัติ นับตั้งแต่พระมหาสัตว์บำเพ็ญบารมีแทบเบื่องบาทของพระทศพลพุทธเจ้าพระนามว่า ที่บึงกร จนจุดจากอตภาพเป็นพระเวสสันดรแล้วบังเกิดในภพดุสิต เรียกว่า ทูเรนิทาน

๒. ระยะลงมาอุบัติตั้งแต่จุดจากภพดุสิต จนเกิดพระสัพพัญญุตญาณที่โพธิมณฑลสถานกถาที่เป็นไปเพียงเท่านั้น ชื่อว่า อวิทูเรนิทาน

๓. ระยะตั้งแต่ทรงบรรลुพระสัพพัญญุตญาณ ณ มหาโพธิมณฑลสถาน จนถึงสถานที่ปรินิพพาน ในระหว่างนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ ที่ใด ๆ ที่นั่น ๆ เช่นว่า สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ เขตวันมหาวิหาร อารามของท่านอนาถปิณฑิกกฤหบดี เป็นผู้ถวาย ณ กรุงสาวัตถี ว่าประทับอยู่ ณ พระเวฬุวันกลันทกนิวาปสถาน กรุงราชคฤห์ และว่าประทับอยู่ ณ ภูฏาคารศาลา ปามหาวัน กรุงเวสาฬหคณินี้ ฟังทราบว่าเป็นชื่อ สันติเกนิทาน^{๒๔}

^{๒๓} วิ.มหา. ๑/๗/๑๒.; ม.ม. ๑๒/๒๗๘/๒๖๘.; อง.จตุกก. ๒๑/๖/๘.; อง.ปญจก.๒๒/๗๓/๙๘.

^{๒๔} ที.สี. ๘/๒/๒๔.

ก่อนที่พระพุทธเจ้าต้องตรวจดูความพร้อมก่อน เรียกว่า ปัญจมหาวิโลกนะ ได้แก่ ยุค หรือกาล ตระกูล ชาติ (ประเทศ) อายุ และปัญญามนุษย์ จากนั้นพระโพธิสัตว์ก็ทำอริยมุตตกาล กิริยา คือ การอธิษฐานเพื่อจุดลงจากดุสิตสวรรค์ลงมาอุบัติยังโลกมนุษย์ เพื่อจะได้บำเพ็ญบารมี จนบรรลุอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ โดยเปล่งคำว่า "อิโต อุทฺธํ ชีวิตํ นปฺปวตฺตตุ" ชีวิตของเรา เป็นเทพบุตรโพธิสัตว์ผู้ปรารถนาพุทธภูมิอันยิ่งใหญ่ ขอจงอย่าได้เป็นไปเบื้องหน้าแต่ใ้ีกต่อไป เลย^{๒๔}

เมื่ออุบัติแล้วในตระกูลกษัตริย์ศากยะ สำหรับชีวิตวัยเยาว์ยังครอบครองฆราวาสสมบัติ ยังบริบูรณ์ด้วยยินดีในรัยเหมือนคนสามัญอื่น แต่พระองค์เป็นผู้มีพระสติรอบคอบ และพระปัญญาลึกซึ้งกว่าชนสามัญอื่น ๆ แม้จะครอบครองฆราวาสสมบัติที่มีความเพียบพร้อมถึงปานนั้นก็ไม่ได้ทำให้พระองค์เพลิดเพลินอยู่เสมอได้ พระองค์ทรงเห็นการที่เป็นอยู่เช่นนั้น เป็นโทษทุกข์ เพราะต้องทำการวนเวียนซ้ำ ๆ ซาก ๆ อันไม่รู้จักจบไม่มีที่สิ้นสุด ซึ่งผู้ใช้ปัญญาพิจารณาโดยรอบคอบจะเห็นว่าน่าเบื่อ จนกว่าความตายจะมาพรากไปเสีย และไม่สามารถจะป้องกันทุกข์ต่าง ๆ อันจะเกิดมีขึ้น ณ ระหว่าง ๆ ตลอดถึงความตายอันเป็นเหตุที่น่ากลัวใหญ่ได้ ทรงหมายมั่นในพระเหตุภัยว่า คงจะได้ประสบการณ์ที่ไม่ต้องเป็นเช่นนั้นได้และเพราะความเบื่อหน่ายหนักขึ้นเป็นเหตุจึงได้ทรงละฆราวาสสมบัตินั้น ออกทรงบรรพชาแสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ ซึ่งจะทำให้พระองค์ไม่ต้องวนเวียนซ้ำซาก และไม่ต้องประสบทุกข์อื่น ๆ ตลอดจนถึงความตายได้ ซึ่งเรียกว่า **"มหากิเษกรรมณ"**

เมื่อออกบวชแล้วทรงอุทสาหะวิริยะศึกษาทดลองและพิจารณาด้วยความเพียรอันแรงกล้า และพระปัญญาอันสุขุมลึกซึ้ง ทั้งศึกษาจากสำนักของอาจารย์ที่มีชื่อและศึกษาค้นคว้าด้วยพระองค์เองรวมเวลาทั้งหมด ๖ ปี จึงได้ค้นพบธรรมอันยิ่งใหญ่ บรรลุพระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ ทรงทราบประจักษ์ชัดธรรมชาติของสิ่งทั้งปวงหมด

นี่คือ การอุบัติขึ้นของพระพุทธเจ้า ซึ่งก็หมายถึงการเกิดขึ้นของพระธรรมเช่นเดียวกัน ถึงแม้พระธรรมจะมีใช้สิ่งทีพระพุทธเจ้าทรงสร้างขึ้นหรือบันดาลให้เกิดขึ้น เพราะเป็นสิ่งที่มียอยู่แล้ว แต่อาศัยการบำเพ็ญเพียรและการศึกษาค้นคว้าปฏิบัติของพระพุทธองค์ พระธรรมก็ถูกค้นพบ ดังนั้นพระบาลีจึงแสดงว่า

อุปฺปาทา วา ภิกฺขเว ตถาคตาณํ อณฺุปฺปาทา วา ตถาคตาณํ ฐิตาว สา ธาตุ
 ฌมฺมฐฐิตตา ฌมฺมนิยามตา สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจาติ ตํ ตถาคโต อภิสมฺพุชฺฌติ อภิ
 สเมติ อภิสมฺพุชฺฌติว อภิสเมตวา อัจฺจุชฺชติ เทเสติ ปฏฺฐเปติ วิวรติ
 วิภชติ อุตฺตานิโกโรติ สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจาติ.

^{๒๔} พระเทพมุนี (วิลาส ญาณวีโร), **วิมุตติรัตนมาลี**, อ่างแล้ว, หน้า ๕๐๕.

เลขทะเบียน	6125150
เลขเรียกคดี	๕๔.๓๑๕ น. ค.๑
วันที่	๑๐ ก.พ. ๕๑

๑๙

อุปปาทา วา ภิกขเว ตถาคทานิ อนุปปาทา วา ตถาคทานิ
...สพฺเพ สงฺขารา ทุกฺขาติ.

อุปปาทา วา ภิกขเว ตถาคทานิ อนุปปาทา วา ตถาคทานิ
...สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตาติ.

ดูกรภิกษุทั้งหลาย เพราะตถาคตอุบัติขึ้นก็ตาม ไม่อุบัติขึ้นก็ตาม ชาติุนั้น
คือ ความตั้งอยู่ตามธรรมดา ความเป็นไปตามธรรมดาก็คงตั้งอยู่อย่างนั้นเอง
ตถาคตตรัสรู้ บรรลุชาติุนั้นว่า สังขารทั้งปวงไม่เที่ยงครั้นแล้วจึงบอก แสดง
บัญญัติ แต่งตั้ง เปิดเผย จำแนก ทำให้เข้าใจง่ายว่า สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง

ดูกรภิกษุทั้งหลาย เพราะตถาคตอุบัติขึ้นก็ตาม ไม่อุบัติขึ้นก็ตาม ชาติุนั้น
คือ ความตั้งอยู่ตามธรรมดา ความเป็นไปตามธรรมดา ก็คงตั้งอยู่อย่างนั้นเอง
ตถาคตตรัสรู้ บรรลุชาติุนั้นว่า สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์ ครั้นแล้วจึงบอก แสดง
บัญญัติ แต่งตั้ง เปิดเผย จำแนก ทำให้เข้าใจง่ายว่า สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์

ดูกรภิกษุทั้งหลาย เพราะตถาคตอุบัติขึ้นก็ตาม ไม่อุบัติขึ้นก็ตาม ชาติุนั้น
คือ ความตั้งอยู่ตามธรรมดา ความเป็นไปตามธรรมดา ก็คงตั้งอยู่อย่างนั้นเอง
ตถาคตตรัสรู้ บรรลุชาติุนั้นว่า ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา ครั้นแล้วจึงบอก แสดง
บัญญัติ แต่งตั้ง เปิดเผย จำแนก ทำให้เข้าใจง่ายว่า ธรรมทั้งปวง เป็นอนัตตา^{๒๖}

จากพุทธพจน์แห่งอุปปาตสูตรนี้ แสดงให้ทราบว่า พระธรรมนั้นเป็นธรรมชาติที่มีอยู่แล้ว
แต่ยังไม่มีผู้ใดค้นพบและเปิดเผย จวบจนกระทั่งพระพุทธเจ้าค้นพบและนำมาเปิดเผย ธรรมจึง
ปรากฏ

เป็นระยะเวลาถึง ๔๕ พรรษา ที่พระพุทธเจ้าทรงประกาศเผยแผ่ธรรมะโปรดสรรพสัตว์
ให้รู้แจ้งเห็นจริงในธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงค้นพบ ในกาลที่สุดแห่งขันธ์ พระพุทธเจ้าก็ให้ถือเอา
พระธรรมและวินัยเป็นศาสดาแทนพระพุทธเจ้า ดังข้อความในมหาปริณีพพานสูตรว่า

พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกท่านพระอานนท์มารับสั่งว่า ดูกรอานนท์ บางที
พวกเขาจะพึงมีความคิดอย่างนี้ว่า ปาพจน์มีพระศาสดาส่งแล้ว พระศาสดาของ
พวกเราไม่มี ก็ข้อนี้ พวกเขาไม่พึงเห็นอย่างนั้น ธรรมและวินัยอันใด เราแสดงแล้ว
บัญญัติแล้วแก่พวกเขา ธรรมและวินัยอันนั้น จักเป็นศาสดาของพวกเขาโดยกาล
ล่วงไปแห่งเรา^{๒๗}

^{๒๖} อัง.ติก. ๒๐/๕๗๖/๓๖๘.

^{๒๗} ที.ม. ๒/๑๔๑/๑๒๓.

คำว่า ธรรมในที่นี้ก็คือคำสอนที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงแล้วทั้งหมดเป็นธรรมะ และถือได้ว่าเป็นการปรากฏของคำว่า ธรรมที่เป็นจุดตัวแทนของพระพุทธเจ้า เป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธศาสนาในพระรัตนตรัย ด้วยเหตุนี้ กำเนิดของธรรมะจึงปรากฏขึ้น

พระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้านั้น สามารถจำแนกออกไปเป็น ๓ ประการ คือ :

๑) ส่วนที่ควรเล่าเรียนศึกษา ด้วยฟังและอ่านดูในหนังสือแล้วและไตร่ตรองตามให้เข้าใจ เรียกว่า "ปริยัติธรรม"

๒) การปฏิบัติดีดกายวาจาและจิต ตามปริยัติธรรม (เมื่อได้เล่าเรียนศึกษาและไตร่ตรองให้เข้าใจแล้ว) เรียกว่า "ปฏิบัติธรรม"

๓) การรู้แจ้งแทงตลอดด้วยปัญญา (เมื่อได้ปฏิบัติถูกต้องและถึงที่แล้ว) ไม่กลับเสื่อมถอยคืนคลาย เรียกว่า "ปฏิเวธธรรม"^{๒๔}

ในส่วนของปริยัติธรรมนั้น หมายถึงพุทธพจน์ทั้งหมดที่จะต้องศึกษาเล่าเรียนให้เข้าใจ หากจะมองให้ง่ายขึ้นก็คือ การศึกษาพระไตรปิฎกนั่นเอง

ในส่วนของปฏิบัติธรรม หมายถึงไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา หรืออภิญ्ञจักษุมรรค ในเบื้องต้น ศีลเพื่อป้องกันความชั่วร้ายเสียหาย ซึ่งจะเกิดมีทางกายวาจาตลอดถึงใจ ด้วยได้ทำตามไม่ล่วงละเมิดสิกขาบทบัญญัติของศาสนาและกฎหมายบ้านเมือง ตลอดถึงธรรมเนียมประเพณีของชาติตระกูล อันเป็นเหตุให้เกิดโทษทุกข์อย่างร้ายแรง และการบำเพ็ญความดี ด้วยได้ประพฤติตามทางที่นิยมนับถือกัน ตามศาสนาและตามธรรมเนียมประเพณีของชาติตระกูล อันเป็นเหตุให้เกิดความเจริญ เรียกว่า " ศีล " มีประโยชน์ที่ป้องกันทุกข์

การทรมานฝึกหัดใจ ให้ตั้งมั่นแน่วอยู่ในอารมณ์ (ที่ยึดหน่วง) ที่ชอบอันเดียว ไม่ให้ฟุ้งซ่านไปในอารมณ์ต่าง ๆ เรียกว่า "สมาธิ" มีประโยชน์ที่ทำให้ใจให้เป็นสุข

การรู้ยั้งเห็นจริงสิ่งทั้งปวงตามธรรมดาละการถือมั่นยินดียินร้ายได้ขาด ไม่แปรผันกลับคืนคลายเรียกว่า "ปัญญา" มีประโยชน์ที่ทำให้ใจให้ผ่องใสบริสุทธิ์ ไม่ขุ่นมัวเศร้าหมอง อยู่เป็นสุขอย่างสูง

อีกประการหนึ่ง ถ้าหากจะถือเอาหมวดหมู่ของพระธรรมเป็นการเกิดขึ้นของพระธรรม ก็หมายถึงการเริ่มต้นทำสังคายนา จนสามารถแบ่งคำสอนของพระพุทธเจ้าออกเป็นหมวดหมู่ เพื่อถ่ายทอดการท่องจำสืบต่อ ได้ ๓ ปิฎก ได้แก่ พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก

ส่วนที่เป็นข้อห้ามและข้ออนุญาตทั้งหมด เป็นหมวดสิกขาบท มีบทลงโทษสำหรับพระภิกษุและภิกษุณีสงฆ์ จัดเป็นส่วนของพระวินัยปิฎก ส่วนที่เป็นหลักธรรม บรรยาย เรื่องเล่า ประกอบด้วยบุคคล กาล สถานที่ จัดเป็นพระสุตตันตปิฎก และส่วนที่ไม่กล่าวถึงบุคคลไม่กล่าวถึงเรื่องราว หรือเหตุการณ์ แต่เป็นธรรมล้วนๆ เช่น กุศลธรรม ธรรมที่เป็นกุศลส่วนดี

^{๒๔}วินย.อ. ๑/๒๖๔.

อกุศลธรรม ธรรมที่เป็นอกุศลส่วนชั่วอัปยาคตธรรม ธรรมที่ท่านไม่ยืนยันว่าดีหรือชั่ว รวมเรียกว่า ปรมาตถธรรม ได้แก่ เรื่องจิต เจตสิก รูป และนิพพาน จัดเป็นพระอภิธรรมปิฎก ปิฎกทั้ง ๓ นี้ จัดลงในปาพจน์ ๒ ได้แก่ ธรรมและวินัย กล่าวคือ พระสูตรตันตปิฎกและพระอภิธรรมปิฎก จัดเป็นธรรม ส่วนวินัยปิฎก ก็เป็นวินัย^{๒๕}

จะเห็นว่าพุทธธรรมนั้นสามารถจะแยกแยะกล่าวได้เป็นลำดับว่าเกิดจากไหน กล่าวคือ กำเนิดจากพระพุทธเจ้า กำเนิดจากการจัดคำสอนของพระพุทธเจ้าให้เป็นสัดส่วน คือในส่วนที่เป็นธรรมและวินัย ก็เกิดจากพระไตรปิฎก

๒.๓ ลักษณะของพุทธธรรม

ลักษณะของพุทธธรรมนี้สามารถแบ่งออกเป็นได้หลายลักษณะตามแต่จะแบ่งตามลักษณะที่มีจุดมุ่งหมายอย่างไร และลักษณะของอะไร ในที่นี้จะได้แสดงให้เห็นลักษณะที่สามารถแบ่งได้ ดังนี้

๒.๓.๑ ลักษณะของพุทธธรรมตามอาการที่ทรงแสดง

คำสอนของพระพุทธเจ้า หรือพุทธธรรม เมื่อพิจารณาจากอาการที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงแล้ว มีลักษณะอาการ ๓ ประการ

๑) อภิัญญธรรมเทศนา	ได้แก่ สอนเพื่อให้ผู้ฟังรู้
๒) สนิทานธรรมเทศนา	ได้แก่ ทรงแสดงธรรมมีเหตุมีผล
๓) สัปปาฎิหาริยธรรมเทศนา	ได้แก่ ทรงแสดงธรรมมีปาฎิหาริย์ ได้ผลเป็นที่

น่าอัศจรรย์^{๒๖}

ในข้อนี้ พระพุทธเจ้าทรงแสดงต่ออุททายีว่า ที่สาวกทั้งหลายได้สักการะ เคารพ นับถือ บูชาพระพุทธเจ้านั้นมิใช่เพราะทรงมีพระอาหารน้อย ทรงสันโดษด้วยจีวร ทรงสันโดษด้วยบิณฑบาต ทรงสันโดษด้วยเสนาสนะตามมีตามได้ ทรงเป็นผู้สงัด และทรงสรรเสริญความสงัด ก็พระสาวกบางรูปนั้นมีการประพฤติในแต่ละข้อนั้นเคร่งครัดยิ่งกว่าพระพุทธเจ้าอีก ดังนั้นจึงมิใช่ข้อที่สาวกจะสรรเสริญพระพุทธเจ้าด้วยเหตุที่อุททายีคิด แต่สาวกทั้งหลายสรรเสริญ สักการะ นับถือ บูชาพระพุทธเจ้าด้วยเหตุว่า พระพุทธเจ้าทรงอิศิล พระสมณโคดมเป็นผู้มีศีล ประกอบด้วยศีลชั้นอย่างยิ่ง พระสมณโคดมเมื่อทรงรู้เองก็ตรัสว่ารู้ เมื่อทรงเห็นเองก็ตรัสว่าเห็นทรงแสดงธรรมเพื่อความรู้อยิ่ง มิใช่ทรงแสดงเพื่อความไม่รู้ยิ่ง ทรงแสดงธรรมมีเหตุ มิใช่แสดง ไม่มีเหตุ ทรงแสดงธรรมมีความอัศจรรย์ มิใช่ทรงแสดงไม่มีความอัศจรรย์ พระสมณโคดมทรงมีพระ

^{๒๕} พระพรหมคุณาภรณ์, พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, (กรุงเทพมหานคร : เอส.อาร์.พริ้นติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๘๗-๘๘.

^{๒๖} ม.ม. ๑๓/๓๓๐/๓๒๒.

ปัญญา ทรงประกอบด้วยปัญญาชั้นอันยิ่ง ข้อที่ว่าพระสมณโคดมจักไม่ทรงเล็งเห็นทางแห่ง ถ้อยคำอันยังไม่มาถึง หรือจักทรงชมคำโต้เถียงของฝ่ายอื่นที่เกิดขึ้นแล้ว ให้เป็นการชมได้ด้วยดี พร้อมทั้งเหตุไม่ได้ ดังนี้ มิใช่ฐานะที่จะมีได้ พระตถาคตเมื่อสาวกเข้ามาหาแล้วถามถึงทุกข์ อริยสัจ เราอันเธอเหล่านั้น ถามถึงทุกข์อริยสัจแล้วก็พยากรณ์ให้ยังจิตของเธอเหล่านั้นให้ยินดี ด้วยการพยากรณ์ ปัญหา เธอเหล่านั้นเข้ามาหาเรา แล้วถามถึงทุกข์สมุทัยอริยสัจ...ทุกข์นิโรธ อริยสัจ...ทุกข์นิโรธ คามินีปฏิบัติทาอริยสัจ เราอันเธอเหล่านั้นถามถึงทุกข์นิโรธคามินีปฏิบัติทา อริยสัจแล้วก็พยากรณ์ให้ ยังจิตของเธอเหล่านั้นให้ยินดีด้วยการพยากรณ์ปัญหา และสุดท้าย เพราะพระตถาคตได้บอกปฏิบัติทาแก่สาวกทั้งหลายแล้ว สาวกทั้งหลายของเราปฏิบัติตามแล้ว ย่อมเจริญสติปัญญาเห็นกายในกายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ พึงกำจัด อภิชฌาและโทมนัส ในโลกเสียได้ พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ พึงกำจัด อภิชฌาและโทมนัสในโลกเสียได้ พิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ มีความเพียร มี สัมปชัญญะ มีสติ พึงกำจัด อภิชฌาและโทมนัสในโลกเสียได้ พิจารณาเห็นธรรมในธรรมอยู่ มี ความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ พึงกำจัด อภิชฌาและโทมนัสในโลกเสียได้ ก็เพราะสาวกทั้งหลาย ของเราปฏิบัติตามปฏิบัติทาที่เราบอกแล้ว เจริญสติปัญญาเห็นนั้นแล สาวกของเราเป็นอันมากจึงได้ บรรลุปรมาณีย์อันเป็นที่สุดแห่งอภิญญา (พระอรหันต์) อยู่

ในข้อที่ ๒ แห่งการที่พระสาวกเคารพ นับถือ สักการะ บูชาพระพุทธรูป เพราะพระ พุทธองค์ทรง แสดงธรรมเพื่อให้อรรถและเข้าใจอย่างแท้จริง มิใช่ทรงแสดงธรรมเพื่อไม่รู้ รู้ในที่นี้ หมายถึงเข้าใจ ไม่ใช่รู้แต่เพียงฟังได้ความเท่านั้น พระพุทธรูปทรงแสดงพุทธธรรมไม่ไร้เหตุไม่ ไร้ผล ทรงแสดงธรรมพร้อมทั้งเหตุ หมายความว่า มีเหตุมีผล ไม่ทรงแสดงธรรมไร้เหตุ คือไม่มี เหตุไม่มีผล

พระพุทธรูปทรงแสดงธรรมมีปาฏิหาริย์ ไม่ทรงแสดงธรรมไม่มีปาฏิหาริย์ ปาฏิหาริย์ใน ที่นี้หมายถึงผลที่ได้ประสพเพราะได้ปฏิบัติเหตุ เมื่อปฏิบัติเหตุอย่างใด ก็ประสพผลอย่างนั้น ไม่ใช่หมายถึงชาติหน้าเท่านั้น หมายถึงชาตินี้เองด้วย นี้เรียกว่าปาฏิหาริย์

พุทธธรรมไม่ว่าจะเป็นระดับไหน มีปริยายมากน้อยเท่าใด ก็เพื่อให้บุคคลผู้ฟังได้รู้ได้ เข้าใจ พุทธธรรมนั้นก็ประกอบด้วยเหตุ ด้วยผล ซึ่งเป็นไปที่บุคคลหรือมีที่บุคคล อันบุคคลจะพึง พิจารณา ตรวจสอบตนสอบกับคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ให้รู้ว่าเป็นอย่างไร โดยเหตุ และผล และเมื่อได้ปฏิบัติตามไปก็จะได้ประสพผล คือ พ้นจากส่วนที่ชั่ว บรรลุถึงส่วนที่ดีที่เป็น ข้อมุ่งหมาย ทั้งทางโลกทั้งทางธรรม เพราะความเป็นเช่นนั้นเป็นไปเพื่อความอยู่ด้วยกัน ด้วย ความสงบสุข อันเป็นข้อประสงค์ของทุก ๆ คนที่เกิดขึ้นมา แม้เช่นนั้นแต่ถ้าบุคคลไม่สนใจคือ ไม่ ระลึกถึงด้วยสติฉวยเข้ามาสู่จิตหรือใจ และไม่ใช้ปัญญาพิจารณาให้เห็นตามเป็นจริงตามเหตุและ ผล บุคคลก็ไม่รู้จักกรรม ไม่รู้จักอัตตะ คือเนื้อความของธรรม

เมื่อเป็นเช่นนั้น ก็ไม่อาจจะประพฤติดี ประพฤติชอบ เพื่อผลที่ดีได้ บุคคลโดยมาก แม้ แสดงตนว่าเป็นผู้นับถือพระพุทธรูปศาสนา ก็ไม่ปรากฏว่ารู้จักพระพุทธรูปศาสนาโดยถูกต้อง เป็น

แต่ถือ ๆ ตามกันไป ผิดอย่างไร ถูกอย่างไร ก็ไม่รู้ แต่ส่วนตนเองอยากจะประพฤติอย่างไรก็ประพฤติอย่างนั้นตามความชอบใจ อันมีโลภะ โทสะ โมหะ เป็นผู้นำ เมื่อบุคคลประพฤติปฏิบัติ กาย วาจา ด้วยความตั้งใจเป็นไปตามความชอบใจของตนอันมีโลภะ โทสะ โมหะ เป็นผู้นำเช่นนั้นแล้ว คนที่ไม่พิจารณาโดยรอบคอบ ก็จะแสดงว่าตนเองนั้นแหละประพฤติดีประพฤติชอบถูกต้องแล้ว แต่อีกฝ่ายหนึ่งซึ่งประพฤติไม่ตรงกันก็จะคัดค้าน และถ้ามีอีกฝ่ายหนึ่งคัดค้าน เป็นอันรู้ไม่ได้แน่ว่าประพฤติปฏิบัติอย่างไรถูกหรือผิด ทางพระพุทธศาสนา พระสัมมาสัมพุทธเจ้าไม่ได้ทรงแสดงแต่ธรรมที่เป็นส่วนเหตุแต่ทรงแสดงส่วนผลด้วย ก็เพื่อให้บุคคลพิจารณาเหตุที่ตนปฏิบัติ กับผลที่ได้ประสพว่าเป็นไปอย่างไร

ถ้าจับหลักนี้เป็นใหญ่แล้วบุคคลถึงจะมีความคิดเห็นเข้าแก่ตัว และปฏิบัติตามชอบใจด้วยอำนาจโลภะ โทสะ โมหะ แต่เมื่อพิจารณาเหตุผลที่เกิดขึ้นที่ได้ประสพก็จะเห็นได้ว่าผลที่ได้ประสพนั้น ถ้าเป็นไปเพื่อความเดือดร้อนกระวนกระวายเพื่อทุกข์ทั้งส่วนตัวเองด้วย ทั้งส่วนผู้อื่นด้วยก็พึงสันนิษฐานว่าเป็นเพราะเหตุชั่ว แต่เมื่อเห็นว่าผลที่ได้ประสพนั้นเป็นไปเพื่อความสงบเพื่อความสุข ก็พึงสันนิษฐานได้ว่าเป็นเพราะเหตุที่ประพฤติปฏิบัติมานั้นดีชอบถูกต้อง แต่ถึงเช่นนั้น ก็ยังเป็นไปตามภูมิตามชั้น ถ้าบุคคลได้ปฏิบัติเหตุและพิจารณาเหตุผลสอบกกันอยู่เสมอแล้ว การปฏิบัติจะเป็นไปได้ด้วยดี แต่ว่าเพราะอำนาจโลภะ โทสะ โมหะ เกิดขึ้นครอบงำใจของบุคคล และชักนำไปประพฤติปฏิบัติผิดไป บุคคลย่อมมีความเห็นเข้าแก่ตัว ก็ย่อมอ้างว่าการปฏิบัติของตนเช่นนี้ถูกต้องชอบแล้ว แต่ไม่พิจารณาเหตุผล

๒.๓.๒ ลักษณะแห่งความเป็นจริง

พุทธธรรมเมื่อพิจารณาจะพบว่า ทุกส่วนของพุทธธรรมนั้นเป็นสัจธรรม คือ ความเป็นจริง ไม่ว่าจะความจริงนี้จะถูกเรียกเป็นอภิปรัชญาหรือไม่ พระพุทธศาสนามีได้มุ่งประเด็นนี้ แต่ก็แสดงถึงความจริง ๔ ประการ ได้แก่ จิต เจตสิก รูป และนิพพาน เรียกว่า ปรมัตถธรรม หรือ อันติมัจจะ หลักพุทธธรรมมุ่งแสดงให้เห็นถึงความจริงอันสูงสุด และบรรลุความจริงอันสูงสุดด้วย

พุทธธรรมมีลักษณะเป็นสัจธรรมนี้ เนื่องจากแสดงให้เห็นถึงความเป็นสิ่งสูงสุดที่เรียกว่าเป็นธาตุหรือสิ่งที่มีอยู่ตามสภาพหรือตามธรรมชาติของมันเอง ไม่มีใครกำหนดหรือควบคุม ความเป็นไปและความแน่นอน เป็นความจริงที่มีอยู่อย่างเคลื่อนไหว เปลี่ยนแปลง และไม่คงที่คงตัว^{๑๑} ความเป็นจริงอันติมัจจะดังกล่าว เมื่อสรุปลง ก็ได้แก่รูปและนาม

รูปนั้นเป็นสสาร เป็นความจริงอันติมะอย่างหนึ่ง ธาตุมูลฐานของรูป ได้แก่ มหาภูตรูป ๔ ได้แก่ ปรฐวีธาตุ อาโปธาตุ วาโยธาตุ และเตโชธาตุ^{๑๒} ที่มหาภูตรูปนี้เป็นธาตุ เพราะเป็นสิ่งที่คงสภาพตนเองไว้ ไม่ว่าจะไปรวมกับธาตุอื่นใด ก็คงสภาพนั้นไว้ ได้แก่สภาพแข็ง กระด้าง ยืดเกาะ ชีมชาบ ร้อน เหม่าไหม้ พยุ่งไว้ เพิ่มพูน ปรฐวีมีอาโปช่วยยึดไว้ เตโชช่วยรักษาสภาพ วาโยช่วย

^{๑๑} อ.ต.ก. ๒๐/๓๖๘/๕๗๖.

^{๑๒} อภิ.วิ. ๓๕/๑๑๕.

พยางค์ให้คงรูป ชาติเหล่านี้เป็นสภาพที่มีอยู่จริง แม้กระทั่งในกลละ ก็ปรากฏมีชาติ ๔ แล้ว เป็นสิ่งที่สามารถแยกได้ในความคิด แต่ไม่สามารถแยกได้ในความจริง^{๓๓} ในบรรดาชาติทั้ง ๔ ปฐวีชาติ เตโชชาติ และวาโยชาติ สามารถรับรู้ได้ด้วยการสัมผัส ไม่สามารถเห็นได้ แต่อาโปชาติ เป็นสุขุมชาติ ไม่สามารถเห็นและสัมผัสได้ ชาติเหล่านี้ไม่สามารถเห็นด้วยตาเนื้อ แต่สามารถเห็นได้ด้วยตาทิพย์หรือด้วยญาณเท่านั้น^{๓๔} นอกเหนือจากมหาภูตรูปทั้ง ๔ ประการนี้แล้ว ยังมีอุปาทายรูปได้แก่รูปที่อาศัยมหาภูตรูปเกิดขึ้น มี ๒๔ ชนิด ก็จัดเป็นความจริงอันอันติมะด้วย

ส่วน **นามหรืออรูป หรืออสสาร** พุทธธรรมได้แสดงไว้ ๓ ประการ คือ จิต เจตสิก และนิพพาน แต่ละประการนั้นมีสภาวะต่างกัน จิตเป็นสภาพที่รู้ ที่คิด มีกฎเกณฑ์ตายตัวของตนเอง (จิตนิยาม) เจตสิกเป็นสภาพที่มีอยู่ในจิต อาศัยจิตเป็นที่เกิด ดับ อันได้แก่คุณภาพของจิตที่เป็นกุศล อกุศล และอัปยาคฤต มีกฎเกณฑ์เป็นของตนเอง (กรรมนิยาม) และนิพพาน คือภาวะของจิตที่พ้นจากอำนาจการปรุงแต่งของจิตที่เป็นกุศลและอกุศล

จิต มโน วิญญาณ คือสิ่งเดียวกันแต่ใช้ต่างกันตามหน้าที่ จิตเป็นนามชาติที่สามารถคิด รู้ มิใช่สัตว์ มิใช่ชีวะ^{๓๕} วิญญาณชาตุนั้นเป็นพลังรู้ฝ่ายอสสาร เช่น พลังรู้สึก ได้แก่ เวทนา พลังรู้จำ ได้แก่ สัญญา พลังรู้คิด ได้แก่สังขาร และพลังรู้ชัด ได้แก่ วิญญาณ ทั้งหมด คือ จิต^{๓๖} ในการรู้อารมณ์แต่ละขณะนั้น จิตจะใช้กระบวนการอยู่ ๑๗ ขณะ เรียกว่า วิถีจิต ได้แก่ ภาวังคะ ๑ ขณะ ภาวังคจลนะ ๑ ขณะ ภาวังคูปัจเฉท ๑ ขณะ อาวัชชนะ ๑ ขณะ ปัญจทวารวิญญาณ ๑ ขณะ สัมปฏิจฉินนะ ๑ ขณะ สันตிரณะ ๑ ขณะ โวภูฏัพพะนะ ๑ ขณะ ชวณะ ๗ ขณะ และตทาลัมพะนะ ๒ ขณะ ในแต่ละขณะนั้นมีสภาพดังนี้ คือ สภาพตื่นตัว ๓ ขณะ ความหาอารมณ์ สัมผัสอารมณ์ จับอารมณ์ พิจารณาอารมณ์ กำหนดอารมณ์ เสพอารมณ์ และรู้รสอารมณ์^{๓๗}

เจตสิก สภาวะที่อาศัยจิตเกิด ดับ ทำให้จิตมีสภาพเป็นกุศล อกุศล และอัปยาคฤต เมื่อกล่าวโดยรวมแล้วเจตสิกก็ได้แก่กรรม อันเกิดจากการกระทำของจิต พุทธธรรมได้แบ่งเจตสิกออกเป็น ๕๒ ประการ โดยแบ่งเป็น กุศลเจตสิก หรือโสภณเจตสิก มี ๒๕ ดวง อกุศลเจตสิก มี ๑๒ ดวง และอัญญสมานาเจตสิกมี ๑๓ ดวง ใน ๑๓ ดวงนี้ มี ๗ ดวง เรียกว่า สัพพจิตตสาธารณ

^{๓๓}วิสุทธิ. ๒/๑๙๒-๑๙๓.

^{๓๔}วิภาวินี. ๒๗๒.

^{๓๕}วิภาวินี. ๑๓๘.

^{๓๖}สุเชาวน์ พลอยชุม, **พุทธปรัชญาในสุดตันตปิฎก**, อ่างแล้ว, หน้า ๑๔๐.

^{๓๗}วิภาวินี. ๑๔๒.

เจตสิก คือ เกิดกับจิตทุกดวงไม่เลือก ได้แก่ ผัสสะ เวทนา สัญญา เจตนา เอกัคคตา ชีวิตินทรีย์ และมนสิการ^{๓๘}

นิพพาน เป็นอันติมสัจจะ และเป็นจุดหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา โดยความเป็นจริง นิพพานนั้นมีเพียงหนึ่งเดียว แต่ที่แยกออกไปได้นั้นเป็นแต่แยกตามบุคคลที่เกี่ยวข้อง นิพพานเป็นสภาวะที่จิตไร้กิเลส ทำให้เย็น ดับ ไร้สิ่งร้อยรัด ไม่มีตัณหาร้อยรัด ดับกิเลส คือ ราคะ โทสะ และโมหะ^{๓๙} เมื่อแบ่งตามสภาพของบุคคล หรือแบ่งตามปริยายแห่งเหตุ (การณปริยาย) นิพพาน แบ่งได้เป็น ๒ คือ สอุปาทิเสสนิพพาน คือ เข้าถึงนิพพานแต่ยังมีเบญจขันธ์เหลือ และอนุุปาทิเสสนิพพาน คือ เข้าถึงนิพพานและไม่มีเบญจขันธ์เหลืออยู่^{๔๐} ส่วนในคัมภีร์อภิธรรมมัตถสังคหะ นิพพานแบ่งได้ตามอาการเป็น ๓ ประการ คือ สุกญุตนิพพาน อนิมิตตนิพพาน และอัปปนิหิตนิพพาน^{๔๑}

กล่าวโดยสรุปแล้ว อันติมสัจจะ หรือปรมัตตสัจจะ นี้เป็นความจริงอันสูงสุดที่มีอยู่ เป็นสภาวะที่ทรงไว้ซึ่งลักษณะของตนไว้ มีอยู่อย่างเคลื่อนไหว อิงอาศัยกันและกัน มิใช่สัตว์ บุคคล ตัณตน ชีวะ นี่คือนิพพานลักษณะของพุทธธรรมอย่างหนึ่ง

๒.๓.๓ ลักษณะแห่งความเป็นสภาวะธรรม

ลักษณะของพุทธธรรม เมื่อพิจารณาตามสภาวะที่เป็นหลักการและหลักปฏิบัติจะพบว่า พุทธธรรมนั้นมี ๒ ลักษณะที่เกี่ยวข้องกัน ได้แก่

๑. **หลักความจริงสายกลาง** ที่เรียกว่า **“มัชฌิมาธรรม”** เป็นความจริงตามเหตุผล บริสุทธิ์ตามกระบวนการของธรรมชาติ นำมาแสดงเพื่อประโยชน์ทางปฏิบัติในชีวิตจริงเท่านั้น ไม่ส่งเสริมความพยายามที่จะเข้าถึงสัจธรรมด้วยวิธีใดที่เพียงสร้างทฤษฎีต่างๆ ขึ้น แล้วยึดมั่นปกป้องทฤษฎีนั้นๆ ด้วยการแก่งความจริงทางปรัชญา

๒. **แสดงข้อปฏิบัติสายกลาง** ที่เรียกว่า **“มัชฌิมาปฏิบัติ”** เป็นหลักการครองชีวิตของผู้ฝึกอบรมตน ผู้รู้เท่าทันชีวิตไม่หลงมกมาย มุ่งผลสำเร็จคือ ความสุข สะอาด สว่าง สงบ เป็นอิสระ ที่สามารถมองเห็นได้ในชีวิตนี้ ในทางปฏิบัติ ความเป็นสายกลางนี้เป็นไปโดยสัมพันธ์กับองค์ประกอบอื่นๆ เช่น สภาพชีวิตของบรรพชิต หรือ คฤหัสถ์ เป็นต้น^{๔๒}

^{๓๘} พระพรหมคุณาภรณ์, **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, อ่างแล้ว, หน้า ๒๗๘-๒๘๐.

^{๓๙} พระธรรมปิฎก, **พุทธธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๒๖๑.

^{๔๐} ขุ.อิตติ.๒๕/๒๒๒/๒๕๘.

^{๔๑} สจก.๓๘.

^{๔๒} พระธรรมปิฎก, **พุทธธรรม**, อ่างแล้ว, หน้า ๖.

ลักษณะของพุทธธรรมที่เป็นมัชฌิมาธรรม หมายถึง สภาวธรรมที่เป็นการประชุมกันเข้าของส่วนประกอบต่างๆ เมื่อแยกส่วนแล้วก็จะพบว่า มีความสภาพสูญญตา หรืออนัตตา ดังภาษิตของนางวชิราภิกษุณีว่า

อถ โข วชิรา ภิกษุณี มาโร อยฺ ปาปิมา อิติ วิทิตฺวา มารํ ปาปิมนฺตํ คาคาหิ อชฺฌภาสิ

กี นฺ สตุโตติ ปจฺเจติ

มาร ภิภูจิคตํ นฺ เต

สุทฺธสงฺขารปฺปญฺ โย

นยิธ สตุตฺตฺพลพฺภติ

ยถา หิ องฺคสมฺภารา

โหติ สทฺโท รโถ อิติ

เอวํ ขนฺนฺเชสุ สนฺเดสุ

โหติ สตุโตติ สมฺมติ.

แปลความว่า

ครั้นวชิราภิกษุณีทราบว่าเป็นมารผู้มีบาป แล้วจึงได้กล่าวกะมารผู้มีบาปด้วยคาถาว่า

ดูกรรมมาร เพราะเหตุไรหนอ ความเห็นของท่านจึงหวนกลับมาว่าสัตว์ในกองสังขารล้วนนี้ ย่อมไม่ได้นามว่าสัตว์ เหมือนอย่างว่า เพราะคุณส่วนทั้งหลายเข้า เสียงวารถย่อมมี ฉันทะ เมื่อขันธ์ทั้งหลายยังมีอยู่ การสมมติว่าสัตว์ย่อมมี ฉันทนั้น ความจริงทุกข์เท่านั้นย่อมเกิด ทุกข์ย่อมตั้งอยู่และเสื่อมสิ้นไป นอกจากทุกข์ ไม่มีอะไรเกิด นอกจากทุกข์ ไม่มีอะไรดับ"^{๔๓}

แต่เนื่องจากถูกอวิชชาเข้าครอบงำ ถูกการยึดมั่นถือมั่นในกองสังขารเข้าฉาบทา ถูกพนัสัญญา คือความเป็นกลุ่มก้อนของสังขารลวง และถูกสันตติบดบัง จึงทำให้ผู้คนทั้งหลายไม่สามารถเห็นความเป็นองค์ประกอบเหล่านั้น มีจะรู้ ก็รู้เพียงแต่ระดับสัญญา คือไม่สามารถสลัดหลุดได้

๑) สภาวะแห่งมัชฌิมาธรรมของขันธ์ ๕

โดยวิธีการแบ่งแยกส่วนประกอบนี้ พุทธธรรมแยกแยะชีวิตที่เรียกว่า สัตว์ บุคคล ออกเป็น ๕ กอง เรียกว่า “เบญจขันธ์” คือ

รูป ได้แก่ ส่วนประกอบฝ่ายรูปธรรมทั้งหมด

เวทนา ได้แก่ ความรู้สึกสุข ทุกข์ เฉยๆ ซึ่งเกิดจากผัสสะทั้ง ๕ และทางใจ

สัญญา ได้แก่ ความกำหนดได้ หรือหมายรู้ คือ กำหนดเอาเครื่องหมาย อากาโร และลักษณะต่างๆ อันเป็นเหตุให้จำอารมณ์นั้นๆ ได้

สังขาร ได้แก่ องค์ประกอบของจิตที่มีเจตนาเป็นตัวนำ ซึ่งแต่งจิตให้ตี ชั่ว หรือ เป็นกลางๆ ประดูแต่งการตรัสรู้ที่นึกคิดในใจ และการแสดงออกทางกาย วาจา ให้เป็นไปต่างๆ อันเป็นที่มาของกรรม

^{๔๓} ส.ส. ๑๕/๕๕๔/๑๙๘.

วิญญาณ ได้แก่ ความรู้แจ้งอารมณ์ทางประสาททั้ง ๕ และทางใจ คือ การเห็น ได้ยิน ได้กลิ่น รู้รส รู้สัมผัสทางกาย และอารมณ์ทางใจ^{๔๔}

โดยสรุปแล้วเบญจขันธ์หรือขันธ์ ๕ นี้ ก็คือ การประกอบกันเข้าของรูปกับนาม ได้แก่ รูปคือรูป ส่วนเวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ คือนาม

ความสัมพันธ์ระหว่างขันธ์ต่างๆ กล่าวคือ ความสัมพันธ์ระหว่างรูปกับนาม หรือกายกับใจ กิจกรรมของจิตต้องอาศัยบ่อเกิดแห่งอารมณ์ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส และสิ่งสัมผัส ที่ผ่านเข้ามาทางตา หู จมูก ลิ้น กาย เมื่อเกิดอาการใดอาการหนึ่งกระบวนการทำงานของขันธ์ก็เริ่มต้นที่ โดยเวทนามีบทบาทมาก อารมณ์ใดทำให้เกิดความพึงพอใจ เรียกว่า สุขเวทนา สัญญาก็จะจดจำได้ หมายรู้เอาอารมณ์ไว้มากๆ แล้วเกิดการปรุงแต่งไปต่างๆ นานา หากอารมณ์ใดไม่เป็นที่ชอบใจ ก็จะถูกผลักดันออก กลายเป็นความทุกข์ สัญญาก็จะจำได้หมายรู้ถึงอาการทุกข์นั้นและรับไว้ว่า สิ่งนี้ไม่เป็นที่พึงพอใจไม่ต้องการ แต่ทุกอย่างก็พร้อมจะเปลี่ยนแปลงได้เสมอ สิ่งที่เป็นสุขก็อาจเป็นทุกข์ได้หากผิดกาล ผิดเวลา หรือซ้ำแล้วซ้ำอีก เช่น ฟังเพลงเดียวซ้ำๆ ก็กลายเป็นรำคาญไป หรือของขมที่เมื่อเป็นเด็กไม่ชอบ แต่พอโตขึ้นกลับชอบ เป็นต้น

การแสดงให้เห็นองค์ประกอบของขันธ์ ๕ ว่าเป็นองค์ประกอบของชีวิต เป็นสิ่งที่ถูกเรียกว่า เรา เขา สัตว์ บุคคล ตามสมมติโวหารนั้น แท้จริงก็เพื่อต้องการให้เห็นความเป็นจริงของพุทธธรรมที่มีลักษณะเป็นมัชฌิมนธรรม คือ ธรรมชาติที่มีความเป็นกลางๆ มีความสมดุลของแต่ละองค์ประกอบของขันธ์ ไม่ให้ยึดมั่น ถือมั่นว่าเป็นสัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขาก็ต่อไป เพราะขันธ์ก็เป็นไปตามหลักของไตรลักษณ์

๒) สภาวะแห่งมัชฌิมนธรรมของไตรลักษณ์

หลักแห่งไตรลักษณ์นี้พระพุทธเจ้าทรงแสดงให้เห็นแก่ปัญจวัคคีย์ในอนัตตลักขณสูตร

ภิกษุทั้งหลาย รูป...เวทนา...สัญญา...สังขาร...วิญญาณ เป็นอนัตตา ก็
หากว่ารูป...เวทนา...สัญญา...สังขาร...วิญญาณนี้จักเป็นตัวตนแล้วไซ้ รูป...
เวทนา...สัญญา...สังขาร...วิญญาณนี้ ก็คงไม่เป็นไปเพื่ออาพาธ ทั้งยังจะได้
ตามความปรารถนาในรูป...เวทนา...สัญญา...สังขาร...วิญญาณว่า ขอรูป...
เวทนา...สัญญา...สังขาร...วิญญาณของเรา จงเป็นอย่างนี้เกิดอย่างได้ เป็นอย่าง
นั้นเลย ก็เพราะเหตุที่รูป...เวทนา...สัญญา...สังขาร...วิญญาณมิใช่ตัวตน
ฉะนั้นรูป...เวทนา...สัญญา...สังขาร...วิญญาณจึงเป็นไปเพื่ออาพาธ และไม่ได้
ตามความปรารถนาในรูปว่า ขอรูป...เวทนา...สัญญา...สังขาร...วิญญาณของ
เรา จงเป็นอย่างนี้เกิด อย่างได้เป็นอย่างนั้นเลย

^{๔๔}พระธรรมปิฎก, พุทธธรรม, อ่างแล้ว, หน้า ๑๕-๑๖.

ดูกรภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน รูปเที่ยงหรือ ไม่เที่ยง?

ภิกษุเหล่านั้น กราบทูลว่า ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า

พ. ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า?

ภ. เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า...

พ. ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ควรหรือหนอ ที่จะตามเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา นั่นเป็นเรา นั่นตัวตนของเรา?

ภ. ไม่ควรเห็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ดูกรภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนั้นแหละ รูป...เวทนา...สัญญา...สังขาร...วิญญาณอย่างใดอย่างหนึ่งทั้งที่เป็นอดีตอนาคต และปัจจุบัน เป็นภายในหรือภายนอก หยาบหรือละเอียด เลวหรือประณีต ทั้งที่อยู่ในที่ไกลหรือใกล้ รูปทั้งหมดนั้น เธอทั้งหลายพึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบ ตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา นั่นไม่เป็นเรา นั่นไม่ใช่ตัวตนของเรา...^{๔๕}

ในพระสูตรนี้พระพุทธเจ้าทรงแสดงความเป็นสภาวะที่เป็นธรรมชาติของขั้น ๕ ความเป็นสภาวะที่แท้จริงเช่นนี้เป็นธรรมฐิติ เป็นธรรมชาติ คือภาวะที่ทรงตัวอยู่ตามธรรมดา เป็นกฎแห่งสภาวะธรรมนี้คือ ความสมดุลแห่งสภาวะธรรมที่เป็นมัชฌิมนธรรม ที่เรียกว่าเป็นมัชฌิมนธรรม อีกประการหนึ่งก็เพราะสภาวะเหล่านี้เป็นกระบวนการธรรม (ธรรมปวัตติ) คือ กระบวนแห่งสังขารธรรมทั้งหลาย ได้แก่กระบวนการแห่งรูปและนาม (ขั้นปวัตติ) มีลักษณะสัมพันธ์สืบเนื่องส่งกันเป็นทอดๆ เป็นเหตุเป็นปัจจัยแก่กันและกัน กระบวนการเหล่านี้จะดำเนินไปเรื่อยๆ มีความเป็นเอกเทศ ไม่มีอำนาจพิเศษอะไรแทรกแซง หรือดลบันดาลให้เป็นอย่างอื่นไปได้ คือ ไม่ให้เป็นไปตามเหตุปัจจัย การจะเป็นไปเช่นไรก็ขึ้นอยู่กับองค์ประกอบของสภาวะธรรมที่มีความสมบูรณ์ในตัว เป็นกฎที่เป็นธรรมชาติ หรือเรียกว่า ธรรมนิยาม^{๔๖} เป็นกฎแห่งความเป็นจริง ๓ ประการ คือ มีความไม่เที่ยง มีความเป็นทุกข์ คือตั้งอยู่อย่างเดิมไม่ได้ และมีความเป็นของไม่ใช่ตัวตน คือ มีการประกอบกันเข้าขององค์ประกอบทั้งหลาย

^{๔๕} ส.ป. ๑๗/๑๒๗-๑๒๘/๘๒-๘๔.

^{๔๖} ที.อ. ๒/๓๔.

๓) สภาวะแห่งมัชฌิมนธรรมที่เป็นปัจจัยการ

ลักษณะของพุทธธรรมในแง่นี้ หมายถึง ตัวสภาวะของพุทธธรรมนี้มีความเป็นเหตุเป็นปัจจัย และแต่ละเหตุและปัจจัยก็อาศัยกันและกันเกิดขึ้น มีความเป็นทั้งปัจจุบันธรรม และปัจจัยป็นนธรรม ธรรมที่เป็นทั้งเหตุและเป็นทั้งผล

สภาวะแห่งมัชฌิมนธรรมนี้เรียกว่า ปฏิจจสมุปบาท เนื่องจากเป็นสภาวะเป็นเช่นนั้นเอง เป็นภาวะที่ไม่คลาดเคลื่อนไปได้ และเป็นภาวะที่จะเป็นอย่างอื่น ดังข้อความในสังยุตตนิกายนิทานวรรคว่า

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ก็ปฏิจจสมุปบาทเป็นไฉน ดูกรภิกษุทั้งหลาย เพราะชาติเป็นปัจจัย จึงมีชราและมรณะ พระตถาคตทั้งหลายเสด็จอุบัติขึ้นก็ตาม ไม่เสด็จอุบัติขึ้นก็ตาม ชาติอันนั้น คือ ชัมมฉุติ ชัมมนิยาม อิทัปปัจจัย ก็ยังดำรงอยู่ พระตถาคตย่อมตรัสรู้ ย่อมตรัสรู้ทั่วถึงซึ่งชาติอันนั้น ครั้นแล้ว ย่อมตรัสบอก ทรงแสดงบัญญัติ แต่งตั้ง เปิดเผย จำแนก กระทำให้ตื่น และตรัสว่า ท่านทั้งหลายจงดู ดังนี้ เพราะชาติเป็นปัจจัย จึงมีชราและมรณะ...เพราะภพเป็นปัจจัย จึงมีชาติ...เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย จึงมีภพ...เพราะตัณหาเป็นปัจจัย จึงมีอุปาทาน...เพราะเวทนาเป็นปัจจัย จึงมีตัณหา...เพราะผัสสะ เป็นปัจจัย จึงมีเวทนา...เพราะสพายตนะเป็นปัจจัย จึงมีผัสสะ...เพราะนามรูปเป็นปัจจัย จึงมีสพายตนะ...เพราะวิญญานเป็นปัจจัย จึงมีนามรูป...เพราะสังขารเป็นปัจจัย จึงมีวิญญาน...เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย จึงมีสังขาร พระตถาคตทั้งหลายเสด็จอุบัติขึ้นก็ตาม ไม่เสด็จอุบัติขึ้นก็ตาม ชาติอันนั้นคือ ชัมมฉุติ ชัมมนิยาม อิทัปปัจจัย ก็ยังดำรงอยู่ พระตถาคตย่อมตรัสรู้ ย่อมตรัสรู้ทั่วถึงซึ่งชาติอันนั้น ครั้นแล้วย่อมตรัสบอก ทรงแสดง บัญญัติ แต่งตั้ง เปิดเผย จำแนกกระทำให้ตื่น และตรัสว่า ท่านทั้งหลายจงดู ดังนี้ เพราะอวิชชาเป็นปัจจัยจึงมีสังขาร ภิกษุทั้งหลาย ความจริงแท้ ความไม่คลาดเคลื่อน ความไม่เป็นอย่างอื่นมูลเหตุอันแน่นอนในชาติอันนั้น ดังพรรณนามาจะนี่แล เราเรียกว่าปฏิจจสมุปบาท^{๔๗}

หลักแห่งปฏิจจสมุปบาทนี้ โดยความเป็นกฎแล้วคือการนำเอากระบวนการธรรมชาติมาแสดง แบ่งออกเป็น ๒ ลักษณะได้แก่ ลักษณะเกิด (สมุทยวาร) และลักษณะดับ (นิโรทวาร) มีหลักดังนี้

^{๔๗} ส.น. ๑๖/๖๑/๓๐.

...อิมสมิ สติ อิหํ โหติ อิมสสุปปาทา อิหํ อุปุปชติ อิมสมิ อสติ อิหํ น
โหติ อิมสสุ นิโรธา อิหํ นิรุชฺชติ...เมื่อปัจจัยนี้มีอยู่ ผลนี้ย่อมมี เพราะการบัง
เกิดขึ้นแห่งปัจจัยนี้ ผลนี้จึงบังเกิดขึ้น เมื่อปัจจัยนี้ไม่มีอยู่ ผลนี้ย่อมไม่มีเพราะ
การดับแห่งปัจจัยนี้ ผลนี้จึงดับ^{๔๘}

เพราะความเป็นปัจจัยอาศัยกันและกันเกิดขึ้นและอาศัยปัจจัยดับจึงทำให้เห็นลักษณะ
ความเป็นสภาวะธรรมที่เป็นกลางๆ ซึ่งเป็นตัวแกนแห่งความหมุนไป

ลักษณะพุทธธรรมที่เป็นมัชฌิมาปฏิปทา หมายถึง วิธีการปฏิบัติให้สอดคล้องกับ
กระบวนการธรรมชาติ จะต้องให้ผลเกิดขึ้นตามกระบวนการของธรรมชาติ หลักสำคัญคือ ต้อง
เรียนรู้ และเข้าใจธรรมชาติจากนั้นก็ปฏิบัติตาม

การปฏิบัติ ข้อปฏิบัติ หรือวิธีปฏิบัติ มีศัพท์เฉพาะเรียกว่า ปฏิปทา คำว่า ปฏิปทาในที่นี้
มีความหมายจำเพาะหมายถึง ข้อปฏิบัติ วิธีปฏิบัติ หนทาง หรือวิธีดำเนินชีวิตให้บรรลุถึงความ
ดับทุกข์ ปฏิปทานี้มีความสอดคล้องกับมัชฌิมาธรรม จึงเรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา แปลว่า ข้อ
ปฏิบัติมีในท่ามกลาง หรือเรียกกันง่าย ๆ ว่า ทางสายกลาง ทางปฏิบัติที่สอดคล้อง พอเหมาะ
พอดีที่จะทำให้เกิดผลตามกระบวนการดับทุกข์ของธรรมชาติ ไม่เอียงไปสุดขอบข้างใดข้างหนึ่ง
ทำให้ผู้ปฏิบัติเป็นอารยชน มัชฌิมาปฏิปทานี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า อริยอัฏฐังคิกมรรค
พระพุทธเจ้าตรัสว่า มรรคที่เรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทานี้ เป็นทางแก่ผู้เดินทางถูกต้องไปถึง
จุดหมายเคยเดินกันมาในกาลก่อนแล้ว พระองค์เพียงแต่ทรงค้นพบแล้วทรงเปิดเผยแก่มวล
มนุษย์ ทรงทำหน้าที่แนะนำบอกทางนี้ให้แก่เวไนยชน^{๔๙} มรรคาหรือปฏิปทานี้ เป็นวิธีปฏิบัติ
ของมนุษย์ที่จะทำให้เกิดผลตามกระบวนการดับทุกข์ของธรรมชาติ ซึ่งก็ได้แก่การรู้กฎธรรมชาติ
ก็มาสู่การนำกฎธรรมชาติมาประยุกต์ใช้เป็นระบบปฏิบัติของมนุษย์

เมื่อมองในกระบวนการของอริยสัจ ๔ ก็ได้แก่ นิโรธ กับ มรรค นิโรธ เป็นกฎธรรมชาติ
เป็นกระบวนการตามธรรมชาติที่ดับได้ โดยวิธีการดับเป็นลำดับ คือ อวิชชาดับ สังขารดับ
วิญญาณดับ นามรูปดับ เป็นต้น ส่วนมรรค ก็ได้แก่วิธีการที่จะทำให้อวิชชาดับ อันได้แก่
สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ เป็นต้น ผลสรุปของกระบวนการทั้งสอง
สายก็คือ ดับทุกข์

มัชฌิมาธรรม เป็นธรรมที่แสดงให้เห็นถึงธรรมชาติที่มีความสัมพันธ์กันของเหตุและ
ปัจจัย เมื่อจะดับทุกข์ก็ดับที่เหตุและปัจจัย ส่วนมัชฌิมาปฏิปทา คือวิธีการที่จะทำให้เหตุปัจจัย
นั้นดับลงได้ จะต้องสั่งสมพลังฝ่ายดีให้มีพลังมากขึ้นเพื่อให้เอาชนะพลังฝ่ายไม่ดี เปรียบเช่น
หลักการและวิธีการดับไฟ หลักการดับไฟคือต้องทำให้ขาดเชื้อ ขาดออกซิเจน ลดอุณหภูมิ

^{๔๘} ส.น. ๑๖/๖๔/๓๓.

^{๔๙} ส.น. ๑๖/๒๕๓/๑๒๙.

วิธีการก็คือ จะทำอะไรให้เชื่อมต่อไป ใช้เครื่องมืออะไร จะใช้น้ำหรือวัดดูดซับไฟชนิดไหน ใช้พนักงานหรืออุปกรณ์อื่นใด เปรียบนิโรคกับหลักการรักษาโรค มรรคคือ ยาและวิธีการรักษาโรค

มัชฌิมาปฏิปทานี้เป็นการประมวลหลักความประพฤติปฏิบัติ เป็นคำสอนภาคปฏิบัติที่ทำให้กระบวนการที่เข้าใจแล้วเป็นผลสำเร็จ แนวทางปฏิบัติแห่งมัชฌิมาปฏิปทาที่ปรากฏในพระไตรปิฎกได้แก่ในธรรมจักกัปปวัตตนสูตรได้แก่

ภิกษุทั้งหลาย ที่สุดสองอย่างนี้ บรรพชิตไม่พึงเสพ กล่าวคือ การหมกมุ่นด้วยกามสุขในกามทั้งหลายอันเป็นการขั่นต่ำ ขั่นชาวบ้าน ของปุถุชน ไม่ใช่อริยะะ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์อย่างหนึ่ง และการประกอบความลำบากเดือดร้อนแก่ตน อันเป็นทุกข์ ไม่เป็นอริยะะ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์อย่างหนึ่ง...ก็ทางสายกลางนั้น...เป็นทางอันเป็นอริยะะ มีองค์ประกอบ ๘ ประการ ได้แก่ สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ^{๕๐}

จะเห็นได้ว่า ทางสายกลางในพุทธธรรมนั้น มีองค์ประกอบ ๘ ประการ แต่ละข้อมีความสัมพันธ์กับข้ออื่นๆ อย่างไม่อาจแยกจากกันได้ ขาดไปข้อใดข้อหนึ่งก็ทำให้ความเป็นกลางลดน้อยลง ทำให้พลาดไปจากเป้าหมายน้อยลง เมื่อพิจารณาจากองค์ของมรรคก็จะพบว่าประกอบด้วยทางแห่งไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา ครบ แม้ว่าในที่นี้จะเริ่มต้นที่ปัญญาก่อนก็ตาม ที่ว่าเป็นกลางก็เพราะตรงจุดหมายปลายทางที่มีอยู่แล้วคือ ความสิ้นไปแห่งทุกข์ มิได้หมายถึงกลางๆ ของอะไรกับอะไร แม้ว่าจะเป็นการหลีกทางสองสาย คือทางที่หย่อนและทางที่ตึง ก็ไม่ได้หมายถึงการปฏิบัติที่เอาทางทั้งสองมาเป็นเครื่องวัด เพียงแต่หลีกจากทางทั้งสองนี้เท่านั้น เพราะทางทั้งสองนั้นไม่ไปสู่จุดหมายได้ตรง พระพุทธเจ้าตรัสว่า “มรรคาอันเป็นอริยะมีองค์ประกอบ ๘ ประการนี้แล เป็นทางนำไปสู่ความดับแห่งกรรม...”^{๕๑} ให้ทราบไว้ว่า เป็นทางแห่งการเข้าไปดับกรรม คือสิ้นเชื้อที่จะทำให้เกิดอีก เป็นทางที่ถูกต้องไม่ผิดพลาด เป็นทางที่นำไปสู่ความเป็นอริยะ กระทำด้วยไม่มีอุปาทาน ทั้งมัชฌิมาปฏิปทาเป็นลักษณะของพุทธธรรม คือธรรมในพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง

^{๕๐}วิ.ม. ๔/๑๓/๑๘.

^{๕๑}อง.น.ก. ๒๒/๓๓๔/๔๖๔.

๒.๔ ความหมายของเยาวชน

ในประเด็นต่อไปผู้วิจัยจะศึกษาถึงความหมายของเยาวชน เกณฑ์วัดเยาวชนเพื่อให้ทราบชัดถึงระดับนี้

เยาวชน หมายถึง บุคคลที่มีวัยเยาว์^{๕๒} เป็นวัยรุ่น คือวัยที่เจริญเข้าสู่ภาวะ ซึ่งเป็นผลมาจากทัศนะ ความเชื่อ ความต้องการต่างๆ ในสังคม วัยรุ่นยังหมายถึง วัยแห่งพัฒนาการขั้นหนึ่ง จนกระทั่งถึงขั้นมีวุฒิภาวะเป็นแบบผู้ใหญ่ ระยะนี้เด็กทั้งหลายจะมีสภาพร่างกาย จิตใจ อารมณ์ สังคม และความรู้สึกด้านจริยธรรมแตกต่างกันไปจากวัยเด็กและวัยผู้ใหญ่^{๕๓} การที่วัดวัยรุ่นหรือวัยเยาว์ด้วยลักษณะนี้คือการวัดด้วยองค์ประกอบทางพัฒนาการทางจิตและอารมณ์และยังเป็นนำเอาสถานะทางสังคมมาเป็นตัววัดด้วย

เยาวชนหรือวัยรุ่น คือวัยหนุ่มสาว เด็กวัยทีนเอจ (Teenage) หมายถึงวัยที่อายุเป็นตัวเลขลงท้ายด้วยคำในภาษาอังกฤษว่า Teen คือ ตัวเลข ๑๓-๑๙ (Thirteen-Nineteen)

ส่วนแพทย์หญิงวินัดดา ปิยะศิลป์ ได้ให้ความหมายของวัยรุ่นโดยกำหนดอายุตั้งแต่ ๑๐-๒๔ ปี ซึ่งเป็นวัยที่มีการเจริญเติบโตทางร่างกายสูงสุด มีการเปลี่ยนแปลงในด้านอารมณ์ การเข้าสังคม การเรียน การงาน การค้นหาอุดมคติในชีวิต^{๕๔}

บางครั้งการแบ่งวัยของเยาวชนหรือวัยรุ่นนั้นยังสามารถแบ่งย่อยช่วงของอายุได้อีกเป็นวัยรุ่นตอนต้น วัยรุ่นตอนกลาง และวัยรุ่นตอนปลาย ดังนี้

วัยรุ่นตอนต้น (Early Adolescence or Youth) หญิง ๑๑-๑๓ ปี ชาย ๑๓-๑๕ ปี

วัยรุ่นตอนกลาง (Middle Adolescence or Youth) หญิง ๑๓-๑๗ ปี ชาย ๑๕-๑๙ ปี

วัยรุ่นตอนปลาย (Late Adolescence or Youth) หญิง ๑๗-๒๑ ปี ชาย ๑๙-๒๑ ปี

ในการแบ่งย่อยเช่นนี้จะเห็นได้ว่า วัยรุ่นสำหรับเพศหญิงและเพศชายนั้นไม่เท่ากัน เพศหญิงจะกำหนดไวกว่าชาย ๒ ปี ซึ่งหมายถึงเพศหญิงเจริญวัยไวกว่าเพศชาย ๒ ปี ทั้งทางด้านอารมณ์ ความรู้สึก และความเปลี่ยนแปลงทางเพศ แพทย์หญิงวินัดดา ปิยะศิลป์ ได้กำหนดไว้ต่างจากช่วงอายุข้างบน กล่าวคือ แม้ว่าการแบ่งอย่างนี้ก็ยังคงมีความคาบเกี่ยวกันอยู่ไม่ใช่แยกขาดแต่เพื่อง่ายในการจัดกลุ่มเท่านั้น ลักษณะที่แสดงออกของแต่ละกลุ่มมีดังนี้

๑. วัยแรกเริ่ม เป็นช่วงที่มีการเปลี่ยนแปลงทางร่างกายทุกระบบ เป็นระยะเวลานานประมาณ ๒ ปี และมักอยู่ในช่วง ๑๐-๑๓ ปี โดยจะมีความคิดหมกมุ่นกังวลเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางร่างกายซึ่งจะส่งผลกระทบต่อจิตใจและแปรปรวนง่าย

^{๕๒}ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม, (กรุงเทพฯ : นานมีบุ๊ค พลัปปลิเคชั่น), หน้า ๑๑๕.

^{๕๓}เรื่องเดียวกัน.

^{๕๔}แพทย์หญิงวินัดดา ปิยะศิลป์, คู่มือการเลี้ยงลูก, (กรุงเทพมหานคร : อัมรินทร์พรินติ้ง), ๒๕๔๐ หน้า๑๒๕.

๒. วัยรุ่นตอนกลาง เป็นช่วงที่วัยรุ่นจะยอมรับสภาพร่างกายที่มีการเปลี่ยนแปลงเป็นหนุ่มเป็นสาวได้แล้ว ซึ่งอยู่ในช่วงประมาณอายุ ๑๔-๑๖ ปี ความคิดที่ลึกซึ้งจึงหันมาใฝ่หาอุดมการณ์และหาเอกลักษณ์ของตนเอง เพื่อความเป็นตัวของตัวเอง และพยายามเอาชนะความรู้สึกแบบเด็กๆ ที่ผูกพันและอยากจะทำพ่อกับแม่

๓. วัยรุ่นตอนปลาย จะอยู่ในช่วงวัย ๑๗-๑๙ เป็นเวลาของการฝึกฝนอาชีพ ดัดนิสัยใจที่จะเลือกอาชีพที่เหมาะสมและเป็นช่วงที่จะมีความผูกพันแน่นแฟ้นกับเพื่อนต่างเพศ สภาพทางร่างกายเปลี่ยนแปลงเติบโตโดยสมบูรณ์เต็มที่ และบรรลุนิติภาวะในเชิงกฎหมาย

จะเห็นได้ว่า การกำหนดความเป็นวัยรุ่นหรือเยาวชนนั้นยังเกี่ยวกับกฎหมายอีกด้วย ในปัจจุบันนี้กฎหมายระบุความเป็นวัยรุ่นและเยาวชนอยู่ที่ผู้หญิง ๑๕ ปี ผู้ชาย ๑๗ ปี ถือว่า บรรลุนิติภาวะ คือทำธุรกรรมเกี่ยวกับกฎหมายได้โดยไม่ต้องมีผู้กระทำแทน

๒.๕ ความสำคัญและปัญหาของเยาวชน

เยาวชนเป็นทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณค่า และจะเป็นผู้สืบทอดความเป็นชาติในอนาคต ถ้าหากเยาวชนได้รับการพัฒนาอย่างถูกต้องและถูกวิธี เต็มศักยภาพ เหมาะสมทั้งทางกาย จิตใจ สติปัญญา และคุณธรรม เพื่อให้เยาวชนได้รับการปฏิบัติอย่างถูกต้องและป้องกันการคุ้มครอง ดังนั้นเยาวชนได้รับสิทธิขั้นพื้นฐานและการคุ้มครองให้พ้นจากการเอารัดเอาเปรียบของบุคคลและสังคมตามกฎหมายของรัฐ

ผู้ปกครองและผู้ใหญ่ในสังคมจะต้องให้การอบรม เลี้ยงดูสั่งสอน ดูแล คุ้มครองให้ปลอดภัยจากอันตรายต่างๆ ตลอดจนส่งเสริมให้ได้รับประสบการณ์ที่ดี กล้าคิดกล้าแสดงออก อันจะนำมาซึ่งความเชื่อมั่นในตนเอง รู้สึกเห็นคุณค่าในตนเอง ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาการศักยภาพในด้านอื่นๆ ต่อไป

สถาบันครอบครัวถือว่าเป็นจุดแรกในการอบรม สั่งสอนปลูกฝังที่จะหล่อหลอมเยาวชนให้มีอุปนิสัย บุคลิกภาพ การแสดงออก ความคิดเห็นของเยาวชนได้เป็นอย่างดี ควรปลูกฝังศีลธรรม จริยธรรม ทั้งนี้เพื่อเป็นผู้ใหญ่ที่ดี มีคุณธรรม มีความรับผิดชอบต่อสังคม เนื่องจากในปัจจุบัน สภาพสังคมและเศรษฐกิจเปลี่ยนแปลงไป กลายเป็นสภาพบริโภคนิยมมากขึ้น ส่งผลกระทบต่อสถาบันครอบครัว ระบบโรงเรียน และวิถีชีวิต ความเป็นสังคมเมือง สภาพความเป็นอยู่ที่ต้องแก่งแย่ง ดิ้นรนเพื่อความอยู่รอดตามสภาวะค่าครองชีพสูง สภาพครอบครัวโรงเรียน สถานะทางเศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม ภาวะทางปัญญา อารมณ์ และค่านิยม ปัจจัยเหล่านี้ส่งผลให้เกิดปัญหาสังคมต่างๆ ดังนี้

เกิดปัญหาวัยรุ่นเสพยาเสพติด ลักทรัพย์ ขาดบริการทางเพศ หรือบางกรณีที่มีปัญหาเศรษฐกิจภายในครอบครัว เกิดการทะเลาะกัน การใช้ความรุนแรงในครอบครัว สามีนำร้ายภรรยา พ่อแม่ทำร้ายลูก ลูกหนีออกจากบ้าน ปัญหาเรื่องเด็กกำพร้า ปัญหาเรื่องเด็กจรจัด

ปัญหาเรื่องเด็กถูกกดขี่บังคับใช้แรงงาน ปัญหาทารุณกรรมเด็ก เป็นต้น กลายเป็นเยาวชนกลุ่มเสี่ยงต่อการกระทำผิดกฎหมาย ขณะเดียวกันในสภาวะการแข่งขันอย่างสูง โรงเรียนเปลี่ยนบทบาทจากเดิมเคยเป็นสถานที่ให้ความรู้ ให้การอบรมสั่งสอน แต่ในปัจจุบัน ครูอาจารย์มุ่งเน้นการหารายได้ด้วยวิธีการสอนพิเศษมากขึ้น ไม่ใส่ใจด้านอื่นๆ ของเด็กและเยาวชน ทำให้เด็กและเยาวชนขาดตัวอย่างที่ดีเพื่อจะดำเนินรอยตาม เยาวชนขาดปฏิสัมพันธ์กับครู ไม่เคารพเชื่อฟังดังเช่นในอดีต

ประเทศไทยเป็นประเทศที่มีผู้นับถือพระพุทธศาสนาเป็นส่วนมาก ในคำสอนของพระพุทธเจ้าก็ให้ความสำคัญต่อเด็กและเยาวชน เพราะฉะนั้นพระพุทธองค์ทรงให้ความสำคัญกับเด็กแม้เวลาสอนทรงเข้าพระทัยในธรรมชาติของเด็ก และวิธีสอนสำหรับเด็กโดยเฉพาะ นั่นก็หมายความว่า เด็ก(เยาวชน)คือสมบัติที่มีค่าสูงสุดของมนุษยชาติ นั่นเอง

๒.๕.๑ เยาวชนกับปัญหายาเสพติด

ปัญหายาเสพติดเป็นปัญหาระดับชาติที่มีผลกระทบไปทั่วประเทศ มีปัจจัยหลายด้านที่เกี่ยวข้องกับปัญหานี้ ปัจจัยสำคัญคือ ความอ่อนแอทางภาวะจิตใจที่มีต่อด้านทานสิ่งที่เป็นสิ่งเสพติด ความอ่อนแอทางด้านภาวะจิตใจนี้เกิดมาจากหลายสาเหตุ เกิดจากการขาดการอบรมของครอบครัว เกิดจากการอยากลอง เกิดจากการชักชวนของเพื่อน เกิดจากการเข้าไปเกี่ยวพันทางการค้า การจากภาวะเครียด เป็นต้น การค้าที่เกิดจากยาเสพติดนั้นเป็นผลประโยชน์ก้อนโตที่หลายๆ คน ที่ขาดจิตสำนึกที่ดียอมปรารถนากันอย่างยิ่ง บุคคลที่เป็นผู้นำในประเทศที่ยังไม่พัฒนา^{๔๔} รัฐก็พยายามที่จะแก้ไขปัญหานี้อยู่แต่ยังไม่สำเร็จและไม่ทันต่อความไวของการระบาดเข้ามาของยาเสพติดในรูปแบบต่างๆ ปัจจุบัน ยาเสพติดถูกดัดแปลงรูปแบบให้อยู่ในรูปแบบของขนมหรือเครื่องดื่มชูกำลัง ทำให้ยากต่อการระวังป้องกัน

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเป็นห่วงพสกนิกรที่เป็นเยาวชนที่ชอบเสพสิ่งเสพติด ได้แก่ บุหรี่ ดื่มสุรา เข้าติสโกเทค ทำให้เกิดภาวะहुติง และจะนำพาประเทศชาติไปสู่ความเลวร้ายในอนาคต^{๔๕} เยาวชนที่ตกอยู่ภายใต้อำนาจของยาเสพติด กลายเป็นทาสของยาเสพติดแล้ว สิ่งก็ตามมาก็คือการก่ออาชญากรรมในรูปแบบต่างๆ ซึ่งเป็นการก่อปัญหาให้แก่สังคมโดยรวม เช่นกลายเป็นคนก้าวร้าว แสดงอาการก้าวร้าวรุนแรง แก้ปัญหาด้วยการใช้กำลัง

^{๔๔} พระครูปลัดสัมพิพัฒน์วิริยาจารย์, “ปัญหาวัยรุ่น”, วารสารบัณฑิตศาสตร์ มจร, ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๑ (พฤษภาคม-ตุลาคม ๒๕๔๕), : ๖๔.

^{๔๕} กองบรรณาธิการ, “พระราชดำรัสในหลวงทรงห่วงเยาวชนสูบบุหรี่-เที่ยวเทค” คมชัดลึก, (๕ ธันวาคม ๒๕๔๗) : (๖-๗).

๒.๕.๒ เยาวชนกับปัญหาการพนัน

การพนันมีหลากหลายรูปแบบที่จะมอมเมาเยาวชนให้ติดได้ และหาเล่นได้ง่ายมีทั้งการพนันที่ถูกกฎหมายและที่ผิดกฎหมาย ประเภทที่ถูกกฎหมายก็คือ การเล่นการพนันกับรายการแข่งขันชกมวยที่มีอยู่แล้วทั้งที่มีการถ่ายทอดทางวิทยุโทรทัศน์และที่มีในเวทีมวย ปัจจุบันมีการแข่งขันฟุตบอลกันมาก หลายประเทศมีการจัดการแข่งขันกันอย่างเป็นระบบธุรกิจ หรือที่เรียกว่า ฟุตบอลอาชีพ ทำให้กลายเป็นสนามการเล่นการพนันระดับโลก เยาวชนไทยก็ตกอยู่ในปัญหานี้ คือการเล่นการพนันฟุตบอล จากสาเหตุแห่งการเล่นพนันฟุตบอล เยาวชนได้รับผลกระทบจนเป็นปัญหาอื่น ๆ ตามมา ได้แก่ ปัญหาการตามทวงหนี้ ปัญหาอาชญากรรม ปัญหาการเสียการเรียน ปัญหาสูญเสียทรัพย์สิน จากสถิติเยาวชนประมาณร้อยละ ๕ ของประชากรในวัยมัธยมศึกษาถึงอุดมศึกษา กำลังตกอยู่ในวงจรการพนันฟุตบอล รวมถึงพฤติกรรมเสี่ยงอันตรายต่อชีวิตและทรัพย์สิน เช่นการพนันแข่งขันรถจักรยานยนต์โดยมีผู้หญิงเป็นเดิมพัน และกลายเป็นปัญหารถชิงป่วนเมืองอีกด้วย^{๔๗} ปัญหาการพนันเยาวชนเข้าไปเกี่ยวข้องได้ง่าย เพราะเป็นอุดมคติที่ผิดอันติดมากับสังคม ก็คือ การลงทุนน้อยแต่ได้กำไรงาม ไม่ต้องทำงานลำบาก แต่ได้รับผลตอบแทนมาก การเสี่ยงโชค นี้เป็นสาเหตุแห่งการเล่นพนัน

๒.๕.๓ เยาวชนกับปัญหาเพศสัมพันธ์

ปัจจุบันปัญหาเรื่องนี้กำลังกลายเป็นปัญหาที่มาแรง เพราะเยาวชนเริ่มได้รับอิทธิพลจากต่างประเทศในการไม่ให้ความสำคัญเรื่องการร่วมเพศ ถือว่าการร่วมเพศเป็นเรื่องสิทธิส่วนบุคคล เป็นประสบการณ์อันน่าลอง แต่ลืมไปว่า ประเทศที่เขาปล่อยให้เยาวชนของเขาประพฤติอย่างนี้ได้ นั่นได้มีการปลูกฝังความรู้ให้แก่เยาวชนของเขาไว้แล้ว เรื่องของการป้องกันปัญหาอันจะเกิดขึ้นต่อเนื้อได้แก่ปัญหาการทำแท้ง ปัญหาการท้องโดยอยู่ในวัยอันไม่ควร ปัญหาที่หลายประเทศแถบเอเชียที่เคยมีวัฒนธรรมเก่าแก่เป็นของตนเองกำลังประสบกับปัญหาเรื่องคนรุ่นใหม่ทอดทิ้งวัฒนธรรมของตนแล้วคลั่งไคล้วัฒนธรรมตะวันตก มองว่าวัฒนธรรมตะวันตกสนองความต้องการทางกิเลสตัณหาของพวกเขาได้อย่างไม่มีอะไรมาขวางกั้น ไม่เหมือนวัฒนธรรมเดิมของตนที่มีแต่ข้อห้าม...^{๔๘} จากการสำรวจของสถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล พบว่า วัยรุ่นไทยมีเพศสัมพันธ์ครั้งแรกที่อายุเฉลี่ย ๑๔-๑๘ ปี และมีกับเพื่อนหรือคูรัก ขณะที่วัยรุ่นหญิงในเขตเมืองเกือบครึ่งหนึ่งนิยมมีเพศสัมพันธ์ก่อนแต่งงานและมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น แต่ที่อยู่ในระดับล่างแล้วคือ วัยรุ่นไทยอยู่ในลำดับ

^{๔๗} อุดม จันทิมา, "การใช้หลักพุทธธรรมเรื่อง "ทมะ" เพื่อพัฒนาเยาวชนไทยในปัจจุบัน", **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์), ๒๕๔๘, หน้า ๕.

^{๔๘} พระครูปลัดสัมพิพัฒน์วิริยาจารย์, "ปัญหาวัยรุ่น", **วารสารบัณฑิตศาสตร์ มจร**, อ่างแล้ว, หน้า ๖๑.

อนามัยเมื่อมีเพศสัมพันธ์ครั้งแรกน้อยที่สุดในโลก เพียงร้อยละ ๒๓ ขณะที่ค่าเฉลี่ยทั่วโลกคือ ๕๗ นอกจากนี้ยังพบปัญหาอาชญากรรมทางเพศสูงขึ้นด้วย คือเด็กและผู้หญิงถูกข่มขืนเพิ่มขึ้นปีละกว่า พันราย ที่สำคัญวัยรุ่นอายุระหว่าง ๑๕-๒๓ ปี กำลังยอมรับค่านิยมทางเพศใหม่คือ มีคู่นอนหลายคน รวมไปถึงความสัมพันธ์ทางเพศแบบแลกเปลี่ยนคู่นอน (Swinging)^{๕๕} ปัญหาเหล่านี้นับวันจะยิ่งรุนแรงมากขึ้นเนื่องมาจากการขาดการเข้าไปดูแลเกี่ยวกับแนวคิด ปลูกฝังจริยธรรมให้แน่นแฟ้น เพื่อให้ต่อสู้กับกิเลสและอิทธิพลจากตะวันตก

๒.๕.๔ เยาวชนกับปัญหาติดเกมคอมพิวเตอร์

ปัญหายุคใหม่ซึ่งเป็นยุคที่คอมพิวเตอร์เข้ามามีบทบาทต่อวิถีชีวิตของคนในสังคม เยาวชนจึงใช้คอมพิวเตอร์ไปในทางที่ไม่ถูกต้อง เกินความจำเป็น เกินเวลา จึงกลายเป็นปัญหาไปในที่สุด มีการสำรวจพบว่า เด็กไทยจำนวนมากใช้เวลาอยู่หน้าจอคอมพิวเตอร์และหน้าโทรทัศน์ สวมวิญญาณตัวละครในเกมนานาชนิดวันละหลายชั่วโมง โดยไม่ยอมทำกิจกรรมอื่นๆ ทั้งยังมีพฤติกรรมที่เปลี่ยนไปอย่างเห็นได้ชัด ไม่ว่าจะเป็นอารมณ์ที่ฉุนเฉียวง่ายขึ้น หรือการตัดสินใจด้วยคำว่า “แพ้” กับ “ชนะ” เท่านั้น โดยไม่มีการอะลุ่มอล่วยใดๆ ...พฤติกรรมของเด็กติดเกมนั้น คือ ไม่ได้เล่นเมตามธรรมดาทั่วไป แต่มีความต้องการเล่นเกมสูงและทำทุกอย่างเพื่อให้ได้เล่นเกม ไม่ต่างอะไรกับการติดยาเสพติด...เด็กติดเกมหลายคนหนีออกจากบ้านเพื่อเล่นเกมตามร้านเกม^{๖๐} ปัญหาจากที่เยาวชนติดเกมออนไลน์นี้ส่งผลกระทบต่อหลายปัญหา นำไปสู่ปัญหายาเสพติด การมั่วสุม การมีเพศสัมพันธ์กัน นอกจากนั้นยังส่งผลกระทบต่อสุขภาพร่างกาย เช่นปัญหาทางสายตา ปัญหาปวดศีรษะ ปัญหากล้ามเนื้อข้อและกระดูกเสื่อม นอกจากนั้นยังส่งผลต่อการเรียนตกต่ำ เพราะเด็กและเยาวชนใช้เวลาไปกับการเล่นเกมไม่ได้ศึกษาเล่าเรียน ไม่ทำงานส่งครู ไม่เอาใจใส่การเรียน กลายเป็นปัญหาระดับชาติคือ เด็กและเยาวชนไม่ชอบอ่านหนังสือ

ปัญหาที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ล้วนแล้วแต่ต้องให้ความสนใจ เพราะเยาวชนเป็นบุคคลที่จะเป็นกำลังพัฒนาชาติต่อไปในอนาคต หากเยาวชนที่เป็นอนาคตของชาติกลายเป็นเยาวชนที่มีปัญหาดังที่แสดงไว้นี้ก็ไม่สามารถนำพาชาติไปได้ ประเทศชาติก็จะต้องตกต่ำ ไม่อาจต่อสู้กันในด้านต่างๆ ระดับชาติกับประเทศอื่นๆ ได้ ถ้าหากมีการนำปัญหาเหล่านี้มาพิจารณาแก้ไข โดยเฉพาะการแก้ไขที่ยั่งยืน คือแก้ไขที่สาเหตุก็จะทำให้เยาวชนเหล่านี้เป็นเยาวชนที่พัฒนาประเทศไทยเป็นประเทศพุทธศาสนา ในพระพุทธศาสนามีหลักธรรมที่สามารถนำมาปรับใช้และนำไปเป็นหลักในการพัฒนาเยาวชนได้ขอเพียงแต่ให้มีการร่วมมือกันอย่างเต็มที่เท่านั้น

^{๕๕} อุดม จันทิมา, “การใช้หลักพุทธธรรมเรื่อง “ทมะ” เพื่อพัฒนาเยาวชนไทยในปัจจุบัน”, อ้างแล้ว, หน้า ๔.

^{๖๐} กองบรรณาธิการ, “สลัด! ทางออกวัยรุ่น “ดี-ฆ่า” แก้ปัญหา”, **ไทยโพสต์**, (กันยายน ๒๕๔๗) : ๓๙-๔๑.

บทที่ ๓

หลักพุทธธรรมสำหรับพัฒนาเยาวชน

เยาวชนของชาติถือเป็นบุคคลที่ต้องได้รับการดูแลเอาใจใส่ เพื่อให้เยาวชนเหล่านั้นเป็นตัวแทนของชาติดูแลปกป้องประเทศชาติบ้านเมือง การจะพัฒนาอบรมดูแลเยาวชนเหล่านั้น นอกจากจะให้ความรู้ทางด้านวิชาการแล้วจะต้องให้อบรมเพาะบ่มศีลธรรม คุณธรรม ถ้าหากเยาวชนมีความรู้ มีความฉลาดมาก แต่ขาดศีลธรรมจรรยา ก็จะนำเอาความรู้ความสามารถของตนไปใช้ในทางไม่ถูกต้องกลายเป็นภัยต่อสังคมได้อีก ในบทนี้ผู้วิจัยจะศึกษาถึงการนำหลักพุทธธรรมที่เหมาะสมสำหรับการพัฒนาเยาวชนในแต่ละด้าน

๓.๑ การพัฒนาเยาวชนตามหลักกัลยาณมิตรธรรม

มิตรเป็นบุคคลสำคัญที่จะทำให้เยาวชนพัฒนาไปได้หรือไม่ได้ ถ้าหากมิตรคอยสนับสนุนให้กำลังใจ เยาวชนก็มีการพัฒนาไปได้ตามที่คาดหวัง แต่ถ้ามิตรซึ่งเป็นผู้มีอิทธิพลใกล้ชิดต่อเยาวชนไม่ใช่กัลยาณมิตรแล้ว เยาวชนก็ย่อมต้องตกไปสู่ความเสื่อมเป็นแน่

มิตร หมายถึง บุคคลที่มีความใกล้ชิด บุคคลที่ใกล้ชิดที่เป็นคนดี เรียกว่า กัลยาณมิตร การที่เยาวชนจะเดินไปสู่ทางที่ถูกที่ควรหรือไม่นั้น จะต้องได้รับการแนะนำจากบุคคลที่เป็นมิตร โดยเฉพาะจากกัลยาณมิตร กัลยาณมิตรนี้บางครั้งก็เรียกไปได้หลายชื่อ ได้แก่ สัตบุรุษ บัณฑิต คนดี คนมีปัญญา คนมีคุณธรรม ที่ช่วยเหลือสั่งสอนผู้อื่นได้เดินทางไปสู่ทางที่ชอบ ทางที่ถูกต้อง

กัลยาณมิตร มิได้หมายถึงเพื่อนที่ดีในความหมายสามัญเท่านั้น แต่หมายถึงบุคคลที่เพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติที่จะสั่งสอน แนะนำ ชี้แจง ชักจูง ช่วยบอกช่องทาง หรือเป็นตัวอย่างให้ผู้อื่นดำเนินไปในมรรคาแห่งการฝึกฝนอบรมอย่างถูกต้อง^๑ บุคคลที่ได้ชื่อว่าเป็นกัลยาณมิตรนั้นในพระพุทธศาสนาได้หมายเอา พระพุทธเจ้า พระอรหันตสาวก ครู อาจารย์ และท่านผู้เป็นพหูสูตทรงปัญญา สามารถสั่งสอนแนะนำเป็นที่ปรึกษาได้ แม้จะอ่อนวัยกว่า^๒

^๑พระธรรมปิฎก, **พุทธธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๖๒๓.

^๒วิสุทธิ. ๑/๑๒๓-๑๒๔.

การที่เด็กและเยาวชนจะพัฒนาในทางจริยธรรมไปได้ดีนั้นก็ต้องอาศัยกัลยาณมิตรคอยช่วยเหลือ หรือประทับประคองด้วย กัลยาณมิตรที่สำคัญที่สุดของเด็กและเยาวชนก็ควรจะได้แก่ผู้ใหญ่ทั้งหลายนั่นเอง

ในคำสอนทางพระพุทธศาสนาให้ความสำคัญต่อกัลยาณมิตรไว้เป็นอย่างมาก ควบคู่ไปกับการพิจารณาด้วยตนเอง ในสังยุตตนิกาย มหาวารวรรค พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย เมื่อดวงอาทิตย์อุทัยอยู่ ย่อมมีแสงอรุณขึ้นมาก่อนเป็นบุพนิมิต ฉันทใด ความมีกัลยาณมิตรก็เป็นตัวนำ เป็นบุพนิมิตแห่งการเกิดขึ้นของอริยอัฏฐังคิกมรรคแก่ภิกษุ ฉันทนั้น ภิกษุผู้มีกัลยาณมิตรพึงหวังสิ่งนี้ได้คือ จักเจริญ จักทำให้มากซึ่งอริยอัฏฐังคิกมรรค”^๓

ในพุทธพจน์นี้ได้ให้ความสำคัญต่อกัลยาณมิตรเป็นอย่างมาก เพราะจะเป็นบุคคลที่จะแนะนำไปสู่ทางที่ถูกจุดตั้งดวงอาทิตย์ที่ส่องสว่างในยามเช้า นอกจากนั้นพระพุทธเจ้าทรงตรัสให้ความสำคัญต่อไปอีกว่า “เราไม่เล็งเห็นธรรมอื่นแม้สักอย่างหนึ่งที่เป็นเหตุให้กุศลธรรมที่ยังไม่เกิด เกิดขึ้น หรือให้อุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว เสื่อมไป เหมือนความมีกัลยาณมิตรเลย เมื่อบุคคลมีกัลยาณมิตรแล้ว กุศลธรรมที่ยังไม่เกิด ย่อมเกิดขึ้น และอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว ย่อมเสื่อมไป”^๔ “เราไม่เล็งเห็นธรรมอื่นแม้สักอย่างที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ยิ่งใหญ่ที่เป็นไปเพื่อความดำรงมั่นไม่เสื่อมสูญ ไม่อันตรธานแห่งสัทธรรม เหมือนความมีกัลยาณมิตรเลย”^๕

นอกจากนั้นพระพุทธเจ้าทรงแสดงถึงอานิสงส์ของการมีกัลยาณมิตรไว้ว่า

“ภิกษุผู้มีกัลยาณมิตร...พึงหวังสิ่งนี้ได้ คือ

๑. จักเป็นผู้มีศีล สාරวมระวังในปาฏิโมกข์ สมบูรณ์ด้วยอาจารย์และโคจร...

๒. จักเป็นผู้ได้ยินได้ฟังได้ร่วมสนทนาอย่างสะดวกสบายตามความปรารถนาในเรื่องต่าง ๆ ที่ขัดเกลาอุปนิสัย ชำระจิตใจให้ปลอดโปร่ง คือ เรื่องความมักน้อย ..เรื่องการบำเพ็ญเพียร เรื่องศีล เรื่องสมาธิ เรื่องปัญญา เรื่องวิมุตติ เรื่องวิมุตติญาณทัสสนะ

๓. จักเป็นผู้ตั้งหน้าทำความเพียร เพื่อกำจัดอกุศลธรรม และเพื่อบำเพ็ญกุศลธรรมให้เพียบพร้อม จักเป็นผู้แข็งขัน บากบั่นมั่นคง ไม่ทอดธุระในกุศลธรรม

๔. จักเป็นผู้มีปัญญา ประกอบด้วยปัญญาที่เป็นอริยะะ หยั่งรู้ถึงความเกิดความดับ ชำระกิเลสนำไปสู่ความสูญสิ้นแห่งทุกข์”

จะเห็นได้ว่า พระพุทธเจ้าให้ความสำคัญต่อกัลยาณมิตรเป็นอย่างยิ่ง เยาวชนทั้งหลายไม่เพียงแต่มีความจำเป็นต้องมีกัลยาณมิตรที่จะทำให้ชีวิตดำเนินไปสู่ทางแห่งการสิ้นทุกข์อย่างนี้ แต่ต้องเป็นอาศัยคำแนะนำจากผู้ใหญ่ให้ดำเนินไปเพื่อการครองชีวิตให้ดี

^๓ ส.ม. ๑๘/๕๖/๔๕.

^๔ อ.จ.เอก. ๒๐/๗๒/๑๖.

^๕ อ.จ.เอก. ๒๐/๗๖/๒๐.

^๖ อ.จ.นวก. ๒๓/๒๐๕-๒๐๗/๓๖๕.

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่มีมุมมองเป็นองค์รวม การจะวิเคราะห์ปัญหาเกี่ยวกับเด็ก และเยาวชนจึงมองจากมุมมองด้านใน คือที่ตัวเด็กเองเชื่อมโยงไปยังภายนอก คือ ครอบครัว สังคมและสิ่งแวดล้อม พระพุทธธรรมมองเห็นชีวิตด้านในของบุคคลโดยสัมพันธ์กับค่าด้านนอก คือทางสังคมด้วย และถือว่าคุณค่าทั้งสองด้านนี้เชื่อมโยงต่อเนื่องถึงกัน ไม่แยกจากกัน และสอดคล้องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ฉะนั้น การที่เด็กจะเติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่ดีจึงต้องอาศัยครู อาจารย์หลายคน หลายลำดับชั้นคอยช่วยกันสอดส่องลูกศิษย์ของตน ครูคนที่ ๑ คือพ่อแม่ ครูคนที่ ๒ คือครูอาจารย์ ครูคนที่ ๓ คือพระ ครูทั้ง ๓ ชั้นนี้ คือผู้ที่ทำให้เด็กเป็นเด็กเยาวชนที่มีคุณภาพได้ถูกต้อง คือช่วยกันสร้างโลกให้งดงาม

นอกจากพ่อแม่ ครูอาจารย์ พระสงฆ์แล้ว คนรอบ ๆ ข้างคนอื่นยังมีผลต่อเด็กทั้งสิ้น ทางพระพุทธศาสนาจึงได้มีการเปรียบเทียบความสัมพันธ์ของแต่ละบุคคลว่าเปรียบเสมือนทิศ ๖ ในสังคาลงสูตรดังนี้

“ ดูกรคฤหบดีบุตร กौरยสาวกเป็นผู้ปกปิดทิศทั้ง ๖ อย่างไร ท่านพึงทราบทิศ ๖ เหล่านี้ คือ พึงทราบมารดาบิดาว่าเป็นทิศเบื้องหน้า อาจารย์เป็นทิศเบื้องขวา บุตรและภรรยาเป็นทิศเบื้องหลัง มิตรและอำมาตย์เป็นทิศเบื้องซ้าย ทาสและกรรมกรเป็นทิศเบื้องต่ำ สมณพราหมณ์เป็นทิศเบื้องบน...”^๑

ในที่นี้ทิศแต่ละทิศนั้นมีความหมายถึงกัลยาณมิตรทั้งสิ้น พ่อแม่นอกจากจะให้กำเนิดลูกแล้วยังมีหน้าที่ที่สำคัญในการเลี้ยงดูให้ลูกเจริญเติบโตเป็นคนดีของสังคม ในลำดับต่อไปพุทธศาสนาได้กล่าวถึงหน้าที่ความรับผิดชอบของพ่อแม่ที่มีต่อลูกดังนี้

๑. ห้ามปรามจากความชั่ว
๒. ให้ตั้งอยู่ในความดี
๓. ให้ศึกษาศิลปวิทยา
๔. หาคุ้มครองที่สมควรให้
๕. มอบทรัพย์สมบัติให้ในโอกาสอันสมควร^๒

ในการห้ามปรามจากความชั่ว (ปาปา นิวาเรนตี) ตรงกับโอวาทปาฏิโมกข์ด้วยว่า การไม่ทำความชั่วทั้งปวง (สพฺพปาปสฺส อกรณ) หมายถึงการชี้แนะให้เห็นคุณโทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ ละเว้นเสียซึ่งทางอันผิด อบรมเยาวชนกล่าวด้วยเหตุผล ถ้าหากเกินกว่าที่จะชี้แจงด้วยวาจาก็ควรที่จะลงโทษด้วยไม้เรียวได้ เยาวชนในวัยต้นๆ ก็ยังต้องจำเป็นปลูกฝังอบรมด้วยวิธีนี้ได้ ให้ตั้งอยู่ในความดี (กฺลฺยาณ นิเวสฺสนตี) ตรงกับข้อความที่ว่า การทำกุศลให้ถึงพร้อม (กุสลสุสฺสพฺทา) สำหรับความดีนั้นมีอยู่ ๓ ชั้น คือ

^๑ที่.ปา. ๑๑/๑๘๙/๒๐๒.

^๒ที่.ปา. ๑๑/๑๘๙/๑๔๔.

๑) ความดีขั้นต้น ได้แก่ ความดีในโลกนี้ เช่นความเป็นคนมีน้ำใจเอื้ออารีต่อเพื่อน เคารพเกรงกลัวต่อพ่อแม่ เป็นคนว่านอนสอนง่าย ไม่ดื้อดึง เป็นคนขยัน รู้จักรักษาทรัพย์สมบัติ รู้จักเลี้ยงชีพแต่พอดี รู้จักมัธยัสถ์ เป็นต้น

๒) ความดีขั้นกลาง ได้แก่ ความเป็นคนมีศรัทธา เชื่อในบาปบุญคุณโทษ เป็นคนมีศีล คือรักษากายวาจาให้เรียบร้อย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ศีล 5 เป็นคนรู้จักบริจาคทำบุญทำทาน เป็นผู้รู้จักการเสียสละ รู้จักการสวดมนต์ฟังธรรม เป็นต้น

๓) ความดีขั้นสูงสุด ได้แก่ ความไม่ประมาท

ให้ศึกษาศิลปวิทยา (สิกข์ สิกฺขาเปณฺติ) การศึกษาถือเป็นความสำคัญของการศึกษาของเยาวชน โดยที่ผู้ปกครองต้องสนับสนุนการศึกษาทั้งทางด้านวิชาการและด้านศีลธรรม ในส่วนของการหาผู้ครองที่สมควรให้ (ปฏิรูปฺเณ ทาเรณ สญฺญฺเณฺติ) ปัจจุบันนี้ต้องเข้าใจบทบาทของผู้ปกครองที่จะต้องไม่บังคับจิตใจให้เยาวชนคบกับคนนั้น คบกับคนนี้ แต่ต้องคอยสังเกตและแนะนำให้รู้จักว่าใครมีนิสัยเป็นอย่างไร แล้วให้เขาตัดสินใจเอง เมื่อถึงเวลาจะมอบทรัพย์สมบัติให้ในโอกาสอันสมควร (สมเย ทายซฺชํ นียฺยาเทฺนฺติ) โดยมองไปที่วัยของเยาวชน ได้แก่

๑) ปฐมสมัย พ่อแม่ต้องให้อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ค่าเล่าเรียน ยาแก้เจ็บไข้

๒) มัชฌิมสมัย ได้แก่ สมัยตั้งตัว คือ ให้ทุนรอนแก่ลูก

๓) ปัจฉิมสมัย ได้แก่ สมัยตอนปลาย ควรให้อริยทรัพย์ให้มาก ทรัพย์ที่ว่านี้คือการแนะนำให้รู้จักการปฏิบัติธรรม นั่งสมาธิ ภาวนา

๔) สมัยพิเศษ ได้แก่ เวลาที่มีกิจกรรมส่วนตัวของเยาวชน ก็ควรมีรางวัลเป็นการให้กำลังใจ หรือในยามเจ็บไข้ได้ป่วยก็ต้องช่วยเหลือเงินทอง

ในการพัฒนาเยาวชน กัลยาณมิตรถือว่าสำคัญเป็นอย่างมาก เยาวชนจะต้องแยกแยะให้ได้ว่า มิตรที่ตนคบเป็นมิตรชนิดใด ในพระพุทธศาสนาได้แบ่งประเภทของมิตรไว้ดังนี้

๑. มิตรแท้

๒. มิตรเทียม^๑

มิตรเท่านั้น พระพุทธเจ้าทรงตรัสไว้ในสังคัลลสูตรว่ามีลักษณะดังนี้

ดูกรคฤหบดีบุตร มิตร ๔ จำพวกเหล่านี้ คือ มิตรมีอุปการะ ๑ มิตรร่วมสุข ร่วมทุกข์ ๑ มิตรแนะประโยชน์ ๑ มิตรมีความรักใคร่ ๑ ท่านพึงทราบว่าเป็นมิตรมีใจดี [เป็นมิตรแท้]

ดูกรคฤหบดีบุตร มิตรมีอุปการะ ท่านพึงทราบว่าเป็นมิตรแท้โดยสถาน ๔ คือ รักษาเพื่อนผู้ประมาทแล้ว ๑ รักษาทรัพย์สมบัติของเพื่อนผู้ประมาทแล้ว ๑ เมื่อมีภัยเป็นที่พึ่งพำนักได้ ๑ เมื่อกิจที่จำต้องทำเกิดขึ้นเพิ่มทรัพย์ให้สองเท่า

^๑ที่.ปา. ๑๑/๑๘๖-๑๘๗/๑๘๘-๒๐๒.

[เมื่อมีพระช่วยออกทรัพย์ให้เกินกว่าที่ออกปาก] ๑ ดูกรคฤหบดีบุตร มิตรมีอุปการะ ท่านพึงทราบว่าเป็นมิตรแท้โดยสถาน ๔ เหล่านี้แล

ดูกรคฤหบดีบุตร มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์ ท่านพึงทราบว่าเป็นมิตรแท้โดยสถาน ๔ คือ บอกความลับ [ของตน] แก่เพื่อน ๑ ปิดความลับของเพื่อน ๑ ไม่ละทิ้งในเหตุอันตราย ๑ แม้ชีวิตก็อาจสละเพื่อประโยชน์แก่เพื่อนได้ ๑ ดูกรคฤหบดีบุตร มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์ ท่านพึงทราบว่าเป็นมิตรแท้โดยสถาน ๔ เหล่านี้แล

ดูกรคฤหบดีบุตร มิตรแนะนำประโยชน์ ท่านพึงทราบว่าเป็นมิตรแท้โดยสถาน ๔ คือ ห้ามจากความชั่ว ๑ ให้ตั้งอยู่ในความดี ๑ ให้ได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง ๑ บอกทางสวรรค์ให้ ๑ ดูกรคฤหบดีบุตร มิตรแนะนำประโยชน์ ท่านพึงทราบว่าเป็นมิตรแท้ โดยสถาน ๔ เหล่านี้แล

ดูกรคฤหบดีบุตร มิตรมีความรักใคร่ ท่านพึงทราบว่าเป็นมิตรแท้โดยสถาน ๔ คือ ไม่ยินดีด้วยความเสื่อมของเพื่อน ๑ ยินดีด้วยความเจริญของเพื่อน ๑ ห้ามคนที่กล่าวโทษเพื่อน ๑ สรรเสริญคนที่สรรเสริญเพื่อน ๑ ดูกรคฤหบดีบุตร มิตรมีความรักใคร่ ท่านพึงทราบว่าเป็นมิตรแท้โดยสถาน ๔ เหล่านี้แล

...บัณฑิตรู้จักมิตร ๔ จำพวกเหล่านี้ คือ มิตรมีอุปการะ ๑ มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์ ๑ มิตรแนะนำประโยชน์ ๑ มิตรมีความรักใคร่ ๑ ว่าเป็นมิตรแท้ ฉะนั้นแล้ว พึงเข้าไปนั่งใกล้โดยเคารพเหมือนมารดากับบุตร ฉะนั้น บัณฑิตผู้สมบูรณ์ด้วยศีล ย่อมรุ่งเรืองส่องสว่างเพียงดังไฟ เมื่อบุคคละอ้อมโภคสมบัติอยู่เหมือนแมลงผึ้งผนวกรัง โภคสมบัติย่อมถึงความสังสมดุจจอมปลวกอันตัวปลวกก่อขึ้น ฉะนั้น คฤหัสถ์ในตระกูลผู้สามารถ ครั้นสะสมโภคสมบัติได้อย่างนี้แล้ว พึงแบ่งโภคสมบัติออกเป็นสี่ส่วน เขาย่อมสมานมิตรไว้ได้ พึงใช้สอยโภคสมบัติด้วยส่วนหนึ่ง พึงประกอบกิจการงานด้วยสองส่วน พึงเก็บส่วนที่สี่ไว้ด้วย หมายถึงจักมีไว้ในยามอันตราย...^{๑๑}

จากพุทธพจน์ที่แสดงไว้ในสังคาลสูตรนี้ย่อมทำให้ทราบอาการที่มิตรแท้กระทำที่มุ่งหวังความเจริญและป้องกันความเสื่อมให้แก่มิตร โดยที่มิตรแท้แต่ละประเภทก็มีองค์ประกอบแต่ละประเภทแยกย่อยลงไป ผู้ใดก็ตามที่คบหามิตรเช่นนี้ย่อมมีชีวิตดำเนินไปสู่ความเจริญ เมื่อคบกับมิตรแท้

ในส่วนของมิตรเทียม หรืออภยมิตร หรือจะเรียกว่าคนพาลก็ได้ นั้น พระพุทธเจ้าได้แสดงลักษณะไว้ เช่นกันดังนี้

^{๑๑}ที่.ปา. ๑๑/๑๘๖-๑๘๗/๑๘๙-๒๐๒.

ดูกรคฤหบดีบุตร คนปอกลอก ท่านพึงทราบว่ามีไมใช้มิตร เป็นแต่คนเทียมมิตรโดยสถาน ๔ คือ เป็นคนคิดเอาแต่ได้ฝ่ายเดียว ๑ เสียให้น้อยคิดเอาให้ได้มาก ๑ ไม่รับทำกิจของเพื่อนในคราวมีภัย ๑ คบเพื่อนเพราะเห็นแก่ประโยชน์ของตัว ๑ ดูกรคฤหบดีบุตร คนปอกลอก ท่านพึงทราบว่ามีไมใช้มิตร เป็นแต่คนเทียมมิตร โดยสถาน ๔ เหล่านี้แล

ดูกรคฤหบดีบุตร คนดีแต่พูด ท่านพึงทราบว่ามีไมใช้มิตร เป็นแต่คนเทียมมิตรโดยสถาน ๔ คือ เก็บเอาของล่วงแล้วมาปราศรัย ๑ อ้างเอาของที่ยังไม่มาถึงมาปราศรัย ๑ สงเคราะห์ด้วยสิ่งหาประโยชน์มิได้ ๑ เมื่อกิจเกิดขึ้นแสดงความขัดข้อง [ออกปากพឹងมิได้] ๑ ดูกรคฤหบดีบุตร คนดีแต่พูด ท่านพึงทราบว่ามีไมใช้มิตร เป็นแต่คนเทียมมิตรโดยสถาน ๔ เหล่านี้แล

ดูกรคฤหบดีบุตร คนหัวประจบ ท่านพึงทราบว่ามีไมใช้มิตร เป็นแต่คนเทียมมิตรโดยสถาน ๔ คือ ตามใจเพื่อนให้ทำความชั่ว [จะทำชั่วมก็คล้อยตาม] ๑ ตามใจเพื่อนให้ทำความดี [จะทำดีก็คล้อยตาม] ๑ ต่อหน้าสรรเสริญ ๑ลับหลังนินทา ๑ ดูกรคฤหบดีบุตร คนหัวประจบ ท่านพึงทราบว่ามีไมใช้มิตร เป็นแต่คนเทียมมิตรโดยสถาน ๔ เหล่านี้แล

ดูกรคฤหบดีบุตร คนชักชวนในทางฉิบหาย ท่านพึงทราบว่ามีไมใช้มิตร เป็นแต่คนเทียมมิตรโดยสถาน ๔ คือ ชักชวนให้ดื่มน้ำเมา คือ สุราและเมรัย อันเป็นที่ตั้งแห่งความ ประมาท ๑ ชักชวนให้เที่ยวตามตรอกต่างๆ ในเวลากลางคืน ๑ ชักชวนให้เที่ยวดูการมหรสพ ๑ ชักชวนให้เล่นการพนันอันเป็นที่ตั้งแห่งความ ประมาท ๑ ดูกรคฤหบดีบุตร คนชักชวนในทางฉิบหาย ท่านพึงทราบว่ามีไมใช้มิตรเป็นแต่คนเทียมมิตรโดยสถาน ๔ เหล่านี้แล

พระผู้มีพระภาคผู้สุคตศาสดา ครั้นตรัสไวยาภรณ์ภษาษิตนี้แล้ว จึงได้ตรัสคาถาประพันธ์ต่อไปอีกว่า บัณฑิตรู้แจ้งมิตร ๔ จำพวกเหล่านี้ คือ มิตรปอกลอก ๑ มิตรดีแต่พูด ๑ มิตรหัวประจบ ๑ มิตรชักชวนในทางฉิบหาย ๑ ว่าไม่มีมิตรแท้ ดังนี้แล้ว พึงเว้นเสียให้ห่างไกล เหมือนคนเดินทางวันทางที่มีภัย ฉะนั้น^{๑๑}

จากนั้นพระพุทธเจ้าก็ทรงแสดงให้เห็นโทษของการคบคนชั่วเป็นมิตรนั้นยอมนำไปสู่ทางแห่งความเสื่อมหลายสถาน นำไปสู่โดยตรงและโดยอ้อม ดังนี้

ดูกรคฤหบดีบุตร โทษในการประกอบเนื่องๆ ซึ่งการคบคนชั่วเป็นมิตร ๖ ประการเหล่านี้ คือ นำให้เป็นนักเลงการพนัน ๑ นำให้เป็นนักเลงเจ้าชู้ ๑ นำให้เป็นนักเลงเหล่า ๑ นำให้เป็นคนหลงผู้อื่นด้วยของปลอม ๑ นำให้เป็นคนโกง

^{๑๑}ที่.ปา. ๑๑/๑๘๖-๑๘๗/๑๘๙-๒๐๒.

เขาซึ่งหน้า ๑ นำให้เป็นคนหัวไม้ ๑ ดูกรคฤหบดีบุตร โทษ ๖ ประการในการประกอบเนื่อง ๆ ซึ่งการคบคนชั่วเป็นมิตรเหล่านี้แล...^{๑๒}

พระพุทธเจ้าตรัสถึงโทษของการมีมิตรชั่วไว้ว่าย่อมเสียจากประโยชน์สุขที่จะพึงได้ ย่อมมีผลอันเป็นชั่วอื่น ๆ อีก เช่น มีมรยาตและการเที่ยวชู้ เสื่อมจากประโยชน์ทั้งในโลกนี้และโลกหน้า

ความสำคัญของกัลยาณมิตรนี้เป็นปัจจัยหลักที่จะทำให้เยาวชนพัฒนาไปสู่ความเจริญสามารถพึ่งพาตนเองได้ เป็นข้อหนึ่งในนาถกรณธรรม ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า "ดูกรผู้มีอายุทั้งหลาย ข้ออื่นยังมีอีก ภิกษุเป็นผู้มีมิตรดี มีสหายดีมีเพื่อนดี ผู้มีอายุทั้งหลาย แม้ข้อที่ภิกษุเป็นผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี นี้ก็เป็นนาถกรณธรรม"^{๑๓}

ในความเด่นชัดของการมีมิตรดีหรือมีมิตรชั่วนั้นได้รับผลคนละอย่างที่ตรงกันข้ามกัน ดังเรื่องในสัตตติคัมพะชาดก^{๑๔} ว่าด้วยเรื่องของนกแขกเต้า ๒ ตัวที่ถูกเลี้ยงดูคนละที่ นกแขกเต้าตัวหนึ่งชื่อสัตตติคัมพะเพาะดกที่กองดอกดาบของพวกโจร ส่วนอีกตัวหนึ่งนั้นดกที่กองดอกไม้ของฤาษีจึงได้ชื่อว่า ปุพพะกะ ทำให้มีอุปนิสัยต่างกัน ดังปรากฏในขุททกนิกาย ชาดกดังนี้

พระมหाराชาผู้เป็นจอมแห่งชนชาวปัญจาลรัฐ เป็นดุจพรานเนื้อ เสด็จออกมาสู่ป่าพร้อมด้วยเสนา พลัดจากหมู่เสนาไป ท้าวเธอได้ทอดพระเนตรเห็นหมู่บ้านที่เขาทำไว้ เป็นที่อยู่อาศัยของโจรทั้งหลายในป่านั้น สุวโปดกออกจากหมู่บ้านนั้นแล้ว กลับมาพูดคำหยาบคายกับพ่อครัวว่า มีบุรุษหนุ่มน้อย มีรถม้าเป็นพาหนะ มีกุลชลเกลี้ยงเกลาคดี มีกรอบหน้าแดงดงามเหมือนพระอาทิตย์ส่องแสงสว่างในกลางวัน ฉะนั้น เมื่อถึงเวลาเที่ยงวัน พระราชากำลังบรรทมหลับพร้อมกับนายสารถี เอาชี พวกเราจึงรีบไปชิงเอาทรัพย์ทั้งหมด ของท้าวเธอเสีย. เวลานี้ก็เจียบ สัตตติคัมพะ เจ้าเป็นบ้าไปกระมังจึงได้พูดอย่างนั้น เพราะ

ดูกรสุวโปดกสัตตติคัมพะ เจ้าเป็นบ้าไปกระมังจึงได้พูดอย่างนั้น เพราะพระราชากำลังบรรทมหลับพร้อมกับนายสารถี พวกเราจึงรีบไปแย่งเอาผ้าและกุลชลแก้วมณี แล้วฆ่าเสียเอากิ่งไม้ปิดไว้

ดูกรนายปติโกลมพะ ท่านเมาแล้วย่อมเก่งกาจมากมิใช่หรือ เมื่อมารดาของเราเปลือยกาย ไฉนท่านจึงเกลียดเส้าหนอ?

^{๑๒} ที.ปา. ๑๑/๑๘๓/๑๔๑.

^{๑๓} ที.ปา. ๑๑/๓๕๗/๒๒๔.

^{๑๔} ขุ.ชา. ๒๗/๒๑๔๑/๔๓๕.

ดูกรสารถิผู้เพื่อนยาก จงรีบลุกขึ้นเทียมรถ เราไม่ชอบใจนง เราจงไป
 อาศรมอื่นกันเถิด ข้าแต่พระมหाराชา ราชรถได้เทียมแล้ว และม้าราชพาหนะมี
 กำลังก็ได้จัดเทียมแล้ว เชิญพระองค์เสด็จขึ้นประทับเถิด จะได้เสด็จไปยัง
 อาศรมอื่น พระเจ้าข้า

พวกโจรในอาศรมนี้พากันไปเสียที่ไหนหมดเล่า พระเจ้าปัญจาลราช
 นั้นหลุดพ้นไปได้ เพราะพวกโจรเหล่านั้นไม่เห็น. ท่านทั้งหลายจงจับ เกาทัณฑ์
 หอก และโตมร พระเจ้าปัญจาลราช กำลังหนีไป ท่านทั้งหลาย อย่าได้ปล่อยให้มี
 ชีวิตอยู่ได้เลย

ครั้งนั้น ปุบผกะสุโปตกผู้มีจะงอยปากแดง ยินดีต้อนรับพระราชาว่า
 ข้าแต่พระมหाराชา พระองค์เสด็จมาดีแล้ว อนึ่ง พระองค์มิได้เสด็จมาร้าย
 พระองค์ผู้ทรงอิสรภาพเสด็จมาถึงแล้วโดยลำดับ ของสิ่งใดมีอยู่ในอาศรมนี้ ขอ
 พระองค์ทรงเลือกเสวยของสิ่งนั้น. ผลมะพลับ ผลมะหาด ผลมะขาง ผลหมาก
 เม่า อันเป็นผลไม้มีรสหวานเล็กน้อย ขอพระองค์ จงเลือกเสวยแต่ที่ดั่ง ๆ ข้าแต่
 พระมหाराชา น้ำนี้เย็น นำมาแต่ชอกภูเขา ขอเชิญพระองค์ทรงดื่มถ้าทรง
 ประารถนา ฤาษีทั้งหลายในอาศรมนี้พากันไปป่าเพื่อแสวงหาผลาผล เชิญเสด็จ
 ลุกขึ้นไปทรงเลือกหยิบเอาเองเถิดเพราะข้าพระองค์ไม่มีมือที่จะทูลถวายได้

นกแขกเต้าตัวนี้เจริญดีหนอ ประกอบด้วยคุณธรรมอย่างยิ่ง ส่วนนก
 แขกเต้าตัวโน้นพูดถ้อยคำหยาบคายว่า จงจับมัดพระราชาให้เสีย อย่าให้รอด
 ชีวิตไปได้เลย เมื่อนกแขกเต้านั้นรำพันเพ้ออยู่อย่างนี้ เราได้มาถึงอาศรมนี้โดย
 สวัสดิ์.

ข้าแต่พระมหाराชา ข้าพระองค์ทั้งสองเป็นพี่น้องร่วมท้องมารดา
 เดียวกันได้เจริญเติบโตที่ต้นไม้เดียวกัน แต่ต่างพลัดกันไปอยู่คนละเขตแดน
 สัตติคุมพะเจริญอยู่ในสำนักของพวกโจร ส่วนข้าพระองค์เจริญอยู่ในสำนักของ
 ฤาษีในอาศรมนี้ สัตติคุมพะนั้นเข้าอยู่ในสำนักของอัสตบรูษ ข้าพระองค์อยู่ใน
 สำนักของสัทบรูษ ฉะนั้น ข้าพระองค์ทั้งสองจึงต่างกันโดยธรรม.

การฆ่ากัตี การจงจำกัตี การหลอกลวงด้วยของปลอมกัตี การ
 หลอกลวงด้วยอาการตรงๆ กัตี การปล้นฆ่าชาวบ้านกัตี การกระทำความอันอัน
 แสนสาหัสกัตี มีอยู่ในที่ใด สัตติคุมพะนั้นย่อมศึกษาสิ่งเหล่านั้นในที่นั้น ข้าแต่
 พระองค์ผู้การตวงศ์ ในอาศรมของฤาษีนี้มีแต่สัจจะธรรมะ ความไม่เบียดเบียน
 ความสำรวม และความฝักอินทรีย์ ข้าพระองค์เป็นผู้เจริญแล้วบนตักของฤาษี
 ทั้งหลาย ผู้มีปกติให้อาสนะและน้ำ

ข้าแต่พระราชา บุคคลคบคนใดๆ เป็นสัทบรูษ อัสตบรูษ มีศีล หรือไม่มี
 ศีล บุคคลนั้นย่อมไปสู่อำนาจของบุคคลนั้นนั่นเทียว. บุคคลคบคนเช่นใดเป็น

มิตร หรือเข้าไปคบสนิทคนเช่นใด ก็ยอมเป็นคนเช่นนั้นเพราะการอยู่ร่วมกัน เป็นเช่นนั้น. อาจารย์คบอันเตวาสิก ย่อมทำอันเตวาสิกผู้ยังไม่แปดเปื้อนให้ แปดเปื้อนได้ อาจารย์ถูกอันเตวาสิกพาเปื้อนแล้ว พาอาจารย์อื่นให้เปื้อนอีก เหมือนลูกศรที่เปื้อนยาพิษแล้ว ย่อมทำแสงลูกศรให้เปื้อน ฉะนั้น. นักปราชญ์ ไม่พึงมีสหายลามกเลย ทีเดียว เพราะกลัวแต่การแปดเปื้อนด้วยบาปกรรม นรชนใดห่อปลาเน่าด้วยใบหญ้าคา แม้ใบหญ้าคาของนรชนนั้น ก็ยอมมีกลิ่นเน่า ฟุ้งไปฉนใด การเข้าไปคบคนพาล ก็ฉนั้นเหมือนกัน. นรชนใด ห่อกฤษณา ด้วยใบไม้ แม้ใบไม้ของนรชนนั้น ก็ยอมหอมฟุ้งไป ฉนใด การเข้าไป คบ นักปราชญ์ ก็ฉนั้นเหมือนกัน เพราะเหตุฉนั้น บัณฑิตรู้ความเปลี่ยนแปลงของ ดนดุจห่อใบไม้แล้ว ไม่ควรเข้าไปคบพวกอัสตบรูษะ ควรคบ แต่พวกอัสตบรูษะ ด้วยว่า อัสตบรูษะยอมนำไปสู่นรก อัสตบรูษะยอมพาให้ถึงสุคติ”

เยาชนใดคบบัณฑิตย่อมประสบแต่ความสุข ถ้าหากคบคนพาลยอมนำไปสู่ความเสื่อม เมื่อ เยาชนคนกับบัณฑิตย่อมได้รับประโยชน์แต่ฝ่ายเดียว เพราะอัสตบรูษะ คือ คนดี เป็นผู้ไม่หวั่นไหวใน ลากสักการะ ไม่ประมาท มีปกติเพ่งพินิจความเพียรตลอดเวลา ย่อมเป็นผู้มีประโยชน์เกื้อกูลต่อชนหมู่ มาก อัสตบรูษะมีในตระกูล ชุมชน ประเทศใด ย่อมทำให้ตระกูล ชุมชน และประเทศนั้นเจริญรุ่งเรือง “อัสตบรูษะไม่มีในชุมชนใด ชุมชนนั้นไม่เรียกว่าสภา ผู้ใดไม่พูดเป็นธรรมผู้นั้นไม่ใช่อัสตบรูษะ การละโทสะ โมหะ แล้วพูดธรรมจึงเป็นอัสตบรูษะ” การอยู่ร่วมกับบุคคลที่เป็นอัสตบรูษะจึงทำให้เยาชนได้รับแต่สิ่งที่ดี เรียนรู้ ศึกษาและปฏิบัติในสิ่งที่ดีตามตัวอย่างแห่งอัสตบรูษะ

จึงสรุปได้ว่า หากเยาชนยึดถือในการคบคนบัณฑิตยอมนำไปสู่การพัฒนาตน หลักธรรม ในความเป็นกัลยาณมิตรนี้นับว่า เป็นเหมือนประตูเปิดไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองอื่นๆ ในชีวิตอีก มากมาย ตรงกันข้ามหากเยาชนไปคบกับอกัลยาณมิตร คือมิตรชั่ว ย่อมนำพาตัวไปสู่ทางความ ความเสื่อมอีกมากเช่นกัน

๓.๒ การพัฒนาเยาชนตามหลักมงคลสูตร

ในการพัฒนาเยาชนจำเป็นจะต้องพัฒนาไปอย่างมีระบบและเป็นไปตามขั้นตอนของ ธรรมะ หลักธรรมในพระพุทธศาสนาที่มีขั้นตอนในการพัฒนาบุคคลจากขั้นต้นไปจนถึงขั้นสูงนั้นมีหลายหลักธรรมแต่ละหลักธรรมนั้นก็ยังมีข้อธรรมมากน้อยต่างกัน ในที่นี้ต้องการแสดงให้เห็นว่า การพัฒนาเยาชนตามแนวของมงคลสูตร

มงคลสูตร พระสูตรว่าด้วยความโชคดี ธรรมอันนำมาซึ่งความสุข ความเจริญ^{๑๖} เป็นพระสูตรที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้เพื่อแสดงให้เห็นทราบว่า มงคลคืออะไร มงคลในพระพุทธศาสนานั้นคืออะไร ก็เพราะเรื่องมงคลนี้เป็นประเด็นถกเถียงกัน ดัดสินกันไม่ได้ว่าอะไรคือมงคลในโลก ปัญหานี้ได้ตั้งอยู่ตลอด ๑๒ ปี ครั้งนั้นจนแบ่งออกเป็น ๓ พวก ด้วยอำนาจทิวามงคล สุตมงคล และมุตมงคล^{๑๗} ผู้ใดปฏิบัติได้ตามลำดับของหลักการในมงคลสูตรย่อมมีการพัฒนาทั้ง ๒ ด้านคือ ด้านกายและด้านจิต ไม่ว่าเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ทำมงคลเช่นนี้แล้ว เป็นผู้ไม่ปราชัยในวิชาศึกทุกหมู่เหล่า ย่อมถึงความสวัสดิ์ในที่ทุกสถาน นี่เป็นอุดมมงคลของเทวดาและมนุษย์เหล่านั้น^{๑๘}

มงคล หมายถึง เหตุที่ทำให้คนเจริญขึ้น มีฐานะดีขึ้น มีวิชาความรู้ดีขึ้น มียศตำแหน่งสูงขึ้น ได้บรรลุความสำเร็จแห่งความปรารถนาสมบูรณ์ยิ่งขึ้น รวมความว่า วิธีปฏิบัติตนให้ชีวิตจิตใจมีความสุขความเจริญขึ้น ทั้งหมดนี้เป็นการหมายของมงคลทั้งนั้น^{๑๙}

มงคลในพระพุทธศาสนานั้น เมื่อรวบรวมข้อธรรมได้ทั้งหมด ๓๘ มงคล ความพิสดารของมงคลอันสูงสุดนี้ได้แสดงไว้ในหนังสือมงคลดกที่ปณี ซึ่งพระสิริมงคลอาจารย์ได้รจนาริบายไว้แต่ในที่นี้จะนำมาแสดงเพื่อให้เห็นกระบวนการพัฒนาเยาวชนตามขั้นตอนของมงคล ๓๘ ประการ ดังนี้

มงคลข้อที่ ๑ การไม่คบคนพาล (อเสวนา จ พาลานั)

เยาวชนไม่พึงเข้าไปใกล้ หรือคลุกคลีอยู่กับคนพาล เพราะจะทำให้ติดนิสัยและเอาเยี่ยงอย่างในทางไม่ดี ที่อันตรายมากไปกว่านั้นก็คือ การยึดถือการกระทำไม่ดีของตนว่าเป็นสิ่งดี ซึ่งเกิดจากการศึกษาอบรมมาผิดจากตัวอย่างที่ผิด พระพุทธเจ้าตรัสลักษณะของคนพาลไว้ว่า "คนพาลมีประกอบด้วยกายทุจริต วจีทุจริต และมโนทุจริต ย่อมชื่อว่า เป็นพาล..."^{๒๐} ในพาลบัณฑิตสูตร พระพุทธเจ้าก็ตรัสไว้อีกว่า "ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ลักษณะคนพาล เครื่องหมายของคนพาล ความประพฤติไม่ขาดสายของคนพาล ๓ ประการนี้ ลักษณะของคนพาล ๓

^{๑๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส.อาร์.พี.ริ่ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๒๗๔.

^{๑๗} คณะกรรมการแผนกตำรามหาวิทยาลัย, มงคลดกที่ปณี, แปล (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๕), หน้า ๖.

^{๑๘} ขุ.ขุ. ๒๕/๕/๓.

^{๑๙} ปิ่น มุกข์กันต์, มงคลชีวิต, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : อมรการพิมพ์, ๒๕๒๗), หน้า ๒๕.

^{๒๐} อัง.ติก. ๒๐/๔๔๑/๑๒๘.

ประการอะไรบ้าง คือ คนพาลในโลกนี้ชอบคิดแต่เรื่องชั่ว พุดแต่เรื่องชั่ว ชอบทำแต่เรื่องชั่ว”^{๒๑} นอกจากนั้นยังมีลักษณะของพาล คือ “คนพาลมีปัญญาทราม ย่อมแนะนำสิ่งที่ไม่ควรแนะนำ ชักชวนในสิ่งที่ไม่ใช่ธุระ การแนะนำชั่วเป็นสิ่งที่ประเสริฐสำหรับเขา เขาถูกว่ากล่าวโดยชอบก็โกรธ คนพาลนั้นไม่รู้วินัย การไม่พบเห็นเขาเสียได้เป็นการดี”^{๒๒}

การไม่คบคนพาล ก็หมายถึงการไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยว สนทนา ติดต่อสัมพันธ์กับบุคคล เหล่านี้ไม่ว่าทางใดๆ เช่น ไม่ว่าจะ เป็นนาย เป็นลูกจ้าง เป็นเพื่อน เป็นลูกน้อง เป็นสามี หรือ เป็นภรรยา เป็นต้น การเข้าไปคบคนพาลก็จะได้รับการซึมซับเอาความไม่ดีจากเขาเหล่านั้นเข้ามาใส่ตัว ในที่สุดตนเองก็จะกลายเป็นคนพาลไป โดยเฉพาะเยาวชนกำลังเป็นบุคคลที่กำลังเปลี่ยนแปลง ถ้าได้แบบที่ไม่ดีก็จะทำให้เยาวชนพัฒนาไปในทางที่เสื่อมเสีย เป็นความเสียหายต่อตนเอง ครอบครัว สังคม ประเทศชาติ และก่โลก ในข้อนี้จึงเป็นประตูแรกของการจะพัฒนาเยาวชนให้ไปในทิศทางไหน

แต่ว่าเป็นความจริงที่ไม่อาจจะหลีกเลี่ยงที่จะไม่พบเห็นกับคนพาลในสังคม ทำที่ที่พึงปฏิบัติต่อตนเองและบุคคลเหล่านั้นคือ ต้องตั้งสติให้ดี ต้องระมัดระวังอย่าได้ตกอยู่ภายใต้ อิทธิพลการชักนำของพวกเขา หากแม้ว่า คนพาลมีอยู่ในครอบครัว ก็ต้องหาวิธีการที่จะชักนำเขาให้กลับมาสู่ทางที่ชอบ ให้กลายเป็นคนดีให้ได้ ดังตัวอย่างของนางวิสาขามหาอุบาสิกา เป็นต้นที่แก้ไขความคิดของบิดาสามีให้กลับมาสู่ทางที่ชอบได้

มงคลข้อที่ ๒ การคบบัณฑิต (ปณฺฑิตานญฺจ เสวนา)

ในข้อนี้ก็มีความหมาย ลักษณะ และวิธีการตรงกันข้ามกับข้อแรก ดังที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ว่า “... ส่วนผู้ประกอบด้วยกายสุจริต วาจสุจริต และมโนสุจริต ย่อมชื่อว่าเป็นบัณฑิต”^{๒๓} “ลักษณะของบัณฑิต เครื่องหมายของบัณฑิต แนวความประพฤติของบัณฑิตมี ๓ ประการ คือ บัณฑิตเป็นผู้มีปกติคิดความคิดดี มีปกติพูดถ้อยคำดี มีปกติทำการดี”^{๒๔} ในอภิดิตชาดก เตรงกนิบาต กล่าวถึงลักษณะบัณฑิตไว้ว่า “นักปราชญ์ (บัณฑิต) ผู้มีปัญญาย่อมแนะนำสิ่งที่ดีควรแนะนำ ไม่ชักชวนสิ่งที่ไม่ใช่ธุระ การแนะนำดีเป็นสิ่งประเสริฐของเขา เขาถูกว่ากล่าวโดยชอบก็ไม่โกรธ นักปราชญ์นั้นรู้วินัย การสมาคมกับท่านเป็นการดี”^{๒๕}

ในข้อนี้ บัณฑิต ก็เทียบเท่ากับเป็นกัลยาณมิตรที่จะชักนำให้เยาวชนนำไปสู่ความเจริญ เป็นผู้แนะนำสิ่งที่เป็นประโยชน์และมีใช้ประโยชน์ ไม่สร้างความเดือดร้อนให้แก่ตนเองและผู้อื่น

^{๒๑} ม.อ. ๑๔/๒๔๖/๑๗๔.

^{๒๒} พ.ช. ๒๗/๕๒/๔๑๑.

^{๒๓} อ.จ.ต.ก. ๒๐/๔๔๑/๑๒๘., ม.อ. ๑๔/๒๔๖/๒๙๑.

^{๒๔} อ.จ.ต.ก. ๒๐/๔๔๒/๑๒๘.

^{๒๕} พ.ช. ๒๗/๕๒/๔๑๑.

ดังนั้นจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องแสวงหากัลยาณมิตรหรือบัณฑิต ไม่ว่าจะด้วยการเกี่ยวข้องใน
ฐานะเพื่อเป็นนาย เป็นลูกจ้าง เป็นเพื่อน เป็นผู้ปกครอง เป็นสามี เป็นภรรยา เป็นต้น การได้คบ
บัณฑิตย่อมเป็นเหมือนเบื้องต้นของการนำชีวิตไปสู่ชีวิตที่ดีงาม ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ภิกษุ
ทั้งหลาย เมื่อดวงอาทิตย์อุทัยอยู่ ย่อมมีแสงอรุณขึ้นมาก่อนเป็นบุพนิมิตฉันใด ความเป็น
กัลยาณมิตรก็เป็นตัวนำเป็นบุพนิมิตแห่งการเกิดในอริยอัษฎางคิกมรรคแก่ภิกษุ ฉะนั้น”^{๒๖}

การคบบัณฑิตย่อมมีประโยชน์หลายประการ ได้แก่ ทำให้ปัญญาเพิ่มมากขึ้น ทำให้มี
ความเห็นถูก เป็นสัมมาทิฐิ ทำให้ไม่เดือดร้อนเพราะทำความผิด ทำให้เป็นที่ยกย่องสรรเสริญ
ของคนทั่วไป ทำให้ปลอดภัยจากภัยพาลต่างๆ ทำให้มีความเจริญก้าวหน้า การไม่คบคนพาล
และการคบบัณฑิตจึงเป็นมงคลในพระพุทธศาสนา

มงคลข้อที่ ๓ บุชานุคคลที่ควรบูชา (บูชา จ ปุชณียานั)

ในมงคลข้อนี้มีส่วนในการพัฒนาเยาวชนในการทำให้เยาวชนรู้จักการฝึกจิตให้อ่อนนุ่ม
ต่อมตน ปฏิบัติต่อบัณฑิตด้วยท่าทีที่เคารพได้แก่การบูชา

การบูชา หมายถึง การให้ความนับถือ การแสดงความเคารพเทิดทูน มี ๒ ประเภทคือ
อามิสบูชาและปฏิบัติบูชา^{๒๗} ได้แก่ พฤติกรรมที่บุคคลแสดงออกในรูปของการยกย่อง บูชาด้วย
สิ่งของ นับถือสิ่งที่ควรแก่การบูชาทั้งในอามิสบูชาและปฏิบัติบูชาต่อทั้งบุคคลและวัตถุ

บุคคลที่ควรบูชา ได้แก่ พระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระอริยสงฆ์^{๒๘} ใน
คัมภีร์มังคลัตถทีปนีแสดงไว้ว่า บรรดาบรรพชิตทั้งหลาย อาจารย์และอุปัชฌาย์ เป็นบุคคลผู้ควร
บูชาแก่ศิษย์ ภิกษุผู้มีพรรษาแก่เป็นบุคคลผู้ควรบูชาของพระภิกษุผู้บวชใหม่ บรรพชิตทั้งหลาย
เป็นผู้ควรบูชาแก่คฤหัสถ์ บรรดาคฤหัสถ์พี่ชาย พี่หญิงเป็นผู้ควรบูชาแก่น้องชายน้องหญิง
มารดาบิดาเป็นผู้ควรบูชาของบุตรทั้งหลาย สามีและพ่อแม่ของสามีเป็นบุคคลที่ควรบูชาของ
เหล่าหญิงสาวในสกุล^{๒๙}

วัตถุที่ควรบูชา ได้แก่

- ๑) ธาตุเจตีย์ เช่น พระบรมสารีริกธาตุ และพระธาตุของพระสาวก
- ๒) บริโภคเจตีย์ เช่น สถานที่ประสูติ ตรัสรู้ ปรีชาญาณ แสดงปฐมเทศนา และต้นพระ
ศรีมหาโพธิ์

^{๒๖} ส.ม. ๑๘/๑๙๒/๓๖.

^{๒๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม,
อ้างแล้ว, หน้า ๖๘.

^{๒๘} ขุ.ขุ.อ. ๑/๑๗๗-๑๗๘.

^{๒๙} คณะกรรมการแผนกตำรามหาวิทยาลัย, มังคลัตถทีปนี, แปล เล่ม ๑, พิมพ์
ครั้งที่ ๑๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๘๑.

๓) **ธรรมเจดีย์** เช่น คัมภีร์พระไตรปิฎก และหนังสือคำสอนที่บันทึกไว้ในรูปต่างๆ

๔) **อุทเทสิกเจดีย์** เช่น พระพุทธรูป รอยพระพุทธรูป รูปพระอรหันตสาวก รูปของ พระผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบทั้งหลาย

การที่เยาวชนผู้มีความเคารพต่อบุคคลและสถานที่ๆ ควรบูชาดังกล่าวย่อมเป็น เครื่องหมายว่า เป็นบุคคลผู้พัฒนาทางด้านจิตใจ ความประพฤติ และความรู้ ด้านจิตใจก็มี คุณธรรม ความประพฤติก็อ่อนโยน ความรู้ก็เพิ่มพูนอันเกิดจากการเข้าไปเคารพนอบน้อมต่อบุคคลเหล่านั้น

มงคลข้อที่ ๔ การอยู่ในถิ่นที่เหมาะสม (ปฏิรูปเทศวาโส จ)

สถานที่ก็เป็นกระบวนหนึ่งที่จะพัฒนาศักยภาพของบุคคลได้ เยาวชนใดอยู่ในถิ่นที่เหมาะสมโดยมีความเหมาะสมทั้งกายภาพและจิตภาพ ก็จะทำให้ได้สิ่งแวดล้อมที่ดี ตามความหมายของมงคลข้อนี้อยู่ในถิ่นที่เหมาะสม ได้แก่ อยู่ในถิ่นที่ดี มีสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสม^{๓๐} และยังหมายถึงอยู่ในถิ่นที่เจริญ มีคนดี มีนักปราชญ์^{๓๑} พระอรรถกถาจารย์ได้อธิบายให้กระจ่างต่อไปอีกว่า หมายถึงประเทศใดที่มีบริษัท ๔ จาริกอยู่ ยังบำเพ็ญบุญกิริยาวัตตฤมิตานเป็นต้นอยู่นางคสัตตฤคสาสน์ยังรุ่งเรืองอยู่ ประเทศนั้นชื่อว่า ปฏิรูปเทศ การอยู่อาศัยในปฏิรูปเทศนั้น ตรัสว่าเป็นมงคล เพราะเป็นปัจจัยแก่การทำบุญของสัตว์ทั้งหลาย^{๓๒}

การที่เยาวชนได้อยู่ในถิ่นที่มีความพร้อมทางด้านกายภาพได้แก่ บรรยากาศที่ดี อาคารสถานที่ไม่สกปรก ไม่แออัด มีคนที่มีการศึกษา มีความรู้จึงเป็นสิ่งแวดล้อมที่ดีเหมาะแก่การจะพัฒนาตนให้สมบูรณ์ทางด้านกาย และอนามัย ไม่เครียด ไม่เป็นโรคร้าย นอกจากนั้นทางด้านจิต ก็หมายถึง มีการบำเพ็ญบุญกิริยาวัตตฤกันอยู่เนืองๆ ไปที่ไหนก็มีแต่คนที่มีจิตใจงามจึงนับได้ว่า เป็นปฏิรูปเทศ ควรอยู่ ควรเข้าไปศึกษา ถ้าหากมองไปที่สถานศึกษา ก็ควรได้สถานศึกษาที่มีองค์ประกอบอย่างนี้จึงจะทำให้เยาวชนเจริญไปในทิศทางที่ดี สมบูรณ์ทั้งกายและจิตมองง่าย ๆ แบบการดำรงชีพก็คือ ทรัพย์สมบัติที่ประกอบสัมมาชีพจะเจริญตั้งตัวได้หรือไม่ ชีวิตมีความสุข ทรัพย์สินปลอดภัยหรือไม่ คุณความดีที่ทำพัฒนาได้ง่ายหรือไม่ ถ้าได้ทั้ง ๓ ประการนี้ชื่อว่า เป็นประเทศอันเหมาะสม สมควรอยู่เป็นที่ปลูกฝังเยาวชน

^{๓๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, อ่างแล้ว, หน้า ๑๑๔.

^{๓๑} พระเทพเวที (ประยูรค์ ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๔ (กรุงเทพมหานคร : สำนักพุทธการพิมพ์, ๒๕๓๑), หน้า ๑๔๐.

^{๓๒} บ.ช.อ. ๑/๑๘๑.

มงคลข้อที่ ๕ การเป็นผู้มีบุญได้กระทำไว้แล้วในปางก่อน (ปุพฺเพ จ กตบุญญา)

ในมงคลข้อนี้มุ่งหมายไปที่การให้มองบุคคลที่มีความพร้อมทั้งทรัพย์เงินทอง ญาติบริวาร ก็เพราะเคยทำบุญมาก่อนเพื่อให้เป็นทิวทัศน์คติในการบำเพ็ญตน เยาวชนใดเห็นผู้อื่นที่มีความพร้อมเช่นนี้ให้ทราบว่าเป็นเพราะเป็นผู้เคยทำบุญมาแต่ปางก่อนหรือแต่อดีต หรือที่เรียกคำที่รู้จักกันทั่วไปคือ วาสนาดี ในที่นี้ บุญ หมายถึงเครื่องชำระสันดาน ความดี กุศล ความสุข ความประพฤติกอบทางกาย วาจาและใจ กุศลธรรม^{๓๓} พระอรรถกถาจารย์แสดงไว้เพิ่มเติมว่าการทำบุญไว้ในกาลก่อน หมายถึงการเป็นผู้ปรารถนาพระพุทธรเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระชีณาสพ สร้างสมบุญกุศลไว้ในชาติที่ล่วงแล้ว ชื่อว่า เป็นผู้ทำบุญไว้ในกาลก่อน^{๓๔} พระพุทธเจ้าทรงตรัสไว้ว่า "...ผู้มีบุญญาควรทำบุญที่จะเป็นขุมทรัพย์ติดตามตนตลอดไป ขุมทรัพย์นี้ให้ผลอันน่าปรารถนาทุกประการแก่เทวดาและมนุษย์ คือเทวดาและมนุษย์ปรารถนาผลใดๆ ผลนั้นๆ ทุกอย่างจะได้ด้วยขุมทรัพย์นี้"^{๓๕}

ในที่นี้พึงทราบว่าเป็นว่า เยาวชนผู้ที่จะกระทำการอันเป็นประโยชน์ต่อตนเองและต่อสังคม ประเทศชาติจะต้องมีต้นทุนในการดำรงตน ต้นทุนในที่นี้ก็หมายถึงบุญกุศลที่ทำไว้ในกาลก่อน คำว่า กาลก่อน หมายถึงกาลที่ล่วงมาแล้วทั้งไกลและใกล้ ไกลก็คือเมื่อวานนี้ เดือนที่แล้ว ปีที่แล้ว ไกลก็คือหลายปีที่ผ่านมา หรือแม้แต่ผ่านมาเมื่อชาติก่อน เปรียบเหมือนผลไม้อันสมบูรณ์พร้อมที่จะงอกได้ง่าย ถ้าหากไม่เคยทำบุญไว้ แม้จะมีสติปัญญา มีความรู้ มีเงินมีทองก็ไม่อาจทำให้สิ่งที่ตนมีอยู่เจริญต่อไปได้ ดังนั้นต้องชวนชวนขวยต่อไปอย่าได้ดูถูกบุญน้อย

มงคลข้อที่ ๖ การตั้งตนไว้ชอบ (อตฺตสมฺมาปณฺธิ จ)

การจะพัฒนาใครก็ต้องพัฒนาตนก่อน เยาวชนพึงทราบไว้เป็นบรรทัดฐานว่า ทุกสิ่งทุกอย่างอย่างล้วนแล้วแต่ต้องสำเร็จด้วยความสามารถของตน การที่ตนเองมีความรู้ความสามารถจึงจะสามารถทำอะไรได้ เมื่อเป็นเช่นนี้ตนเองจำเป็นต้องศึกษาพัฒนาเป็นอันดับแรก คำว่า ตน ได้แก่ จิต หรืออรรถภาพทั้งหมด^{๓๖} การตั้งตนไว้ชอบจึงหมายถึง การตั้งจิตไว้ชอบ ในคัมภีร์อรรถกถา ปรมัตถโชติกา แสดงไว้ว่า คนบางคนในโลกนี้ ย่อมทำตนที่ทุศีลให้ตั้งอยู่ในสุศีล ตนที่ไม่มีศรัทธาให้ตั้งอยู่ในสัทธาสัมปทา ตนที่ตระหนี่ให้ตั้งอยู่ในจาคสัมปทา การตั้งตนดังกล่าว ชื่อว่า

^{๓๓} พระเทพเวที (ประยูรค์ ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, อ้างแล้ว, หน้า ๑๓๘.

^{๓๔} ขุ.ขุ.อ. ๑/๑๘๓.

^{๓๕} ขุ.ขุ. ๒๕/๙-๑๐/๑๘.

^{๓๖} คณะกรรมการแผนกตำรามหาวิทยาลัย, มงคลคถกที่ปนี, แปล เล่ม ๑, อ้างแล้ว, หน้า ๑๗๓.

ตั้งตนไว้ชอบ^{๓๗} การที่ตั้งจิตไว้ดี คือจิตที่เป็นสัมมาทิฏฐินั้นเป็นมงคลอย่างยิ่ง ตรงกันข้ามการตั้งจิตไว้ผิดคือ เป็นมิถิยาทิฏฐิ เป็นความเสียหายอย่างยิ่ง "จิตที่ตั้งไว้ผิด พึงทำให้ได้รับความเสียหาย ยิ่งกว่าความเสียหายที่โจรเห็นโจร หรือผู้ที่จงเวรเห็นผู้จงเวร จะพึงทำให้แก่กัน จิตที่ตั้งไว้ชอบ ย่อมอำนวยให้ได้ผลที่ประเสริฐยิ่ง ที่มารดาทำให้ไม่ได้ หรือแม่ญาติเหล่าอื่นก็ให้ไม่ได้"^{๓๘}

เยาวชนจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมิให้มีทิศภายในตนให้ดี ได้แก่มีความเห็นถูก ดำรงตนอยู่ในสัมมาทิฏฐิ ฝึกตนให้ดีจากที่ไม่มีศีลให้มีศีล จากที่ไม่มีศรัทธาให้มีศรัทธา จากที่ตระหนี่พึงเป็นคนเอื้ออารีย์ การทำตนไว้เช่นนี้ไม่ว่าใครๆ ก็ทำให้ไม่ได้จะต้องกระทำเอง ฝึกฝนอบรมเอง บำเพ็ญเอง เมื่อมีเข็มทิศและการเดินทางไปตามเข็มทิศที่ชัดเจนเช่นนี้เยาวชนก็ย่อมพัฒนาไปสู่ความเจริญแน่นอน นี่คือมงคลอันเลิศในพระพุทธศาสนา

มงคลข้อที่ ๗ ความเป็นพหูสูต (พหุสัจฉัญจ)

กระบวนการในการพัฒนาตนตามมงคลข้อนี้ถือว่าเป็นข้อสำคัญอย่างยิ่งสำหรับเยาวชน เพราะยังเป็นบุคคลที่จะต้องเรียนต้องศึกษา การฟัง การพูด การอ่าน การเขียน ทั้ง ๔ ทักษะ และทั้ง สุ จิ ปุ ลิ คือ ฟัง คิด ถาม และบันทึก เป็นเรื่องที่สำคัญสำหรับเยาวชน ในที่นี้พึงทราบไว้ว่า ความเป็นพหูสูต จึงเป็นกระบวนการพัฒนาตน

คำว่า พหูสูต หมายถึง ผู้ได้ยินได้ฟังมามาก คือ ทรงจำธรรมและรู้ศิลปวิทยามาก ผู้เล่าเรียนมาก ผู้ศึกษามาก ผู้คงแก่เรียน^{๓๙} ความเป็นพหูสูตนี้แบ่งเป็น ๒ ด้าน คือ ด้านบรรพชิตกับด้านคฤหัสถ์ ด้านบรรพชิต หมายเอาความเป็นผู้มีพหูสูตในนวัคสัตตสุตตสสน์ ส่วนด้านคฤหัสถ์นั้น คัมภีร์มงคลกถาที่ปณี ได้แสดงไว้ว่า ความเป็นผู้ฉลาดของคฤหัสถ์เกิดจากฟังหรือเรียนศิลปะภายนอก ชื่อว่าพหุสัจจะของคฤหัสถ์ แม้ในพหุสัจจะของคฤหัสถ์นั้น พหุสัจจะใดไม่มีโทษ พหุสัจจะนั้นจัดเป็นเป็นมงคล เพราะเป็นเหตุนำมาซึ่งประโยชน์สุขในโลกทั้ง ๒^{๔๐} การเป็นผู้เคยได้ยินได้ฟังมามากย่อมเป็นผู้มีประสบการณ์มาก ทำให้สามารถตัดสินใจถูกว่า สิ่งใดดี ไม่ดี สิ่งใดมีประโยชน์ ไม่มีประโยชน์ สิ่งใดมีคุณ สิ่งใดมีโทษ ย่อมทราบเองอันเกิดจากการได้ยินได้ฟังมามาก กระบวนการพัฒนาปัญญาจึงประกอบไปด้วยสุตมยปัญญา การฟังด้วยดีย่อมมีปัญญา เยาวชนใดที่จะเป็นพหูสูตได้ย่อมต้องประกอบไปด้วยคุณสมบัติดังนี้

^{๓๗} ปุ.ธ.อ. ๑/๑๘๓.

^{๓๘} ปุ.ธ. ๒๕/๔๓/๓๙.

^{๓๙} พระเทพเวที (ประยูรค์ ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, อ่างแล้ว, หน้า ๑๘๗.

^{๔๐} คณะกรรมการแผนกตำรามหาวิทยาลัย, มงคลกถาที่ปณี, แปล เล่ม ๒, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิมพ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๑๔.

๑. สุตา	ฟังมาก เรียนมาก
๒. ฐตา	จดจำไว้ได้ดี
๓. วจสาปจิจิตตา	ท่องจำจนคล่องปาก
๔. มนสาอนุเปกขิตตา	จำขึ้นใจ
๕. ทิฏฐุจฺญา สุปฏิวิทฺธา	แทงตลอดดีด้วยทิฏฐิ ^{๔๑}

เขาวชนจึงควรดำเนินตามคุณสมบัติที่จะเป็นพหูสูตนี้ได้ การฟัง จดจำ ท่อง จำขึ้นใจ และพิจารณาได้ว่าจะใช้เมื่อไหร่ ย่อได้ขยายได้ นี่จึงเป็นกระบวนการพัฒนาตนตามมงคลข้อนี้

มงคลข้อที่ ๘ มีศิลปะ (สิปปญจ)

เขาวชนใดมีศิลปะ แสดงถึงความเป็นผู้เชี่ยวชาญ ชำนาญในกิจการงานที่ตนได้เล่าเรียน ศึกษาแล้ว ย่อมพร้อมสำหรับการทำงาน และเป็นงานที่ออกมาเป็นที่ประจักษ์และได้รับการชื่นชมจากสังคม เพราะเป็นงานที่มีคุณค่า ดังนั้น ความเป็นผู้มีศิลปะ จึงเป็นมงคลอย่างยิ่ง คำว่า ศิลปะ หมายถึงความเป็นผู้ฉลาดในหัตถกรรม^{๔๒} หมายถึงสิ่งที่สำเร็จด้วยมือของตน ในที่นี้แบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ ศิลปะของบรรพชิตและศิลปะของคฤหัสถ์ ศิลปะสำหรับบรรพชิต ได้แก่ ความเป็นผู้ขยัน ไม่เกียจคร้านในการทำงาน การทำสมณบริวาร ประกอบด้วยปัญญาในการทำงานที่ช่วยกันทำนั้น ส่วนศิลปะของคฤหัสถ์มีมาก ในศิลปะเหล่านั้น กิจการใด เว้นจากการเบียดเบียนสัตว์อื่น เว้นจากอกุศลกรรม มีการงานของช่างแก้ว ช่างทองเป็นต้น กิจการนั้นจัดเป็นมงคล เพราะนำประโยชน์มาให้ในโลกนี้^{๔๓}

การพัฒนาตนโดยเริ่มต้นด้วยความขยัน ไม่เกียจคร้านในการทำงานหน้าที่ การศึกษาเล่าเรียน ย่อมเป็นทางที่จะนำพาเขาวชนไปสู่ความสำเร็จได้ มงคลข้อนี้เป็นเหมือนการติดอาวุธคือปัญญาให้แก่เขาวชนในการต่อสู้กับชีวิตได้ดี

มงคลข้อที่ ๙ มีวินัย (วินโย จ สุสิกฺขิตโต)

วินัย แปลว่า สิ่งที่น่าไปดี การแนะนำ เครื่องกำจัดความชั่ว การเป็นผู้มีวินัยในตนเอง ย่อมมีความเที่ยงตรงต่อหน้าที่ และรักษากฎระเบียบที่ตนตั้งไว้ สังคมตั้งไว้ องค์กรการตั้งไว้ เพื่อให้อยู่ร่วมกันอย่างผาสุก วินัยจึงมี ๒ ประเภท คือ อาคาริยวินัย หมายถึงวินัยของคฤหัสถ์ ได้แก่การงดเว้นจากอกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ...ส่วนวินัยของบรรพชิต เรียกว่า อนาคาริยวินัย หมายถึงการไม่ต้องกิเลสความเศร้าหมอง การกำหนดคุณคืออาจารย์ การไม่ต้องอาบัติทั้ง ๗ หมวด และปาริสุทธิศีล ๔ เมื่อศึกษาปฏิบัติดีแล้วชื่อว่า เป็นมงคล เพราะเป็นเหตุให้ได้ความสุข

^{๔๑} อัง.ปญจก. ๒๒/๘๗/๑๕๕.

^{๔๒} คณะกรรมการแผนกตำรามหาวิทยาลัย, มงคลลัทธิพินิจ, แปล เล่ม ๒, อ้างแล้ว, หน้า ๑๔.

^{๔๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๙.

ทั้งโลกียะและโลกุตตระ และบรรลุถึงความเป็นพระอรหันต์ได้^{๔๔} กล่าวง่าย ๆ ก็คือ สำหรับคฤหัสถ์แล้วให้มีศีล ๕ และศีล ๘ ส่วนบรรพชิตให้มีศีล ๑๐ ศีล ๒๒๗ และศีล ๓๑๑ ซึ่งเป็นสิกขาบทในพระพุทธศาสนาที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้

วินัยในพระพุทธศาสนามุ่งเน้นมาที่การควบคุมกาย วาจา ไม่ได้มุ่งเน้นไปที่การควบคุมทกฏหมาย ถ้าหากคนระวางกาย วาจาแล้ว ก็ย่อมรักษาวินัยไว้ได้ แต่ถ้าตนไม่ได้ควบคุมตนเอง แต่เกรงตัวบทกฏหมาย ข้อห้าม ข้ออนุญาต ก็จะคอยระวังว่าใครจะจับตนได้ กล่าวคือ เน้นการควบคุมภายใน ไม่ได้มุ่งเน้นไปที่การควบคุมภายนอก เยาวชนผู้ที่คำนึงอยู่ในตนเสมอถึงการควบคุมตนเองทั้งทางกายและวาจา ก็ชื่อว่ารักษาวินัยได้ วินัยจะเป็นกรอบทำให้การอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างเป็นสุข ไม่เบียดเบียน ชัดแย้งกัน

มงคลข้อที่ ๑๐ มีวาจาสุภาษิต (สุภาสิตา จ ยา วาจา)

คำว่า วาจาสุภาษิต หมายถึง ถ้อยคำที่กล่าวดีแล้ว^{๔๕} พระพุทธเจ้าทรงแสดงลักษณะของวาจาสุภาษิตไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย วาจาประกอบด้วยองค์ ๕ ประการเป็นวาจาสุภาษิต ไม่เป็นวาจาทุกภาษิต เป็นวาจาไม่มีโทษ และท่านผู้รู้ไม่ติเตียน วาจาประกอบด้วยองค์ ๕ ประการอะไรบ้าง คือ พูดถูกกาล พูดคำจริง พูดคำอ่อนหวาน พูดคำประกอบด้วยประโยชน์ พูดด้วยเมตตาจิต”^{๔๖} และยังตรัสไว้ในสุภาษิตสูตรว่า

“สัตบุรุษทั้งหลายพึงกล่าววาจาที่เป็นสุภาษิตอันเป็นวาจาสูงสุด พึงกล่าววาจาที่เป็นธรรม ไม่พึงกล่าววาจาที่ไม่เป็นธรรม พึงกล่าววาจาอันเป็นที่รัก ไม่พึงกล่าววาจาอันไม่เป็นที่รัก และพึงกล่าววาจาที่เป็นจริง ไม่พึงกล่าววาจาที่เป็นเท็จ และบุคคลพึงกล่าวแต่วาจาที่ไม่เป็นเหตุทำให้ตนเดือดร้อนและไม่เห็นเหตุเบียดเบียนคนอื่น วาจาเช่นนี้เป็นวาจาสุภาษิต”^{๔๗}

ในสังคมไทยให้ความสำคัญต่อคำพูดมาก กล่าวกันว่า ปากเป็นเอกเลขเป็นโท หนังสือเป็นตรี ชั่วดีเป็นตรา ก็หมายถึง ถ้อยคำวาจานั้นจะเป็นประดุจทำให้ผู้อื่นรู้จักและประเมินตนเองได้ว่า เป็นบุคคลเช่นไร การพูดได้ย่อมพูดได้กันทุกคนถ้าหากไม่พิจารณาทางปาก แต่การพูดเป็นหรือฉลาดพูดนั้นไม่ใช่พูดเป็นกันทุกคน เยาวชนสมควรต้องฝึกฝนให้เป็นคนพูดเป็น คือนอกจากพูดถูกต้องตามหลักภาษาแล้วจะต้องออกเสียง พูดถูกกาล ถูกต้อง ไม่ตกหล่น และยังคงต้องเป็นคำจริง

^{๔๔} พ.บ.อ. ๑/๑๘๕.

^{๔๕} ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิต**, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์, ๒๕๕๒), หน้า ๘๔๖.

^{๔๖} อ.ป.ญจก. ๒๒/๑๙๘/๓๓๘.

^{๔๗} ส.ส. ๑๕/๒๑๓/๓๐๘-๓๑๐.

ด้วย พระพุทธเจ้าทรงมีหลักในการแสดงธรรม หรือหลักในการการตรัสเอาไว้ ดังปรากฏในอภยกุมารสูตร แห่งมัชฌิมนิกายไว้ว่า

๑. สิ่งใดไม่จริง ไม่แท้ ไม่มีประโยชน์ ไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่พอใจของคน ไม่ทรงสอน
๒. สิ่งจริงแท้ แต่ไม่ไม่มีประโยชน์ ไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่พอใจของคน ไม่ทรงสอน
๓. สิ่งจริงแท้ มีประโยชน์ แม้ไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่พอใจของคน ทรงรู้จักเวลาสอน
๔. สิ่งไม่จริง ไม่แท้ ไม่มีประโยชน์ แม้เป็นที่รัก เป็นที่พอใจของคน ไม่ทรงสอน
๕. สิ่งที่จริงแท้ แต่ไม่มีประโยชน์ แม้เป็นที่รัก เป็นที่พอใจของคน ไม่ทรงสอน
๖. สิ่งจริงแท้ มีประโยชน์ เป็นที่รัก เป็นที่พอใจของคน ทรงรู้จักเวลาสอน^{๔๘}

จะเห็นได้ว่า แม้เรื่องใดก็ตามที่เป็นความจริง แต่ไม่เป็นประโยชน์ก็ไม่ควรพูด แม้กระทั่งว่า เรื่องนั้นจริง มีประโยชน์ เป็นที่ชอบใจของคน ก็ยังต้องรู้จักกาลที่จะพูด ไม่ใช่พูดรำไปเยาวยชนก็ต้องฝึกฝนที่จะพูดวาจาเช่นนั้น นี่จึงเป็นวาจาสุภาสิต เป็นมงคล

มงคลข้อที่ ๑๑ การบำรุงมารดาบิดา (มาตาศิลปะอุปัฏฐาก)

ความหมายของมารดาบิดาดังที่แสดงไว้ในคัมภีร์มังคลัตถที่ปนีวา “สตรีที่ยังบุตรให้เกิดชื่อว่า มารดา บุรุษผู้ยังบุตรให้เกิด ชื่อว่า บิดา”^{๔๘} ส่วนการบำรุงก็ได้แก่ “การทำอุปการะด้วยการล้างเท้า นวดพื้น ขัดสีให้อาบน้ำและการมอบให้ด้วยปัจจัย ๔ ชื่อว่า บำรุง”^{๔๙} ในมงคลข้อนี้สำหรับประเด็นการพัฒนาเยาวชนแล้ว ก็มุ่งหมายไปที่ความเป็นผู้รู้จักกตัญญูกตเวที รู้จักบุญคุณของบุพการี การบำรุงบิดามารดา เป็นเครื่องหมายของคนดี เยาวชนต้องทราบว่าจะต้องตอบแทนบุญคุณของผู้มีอุปการคุณอย่างไร บิดามารดาท่านเรียกว่า พรหม บุรพเทพ บุรพจารย์ และอาหุไนยบุคคลของบุตรทั้งหลาย เพราะฉะนั้น บัณฑิตพึงนมัสการและสักการะมารดาบิดานั้นด้วยข้าว น้ำ ผ้า ที่นอน การอบกลิ่น การอาบน้ำ การล้างเท้า เพราะการปรนนิบัติมารดาบิดานั้นบัณฑิตพึงสรรเสริญเขาในโลกนี้ เขาตายแล้วย่อมบรรเทิงในสวรรค์^{๕๐} เยาวชนต้องทราบถึงความหมายของคำว่า พรหมที่เรียกมารดาบิดา เพราะท่านทั้งสองนั้นประกอบไปด้วยเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขาต่อบุตรธิดาของตน ที่เรียกว่า บุรพเทพเพราะเป็นผู้คอยปกป้องคุ้มครองให้ก่อน และที่เรียกว่าบุรพจารย์ ก็เพราะเป็นครูคนแรกที่สอนตั้งแต่กินข้าวหัดเดิน หัดพูด เป็นต้น เพราะท่านมีคุณอย่างนี้เยาวชนจะต้องทราบและตอบแทน นอกจากที่จะบำรุงมารดาบิดาด้วยอาการอย่างนี้แล้วก็ยังมีหน้าที่ในการปฏิบัติในนามของบุตรคือ เมื่อท่าน

^{๔๘} ม.ม. ๑๓/๕๔/๕๑.

^{๔๙} คณะกรรมการแผนกตำรากรมการศึกษานานาชาติ, มังคลัตถที่ปนี, แปล เล่ม ๒, อ้างแล้ว, หน้า ๑๙๖.

^{๕๐} ขุ.ขุ.อ. ๑/๑๘๘.

^{๕๑} ขุ.อิติ. ๒๕/๑๐๖/๔๘๕.

เลี้ยงเรามา เราจักเลี้ยงท่านตอบ จักทำกิจของท่าน จักดำรงวงศ์ตระกูล จักประพฤติตนให้เหมาะสมที่จะเป็นทายาท เมื่อท่านล่วงลับไปแล้วทำบุญอุทิศให้ท่าน^{๕๒} มารดาบิดาเป็นผู้มีอุปการะมาก เยาวชนจะต้องตระหนักเสมอ ไม่ว่าจะเก่ง จะมีความรู้ศึกษาล้ำเรียนสูงอย่างไร ถ้าหากไม่ได้พัฒนาในส่วนนี้ก็ยังไม่สมบูรณ์ยังไม่เป็นมงคลสำหรับชีวิต

มงคลข้อที่ ๑๔ ทำงานไม่คั่งค้าง (อนากูลา จ กมฺมุนฺตา)

เยาวชนผู้ปฏิบัติตนเพื่อพัฒนาตามมงคลข้อนี้หมายความว่า การไม่พลัดวันประกันพรุ่งในการทำงาน ไม่ว่าจะเป็นการเรียน การทำงาน การปฏิบัติหน้าที่ใดๆ การงานอากุล หมายถึง การมีเหตุให้ล่วงเวลา ไม่ปล่อยทิ้งไว้โดยอ้างเหตุผลว่าร้อนนัก หนาวนัก ไม่ได้ฤกษ์ เป็นต้น การงานไม่อากุล ไม่ล่วงเลยเวลา ทำให้เหมาะ ไม่เกียจคร้าน ถึงพร้อมด้วยความเพียร...^{๕๓} สาเหตุที่ทำให้การงานคั่งค้างนั้นมี ๓ ประการคือ

๑. ทำงานไม่ถูกกาล คือยังไม่ถึงเวลาก็ใจร้อนด่วนทำ ครั้นถึงเวลาทำกลับไม่ทำ
  ๒. ทำงานไม่ถูกวิธี คือ การทำงานผิดขั้นตอน ผิดลำดับงาน
  ๓. ไม่ยอมทำงาน คือ ขอบพลัดวันประกันพรุ่ง หาเหตุเลื่อนการงาน มีข้ออ้างเสมอ
- จะต้องหลีกเลี่ยงเหตุทำให้งานอากุลทั้ง ๓ ประการนี้ โดยใช้อิทธิบาท ๔ เข้ามาช่วย ได้แก่ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา^{๕๔} กล่าวคือ พอใจทำ พยายามทำ มุ่งมั่นทำ และไตร่ตรองทำ นี่คือทางแห่งความสำเร็จ

มงคลข้อที่ ๑๕ บำเพ็ญทาน (ทานญจ)

การให้ทานเป็นการพัฒนาทางจิตให้เป็นผู้รู้จักเสียสละ เยาวชนที่พัฒนาตนไปเพื่อเป็นคนรู้จักเสียสละยอมทำให้สังคมและประเทศชาติเจริญ การให้ทาน คือ เจตนาเป็นเหตุบริจาคทานวัตถุ ๑๐ ประการ มีข้าวเป็นต้น...ชื่อว่าทาน^{๕๕} ทานยังแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท ได้แก่ อามิสทาน คือ การให้วัตถุสิ่งของ และธรรมทาน การให้ธรรม การให้ความรู้แนะนำพร่ำสอน^{๕๖} ในการให้ทานนั้นต้องคำนึงถึงความสมบูรณ์ทั้ง ๓ ประการ คือ วัตถุบริสุทธิ์ เจตนาบริสุทธิ์และบุคคลบริสุทธิ์^{๕๗} วัตถุบริสุทธิ์ได้แก่ เป็นของที่สมควรให้ ไม่ใช่ให้สิ่งอันเป็นโทษ เป็นภัย ไม่ใช่ได้ของนั้นมาอย่างไม่บริสุทธิ์ คือไปเบียดบัง ฉ้อโกง ปล้นมา เป็นต้น เจตนาบริสุทธิ์ คือเพื่อที่จะ

^{๕๒} ที่.ปา. ๑๑/๒๖๗/๒๑๒.

^{๕๓} ขุ.ขุ.อ. ๑/๑๙๑.

^{๕๔} ที่.ปา. ๑๑/๓๐๖/๒๗๗.

^{๕๕} ขุ.ขุ.อ. ๑/๑๙๒.

^{๕๖} อัง.ทุก. ๒๐/๓๘๖/๑๑๔.

^{๕๗} ขุ.ขุ.อ. ๑/๓๔๕.

กำจัดความตระหนี่ถี่เหนียวของตน ไม่มุ่งหวังชื่อเสียงเกียรติยศเงินทองจากการให้ และบุคคล
บริสุทธ์ คือทั้งผู้ให้และผู้รับก็มีความปกติด้วยศีล สงบด้วยสมาธิและเต็มเปี่ยมด้วยปัญญา

มงคลข้อที่ ๑๖ ประพฤติธรรม (ธมฺมจริยา จ)

ธรรม ในมงคลข้อนี้หมายถึง กุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ การประพฤติธรรมก็คือการไม่
ไปปราศจากธรรม คือกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ ชื่อว่าธรรมจริยา^{๕๘} ในกุศลกรรมบถแบ่ง
ออกเป็นการประพฤติธรรม ๓ ด้าน คือ

๑. ทางกาย คือ ไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ ไม่ประพฤติผิดในกาม
๒. ทางวาจา คือ ไม่พูดเท็จ ไม่พูดส่อเสียด ไม่พูดคำหยาบ และไม่พูดเพ้อเจ้อ
๓. ทางใจ คือ ไม่โลภ ไม่พยาบาท และไม่เห็นผิดเป็นชอบ

การพัฒนาตนตามมงคลข้อนี้ย่อมเจริญแต่ถ่ายเดียว หมายถึงการพัฒนาทางกาย ทาง
วาจา และทางใจ จำเป็นจะต้องประพฤติปฏิบัติ ฝึกฝนอบรม และการพัฒนาการให้เกิดขึ้นต่อ
ตนเอง และสังคม ซึ่งมีความจำเป็นต่อเยาวชนอย่างแท้จริง

มงคลข้อที่ ๑๗ การสงเคราะห์ญาติ (ญาติกานญฺจ สงฺคโห)

คำว่า ญาติ คือ ชนผู้เกี่ยวข้องข้างมารดาหรือข้างบิดา จนถึง ๗ ชั่วปู่ย่า^{๕๙} การ
สงเคราะห์ญาติในมงคลข้อนี้แสดงว่า การเกื้อกูลพวกญาติ ผู้ถูกความเสื่อมแห่งโภคสมบัติ
หรือความเสื่อมแห่งพยาธิครอบงำ ซึ่งมาสู่สำนักตนด้วยของกิน ฝ้านิ่งห่ม ทรัพย์และธัญญาหาร
เป็นต้น ตามกำลัง ชื่อว่า การสงเคราะห์ญาติ ซึ่งการสงเคราะห์ญาตินั้นเป็นมงคล เพราะเป็น
เหตุบรรลुरुพิเศษทั้งหลายอันเป็นไปในทิฏฐธรรม มีความสรรเสริญ เป็นต้น และเป็นไปใน
สัมปรายภพมีการถึงสุคติเป็นต้น^{๖๐}

ในที่นี้ก็หมายความว่า เมื่อเยาวชนเติบโตใหญ่จะต้องมีใจกว้างต่อญาติพี่น้องทั้งฝ่ายบิดา
และฝ่ายมารดานับย้อนขึ้นไปถึงลำดับที่ ๗ แต่ในที่นี้มุ่งหมายเอาบุคคลที่มาขอความช่วยเหลือ
จากเรา ก็ต้องช่วยเหลือแต่ที่สำคัญจะต้องดูด้วยว่า เราเองเดือดร้อนหรือไม่ และดูด้วยว่าจะ
ช่วยเหลืออย่างไรจึงจะเป็นการช่วยที่ดี และไม่ให้โทษแก่เขาทางอ้อม ถ้าหากมัวแต่อ้อมช่วยเหลือ
เขาทำให้เขาเสียนิสัยไม่ทำอะไร มาขอแต่ความช่วยเหลืออย่างนี้ไม่ถูก ทั้งนี้ไม่เพียงเฉพาะแต่
ญาติพี่น้องแม้บุคคลอื่นที่มาขอความช่วยเหลือก็เช่นกัน

^{๕๘} บุ.ช.อ. ๑/๑๙๒-๑๙๓.

^{๕๙} บุ.ช.อ. ๑/๑๙๔.

^{๖๐} คณะกรรมการแผนกตำรามหาวิทยาลัย, **มงคลดกทีปนี**, แปล เล่ม ๓, พิมพ์
ครั้งที่ ๑๙, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐) หน้า ๑๐๙-๑๑๐.

มงคลข้อที่ ๑๘ การงานไม่มีโทษ (อนวชฺชานิ กมฺมาณี)

มงคลข้อนี้เน้นไปที่การทำหน้าที่การงานของตน จะต้องไม่นำภัย ความเดือดร้อนมาให้ตนและครอบครัวภายหลัง การจะทำงานอะไรต้องตรวจสอบดูก่อน สำหรับเยาวชนที่พัฒนาตนตามมงคลนี้ก็หมายรวมไปถึงการเรียนที่ไม่ถูกต้องด้วย เช่นการเรียนลักขโมย การเรียนเล่นการพนัน การเรียนเที่ยวกลางคืน เป็นต้น เป็นการเรียนหรือการงานที่มีโทษ คำว่า การงานที่ไม่มีโทษ คือการงานที่ใครๆ ก็นึกหาไม่ได้ ดิเตียนไม่ได้ กิจกรรมที่เป็นสุจริตทางกาย วาจา ใจ มีการสมาทานองค์อุโบสถ การทำความขวนขวายการปลูกสวนและป่าและการสร้างสะพาน เป็นต้น^{๑๖}

สำหรับหลักเกณฑ์หรือองค์ประกอบที่จะตัดสินว่าการงานใดไม่มีโทษนั้นมี ๔ ประการคือ

๑. งานที่ไม่ผิดกฎหมาย
๒. งานที่ไม่ผิดประเพณี
๓. งานที่ไม่ผิดศีล
๔. งานที่ไม่ผิดธรรม^{๑๗}

ให้ยึดว่า การงานนั้นต้องไม่ละเมิดกฎหมาย ไม่ผิดจารีตประเพณีขนบธรรมเนียมอันดีของสังคม ไม่ผิดศีล ข้อห้ามทางศาสนา และไม่ผิดธรรมคือ มีความถูกต้องสมบูรณ์ ไม่นำไปสู่การอาฆาตพยาบาท ไม่นำไปสู่การเกียจคร้าน เป็นต้น

มงคลข้อที่ ๑๙ การงดเว้นจากบาป (ฮารตี วิริตี ปาปา)

บาป หมายถึง หมายความว่าชั่ว บาปเป็นชื่อของอกุศล ๓ ประการคือ โลภะ โทสะ และโมหะ^{๑๘} เมื่อบุคคลมีอกุศลอยู่ในย้อมทำผิดทางกาย เรียกว่ากายทุจริต ทุจริตทางวาจา เรียกว่าวจีทุจริต ทุจริตทางใจ เรียกว่า มโนทุจริต^{๑๙} การงดเว้นจากบาปก็คืองดเว้นจากอกุศลอันได้แก่ทุจริตทั้ง ๓ ประการ การงดเว้นนี้มี ๓ ประการ คือ

๑. สัมปัตติวิริติ คือการงดเว้นสิ่งประจวบเฉพาะหน้า เว้นเมื่อประสบซึ่งหน้า หรือเว้นได้ทั้งที่ประจวบโอกาส คือ ไม่ได้ตั้งเจตนาไว้ก่อน ไม่ได้สมาทานสิกขาบทไว้เลย แต่เมื่อประสบเหตุที่จะทำชั่วนึกคิดพิจารณาขึ้นได้ในขณะนั้นว่า ตนมีชาติตระกูล วัย หรือคุณวุฒิอย่างนี้ ไม่สมควรกระทำการเช่นนั้น แล้วงดเว้นเสียได้ไม่ทำผิดศีล

^{๑๖} พ.บ.อ. ๑/๑๙๕.

^{๑๗} ประโยชน์ สังกลีน, "การศึกษาวิเคราะห์กระบวนการของการพัฒนาตนตามแนวคำสอนในมงคลสูตร", **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์), ๒๕๕๕, หน้า ๕๒-๕๓.

^{๑๘} ที.ปา. ๑๑/๓๕๓/๒๕๑.

^{๑๙} ที.ปา. ๑๑/๒๒๘/๒๒๗.

๒. สมาทานวิรัติ คือ เว้นด้วยการสมาทาน ได้แก่การตั้งเจตนาไว้ก่อน โดยได้รับศีลสมาทานสิกขาบทไว้แล้ว กังวลเว้นตามที่ได้สมาทานนั้น

๓. สมุทเจตวิรัติ หรือเสตุฆาตวิรัติ คือ เว้นด้วยการตัดขาด หรือด้วยชกสะพานตัดตอนเสียทีเดียว เว้นได้อย่างเด็ดขาด คือ การงดเว้นความชั่วของพระอริยะทั้งหลายอันประกอบด้วย อริยมรรคซึ่งขจัดกิเลสที่เป็นเหตุแห่งความชั่วนั้นๆ เสร็จสิ้นแล้ว ไม่เกิดมีแม้แต่ความคิดที่จะประกอบกรรมชั่วนั้นอีก^{๖๔}

เยาวยชนผู้ปฏิบัติพัฒนาตนตามแนวมงคลข้อนี้ หมายถึงการได้เรียนรู้จากประสบการณ์ และจากมงคลข้ออื่นๆ เบื้องต้นแล้ว จึงเห็นสมควรว่าตนต้องละเว้นบาป อันเป็นความชั่ว ซึ่งจะนำภัยความเดือดร้อนมาให้แก่ตนและครอบครัวในภายหลัง ในการละเว้นนั้นก็ทำให้ได้ทั้ง ๓ ประการ กล่าวคือ เมื่อมีสิ่งอันพึงละเว้นเฉพาะหน้าก็ต้องระลึกว่าต้องเว้น นอกจากนั้นก็ต้องมีศีลอยู่เสมอ ระลึกว่าตนเองได้สมาทานศีลไว้แล้ว และถ้าหากเป็นไปได้ก็ต้องฝึกตนให้ถึงการเว้นอย่างถาวรอันเกิดจากการทำลายกิเลสด้วยองค์คุณแห่งมรรค

มงคลข้อที่ ๒๐ ส้ารวมจากการค้ำน้ำเมา (มชฺชปานา จ สญฺญโม)

คำว่า ส้ารวม หมายถึงความว่า ส้าวร ได้แก่ระวัง ความปิดกั้นบาปอกุศล ในที่นี้เน้นไปที่การค้ำน้ำเมา ซึ่งได้แก่สุรา น้ำเมาที่กลั่น และเมรัย น้ำเมาที่หมักหรือแช่ ในความส้ารวมนี้แบ่งออกเป็น ๕ ประการ ได้แก่

๑. ปาฏิโมกขส้าวร ส้ารวมในปาฏิโมกข์ คือ รักษาสิกขาบทอย่างเคร่งครัดตามที่บัญญัติไว้ในปาฏิโมกข์

๒. สติส้าวร ส้ารวมด้วยสติ คือส้ารวมระวังอินทริย มีตา หู จมูก เป็นต้น

๓. ญานส้าวร ส้ารวมด้วยญาณ คือ ตัดกระแสกิเลส มีตัณหาเป็นต้นเสียได้ ด้วยใช้ปัญญาพิจารณา มิให้กิเลสเข้ามาครอบงำ

๔. ชันตีส้าวร ส้ารวมด้วยชันติ คือ อดทนต่อหนาว ร้อน หิว กระหาย ถ้อยคำแรงร้าย และทุกขเวทนามาต่างๆ

๕. วิริยส้าวร ส้ารวมด้วยความเพียร คือ พยายามขับไล่ บรรเทา กำจัดอกุศลวิตกที่เกิดขึ้นแล้วเว้นให้หมดไป เป็นต้น^{๖๕}

^{๖๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, อ่างแล้ว, หน้า ๑๐๑.

^{๖๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, อ่างแล้ว, หน้า ๑๗๘.

เมื่อพิจารณาอาการสำรวมที่มีและนำมาใช้กับการสำรวมต่อการดื่มน้ำเมา ก็หมายความว่า เยาวชนจะต้องมีความสำรวมเป็นลำดับขั้นไป ได้แก่ให้ระลึกว่า การดื่มน้ำเมานั้นผิดศีลข้อที่ ๕ ให้มีสติระลึกเสมอเมื่อเห็น ได้ยิน ได้กลิ่นน้ำเมา โดยการมองไปถึงโทษอันเกิดจากการดื่ม น้ำเมา ซึ่งพระพุทธเจ้าตรัสไว้ในสังคาลกสูตรว่า

...ดูกรคฤหบดีบุตร โทษในการประกอบเนื่องๆ ซึ่งการดื่มน้ำเมา คือ สุราและเมรัย อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท ๖ ประการนี้ คือ ความเสื่อมทรัพย์ อันผู้ดื่มพึงเห็นเอง ๑ ก่อการทะเลาะวิวาท ๑ เป็นบ่อเกิดแห่งโรค ๑ เป็นเหตุเสียชื่อเสียง ๑ เป็นเหตุไม่รู้จักรละอาย ๑ มีบาทที่ ๖ คือ เป็นเหตุทอนกำลังปัญญา ๑ ดูกรคฤหบดีบุตร โทษ ๖ ประการในการประกอบเนื่องๆ ซึ่งการดื่มน้ำเมาคือ สุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาทเหล่านี้แล...^{๖๗}

เมื่อพิจารณาเห็นโทษต้องใช้ปัญญารู้เท่าทัน มีความอดทนต่อการเหย้ายวนของเหล่าเพื่อนๆ ที่จะคะยั้นคะยอให้ดื่ม ใช้ความพยายามที่จะหลีกเลี่ยงและเว้นเสียให้ห่างไกล นี่เป็นการสำรวมจากการดื่มน้ำเมา

จะเห็นได้ว่า พระพุทธเจ้าทรงเน้นในเรื่องนี้เป็นอย่างยิ่งจึงเป็นหนึ่งในมงคลแห่งการพัฒนาดนด้วย คือการเว้นจากการดื่มน้ำเมออันมีประการต่างๆ

มงคลข้อที่ ๒๑ ความไม่ประมาทในธรรมทั้งหลาย (อปฺปมาโท จ ธมฺเมสุ)

ธรรมอย่างหนึ่งเป็นข้าศึกแก่ความประมาท ชื่อว่า ความไม่ประมาท อาการคือความมัวเมา ชื่อว่าความประมาท...การปล่อย การส่งเสริมการปล่อยจิตไปในกายทุจริตก็ดี ในวจีทุจริตก็ดี ในมโนทุจริตก็ดี ในเบญจกามคุณก็ดี ชื่อว่าความประมาท อีกอย่างหนึ่ง ความไม่มีการทำโดยเคารพ ความไม่มีการทำโดยติดต่อกัน ความไม่มีการทำไม่หยุด ความประพฤติย่อหย่อน ความหมดความพอใจ ความทอดธุระ ความไม่ตั้งมั่น ความไม่ประกอบเนื่องๆ ไม่เสพ ไม่เจริญ ไม่ทำให้มาก ในการบำเพ็ญกุศลธรรม ชื่อว่าความประมาท ความประมาทเลินเล่อ มัวเมา เห็นปานนั้น เรากล่าวว่าความประมาท^{๖๘}

ในมงคลข้อนี้นั้น เยาวชนพึงรู้จักว่า อาการแห่งความประมาทเป็นเช่นไร แล้วกระทำให้ตรงกันข้ามเสีย ย่อมทำให้ชีวิตมีความเจริญก้าวหน้า “ยตฺยอุมเจริญแก่ผู้ขยัน มีสติ มีการทำงานสะอาด ทำงานด้วยความรอบคอบระมัดระวัง เป็นอยู่โดยชอบธรรม ไม่ประมาท ด้วยความขยันด้วยความไม่ประมาท ด้วยความสำรวมระวัง และด้วยการข่มใจตนเอง ผู้มีปัญญาควรสร้างเกาะ

^{๖๗}ที่.ปา. ๑๑/๑๗๙/๑๓๘.

^{๖๘}คณะกรรมการแผนกตำรามหาวิทยาลัย, มงคลดกทีปนี, แปล เล่ม ๓, อ้างแล้ว, หน้า ๒๕๙.

(ที่ฟัง) แก่ตน ที่ห้วงน้ำ (กิเลส) ไม่สามารถท่วมได้”^{๖๕} ในที่นี้ความไม่ประมาทเป็นยอดแห่งธรรม ทั้งปวง พระพุทธเจ้าตรัสว่า

ภิกษุทั้งหลาย ปทชาติของสัตว์ทั้งหลายผู้เที่ยงไปบนพื้นปรุพีทุกจำพวก ย่อมถึงความรวมลงในรอยเท้าช้างชาวโลกย่อมกล่าวว่า รอยเท้าช้าง เป็นยอดแห่งรอยเท้าของสรรพสัตว์เหล่านั้น เพราะรอยเท้าช้างเป็นของใหญ่ ฉันทิ ภิกษุทั้งหลาย กุศลธรรมทั้งหลายทุกประเภท มีความไม่ประมาทเป็นมูล รวมลงใน ความไม่ประมาท ความไม่ประมาท บัณฑิตย่อมกล่าวว่า เป็นยอดแห่งกุศลธรรมเหล่านั้น ฉันทินันันแล”^{๖๖}

เมื่อไม่ประมาทเสียประการเดียวกุศลธรรมอื่น ๆ ก็จะเกิดขึ้นตามมาเป็นลำดับ เยาวชน พึงตระหนักกระทำตนให้เป็นผู้ไม่ประมาทเถิด

มงคลข้อที่ ๒๒ ความเคารพ (คารโว จ)

คำว่า คารโว มาจากคำว่า ครุ ความเป็นผู้หนักแน่น ภาวะแห่งบุคคลผู้หนัก ชื่อว่า คารวะ ได้แก่ การทำให้หนักในคารวะบุคคลมีพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธะ พระสาวกของพระ ตถาคต อาจารย์ อุปัชฌายะ มารดาบิดา พี่ชาย พี่หญิง ผู้ควรแก่การประกอบความทำให้หนัก ชื่อว่า ความเคารพ ที่ว่าความเคารพเป็นมงคล เพราะเป็นเหตุแห่งอิฏฐุผลมีไปสุดคิดเป็นต้น”^{๖๗}

ความเคารพอรรถกถาอภิธานสูตร ในจุดดถวรรค ปฐมปัญญาภิธานในฉกนิบาต อัง กุตตรนิกายว่า

...การทำความเคารพในพระศาสดา ชื่อว่า สดุกถรรวตา ความเคารพใน โลกุตตรธรรม ๙ อย่าง ชื่อว่า ธมมคารวตา ความเคารพในพระสงฆ์ ชื่อว่า สงฆ คารวตา การทำความเคารพในสิกขา ๓ ชื่อว่า สิกขาคารวตา ความเคารพใน ความไม่ประมาท ชื่อว่า อปปรมาทคารวตา. ความเคารพในปฏิสันถาร ๒ อย่าง ด้วยสามารถธรรมและอามิส ชื่อว่า ปฏิสนธิคารวตา”^{๖๘}

ความเป็นผู้เคารพในบุคคลและธรรมอันพึงเคารพอย่างนี้ย่อมทำให้เยาวชนผู้ต้องการ พัฒนาดนนั้นยอมเจริญในหน้าที่การงาน เจริญในคุณธรรม และใกล้ชิดต่อพระนิพพาน

^{๖๕} พุ.ธ.๒๕/๑๒/๑๘.

^{๖๖} ส.ม.๑๙/๒๕๓/๖๕.

^{๖๗} คณะกรรมการแผนกตำรากรมการศึกษานานาชาติ, มงคลดถกที่ปณี, แปล เล่ม ๔, พิมพ์ ครั้งที่ ๑๙, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๒.

^{๖๘} มโน.ป. ๓/๑๒๙.

มงคลข้อที่ ๒๓ ความเป็นผู้สันโดษ (สนตุฎฐิ จ)

คำว่า สันโดษนี้ เป็นคำในภาษาบาลี ซึ่งมีความหมายหลายนัย ซึ่งไม่ตรงกับ ความหมายที่ใช้กันโดยทั่วไปและเข้าใจทั่วไปของคำว่า สันโดษในภาษาไทย ด้วยเหตุนี้จึงมี ความเข้าใจคลาดเคลื่อนในคำนี้

มงคลข้อนี้เป็นมงคลข้อที่ ๒๓ อยู่ในการพัฒนาตนภายใน คำว่าสันโดษ ในมังคลัตถที่ป นี้ให้ความหมายไว้ว่า ความสันโดษด้วยปัจจัยตามมีตามได้ ชื่อว่า สนตุฎฐิ ได้แก่ ยินดีด้วยปัจจัย ตามมีตามได้ในปัจจุบันของตน ยินดีด้วยปัจจุบันที่มีอยู่ ยินดีโดยอาการสม่ำเสมอ^{๗๓} กล่าวคือ ไม่แสดงอาการใดๆ ต่อสิ่งที่ได้รับไม่ว่าจะดีหรือไม่ดี เคารพหรือไม่เคารพ ยินดีในปัจจัย ๔ ที่มี อยู่แก่ตน ไม่ปรารถนาปัจจัยอื่นไปจากปัจจัยนั้น ละความเป็นโลกในสิ่งที่ไม่ใช่ปรากฏแก่ตน และไม่ยินดีและความยินร้ายในอิฏฐารมณและอนิฏฐารมณอยู่เสมอ นี้ชื่อว่าสันโดษ

สันโดษนั้นมีลักษณะ ๓ ประการ

๑. โดยพึงพอใจในสิ่งที่ควรแก่ฐานะตน (ยถาลภสสันโดษ) หมายถึง ยินดีตามที่ ได้ ยินดีตามที่พึงได้ คือ ตนได้สิ่งใดมาหรือเพียรหาสิ่งใดมาได้ เมื่อเป็นสิ่งที่ตนพึงได้ไม่ว่าจะหยาบ หรือประณีตแค่ไหนก็ยินดีพอใจด้วยสิ่งนั้น ไม่ติดใจอยากได้สิ่งอื่น ไม่เดือดร้อนกระวนกระวาย เพราะสิ่งที่ตนไม่ได้ ไม่ปรารถนาสิ่งที่ตนไม่พึงได้หรือเกินไปกว่าที่ตนพึงได้โดยถูกต้องชอบ ธรรม ไม่เพ่งเล็งปรารถนาของที่คนอื่นได้ ไม่ริษยาเขา

๒. ควรแก่สมรรถภาพของตน (ยถาพลสสันโดษ) คือ ยินดีตามกำลัง ได้แก่ยินดีแต่พอ แก่กำลังกายสุขภาพและวิสัยแห่งการใช้สอยของตน ไม่ยินดีอย่างได้เกินกำลัง ตนมีหรือได้สิ่งใด มาอันไม่ถูกกับกำลังร่างกายหรือสุขภาพ ก็ไม่ห่วงแหนเสียดายเก็บไว้สูญเปล่า หรือฝืนใช้ให้เป็น โทษแก่ตน ยอมสละให้แก่ผู้อื่นที่จะใช้ได้และรับหรือแลกเอาสิ่งที่ถูกกับตนไว้ใช้สอย บริโภค

๓. เหมาะสมแก่ระดับของตน (ยถาสารูปสสันโดษ) หมายถึง ยินดีตามมาที่ เหมาะสมกับตน อันสมควรแก่ภาวะ ฐานะ แนวทางชีวิต และจุดหมายแห่งการบำเพ็ญกิจของตน เช่น ภิกษุไม่ปรารถนาสิ่งของอันไม่สมควรแก่สมณภาวะ หรือเป็นของที่ควรแก่ผู้นับถือ ก็นำไป มอบให้แก่ท่านผู้นั้น ตนเองใช้แต่สิ่งอันพอประมาณ รับเอาแต่สิ่งที่เหมาะแก่ตน^{๗๔}

^{๗๓} คณะกรรมการแผนกตำรามหาวิทยาลัย, แปล โดย มังคลัตถที่ปนี เล่ม ๓, อ้างแล้ว, หน้า ๔๓.

^{๗๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, อ้างแล้ว, หน้า ๑๐๖.

ในบรรดาสันโดษทั้ง ๓ ประการนี้ สารูปสันโดษนั้นเป็นเลิศ”^{๘๕} เนื่องจากรู้ว่าสิ่งใดควรเหมาะสมกับตน เช่น ค้นพบดาบอาญาสิทธิ์ของพระมหากษัตริย์ก็ไม่เก็บไว้เพื่อตนเพราะสิ่งนั้นเกินกว่าศักดิ์ศรีของตนต้องนำไปทูลเกล้าถวายต่อพระมหากษัตริย์ อย่างนี้เรียกว่า สารูปสันโดษ ในเรื่องสันโดษนี้มุ่งหมายไปที่ปัจจัย ๔ แต่ไม่ควรสันโดษในการศึกษา อันได้แก่ปริยัติปฏิบัติและปฏิเวธ

เยาวชนผู้มุ่งหมายเพื่อพัฒนาตนพึงศึกษาความสันโดษให้ดี ในเรื่องนี้จะพบว่าเป็นไปตามทฤษฎีใหม่ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเกี่ยวกับทฤษฎีเศรษฐกิจแบบพอเพียง ความสันโดษมิใช่ให้ละทิ้งทุกสิ่งแล้วให้เข้าไปอยู่ป่า ไม่ทำอะไร ไม่ชวนชวายเป็นหน้าที่การทำงาน

มงคลข้อที่ ๒๔ ความเป็นผู้กตัญญู (กตญญูตา)

ในมงคลข้อนี้แม้ว่าจะมีความใกล้เคียงกับมงคลข้อว่าด้วยการอุปัฏฐากมารดาบิดา แต่มีความหมายกว้างไปอีก เพราะคำว่า กตัญญู หมายถึง ความรู้อุปการะ อันผู้ใดผู้หนึ่งทำแล้ว น้อยหรือมากก็ตาม โดยความระลึกถึงบ่อยๆ หรือความเป็นผู้ระลึกถึงอุปการะแห่งบุญทั้งหลายที่มีอุปการะต่อสรรพสัตว์ เพราะบุญนั้นป้องกันทุกข์มีนรกเป็นต้น ชื่อว่า กตัญญู^{๘๖} ในอรรถกถาทุกนิบาต อังคุตตรนิกายนั้นว่า “บรรดาบุคคล ๒ จำพวกนั้น บุคคลผู้ทำอุปการะก่อน ชื่อว่า บุพพการี บุคคลผู้รู้อุปการะบุพพการีนั้นทำแล้ว ทำ (ตอบ) ในภายหลัง ชื่อว่า กตัญญูกตเวทิต์ บรรดาบุคคล ๒ จำพวกนั้น บุคคลผู้บุพพการี ย่อมทำความสำคัญว่า เราให้หนี้ บุคคลผู้ทำภายหลัง ย่อมทำความสำคัญว่า เราใช้หนี้”^{๘๗}

ในเรื่องกตัญญูนี้มิใช่เพียงกตัญญูต่อบุพพการีที่เป็นบุคคลเท่านั้น จะเห็นได้ว่าจะต้องกตัญญูแม้ต่อธรรมอันได้แก่สิ่งต่างๆ ที่มีคุณต่อตน ไม่ว่าจะเป็นปัจจัย ๔ ไม่ว่าจะเป็นสิ่งแวดล้อม ไม่ว่าจะเป็นอุปการะหัตถ์ คือสิ่งที่พึงเคารพกราบไหว้ทุกประการอันมีคุณเอื้อต่อการพ้นทุกข์เป็นต้น เมื่อเยาวชนสามารถพัฒนาตนให้เป็นผู้รู้จักกตัญญูได้ก็เป็นคนดีตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนาและเป็นมงคลอันสูงสุดในชีวิต

^{๘๕} มโน.ป. ๑/๘๔.

^{๘๖} คณะกรรมการแผนกตำรามหาวิทยาลัย, มงคลัตถที่ปณี, แปล เล่ม ๓, อ้างแล้ว, หน้า ๑๑๓.

^{๘๗} มโน.ป. ๒/๗๓.

มงคลข้อที่ ๒๕ การฟังธรรมตามกาล (กาลเนน ธมฺมสุสฺวานํ)

การฟังธรรมตามกาล มงคลข้อนี้มีความหมายหลายนัย คำว่าตามกาล หมายถึง กาลใดที่จิตสพรหคตด้วยอุทธัจจะหรือถูกอกุศลวิตก มีกามวิตกเป็นต้น อย่างใดอย่างหนึ่งครอบงำ การฟังธรรมเพื่อบรรเทาวิตกเหล่านั้นในกาลนั้น ชื่อว่า การฟังธรรมโดยกาล^{๗๘} อีกนัยหนึ่ง หมายถึงเอาการฟังธรรมในวันธรรมสวนะ ได้แก่การฟังธรรมในวันที่ ๑๔ วันที่ ๑๕ และวันที่ ๘ การฟังธรรมโดยปกติเทียว^{๗๙} อีกนัยหนึ่ง การที่บุคคลเข้าไปหาภักตยาณมิตรทั้งหลายแล้ว เพื่อเข้าไปฟังธรรมเพื่อบรรเทาความสงสัยเสียได้ในกาลใด การฟังธรรมแม้ในกาลนั้น ก็พึงทราบว่าการฟังธรรมโดยกาล^{๘๐} ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในทุติยปาปณิกสูตร "ภิกษุเข้าไปหาภิกษุผู้เป็นพหูสูตเหล่านั้นตลอดกาลโดยกาล ย่อมได้ถาม ย่อมสอบถามว่า ผู้เจริญพระพุทธพจน์นี้อย่างไร? ความแห่งพระพุทธพจน์นี้อย่างไร? ภิกษุผู้พหูสูตเหล่านั้น ย่อมเปิดเผยธรรมที่ยังไม่เปิดเผย ย่อมกระทำธรรมที่เรายังมิได้กระทำให้ตื่นแล้วให้ตื่น และย่อมบรรเทาความสงสัยในธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งความสงสัยมืออย่างมิใช่น้อยแก่ภิกษุนั้น"^{๘๑}

ความในมงคลข้อนี้อยู่ที่การรู้จักแบ่งเวลาตนเองเพื่อไปสนทนาเพิ่มพูนความรู้ให้แก่ตนเอง อันความรู้นั้นย่อมจะนำประโยชน์มาให้หลายสถาน คือ ทำให้หายความสงสัย ขจัดความซึมเซา เป็นคนกระฉับกระเฉง ได้พบปะกับคนที่มีความรู้ ได้แลกเปลี่ยนความคิดเพื่อชักฟอกความคิดของตนให้ดีและชัดเจนมากยิ่งขึ้น เยาวชนผู้ได้เห็นประโยชน์ของการฟังธรรมอันได้แก่ถ้อยคำอันมีคุณค่าจึงชื่อว่าเป็นอุดมมงคล

มงคลข้อที่ ๒๖ ความอดทน (ขนฺตี จ)

ความอดทนเป็นยอดแห่งอาวุธในการต่อสู้กับกิเลส มาร ภัยทั้งหลาย เยาวชนผู้มีความอดทนย่อมก้าวล่วงอุปสรรคไปได้ ชันติ คือ ความอดทน ความอดกลั้น ความเป็นผู้ไม่ดุร้าย การไม่ปลุกน้ำตา ความที่จิตเบิกบาน...^{๘๒} ในความหมายนี้การอดทนต่อกรรมชั่วที่คนอื่นทำแก่ตน มีคำพูดชั้วเป็นต้น ชื่อว่าความอดทน การไม่โกรธตอบ ก็คือการไม่ดุร้าย และไม่ทำให้นินทาหรือผู้อื่น

^{๗๘} คณะกรรมการแผนกตำรากรมการศึกษาระดับปริญญาตรี มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิราวุธวิทยาลัย, **มงคลคถาปิณี**, แปล เล่ม ๓, อ่างแล้ว, หน้า ๑๔๕.

^{๗๙} ป.สุ. ๓/๓๒๗.

^{๘๐} คณะกรรมการแผนกตำรากรมการศึกษาระดับปริญญาตรี มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิราวุธวิทยาลัย, **มงคลคถาปิณี**, แปล เล่ม ๓, อ่างแล้ว, หน้า ๑๔๕.

^{๘๑} อ.จ.ต.ก.๒๐/๔๕๙/๑๑๒.

^{๘๒} คณะกรรมการแผนกตำรากรมการศึกษาระดับปริญญาตรี มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิราวุธวิทยาลัย, **มงคลคถาปิณี**, แปล เล่ม ๓, อ่างแล้ว, หน้า ๑๔๕.

ต้องมาเสียน้ำตาต่อความดูร้ายของตน นี่คือการไม่ปลุกน้ำตา การไม่พยายามต่อผู้ที่ทำร้ายตน นั้นชื่อว่า เป็นผู้มึนใจเป็นของตน คือเป็นใหญ่เหนือใจตนได้

ในอุททาหารณ์เกี่ยวกับความอดทนนี้ ในมังคลัตถกที่ปณีได้ยกอุททาหารณ์คือท่านขันตีวาที ดาบส ซึ่งเป็นพระโพธิสัตว์และพระปุณณะเถระ แห่งตำบลสุนาปรันตะ ทั้งสองเรื่องนี้มีเนื้อหาคือ เรื่องแรก ขันตีวาทีดาบสถูกพระราชาดัดแขน ดัดขา ได้รับความทุกข์ทรมานแสนสาหัสก็ไม่มีใจ คิดโกรธพระราชามัแต่่น้อย ส่วนพระปุณณะเถระนั้น ตั้งใจแน่วแน่ว่าถ้าไปสูบ้านสุนาปรันตะจะถูกคนในหมู่บ้านนี้ทำร้ายเช่นไร คือ จะดัดแขน ดัดขา ดัดหู ดัดจมูก เป็นต้น ก็ไม่คิดโกรธกลับ มองแต่ในแง่ดีทั้งสิ้น ความอดทนเช่นนี้เรียกว่า อธิวาสนขันตี คือพลังแห่งขันตี

เยาวชนผู้ที่ต้องการพัฒนาตนจำเป็นจะต้องมีธรรมข้อนี้ เนื่องจากการอยู่ในสังคมย่อม ต้องได้รับการกระทบกระทั่งอยู่เสมอ ดังนั้นจะต้องมีขันตี ด้วยเหตุนี้ขันตีจึงเป็นมงคลอันสูงสุด

มงคลข้อที่ ๒๗ ความเป็นผู้ว่าง่ายสอนง่าย (โสวจสุสตา)

คำว่า โสวจสุสตา ความเป็นผู้ว่าง่าย หมายถึง ความที่บุคคลผู้ถูกกล่าวอยู่โดยชอบธรรม ไม่ถึงความกลบเกลื่อนหรือความเป็นผู้หนึ่งเฉย หรือการคิดถึงคุณและโทษ กระทำความเอื้อเพื่อความเคารพ ความถ่อมตัว อย่างเหลือเกินไว้เบื้องหน้า กระทำคำพูดว่าดีละ ดังนี้ ชื่อว่าความเป็นผู้ว่าง่าย^{๔๓} ก็หมายความว่า เมื่อมีผู้ที่ว่ากล่าวตักเตือนด้วยเหตุผลก็ไม่ทำอาการไม่รับฟัง หรือรับฟังอย่างไม่ตั้งใจ แต่กลับมีความเคารพ นอบน้อมถ่อมตน และยอมรับในเหตุผลที่ดีนั้น อาการอย่างนี้คือ ความเป็นผู้ว่าง่าย สอนง่าย ถ้ามองถึงอรรถะแห่งคำก็คือ บุคคลที่ผู้อื่นตักเตือนได้โดยง่าย มีจิตใจอ่อนน้อมยอมรับในคำเตือนนั้น ชื่อว่า คนว่าง่าย

การที่ความเป็นผู้ว่าง่ายก็เป็นกระบวนการหนึ่งในการพัฒนาเยาวชน เพราะจะทำให้ ได้รับความรู้และการถ่ายทอดจากผู้มีความรู้อย่างเต็มที่ มองไปในแง่ทางโลกและทางธรรม ทางโลกก็ทำให้ได้รับความรู้จากผู้ถ่ายทอดและบุคคลที่สนทนาด้วย เป็นผู้ยอมรับฟังเหตุผลจากคนอื่น ไม่ชอบขัดคอผู้ที่กำลังกล่าวคำแนะนำ ส่วนในทางธรรมก็จะทำให้ได้รับแนวทางการปฏิบัติอย่างเต็มที่จากผู้ที่ทำให้การฝึกหัดปฏิบัติจิต มีวิปัสสนูปกิเลสตัวใดขาดขวาง หรือมีนิमित มีนิวรณใด ทำให้ไม่ก้าวหน้าในการปฏิบัติก็จะได้รับการช่วยเหลือจากอาจารย์ผู้ฝึก เพราะความเป็นผู้ว่าง่าย ได้ประโยชน์หลายสถาน ความเป็นผู้ว่าง่ายนั้น พระพุทธเจ้าตรัสว่า เป็นมงคลเพราะเป็นเหตุแห่งการได้โอวาทานุสาสนีจากสำนักของเพื่อนพรหมจารีทั้งหลาย และเพราะเป็นเหตุแห่งการบรรลุคุณคือการละโทษได้^{๔๔} ในความเป็นผู้ว่าง่ายนี้ในครั้งพุทธกาลพระพุทธเจ้าทรงยกตัวอย่าง พระวาระ ซึ่งเป็นพระผู้บวชมีอายุมาก แต่กลับเป็นผู้มีจิตน้อมรับฟังโอวาท ไม่ว่าใครจะว่ากล่าว

^{๔๓} คณะกรรมการแผนกตำรามหาวิทยาลัย, **มังคลัตถกที่ปณี**, แปล อ่างแล้ว, หน้า ๒๐๔.

^{๔๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐๗.

ด้วยคำแรงท่านก็ไม่ถือโทษ เพียงระยะเวลาไม่นานก็บรรลุพระอรหันต์ การที่มีผู้เข้ามาบอกกล่าวนั้นดูจัดผู้บอกขุมทรัพย์ให้ ผู้ที่ได้รับการแนะนำสั่งสอนพึงรับทราบเข้าใจอย่างนั้น

ในอนุমানสูตร ขณะที่พระมหาโมคคัลลานเถระจะแสดงธรรมแก่ภิกษุทั้งหลาย แสดงลักษณะของบุคคลที่แม้ปากจะบอกว่า แนะนำมาเกิดแต่ใจกลับไม่ยอมรับ ผิดกับอีกบุคคลหนึ่ง แม้จะไม่พูด แต่กลับมีความอ่อนน้อมยอมรับ บุคคลประเภทหลังนี้ ชื่อว่าเป็นผู้ว่าง่าย ดังข้อความว่า

ผู้มีอายุ แม้อัถิภิกษุปรวณณไวัว่า 'ขอท่านผู้มีอายุจงว่ากล่าวผมเกิด ผมเป็นผู้อันท่านผู้มีอายุทั้งหลายควรว่ากล่าวได้' แต่เธอเป็นผู้ว่าง่าย ประกอบด้วยธรรมอันทำความเป็นผู้ว่าง่าย ไม่อดทน มีปกติไม่รับอนุสาสนีโดยเบื้องขวา ที่นั่นแล เพื่อนพรหมจรรย์ยอมไม่สำคัญเธอว่าควรว่ากล่าวได้ ย่อมไม่สำคัญเธอว่าควรพรั่าสอนได้ และยอมไม่สำคัญความคุ่นเคยอันตนควรถึงในบุคคลนั้น" และว่า "ผู้มีอายุ แม้อัถิภิกษุ ไม่ปรวณณไวัว่า 'ขอท่านผู้มีอายุจงว่ากล่าวผมเกิด ผมเป็นผู้อันท่านผู้มีอายุทั้งหลายควรว่ากล่าวได้' แต่เธอเป็นผู้ว่าง่าย ประกอบด้วยธรรมอันทำความเป็นผู้ว่าง่าย อดทน มีปกติรับอนุสาสนีโดยเบื้องขวา ที่นั่นแล เพื่อนพรหมจรรย์ยอมสำคัญเธอว่า ควรว่ากล่าวได้ ย่อมสำคัญเธอว่า ควรพรั่าสอนได้ และยอมสำคัญความคุ่นเคย อันตนควรถึงในบุคคลนั้น"^{๔๔}

มงคลข้อที่ ๒๘ การเห็นสมณะ (สมณานนฺจ ทสฺสนํ)

ในคัมภีร์มังคลัตถทีปนี การเห็นสมณะหมายถึง การเข้าไปหา การบำรุง การระลึกถึงการได้ยินและการเห็น บรรพชิตผู้มีกิเลสอันสงบแล้ว ผู้มีกาย วาจา จิต และปัญญาอันอบรมแล้ว ผู้ประกอบด้วยการฝึกอย่างสูง ชื่อว่า การเห็นสมณะ^{๔๕} ที่กล่าวว่า เป็นมงคลเพราะเป็นกิจที่มีอุปการะมาก โดยเฉพาะการเข้าไปเห็นพระภิกษุผู้มีศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะ กล่าวคือ ภิกษุผู้ประกอบด้วยโพชฌงค์ ๗ ชื่อว่ามีอุปการะมาก ในที่นี้ให้รับทราบว่า การไม่ใช่เฉพาะการได้เห็น แต่รวมถึงการได้ฟัง ทำใจให้เลื่อมใส และได้ปฏิบัติร่วมกับพระภิกษุเช่นนี้ด้วย จึงเป็นกิจอันมีอุปการะมากและเป็นมงคลอย่างยิ่ง

เยาวชนผู้ต้องการพัฒนาตนก็ต้องถือแนวตามมงคลข้อนี้ด้วย เปรียบดังการได้เข้าไปสัมผัสกับบุคคลที่มีความรู้ความสามารถมาก ครู อาจารย์ที่มีความรู้มากเป็นที่ยอมรับของสังคม เป็นที่ยอมรับของโลก ก็จะทำให้เราได้รับความรู้ ความเชี่ยวชาญ ได้เห็นปฏิบัติทาของบุคคล เช่นนั้นจึงได้ประโยชน์มาก ไม่ว่าจะเรียนศิลปะแขนงไหน วิชาการใด ถ้าได้เรียนรู้ ได้เห็น ได้ฟัง

^{๔๔} ม.ม. ๑๒/๒๒๒-๒๒๓/๑๓๑-๑๓๒.

^{๔๕} คณะกรรมการแผนกตำรามหาวิทยาลัย, มังคลัตถทีปนี, แปล อ่างแล้ว, หน้า

จากบุคคลระดับสูงที่เป็นที่ยอมรับ ก็จะได้ประโยชน์มาก เพราะบุคคลเหล่านี้ถือว่าเป็นบุคคลต้นแบบ กว่าที่เขามายืนบนจุดนั้นได้ย่อมได้ผ่านประสบการณ์มากมาย เช่นเดียวกับทางธรรมการที่เข้าไปศึกษา เข้าไปใกล้ ได้บำรุงท่านด้วยขาทนียะและโภชนียะ เป็นต้น ได้พบเห็น ฟังจากพระภิกษุผู้ประกอบด้วยองค์คุณแห่งโพชฌงค์ก็เป็นประโยชน์ต่อการปฏิบัติธรรมของตน อย่างเป็นมงคลอย่างยิ่งในชีวิต

ผู้เข้าไปเห็นสมณะย่อมได้รับอนุเคราะห์จากท่าน ๖ ประการ

๑. ห้ามมิให้ทำชั่ว
๒. ให้ตั้งอยู่ในความดี
๓. อนุเคราะห์ด้วยน้ำใจอันงาม
๔. ให้ได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง
๕. ทำสิ่งที่เคยฟังแล้วให้แจ่มแจ้ง
๖. บอกทางสวรรค์ให้

มงคลข้อที่ ๒๘ การสนทนาธรรมตามกาล (กาลน ธมฺมสากัจฉา)

มงคลข้อนี้มุ่งไปที่หัวข้อการสนทนากันละกัน ไม่ว่าจะเป็นการพบเสวนากับคนดี การพูดวาจาไพเราะ การพบเห็นสมณะเป็นมงคลแล้ว แต่มงคลที่ต่อเนื่องจากนั้น ก็คือ หัวข้อสนทนาจะต้องเป็นธรรม การสนทนาในเรื่องที่ทำให้ใจชุ่มชื่น ทำให้เกิดกำลังใจที่จะต่อสู้กับชีวิต ต่อสู้กับกิเลสทั้งหลาย การสนทนาอย่างนี้ไม่ว่าจะสนทนาในช่วงเวลาไหน เวลานั้นถือว่าเป็นกาลอันเหมาะสมทุกเมื่อ เยวชนถ้าหากพัฒนาตามมงคลข้อนี้ก็หมายถึงให้รู้จักสนทนากันในเรื่องที่มีสาระประโยชน์ต่อชีวิต ต่อหน้าที่ ต่อการปฏิบัติตน ดังข้อความในมังคลัตถกที่ปนี้ว่า

ทำให้ในเวลาพลบค่ำหรือในเวลาใกล้รุ่ง ภิกษุผู้เรียนพระสูตร ๒ รูป ย่อมสนทนาพระสูตรกะกันและกัน ภิกษุผู้ทรงพระวินัย ย่อมสนทนาพระวินัย ภิกษุผู้เรียนพระอภิธรรม ย่อมสนทนาพระอภิธรรม ภิกษุผู้กล่าวชาดก ย่อมสนทนาชาดก ภิกษุผู้เรียนอรรถกถา ย่อมสนทนาอรรถกถา หรือภิกษุย่อมสนทนากันในกาลนั้นๆ เพื่อจะชำระจิตที่หุดหู่ฟุ้งซ่าน และที่ถูกรบกวนจากกิเลสทั้งหลาย นี้ชื่อว่า การสนทนาธรรมตามกาล การสนทนาธรรมตามกาลนั้น ท่านกล่าวว่า เป็นมงคล เพราะเป็นเหตุแห่งคุณทั้งหลายมีความฉลาดในอาคม เป็นต้น^{๔๗}

^{๔๗} คณะกรรมการแผนกตำรากรมการศาสนา มหาวิทยาลัย, **มังคลัตถกที่ปนี้**, แปล เล่ม ๕, อ้างแล้ว, หน้า ๒๓๖.

อีกนัยหนึ่งในอรรถกถา อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาตให้ความหมายว่า จิตย่อมหลุดฟูในกาลใด ย่อมพุ่งชานในกาลใด และถูกวิจิกิจจาครอบงำ คือถูกวิจิกิจจานั้นประทุษร้ายแล้วในกาลใด การสนทนาธรรมแม้ในกาลนั้นๆ ชื่อว่า การสนทนาธรรมตามกาล^{๕๕} เยาวชนที่รู้สึกไม่ดีในกาลใด อาจเกิดจากเหตุการณ์บีบคั้นด้วยประการใดก็ตาม การสนทนาเพื่อระงับความรู้สึกเหล่านั้นให้หายไปได้ก็ชื่อว่า การสนทนาตามกาล

มงคลข้อที่ ๓๐ การบำเพ็ญตบะ (ต่อไป จ)

คำว่า ตบะ หมายถึง ธรรมเป็นเครื่องเผาผลาญบาป คือธรรมอันลามก^{๕๖} กุศลกิจมีการสำรวมอินทรีย์เป็นต้นชื่อว่า ตบะ เพราะเผาผลาญความเกียจคร้าน และอกุศลเจตสิกธรรม มีอภิขณาและโทมนัส เป็นต้น พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในทุกนิบาต อังคุตตรนิกายนั้นว่า

ภิกษุทั้งหลาย ได้ยินว่า เรามีความเพียรไม่ถอยกลับ เริ่มตั้งความเพียรไว้ด้วยมโนการว่า "หนิง เอ็น และกระดูก จงเหลืออยู่ที่ตามที เนื้อและเลือดในกายของเราทั้งหมดนั้น จงเหือดแห้งไปเถิด" ยังไม่บรรลุผลที่บุคคลพึงบรรลุได้ด้วยเรี่ยวแรงของบุรุษ ด้วยความเพียรของบุรุษ ด้วยความบากบั่นของบุรุษแล้วจักไม่หยุดความเพียรเสีย ภิกษุทั้งหลาย ปัญญาเครื่องตรัสรู้อันเรานั้นบรรลุแล้วด้วยความไม่ประมาท ธรรมอันเป็นแดนเกษมจากโยคะอันยอดเยี่ยม อันเราบรรลุแล้วด้วยความไม่ประมาท^{๕๗}

บุคคลผู้ไม่เกียจคร้านย่อมทำกิจให้สำเร็จลงได้ ถ้าหากตั้งใจอย่างมั่นคงที่จะกระทำการใด กระทำด้วยเรี่ยวแรงอันจะพึงมีได้ ย่อมสำเร็จดุจดังที่พระพุทธเจ้าทรงตั้งปณิธานในการบำเพ็ญเพียรโดยการตั้งปณิธานใช้ชีวิตเข้าแลก จึงตรัสรู้ เยาวชนผู้ปรารถนาในการพัฒนาตนก็ไม่ควรย่อท้อต่ออุปสรรคทั้งหลายไฉนน้อย ต้องไม่เกียจคร้านมุงมั่นทำงาน ก็ย่อมจะสำเร็จลงได้ ในส่วนของการบำเพ็ญทางจิตก็เช่นกันก็ต้องอาศัยตบะ อันเป็นความเพียรเผาผลาญกิเลสทั้งหลายไม่ย่อท้อต่อความทุกข์ยากในการบำเพ็ญ ไม่ตามใจให้กระทำชั่ว

มงคลข้อที่ ๓๑ การประพฤติพรหมจรรย์ (พรหมจรรย์)

ในมงคลข้อนี้เป็นแนวทางพัฒนาตนในส่วนของจิตใจ รู้จักหักห้ามจิตและขัดเกลาจิตให้มีความโน้มไปในทางบุญ คำว่า พรหมจรรย์ ความประพฤติเหมือนดังพรหม ได้แก่ พรหมวิหารทั้ง ๔ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ในถ้าถือตามพุทธภาษิตที่ว่า วุสิตํ พรหมจรรย์ พรหมจรรย์

^{๕๕} มโน.ป. ๒/๔๒๘.

^{๕๖} คณะกรรมการแผนกตำรามหาวิทยาลัย, มงคลกถกที่ปณี, แปล เล่ม ๕, พิมพ์ครั้งที่ ๑๘, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๒.

^{๕๗} อัง.ทุก. ๒๐/๖๔.

ได้อยู่จบแล้ว คือ ปฏิบัติแล้ว กตฺ กาศณฺยํ กิจที่ควรทำ ได้ทำแล้ว นปรํ อิตถตฺตตาย กิจอื่นอีก เพื่อความเป็นอย่างนี้ หรือเช่นนี้ มิได้มี พรหมจรรย์ในที่นี้ก็หมายถึงความปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ อันเป็นส่วนเหตุ การปฏิบัติดีปฏิบัติชอบซึ่งเรียกว่าพรหมจรรย์ ย่อมให้ผลเป็นความรู้ตามความเป็นจริง เป็นความสงบสุข ความประพฤติดี ประพฤติชอบที่เป็นส่วนเหตุ นั้น ตั้งต้นแต่สมาทาน คือ รัปศีล ๕ และปฏิบัติในศีล ๕ นั้น เป็นเบื้องต้น และเลื่อนขึ้นไปโดยลำดับจนถึงอริยมรรคมีองค์ ๘ มีสัมมาทิฏฐิ เป็นต้น^{๑๑}

ในมงคลคถกที่ปนี ได้แสดงประเภทของพรหมจรรย์ไว้ ๑๐ อย่าง ได้แก่ ทาน เวทย์วิจจะ เภยจศีล อปัปมัญญา เมถุนวิริติ สทวารสันโดษ วิริยะ องคฺอุโบสถ อริยมรรคและศาสนา^{๑๒} ส่วนในอรรถกถามหาสีหนาทสูตร ได้แสดงพรหมจรรย์ไว้ ๑๒ อย่าง คือเพิ่มธรรมเทศนาและอัชฌาสัยเข้ามา

เยวชนผู้บำเพ็ญทาน มีจิตชวนชวายในบุญกิริยาวัตถุ ๕ บำเพ็ญพรหมวิหารธรรม เว้นจากการประพฤดิอันไม่ประเสริฐ ยินดีในคนรักของตน มีความพากเพียรพยายามรักษาศีลอุโบสถ การดำเนินชีวิตตามมรรคมีองค์ ๘ และการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ก็ชื่อว่า เป็นมงคลในชีวิต อันที่จริงหลักธรรมในมงคลข้อนี้ก็สามารรถสรุปลงในข้ออื่นได้ด้วย

มงคลข้อที่ ๓๒ การเห็นอริยสัจ (อริยสัจจาน ทสฺสนํ)

ในมงคลข้อนี้ พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ในทุติยวรรค สัจจสังยุต ในมหาวารวรรค ว่า" ภิกษุทั้งหลาย บท ๔ เหล่านี้ เป็นของแท้ ไม่ผิด ไม่เป็นอย่างอื่น บท ๔ เป็นไฉน? ภิกษุทั้งหลาย บท ๔ เหล่านี้ คือบทว่า นี้ทุกข์นั้นเป็นของแท้ ไม่ผิด ไม่เป็นอย่างอื่น บทว่า นี้เหตุให้เกิดทุกข์ (นั้นเป็นของแท้ ไม่ผิด ไม่เป็นอย่างอื่น) บทว่า นี้ความดับทุกข์ (นั้นเป็นของแท้ ไม่ผิด ไม่เป็นอย่างอื่น) บทว่า นี้ข้อปฏิบัติยังสัตว์ ให้ถึงความดับทุกข์ นั้นเป็นของแท้ ไม่ผิด ไม่เป็นอย่างอื่น."^{๑๓} ที่ได้ชื่อว่า อริยสัจ เพราะพระอริยเจ้าทั้งหลายมีพระพุทธเจ้า เป็นต้น บรรลุสัจจะเหล่านั้น

พระพุทธเจ้าตรัสถึงการเข้าไปแทงตลอดอริยสัจว่า

"สมณพราหมณ์เหล่าใด ไม่รู้จักทุกข์ ทั้งไม่รู้จัก แดนเกิดของทุกข์ ทั้งไม่รู้จักพระนิพพานอันเป็นที่ดับไม่เหลือโดยประการทั้งปวง แห่งทุกข์ ทั้งไม่รู้จักมรรค อันมีปกติยังสัตว์ให้ถึงความระงับทุกข์ สมณพราหมณ์เหล่านั้น เป็นผู้เสื่อมแล้วจากเจโตวิมุตติ และจากปัญญาวิมุตติ สมณพราหมณ์เหล่านั้น เป็นผู้ไม่ควรเพื่ออันทำที่สุด สมณพราหมณ์เหล่านั้นแลต้องเป็นผู้เข้าถึงชาติและชรา ส่วนสมณพราหมณ์เหล่าใด ย่อมรู้ทั่วซึ่งทุกข์ ทั้งรู้ทั่วซึ่งแดนเกิดของทุกข์ ทั้งรู้ทั่วซึ่ง

^{๑๑} วชิร. ๔๑-๔๒

^{๑๒} คณะกรรมการแผนกตำรามหาวิทยาลัย, มงคลคถกที่ปนี, แปล อ้างแล้ว, หน้า ๓๗.

^{๑๓} ส.มหา. ๑๙/๕๓๙.

สมณพราหมณ์เหล่าใด ย่อมรู้ทั่วซึ่งทุกข์ ทั้งรู้ทั่วซึ่งแดนเกิดของทุกข์ ทั้งรู้ทั่วซึ่งพระนิพพานเป็นที่ดับโดยไม่เหลือแห่งทุกข์โดยประการทั้งปวง ทั้งรู้ทั่วซึ่งมรรคอันมีปกติยังสัตว์ให้ถึงความระงับทุกข์ สมณพราหมณ์เหล่านั้น เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยเจโตวิมุตติ และด้วยปัญญาวิมุตติ สมณพราหมณ์เหล่านั้น เป็นผู้ควรเพื่ออันทำที่สุด สมณพราหมณ์เหล่านั้นเป็นผู้ไม่ต้องเข้าถึงชาติชรา"^{๔๔}

เขาวชนใดผู้ปรารถนาที่จะพัฒนาตนไปสู่ความเป็นบุคคลผู้ประเสริฐตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนาจะต้องปฏิบัติตนเพื่อให้เข้าถึงอริยสัจเหล่านี้

มงคลข้อที่ ๓๓ ทำนิพพานให้แจ้ง (นิพพานสัจฉิกิริยา จ)

คำว่า พระนิพพาน ในมงคลข้อนี้หมายถึง อรหัตผล ส่วนการทำให้แจ้งหมายถึง การพิจารณาหรือการถึง อันได้ชื่อว่า สัจฉิกิริยา"^{๔๕} ดังนั้นการทำให้แจ้งซึ่งพระนิพพานก็คือการบรรลุอรหัตผล เข้าถึงพระนิพพานแล้วพิจารณาพระนิพพานนั่นเอง การบรรลุนิพพานเรียกว่า วิมุตติก็ได้ วิมุตตินี้มี ๒ อย่างคือความน้อมไปแห่งจิตและนิพพาน พระอรหันต์ ชื่อว่า มีจิตหลุดพ้นแล้ว เพราะเป็นผู้มีจิตหลุดพ้นแล้วจากสรรพกิเลสทั้งหลาย ชื่อว่า หลุดพ้นแล้วแม้ในนิพพานเพราะเป็นผู้น้อมไปสู่นิพพาน"^{๔๖}

เมื่อพิจารณานิพพานก็พบถึงภาวะที่จิตปราศจากกิเลส ในภาวะเช่นนี้เรียกว่า นิโรธ ซึ่งมี ๕ ประการ ได้แก่

๑. วิกขัมภนนิโรธ ดับด้วยข่มไว้
๒. ตทังคนิโรธ ดับด้วยองค์ธรรมที่ตรงกันข้าม
๓. สมุทเทชนิโรธ ดับด้วยตัดขาด โดยอาศัยโลกุตตรมรรค
๔. ปฏิปัสสัทธินิโรธ ดับด้วยสงบระงับ โดยอาศัยโลกุตตรผล
๕. นิสสรณนิโรธ ดับด้วยสลัดออก คือดับอย่างสิ้นเชิง"^{๔๗}

สำหรับเขาวชนผู้ต้องการฝึกฝนพัฒนาตน เมื่อมาถึงมงคลข้อนี้นับว่า เป็นอริยบุคคลในพระพุทธศาสนา ถึงกระนั้นก็ตามหากพิจารณาอย่างธรรมดาเพื่อให้เขาวชนที่ต้องการฝึกฝนมงคลข้อนี้โดยเข้าไปสู่อารมณแห่งนิพพาน พิจารณานิพพานได้ ก็คือการรู้จักข่มกิเลสไว้ เมื่อใดก็ตามที่ตนเองรู้สึกถูกโลก โกรธ หลง เข้าครอบงำ ก็ข่มจิตไว้ไม่ให้กระทำตามอารมณ์นั้นๆ เมื่อ

^{๔๔} ส.ม.หา. ๑๘/๕๔๒.

^{๔๕} ขุ.ขุ.อ. ๑/๒๐๘.

^{๔๖} คณะกรรมการแผนกตำรามหาวิทยาลัย, แปล โดย มังคลัตถที่ปณี, อ้างแล้ว, หน้า ๗๗.

^{๔๗} ขุ.ปฎิ. ๓๑/๖๕/๓๙.

อันได้แก่นิรวรณ เช่น องค์ของฌาน วิตก วิจาร์ ปิติ สุข เอกกัคคตา สามารถระงับนิรวรณทั้ง ๕ ได้ คือ กามฉันทะ พยาบาท ถีนมิททะ อุททัจจะ และอวิชชาได้ แต่เป็นเพียงชั่วคราว ถึงกระนั้นผู้ปฏิบัติก็จะมีความรู้สึกเป็นสุขได้

มงคลข้อที่ ๓๔ จิตไม่หวั่นไหวในโลกธรรม (โลกธมฺเมหิ จิตฺต)

ในมงคลข้อนี้ หมายถึงจิตอันโลกธรรมให้หวั่นไหวไม่ได้ คือ มีลาภ เสื่อมลาภ มียศ เสื่อมยศ นินทา สรรเสริญ สุข ทุกข์ ภิกษุทั้งหลาย โลกธรรม ๘ เหล่านี้แลย่อมหมุนไปตาม ย่อมติดตามโลก และโลกก็ย่อมหมุนไปตามโลกธรรม ๘ ประการ ในข้อนี้พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ในปฐมโลกธมฺมสูตรว่า

โลกธรรม ๘ ประการ คือ ลาภ เสื่อมลาภ ยศ เสื่อมยศ นินทา สรรเสริญ สุข ทุกข์ โลกธรรม ๘ ประการนี้ ย่อมหมุนไปตามโลก และโลกก็หมุนไปตามโลกธรรม ๘ ประการ ธรรมเหล่านี้ในหมู่มนุษย์ล้วนไม่เที่ยง ไม่มั่นคง มีความแปรผันเป็นธรรมดา แต่ท่านผู้มีปัญญาดี มีสิริ วัชรธรรมเหล่านี้แล้ว ย่อมพิจารณาเห็นว่ามีความแปรผันเป็นธรรมดา อิฏฐารมณฺโณและอนิฏฐารมณฺโณจึงย่ำยีจิตของท่านไม่ได้ ความยินดีหรือความยินร้าย ท่านขจัดปิดเป่าจนไม่มีอยู่ ท่านรู้ทางที่ปราศจากธุลี ไม่มีความเศร้าโศก เป็นผู้ถึงฝั่งแห่งภพ ย่อมรู้แจ้งชัดโดยความถูกต้อง^{๔๘}

เขาวชนผู้ปฏิบัติตนตามมงคลข้อนี้จึงได้ชื่อว่าผู้อยู่เหนือโลก อันได้แก่โลกธรรมนี้เอง ทำตนให้เป็นจุดตั้งภูเขาศิลาแห่งที่บ ไม่หวั่นไหวเพราะลม ดังคาถาพระธรรมบทว่า "บัณฺฑิตทั้งหลาย ย่อมไม่หวั่นไหว ในเพราะนินทาและสรรเสริญ เหมือนภูเขาศิลาแห่งที่บ ไม่หวั่นไหวเพราะลมฉะนั้น"^{๔๙} การที่ผู้ใดจะเป็นผู้ไม่หวั่นไหวต่อโลกธรรมนี้ได้อย่างแท้จริงก็ต้องผ่านการเข้าถึงมงคลข้อก่อนนี้ คือการเข้าถึงพระนิพพาน บรรลุความเป็นพระอรหันต์ เพียงแต่ถ้าหากเป็นการฝึกฝนก็ให้เข้าไปรู้เท่าทันโลกธรรมนี้ว่า ไม่เที่ยง ไม่มั่นคง มีเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไปในที่สุด ไม่เข้าไปยึดมั่นในโลกธรรมนั้น

มงคลข้อที่ ๓๕ จิตไม่โศก (อโศก)

การพัฒนาตนตามมงคลข้อนี้ หมายถึง การพัฒนาจิตของตนให้พ้นจากความทุกข์ โทมนัสอันเป็นเหตุให้เกิดความเสื่อม นำไปสู่ความเศร้าหมอง และเป็นเหตุให้เกิดความฉิบหายในที่สุด ดังความในมหาสติปัฏฐานสูตรว่า "ภิกษุทั้งหลาย ความโศก ความเศร้าใจ ความแห้งใจ ความผาก ณ ภายใน ความเศร้าโศก ณ ภายใน ของสัตว์ ผู้ประกอบด้วยความฉิบหายอันใด

^{๔๘} อัง.อญฺญก. ๒๓/๔/๒๐๒-๒๐๓.

^{๔๙} บ.ธ. ๒๔/๒๕.

อันหนึ่ง (และ) ผู้อันทุกข์ขรรวม อันใดอันหนึ่งผูกต้องแล้ว อันใดเล่า? ภิกษุทั้งหลายนี้เราเรียกว่า ความโศก^{๑๐๐} จิตที่ไม่โศกก็คือ จิตที่ไม่มีความเศร้าใจ ความแหม่งใจ หรือถูกทุกข์อันใดอันหนึ่งก่อกำแพงใจนั่นเอง ในรัชกราชชาดก พระเจ้าจักรราช กษัตริย์แห่งสาวัตถี จับพระเจ้าฆตราชซึ่งถูก ดี ไช้ตรวนไว้ แต่พระเจ้าฆตราชกลับมีสิริผ่องพรรณ เปล่งประกายไม่เศร้าโศก ไม่หม่นหมอง พระเจ้าจักรราชเห็นดังนั้นจึงถามถึงสาเหตุ พระเจ้าฆตราชจึงกล่าวเป็นคาถาว่า

"ความโศก นำสิ่งที่ล่วงเลยไปแล้วมาไม่ได้ ไม่นำมาซึ่งความสุขที่ยังไม่มาถึง พระเจ้าจักรราช เพราะเหตุนั้น หม่อมฉันจึงไม่เศร้าโศก เพราะในความโศกไม่มีเพื่อนสอง คน โศก ย่อมเป็นผู้พอมเหลือ (เปล่า) และกัด คนโศกก็ไม่ชอบใจ เมื่อบุคคลผู้อันความโศกตั้งลูกศรแทงแล้ว ท้อใจอยู่ พวกข้าศึกย่อมดีใจ"^{๑๐๑}

ในการปฏิบัติในความเป็นจริงของปุถุชน ซึ่งไม่อาจจัดเสียซึ่งความโศกได้อย่างสิ้นเชิง เป็นแต่ฝึกฝนตน พัฒนาตนในขณะที่ความเศร้าโศกเกิดขึ้นแล้วให้บรรเทาลง ให้สลายไปโดยไว อย่าปล่อยให้ความเศร้านั้นกรัดกร่อนจิตอยู่อย่างนั้นจะทำให้เป็นอันตรายต่อร่างกาย ยกตัวอย่างบุคคลที่จะได้รับปริญญาในวันพรุ่งนี้ แต่แล้วกลับประสบอุบัติเหตุถึงแก่ชีวิต เหตุการณ์เช่นนี้ย่อมนำมาซึ่งความเศร้าโศกเป็นอย่างมาก ถ้าเขาชนพบกับเหตุการณ์เช่นนี้ก็定要พยายามฝึกฝนตนให้พ้นจากความเศร้าโศกนั้นโดยไว หรือตัวอย่างในชาดกที่ว่า พรามหมณ์คนหนึ่งทำนาไว้ใกล้แม่น้ำอจิรวดี เมื่อข้าวกกล้าตกรวงเต็มที่จะเก็บเกี่ยวในวันพรุ่งนี้ แต่แล้วภายในคำคืนเกิดฝนตก ลูกเห็บตก พายุพัด ทำให้นาข้าวที่เตรียมจะเก็บเกี่ยวนั้นเสียหายหมด เหตุการณ์นี้ก็ทำให้เกิดความเศร้าโศกมาก เมื่อเกิดเหตุการณ์เช่นนี้ขึ้นจะต้องรีบสลายความโศกให้หายไปโดยไว

มงคลข้อที่ ๓๗ จิตปราศจากฐลี (วิรช)

ในมงคลข้อนี้ คำว่า ฐลี ได้แก่ รากะ โทสะ และโมหะ เพราะรากะ โทสะและโมหะเหล่านั้น ย่อมกระทำจิตนั้นๆ ให้เศร้าหมอง เหมือนอย่างฐลีตามปกติ ตกไปในที่ใดๆ ย่อมทำที่นั้นๆ ให้เศร้าหมองฉะนั้น ดังที่พระผู้มีพระภาคทรงแผ่พระโอภาสแก่พระจุพนกผู้หนึ่งในเวฬุวันแล้วได้ตรัสคาถา ๓ คาถาเหล่านี้ว่า

เราเรียกรากะว่าฐลี แต่หาเรียกละเองว่าฐลีไม่ (เพราะ) คำว่า รโซ นั้น เป็นชื่อแห่งรากะ, ภิกษุทั้งหลายเหล่านั้น ย่อมอยู่ในศาสนาของท่านผู้ปราศจาก ฐลีได้ เพราะละฐลีนั้นเสียเราเรียกโทสะว่าฐลี แต่หาเรียกละเองว่าฐลีไม่ (เพราะ) คำว่า รโซ นั้น เป็นชื่อแห่งโทสะ ภิกษุทั้งหลายเหล่านั้น ย่อมอยู่ในศาสนาของ

^{๑๐๐}ที่.มหา. ๑๐/๓๔๑.

^{๑๐๑}ขุ.ชา. ๔/๔๓๘.

ท่านผู้ปราศจากฐลีได้ เพราะละฐลีนั้นเสีย เราเรียกโมหะว่าฐลี แต่หาเรียกละเองว่าฐลีไม่^{๑๐๒}

พระพุทธเจ้าไม่ทรงถือว่า ผู้หลง คราบโคลน ละเองเป็นอนัตตหลายเป็นฐลีดังที่คนทั้งหลายทั่วไปกล่าว แต่พระองค์มุ่งไปที่ฐลีที่เกาะจับอยู่ในจิตเป็นฐลีที่แท้ เพราะทำให้คนทั้งหลายตกอยู่ภายใต้อำนาจของฐลีเหล่านั้น ฐลี บางครั้งก็เรียกว่าเป็นกิเลส เป็นเหตุแห่งความมืดมน ทำความฉิบหายให้เกิดขึ้น ไม่รู้โทษของกิเลสทั้ง ๓ ที่จะนำมาซึ่งภัยในกาลภายหลัง ทำให้ขาดโอกาสที่จะเห็นธรรมในพระพุทธศาสนา ถ้าตกอยู่ในอำนาจของโลภะ โทสะ และโมหะ ดังพระพุทธเจ้าตรัสว่า

ความโลภยังความฉิบหายไว้ประโยชน์ให้เกิด ความโลภ ยังจิตให้กำเริบ
ชนย่อมไม่หยั่งรู้ซึ่งภัยนั้นอันเกิดแล้ว ณ ภายใน คนโลภย่อมไม่รู้orroด คนโลภ
ย่อมไม่เห็นธรรม ความโลภย่อมครอบงำนรชนในกาลใด ความมืดมนย่อมมีใน
กาลนั้น โทสะยังความฉิบหายไว้ประโยชน์ให้เกิด โทสะยังจิตให้กำเริบ ชนย่อมไม่
หยั่งรู้ซึ่งภัยนั้น อันเกิดแล้ว ณ ภายใน คนถูกโทสะประทุษร้ายแล้วย่อมไม่รู้orroด
คนถูกโทสะประทุษร้ายแล้ว ย่อมไม่เห็นธรรม โทสะย่อมครอบงำนรชนในกาลใด
ความมืดมนย่อมมีในกาลนั้น โมหะยังความฉิบหายไว้ประโยชน์ให้เกิด โมหะยัง
จิตให้กำเริบ ชนย่อมไม่หยั่งรู้ซึ่งภัยนั้นอันเกิดแล้ว ณ ภายใน คนหลงย่อมไม่รู้
orroด คนหลงย่อมไม่เห็นธรรม โมหะย่อมครอบงำนรชนในกาลใด ความมืดมน
ย่อมมีในกาลนั้น^{๑๐๓}

ตามนัยแห่งมงคลข้อนี้ หมายถึงจิตของพระอริยะทั้งหลายที่ปราศจากฐลีเหล่านั้นแล้ว จึงได้ชื่อว่า จิตที่ไร้ฐลี ในขุททกนิกาย อิติวุตตกะได้แสดงลักษณะของฐลีทั้ง ๓ นี้ไว้ ด้วยว่า ราคะนั้นมีโทษน้อย แต่คลายช้า โทสะมีโทษมาก แต่คลายเร็ว โมหะทั้งมีโทษมากและคลายก็ช้า^{๑๐๔} ดังนั้น เยาวชนผู้ปรารถนาที่จะพัฒนาตนจะต้องขจัดฐลีคือ กิเลส เครื่องเศร้าหมองนี้ให้ได้ ฐลีเหล่านี้เป็นเครื่องพันนาการจิตให้กระทำการกรรมไปต่างๆ นานา เยาวชนพึงเข้าใจฐลีเหล่านี้ และคอยระวังจิตไม่ให้ฐลีนี้เข้ามาพันนาการ หากมีฐลีตัวใดตัวหนึ่งเข้ามาก็ต้องรีบสลายไปโดย

^{๑๐๒} คณะกรรมการแผนกตำรามหาวิทยาลัย, **มังคลัตถทีปนี**, แปล อ้างแล้ว, หน้า ๑๒๖..

^{๑๐๓} ขุ.อิติ. ๒๕/๒๕๕.

^{๑๐๔} อัง.ติก. ๒๐/๒๕๖.

ไว้ แม้จะไม่ถึงความเป็นแห่งพระอริยะ แต่ให้เห็นถึงโทษของจิตที่มีฐลี และอนิสงส์ของจิตที่ไว้ ฐลี พร้อมทั้งพยายามที่จะขจัดฐลีเหล่านั้นอยู่เสมอ

มงคลข้อที่ ๓๗ จิตเกษม (เขม)

คำว่า จิตเกษม หมายความว่า "จิตที่ปลอดโปร่งจากโยคะ ๔"^{๑๐๕} "กิเลสโดย้อมประกอบ สัตว์ไว้ในกามทั้งหลาย กิเลสนั้นชื่อว่า กามโยคะ กิเลสโดย้อมประกอบสัตว์ไว้ในภพทั้งหลาย กิเลสนั้นชื่อว่า ภวโยคะ กิเลสโดย้อมประกอบสัตว์ไว้ในภพทั้งหลาย กิเลสนั้นชื่อว่า ภพโยคะ และกิเลสโดย้อมประกอบสัตว์ไว้ในอวิชา กิเลสนั้นชื่อว่า อวิชาโยคะ"^{๑๐๖} สมังควิลาสินีให้ ความหมายของคำว่า โยคะไว้ว่า "ที่ชื่อว่า โยคะเพราะอรธว่า ประกอบสัตว์ไว้ในวัฏฏะ"^{๑๐๗} ที่ได้ชื่อว่า กามโยคะ เพราะเป็นสิ่งที่ประกอบสัตว์ไว้ด้วยกามคุณ ได้แก่รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ทำให้สัตว์ต้องอยู่ในวัฏฏะ ภวโยคะก็คือ ภาวะที่ร้อยรัดสัตว์ให้ยึดอยู่ในรูปภพ และ อรูปภพ ภพโยคะ คือภาวะที่ยึดสัตว์ให้ยึดติดในความเป็นตัวตน และอวิชาโยคะ คือภาวะที่ ยึดสัตว์ให้ไม่ทราบถึงอริยสัจ

พระอรหันตบุคคคคือ ผู้ที่มีจิตเกษม เพราะละได้ซึ่งกามโยคะ ภวโยคะ ภพโยคะ และ อวิชาโยคะได้อย่างสิ้นเชิง

เยาวชนผู้ประสงค์จะพัฒนาตนตามมงคลข้อสุดท้ายนี้ก็ต้องทำความเข้าใจโยคะทั้ง ๔ นี้ แม้ว่าจะไม่ถึงกับบรรลุเป็นพระอริยบุคคค แต่ก็ต้องรู้ว่า กามคุณ ฌาน สมาบัติในส่วนที่เป็น โลภียฌานสมาบัติ และอวิชา ความไม่รู้ในอริยสัจจคือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค ทั้งหมดนี้ เป็นภาวะที่ผูกสัตว์ไว้ในวัฏฏะได้ ต้องพยายามทำให้แจ้งซึ่งปัญญา พัฒนาตนตามหลักภิกขา ๓ ก็ชื่อว่า พัฒนาตนตามหลักแห่งมงคลข้อนี้

โดยสรุป การพัฒนาตนของเยาวชนตามแนวแห่งมงคลสูตรนี้มีลำดับที่ชัดเจนมาก เริ่ม จากการเลือกคบคนจนกระทั่งการบำเพ็ญทางจิตเพื่อให้จิตเกษม เป็นลำดับที่พัฒนาบุคคค จากปุถุชน เป็นกัลยาณชน และเป็นอริยบุคคคในที่สุด จากการแบ่งส่วนของมงคลทั้ง ๓๘ ประการเป็น ๓ ส่วนด้วย คือ ส่วนที่หนึ่งเป็นส่วนของการสัมพันธ์กับบุคคคภายนอก ส่วนที่สอง เป็นส่วนของการยับยั้งจิตของตนจากสิ่งที่ชั่ว ส่วนที่สามเป็นส่วนของการบำเพ็ญทางปัญญา หรือการบำเพ็ญทางจิต เพื่อให้พ้นจากกิเลสเครื่องร้อยรัดจิตนั่นเอง

^{๑๐๕} คณะกรรมการแผนกตำรากรมการศึกษานานาชาติ, มงคลกถาที่ปณี, แปล อ้างแล้ว, หน้า ๑๔๕.

^{๑๐๖} เรื่องเดียวกัน.

^{๑๐๗} ที.ปา.อ. ๓/๓๕๓.

ในประเด็นต่อไปจะแสดงให้เห็นถึงการพัฒนาเยาวชนตามหลักแห่งไตรสิกขา ซึ่งถือว่าเป็นอีกแนวทางหนึ่ง แต่กล่าวโดยที่สรุปแล้วกระบวนการพัฒนาตามแนวนี้เป็นกระบวนการใหญ่ซึ่งไม่ว่าจะพัฒนาด้านตามแนวไหนก็สรุปลงได้ในไตรสิกขานี้

๓.๓ การพัฒนาเยาวชนตามแนวไตรสิกขา

พระพุทธเจ้าได้บอกหลักสูตรการศึกษาไว้ หลักสูตรการศึกษาที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ให้พระภิกษุทั้งหลายได้ศึกษาเล่าเรียนคือ ไตรสิกขา หมายถึง ข้อที่จะต้องศึกษา ข้อปฏิบัติที่เป็นหลักสำหรับศึกษา คือ ฝึกหัดอบรมกาย วาจา ใจและปัญญา เพื่อปราบกิเลสทั้งอย่างหยาบอย่างกลาง และอย่างละเอียด จนบรรลุจุดหมายสูงสุดคือ พระนิพพาน

๑. อธิศีลสิกขา สิกขา คือ ศีลอันยิ่ง ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมในทางความประพฤติอย่างสูง
๒. อธิจิตตสิกขา สิกขา คือ จิตอันยิ่ง ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมจิตเพื่อให้เกิดคุณธรรม เช่น สมาธิอย่างสูง
๓. อธิปัญญาสิกขา สิกขา คือ ปัญญาอันยิ่ง ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมปัญญาเพื่อให้เกิดความรู้แจ้งอย่างสูง^{๑๐๘}

พระธรรมปิฎกกล่าวสรุปความสำคัญของไตรสิกขาไว้ในพุทธธรรมว่า

ในระบบการฝึกอบรมของไตรสิกขา ศีลยังมีใช้ข้อปฏิบัติให้ถึงจุดหมายสูงสุดโดยตัวของมันเอง แต่เป็นวิธีการเพื่อความก้าวหน้าไปสู่ความเจริญขั้นต่อไป คือ สมาธิ สมาธิจึงเป็นจุดหมายจำเพาะของศีล โดยนัยนี้คุณค่าในด้านจิตใจของศีล จึงมีความสำคัญมาก คุณค่าทางจิตใจในขั้นศีล ก็คือ เจตนาที่จะงดเว้นหรือการไม่มีความดำริในการที่จะทำความชั่วใดๆ อยู่ในใจ ทำให้จิตใจบริสุทธิ์ปลอดโปร่ง ไม่มีความคิดวุ่นวาย ชุมนมวหรือกังวลใดๆ มารบกวน จิตใจจึงสงบทำให้เกิดสมาธิได้ง่าย เมื่อมีจิตใจสงบเป็นสมาธิแล้ว ก็เกิดความคิดอย่างคล่องแคล่วตัวในการที่จะใช้ปัญญา คิดหาเหตุผล และหาทางดำเนินการสร้างสรรค์ความดีต่างๆ ให้ได้ผลในขั้นต่อไป^{๑๐๙}

^{๑๐๘}ที่.ปา.๑๑/๒๒๘/๒๓๑.

^{๑๐๙}พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๗๖๒-๗๖๓.

๓.๓.๑ อธิสัลลิกขา

ศีลเป็นกระบวนการดำเนินชีวิตของมนุษย์ในสังคม ถ้าหากสังคมมีศีลการเป็นอยู่ก็มีแต่ความสุขสงบ ดังนั้นศีลจึงได้ชื่อว่า มนุษยธรรม^{๑๑๐} ในจักรกวัตติสูตรและอัคคัณฐสูตร เป็นต้น พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงความเป็นมาของศีลโดยเล่าถึงสภาวะทางธรรมชาติว่า เดิมทีนั้นมนุษย์อยู่กันอย่างสงบสุข โดยอาศัยการรู้จักประมาณตน ในเวลาต่อมาเมื่อมนุษย์มีมากขึ้นความเห็นแก่ตัวและการเบียดเบียนกัน การลักขโมยเป็นต้นก็เกิดขึ้น ความสงบสุขก็หายไป ฉะนั้นเพื่อให้คนในสังคมตั้งมั่นอยู่ในศีลธรรม กลัวบาปและมีความเอื้ออาทรต่อกันเป็นต้น พระเจ้าทัฬหเสนี จึงได้พระราชทานพระบรมราโชวาท ไว้ว่า “พวกท่านไม่ฟังฆาตกร ไม่ฟังถือเอาของที่เจ้าของไม่ได้ ให้ไม่ฟังประพาศิณในกามทั้งหลาย ไม่ฟังกล่าวคำเท็จ ไม่ฟังตีมน้ำเมา จงบริโภคตามเดิมเถิด”^{๑๑๑} ผู้ที่ทำผิดศีล ย่อมได้รับการติเตียนและรับผลของกรรมที่ตนได้ทำไว้ ส่วนผู้ที่รักษาศีล ย่อมได้รับการสรรเสริญ การจะรู้ว่า ผู้ใดมีศีลหรือไม่ก็ต้องอาศัยการอยู่ร่วมกัน ดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนเรื่องศีลไว้ว่า “ศีล ฟังรู้ได้เพราะการอยู่ร่วมกัน”^{๑๑๒} ศีลยังนำผลไปสู่สุคติ มีโภคทรัพย์ และทำให้เข้าถึงนิพพานด้วย ดังคำสรุปศีลที่ว่า

“สีเลน สุขตี ยนติ

สีเลน โภคสัมปทา

สีเลน นิพพตี ยนติ

ตสมมา สีล วิโสชเย”

ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคได้แสดงความพิสดารของศีลไว้เป็นหนึ่งนิเทศ ในที่นี้จะนำมาแสดงไว้โดยสังเขป เพื่อให้เป็นแนวทางการพัฒนาตนของเยาวชน

๑) ความหมายของศีล

ศีล คือ เจตนา หรือ เจตนา ก็คือศีล หมายความว่า สารัตถะของศีลอยู่ที่เจตนา เจตนา เป็นตัวเจตสิก เจตสิกตัวนี้ได้แก่สังวร และอวิตกกัมมะ^{๑๑๓} ดังนั้น

เจตสิก คือ ศีล สิ่งที่เกิดขึ้นกับจิต เป็นนามธรรมเช่นเดียวกับจิต ต่างกันแต่เพียงเจตสิก นั้นเป็นเครื่องปรุงแต่งจิต เป็นได้ทั้งกุศลและอกุศล ในที่นี้ท่านหมายถึงวิริติเจตสิก คือวิริติที่จะงดเว้นจากการฆ่าสัตว์ เป็นต้น

สังวร คือ ศีล หมายถึงการสำรวมอินทรีย์คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไม่ให้รั่วไหลออกไปข้างนอก เพื่องดเว้นจากการประพฤติกายทุจริต วจีทุจริต และการประกอบอาชีพที่ไม่สุจริต คือให้มีความประพฤติดีทั้งกาย ทางวาจา และประกอบอาชีพที่สุจริต

^{๑๑๐}ที่.ปา. ๑๑/๒๘๖/๒๔๗.

^{๑๑๑}ที่.ปา. ๑๑/๓๖/๕๓.

^{๑๑๒}ขุ.อุ. ๒๕/๑๓๓/๑๗๗

^{๑๑๓}วิสุทธิ. ๑/๘.

ไม่ล่วงละเมิด คือ คีล หมายถึงการไม่ล่วงละเมิดสิ่งที่เราตั้งใจไว้ว่าจะไม่ล่วงละเมิด แล้วเราก็ไม่ล่วงละเมิดอย่างที่เรตั้งใจไว้ว่าจะไม่ฝ่าฝืนเป็นต้น

ความตั้งใจที่จะไม่ล่วงละเมิดจากปาณาติบาต เป็นต้น การกระทำ การพูดที่แสดงออก ภายนอกโดยจงใจก็ดี ความคิดต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นชั่วครู่ชั่วขณะแล้วผ่านไปๆ ภายในจิตใจก็ดี การคิดถึงสิ่งใดสิ่งหนึ่งในลักษณะใดลักษณะหนึ่งก็ดี ความรู้สึกและท่าทีของจิตใจต่อสิ่งต่าง ๆ ที่ได้ประสบทางตา หู จมูก ลิ้น กายและที่ระลึกหรือนึกขึ้นมาในใจก็ดี ล้วนแต่มีเจตนาประกอบอยู่ทั้งสิ้น เจตนาจึงเป็นเจตจำนง ความจงใจ การเลือกอารมณ์ของใจ ตัวนำที่หันเหชักพาทำให้จิตใจเลื่อนไหวโน้มน้อมไปหาหรือผลไปจากสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เรื่องใดเรื่องหนึ่ง หรือมุ่งไปในทิศทางใดทิศทางหนึ่ง เป็นหัวหน้าเป็นผู้จัดการ หรือตัวเจ้าก็เจ้าการของจิตว่าจะเอาอะไรไม่เอาอะไรกับเรื่องใดอย่างไร เป็นตัวการจัดแจงแต่งวิธีทางของจิต และในที่สุดก็เป็นตัวการปรุงแต่งจิตนั้นให้ เป็นไปต่าง ๆ คีลที่พระสารีบุตรเถระได้พรรณนาไว้ในปฏิสัมภิทามรรคญาณกถาว่า “คีล ๕ คือ การละปาณาติบาตเป็นคีล เวรมณี การงดเว้นเป็นคีล เจตนาเป็นคีล สังวรเป็นคีล การไม่ล่วงเป็นคีล คีลเห็นปานนี้ ย่อมเป็นไป เพื่อความไม่เดือดร้อนแห่งจิต”^{๑๑๔}

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงให้ความหมายของคีลไว้ในเบญจศีลและเบญจธรรมว่า “ศีลนั้นเป็นเหมือนบรรทัดสำหรับให้คนประพฤติความดีให้คงที่ เปรียบเหมือนผู้แรกจะเขียนหนังสือ ต้องอาศัยเส้นบรรทัดเป็นหลักไปตามนั้น หนังสือที่เขียนจึงจะมีบรรทัดอันตรง ถ้าหาไม่ตัวหนังสือก็จะขึ้นคดลงดังงูเลื้อย เมื่อชานาญแล้ว ก็เขียนไปได้โดยไม่ต้องมีบรรทัดฉันใด คนแรกประพฤติความดี ไม่ได้ถืออะไรไว้เป็นหลัก ใจไม่มั่นคงอาจเอนเอียงลงหาทุจริต แม้เพราะโมหะครอบงำ เมื่อบำเพ็ญศีลให้บริบูรณ์จนเป็นปกติมารยาทได้แล้ว จึงประพฤติคุณธรรมอย่างอื่นก็มักยั่งยืนไม่ผันแปร”^{๑๑๕}

สรุป คีล หมายถึง ข้อกำหนดหรือข้อปฏิบัติเบื้องต้นในการเว้นจากทำชั่ว โดยการรักษา กาย และวาจาให้เป็นปกติ เพื่อช่วยให้กิจกรรมของสังคมดำเนินไปได้อย่างปกติสุข ทั้งส่วนปัจเจกบุคคล และสังคมโดยรวม เป็นข้อกำหนดขั้นต้นที่ใช้สำหรับควบคุมความประพฤติ หรือพฤติกรรมของมนุษย์ในสังคมให้ดำเนินชีวิตไปอย่างปกติสุข กลมกลืนไปกับปัจจัยทางสังคมและสิ่งแวดล้อม โดยให้มนุษย์สำรวมกาย วาจา ไม่ให้ไปล่วงเกินตนเองและผู้อื่น และเมื่อมนุษย์เราได้ประพฤติหรือปฏิบัติตามสังคมก็จะสงบสุข

^{๑๑๔} ขุ.ปฎิ. ๓๑/๙๐/๔๓.

^{๑๑๕} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, **เบญจศีล และเบญจธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๒.

๒) ประเภทของศีล

ศีลในพระพุทธศาสนานั้นเมื่อแบ่งตามที่มาและแบ่งตามบุคคลที่ปฏิบัติจึงมีหลายประเภทด้วยกัน แต่เมื่อรวมแล้วก็มีความหมายเดียวกัน

คัมภีร์ที่พินิภาย สีลขันธวรรค ได้อธิบายถึงศีลไว้ ๓ ระดับด้วยกันคือ **จุฬศีล** (ศีลอย่างเล็กน้อย) **มัชฌิมศีล** (ศีลอย่างกลาง) และ **มหาศีล** (ศีลอย่างใหญ่)^{๑๑๖}

ในปกรณ์พิเศษวิสุทธิธรรม^{๑๑๗} ได้แสดงประเภทของศีลไว้ว่า ศีลแบ่งเป็น ๒ ประเภท ได้ ๕ หมวด คือ

๑. **อภิสมจาริกศีล** คือ มารยาทอย่างสูง

๒. **อาทิพรหมจริยศีล** คือ เป็นเบื้องต้นแห่งมรรคพรหมจรรย์

คำว่า อาทิพรหมจริยศีล นี้ เป็นของอาชีวะภูมิภิกษุ และอาชีวะภูมิภิกษุซึ่งเป็นคุณที่ทำให้หมดจดในเบื้องต้น หรือสิกขาบทที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า “สิกขาบทเล็กน้อย” เป็นอภิสมจาริกศีลที่เหลือเป็นอาทิพรหมจริยศีล โดยเป็นวิริตศีล คุณคือการเว้นจากโทษมีปาณาติบาตเป็นต้นอย่างเดียว และอวิริตศีล คือคุณที่เหลือมีเจตนาเป็นต้น

แบ่งเป็น ๒ ประเภทอื่นอีก ได้แก่

๑. **นิสิตศีล** คือ ประพฤติไปด้วย สุทธิกทิจูว่า “ความหมดจด จักมีได้ด้วยศีลนี้”

๒. **อนิสิตศีล** คือ ศีลที่เป็นเครื่องสนับสนุนโลกุตตระศีล

แบ่งเป็น ๒ ประเภทอื่นอีก ได้แก่

๑. **กาลปริยัตตศีล** คือ ศีลที่กำหนดกาลสมาทาน

๒. **อปาณโกฏิกศีล** คือ ศีลที่สมาทานตลอดชีวิตแล้วประพฤติดลอดชีวิต

แบ่งเป็น ๒ ประเภทอื่นอีก ได้แก่

๑. **สปริยัตตศีล** คือ ศีลที่มีความเห็นด้วยอำนาจลาภ ยศ ญาติ อวัยวะและชีวิตเป็นที่สุด

๒. **อปริยัตตศีล** คือ ศีลที่ตรงข้ามกับสปริยัตตศีล

แบ่งเป็น ๒ ประเภทอื่นอีก ได้แก่

๑. **โลกิยศีล** คือ ศีลที่มี อาสวะทั้งหมด

๒. **โลกุตตรศีล** คือ ศีลที่ไม่มีอาสวะ

ศีลสามารถแบ่งเป็น ๓ อย่าง โดยแบ่งเป็นหมวดได้ ๔ หมวด คือ

๑. **หินศีล** คือ ศีลที่ประพฤติด้วยฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา อย่างต่ำ

๒. **มัชฌิมศีล** คือ ศีลที่ประพฤติด้วยฉันทะเป็นต้นปานกลาง

๓. **ปณัตตศีล** คือ ศีลที่ประพฤติด้วยฉันทะเป็นต้นอย่างปณัต

^{๑๑๖}ที.สี. ๘/๒/๓.

^{๑๑๗}วิสุทธิ. ๑/๒๑.

แบ่งเป็น ๓ ประเภทอื่นอีก ได้แก่

๑. อัจฉาริปเตยยศีล คือศีลที่ผู้หนักในตนมุ่งละกรรมที่ไม่ควรแก่ตนประพฤติดด้วยความเคารพในตน

๒. โลการิปเตยยศีล คือศีลที่ผู้หนักในโลก มุ่งจะหลีกเลี่ยงคำ ดิเตียนของชาวโลกประพฤติดด้วยความเคารพโลก

๓. ธรรมาริปเตยยศีล คือศีลที่ผู้หนักในธรรม มุ่งจะบูชาความเป็นใหญ่แห่งธรรมประพฤติดเคารพธรรม

แบ่งเป็น ๓ ประเภทอื่นอีก ได้แก่

๑. ปราหมณ์ศีล คือ นิสิตศีลที่ถูกตมหาและทิวาอาศัย

๒. วิสุทธศีล คือศีลที่พระภิกษุไม่ต้องอาบัติทำให้บริบูรณ์ หรือว่าที่ต้องแล้วทำคืน (แสดงอาบัติ) อวิสุทธศีล คือศีลที่พระภิกษุต้องแล้วไม่แสดงอาบัติ

๓. เวมตติกศีล คือศีลของพระภิกษุที่สงสัยในวัตถุ หรือว่าอาบัติ ในอัชฌาจาร

แบ่งเป็น ๓ ประเภทอื่นอีก ได้แก่

๑. เสขศีล คือศีลที่ประกอบไปด้วยอริยมรรค ๘ และสมัญญผล ๓

๒. อเสขศีล คือศีลที่ประกอบด้วยอรหัตผล

๓. เนวเสขานาเสขศีล คือ ศีลที่เหลือจากที่กล่าวไว้ทั้งสองข้างต้น

ศีลสามารถแบ่งออกเป็น ๔ ประเภท โดยมีอยู่ ๔ หมวด ได้แก่

๑. หานภาคิยศีล คือ ศีลของพระภิกษุที่คบแต่คนทุกศีล ไม่สำรวมอินทริย์

๒. ฐิติภาคิยศีล คือ ศีลของภิกษุผู้ยินดีด้วยศีลสมบัติ ไม่ให้เกิดความพอใจในการประกอบกัมมัฏฐานเนื่อง ๆ ไม่พยายามสืบต่อให้ยิ่งขึ้นไป

๓. วิเสสภาคิยศีล คือ ศีลของภิกษุผู้มีศีลถึงพร้อมแล้ว พยายามสืบต่อให้ได้สมาธิ

๔. นิพเพชภาคิยศีล คือ ศีลของภิกษุผู้ไม่พอใจด้วยคุณเพียงศีลประกอบนิพพิทาเนื่อง ๆ

แบ่งเป็น ๔ ประเภทอื่นอีก ได้แก่

๑. ภิกขุศีล คือสิกขาบทที่ทรงบัญญัติปรารภภิกษุทั้งหลายและสิกขาบททั้งหลายที่ภิกษุเหล่านั้นจำต้องรักษาโดยเป็นพระบัญญัติสำหรับภิกษุ

๒. ภิกขุณีศีล คือสิกขาบทที่ทรงบัญญัติปรารภภิกษุณีทั้งหลาย และสิกขาบทที่ภิกษุณีเหล่านั้นจำต้องรักษาโดยเป็นพระบัญญัติสำหรับภิกษุณี

๓. อนุปลัมบันนศีล คือศีล ๑๐ ของสามเณรและสามเณรีทั้งหลาย

๔. คหัญฐศีล คือศีล ๘ ของอุบาสกอุบาสิกา

แบ่งเป็น ๔ ประเภทอื่นอีก ได้แก่

๑. นิงศีลหรือเมื่อมีอุตสาหะ สิกขาบท ๑๐ หรือ สิกขาบท ๘ โดยเป็นองค์อุโบสถ

๒. **ปกคิศิลป์** คือ ภาวะที่ไม่ล่วงศิลป์ ๕ ของมนุษย์ อาจารย์ศิลป์ คือมรรยาทและจารีตของตนๆ
๓. **ธัมมตาศิลป์** คือ ศิลป์ของมารดาพระโพธิสัตว์
๔. **บุพพเหตุกศิลป์** คือ ศิลป์ในชาตินั้นๆ ของสัตว์ผู้มีสันดานหมดจดทั้งหลายมีพระมหากัสสปะเป็นต้น และของพระโพธิสัตว์
แบ่งเป็น ๔ ประเภทอื่นอีก ได้แก่
๑. **ปาฏิโมกขสังวรศิลป์** คือ ศิลป์ที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “ภิกษุในพระศาสนาที่สำรวมด้วยปาฏิโมกขสังวร ถึงพร้อมด้วย อาจารย์และโคจรมีปกติเห็นภัยที่เล็กน้อย สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย”
๒. **อินทริยสังวรศิลป์** คือ ศิลป์ที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ภิกษุนั้น เห็นรูปด้วยตาแล้ว ไม่ถือเอานิมิต ไม่ถือเอาโดยพยัญชนะ ฯลฯ ถึงความสำรวมในอินทริยคือใจ”
๓. **อาชีวะปาริสุทธิศิลป์** คือ การงดเว้นจากมิจฉาชีวะ อันเป็นไปด้วยอำนาจการละเมิดสิกขาบท ๖ เพราะมีอาชีวะเป็นเหตุและด้วยอำนาจธรรมอันลามก เช่นการล่อลวง การบิ่ยอ การบีบบังคับ เป็นต้น
๔. **ปัจฉยสันนิสิตศิลป์** คือ การบริโภคนัจจัย ๔ อันบริสุทธิ์ด้วยการพิจารณาโดยแยบคายแล้วใช้จิวร ว่าเพียงพอบำบัดความหนาว เป็นต้น
ศิลป์สามารถแบ่งออกเป็น ๕ ประเภทได้ โดยมีอยู่ ๓ หมวด ดังนี้
๑. **ปริยัตนปาริสุทธิศิลป์** ศิลป์ของอนุสัมบันทั้งหลายที่มีสิกขาบทที่หาที่สุดมิได้
๒. **ปริบูรณ์ปาริสุทธิศิลป์** คือ ศิลป์ของกัลยาณบุรุษ ผู้ไม่ยินดีในร่างกายและชีวิต ยอมสละชีวิตได้
๓. **อปราภักฐปาริสุทธิศิลป์** คือ ศิลป์ของพระเสขะ ๗ จำพวก
๔. **ปฏิบัติสัทธปาริสุทธิศิลป์** คือ ศิลป์ของพระชีนาสพทั้งหลาย
๕. **ปฏิบัติสัทธปาริสุทธิศิลป์** คือ ศิลป์ของพระชีนาสพทั้งหลาย ผู้สาวกของพระตถาคต
ศิลป์ของพระปัจเจกพุทธ
แบ่งเป็น ๕ ประเภทอื่นอีก ได้แก่
๑. **ปหานศิลป์** คือการละปาณาติบาต เป็นต้น
๒. **เวรมณศิลป์** คือการงดเว้นจากปาณาติบาต เป็นต้น
๓. **เจตนาศิลป์** คือเจตนาของผู้เว้นจากโทษมีปาณาติบาต เป็นต้น และของผู้บำเพ็ญวัตรปฏิบัติ
๔. **สังวรศิลป์** คือสังวรทั้ง ๕ ประการ หรือการงดเว้นจากวัตถุที่ประจวบเข้าของผู้กลัวบาป
๕. **อวิตกมศิลป์** คือความไม่ล่วงละเมิดทางกาย ทางวาจาของผู้สมาทานศิลป์แล้ว^{๑๑๘}

^{๑๑๘}วิ.อ. ๑/๑๒.

ดังที่กล่าวไว้แล้ว แม้ว่าศิลปะจะแบ่งออกเป็นหลายประเภท ในแต่ละประเภทก็ยังมีหลายหมวดอีก แต่เมื่อพิจารณาแล้วก็เป็นข้อควบคุมความประพฤติของบุคคลและเป็นข้อปฏิบัติของพระอริยบุคคลนั่นเอง ดังนั้นจึงแบ่งศิลปะออกเป็น ๒ ลักษณะ ได้แก่

๑. ศิลปะสำหรับฆราวาสหรือคฤหัสถ์ เพื่อเป็นเครื่องควบคุมความประพฤติภายนอกทางกาย และทางวาจา สำหรับชาวบ้านให้ดำเนินชีวิตไปในทางที่ชอบด้วยกฎหมายของบ้านเมืองและศีลธรรม เพื่อการอยู่ร่วมกันโดยสันติสุข

๒. ศิลปะสำหรับบรรพชิตหรือนักบวช เพื่อให้มีสภาพเกื้อกูลที่สุดแก่การปฏิบัติที่มุ่งตรงต่อจุดหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา และการเผยแพร่ความดีงามที่เกิดจากการปฏิบัติเช่นนั้นให้กว้างออกไปเพื่อ ประโยชน์สุขของชาวโลก ด้วยเหตุดังกล่าวพระพุทธเจ้าตรัสว่า

ดูกรภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนี้แล เราจักบัญญัติสิกขาบทแก่ภิกษุทั้งหลาย อาศัยอำนาจ ประโยชน์ ๑๐ ประการ คือ เพื่อความรับว่าดีแห่งสงฆ์ ๑ เพื่อความสำราญแห่งสงฆ์ ๑ เพื่อข่มบุคคลผู้เก้อยาก ๑ เพื่ออยู่สำราญแห่งภิกษุผู้มีศีลเป็นที่รัก ๑ เพื่อป้องกันอาสวะอันจะบังเกิดในปัจจุบัน ๑ เพื่อกำจัดอาสวะอันจักบังเกิดในอนาคต ๑ เพื่อความเลื่อมใสของชุมชนที่ยังไม่เลื่อมใส ๑ เพื่อความเลื่อมใสยิ่งของชุมชนที่เลื่อมใสแล้ว ๑ เพื่อความตั้งมั่นแห่งพระสังฆธรรม ๑ เพื่อถือตามพระวินัย ๑^{๑๑๙}

กล่าวโดยสรุปก็คือศิลปะเป็นเครื่องมือสนับสนุนการทำความดีอันเป็นจุดมุ่งหมายของชีวิต และทำให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันอย่างเรียบร้อย ศิลปะเป็นความงามเบื้องต้นในพระพุทธศาสนา พระสีลวเถระได้กล่าวสรรเสริญคุณของศิลปะไว้ว่า “ศิลปะเป็นเบื้องต้น เป็นที่ตั้ง เป็นบ่อเกิดแห่งคุณความดีทั้งหลาย และเป็นประธานแห่งธรรมทั้งปวง เพราะฉะนั้นพึงชำระศิลปะ ให้บริสุทธิ์”^{๑๒๐}

การที่เยาวชนจะพัฒนาตนตามหลักแห่งศิลปะก็พึงดำเนินตนให้อยู่ในข้อห้ามเหล่านี้ เมื่อประพฤติได้ย่อมได้อานิสงส์คือ ไม่มีความเดือดร้อน มีความบันเทิงใจ มีความปลื้มใจ มีความสงบระงับ มีความสุข มีสมาธิ เห็นด้วยญาณตามความเป็นจริง นำไปสู่ความเบื่อหน่าย คลายกำหนด ถึงความหลุดพ้น

^{๑๑๙}วิ.มหา. ๑ /๒๗/๒๐.

^{๑๒๐}ขุ.ทวารวต. ๒๖/๓๗๘/๓๕๗.

๓.๓.๒ อธิจิตตสิกขา

อธิจิตตสิกขา แปลว่า การศึกษาเพื่อจิตอันยิ่ง การฝึกอบรมจิตให้มีความพร้อมที่จะทำงานให้ดี ในที่นี้พึงทราบว่า อธิจิตตสิกขา ได้แก่สมาธิ ซึ่งเป็นองค์ประกอบหนึ่งของมรรค ส่วนของมรรคที่เป็นสมาธิได้แก่สัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ

ในทีฆนิกาย มหาวรรค ให้ความหมายของสัมมาวายามะ ดังข้อความว่า

ภิกษุทั้งหลาย...ภิกษุในธรรมวินัยนี้สร้างฉันทะ พยายาม ระดมความเพียร คอยเร้าจิตไว้ มุ่งมั่น เพื่อป้องกันอกุศลธรรมอันเป็นบาปที่ยังไม่เกิด มิให้เกิดขึ้น...เพื่อละอกุศลธรรมอันเป็นบาปที่เกิดขึ้นแล้ว...เพื่อสร้างกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น...เพื่อความดำรงอยู่ ไม่เลือนหาย เพื่อภิญญาญาณ เพื่อความไพบูลย์ เจริญ เต็มเปี่ยมแห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว^{๑๒๑}

ในองค์แห่งมรรคข้อนี้ก็เพื่อสนับสนุนสมาธิและองค์มรรคอื่นในหมวดสมาธิให้เกิดขึ้น เจริญขึ้น โดยไวและช่วยเป็นเกราะป้องกันมิให้กิเลสเข้ามาได้ง่าย อันได้แก่ ปธานหรือ สัมมัปปธาน ๔ สังวรปธาน สำรวมอินทรีย์ ปหานปธาน ขจัดอกุศลธรรมทั้งหลายในสมาธิ ภาวนापธาน เจริญโพชฌงค์ให้โน้มไปเพื่อสลัดพันธ และอนุรักษนาปธาน คอยถนอมสมาธิ นิमित^{๑๒๒}

องค์แห่งมรรคต่อไปในหมวดสมาธิคือ สัมมาสติ นี้ได้แก่สติปัญญา ๔ ดังข้อความในพระสูตรว่า

ภิกษุทั้งหลาย...ภิกษุในธรรมวินัยนี้พิจารณาเห็นกายในกาย มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌา และโทมนัสในโลกเสียได้ พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลาย...พิจารณาเห็นจิตในจิต...พิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลาย มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสียได้^{๑๒๓}

พระพุทธศาสนาเน้นความสำคัญของสติเป็นอย่างมากในการปฏิบัติธรรมทุกชั้น การดำเนินชีวิตหรือการประพฤติปฏิบัติโดยมีสติกำกับอยู่เสมอกัน จึงได้ชื่อว่า ความไม่ประมาท “เราไม่เล็งเห็นธรรมอื่นแม้สักอย่างหนึ่งที่เป็นเหตุให้กุศลธรรมที่ยังไม่เกิด ย่อมเกิดขึ้น และให้

^{๑๒๑}ที่.ม. ๑๐/๒๙๙/๓๔๘.

^{๑๒๒}อง.จตุกก. ๒๑/๑๔/๒๐.

^{๑๒๓}ที่.ม. ๑๐/๒๙๙/๓๔๙.

อกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว เสื่อมไป เหมือนความไม่ประมาทเลย..."^{๑๒๔} และพุทธพจน์ที่ พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในสังยุตตนิกายว่า

ภิกษุทั้งหลาย รอยเท้าของสัตว์บกทั้งหลายชนิดใดๆ ก็ตาม ย่อมลงใน รอยเท้าช้างได้ทั้งหมด รอยเท้าเข้าเรียกว่าเป็นยอดของรอยเท้าเหล่านั้น โดย ความใหญ่ ฉันทุ กุศลธรรมทั้งหลาย อย่างใดๆ ก็ตาม ย่อมมีความไม่ประมาท เป็นมูล ประชุมลงในความไม่ประมาทได้ทั้งหมด ความไม่ประมาท เรียกได้ว่าเป็นยอดของธรรมเหล่านั้น ฉันทัน ^{๑๒๕}

ด้วยเหตุนี้สติจึงเป็นอธิจิตตสิกขาที่เป็นแนวทางในการพัฒนาจิตของเยาวชนให้มีความ เจริญขึ้นทั้งการดำเนินชีวิตและการปฏิบัติธรรมเพื่อการละกิเลสและการหลุดพ้น การรักษาสติไว้ ดูกดเรื่องนักกายกรรมที่พูดกับศิษย์ว่าให้ต่างคนต่างระวังซึ่งกันและกันก็สามารถทำให้คนหนึ่ง ยืนอยู่บนไม้ไผ่ลำหนึ่งที่ตั้งอยู่บนคอได้ แต่ลูกศิษย์กลับกล่าวว่า ไม่ใช่ต่างคนต่างรักษากันไว้ แต่ เป็นต่างคนต่างรักษาตัวเองไว้ การแสดงจึงจะสำเร็จ พระพุทธเจ้าตรัสว่า "นั่นเป็นวิธีที่ถูกต้อง ดูกเดียวกับศิษย์พูดกับอาจารย์ เมื่อคิดว่า เราจะรักษาตัวเอง ก็พึงต้องใช้สติปัญญา เมื่อคิดว่า เราจะรักษาผู้อื่น ก็พึงต้องใช้สติปัญญา (เหมือนกัน)"^{๑๒๖} สติจึงเป็นตัวเลี้ยงกุศลธรรมทั้งหลายให้ เจริญขึ้นถ่ายเดียว ผู้ต้องการพัฒนาตนไม่อาจจะทิ้งสติได้ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) จึง ได้สรุปคุณค่าของการฝึกฝนสติไว้ว่า

๑. ความคุมรักษาสภาพจิตใจให้อยู่ในภาวะที่ต้องการ โดยตรวจตรากระบวนการรับรู้และ กระแสความคิด เลือกรับสิ่งที่ต้องการ กันออกไปซึ่งสิ่งที่ไม่ต้องการ ตรึงกระแสความคิดให้หนึ่ง เข้าที่ และทำให้จิตเป็นสมาธิได้ง่าย

๒. ทำให้ร่างกายและจิตใจอยู่ในสภาพที่เรียกว่าเป็นตัวของตัวเอง เพราะมีความโปร่ง เบา ผ่อนคลาย เป็นสุขโดยสภาพของมันเอง พร้อมทั้งจะเผชิญความเป็นไปต่างๆ และจัดการกับ สิ่งทั้งหลายในโลกอย่างได้ผลดี

๓. ในภาวะจิตเป็นสมาธิ อาจใช้สติเหนี่ยวนำกระบวนการรับรู้และกระแสความคิด ทำ ขอบเขตการรับรู้และความคิดให้ขยายออกไปโดยมิติต่างๆ หรือให้เป็นไปต่างๆ ได้

๔. โดยการยึดหรือจับเอาอารมณ์ที่เป็นวัตถุแห่งการพิจารณาวางไว้ต่อหน้า จึงทำให้การ พิจารณาสืบค้นด้วยปัญญาดำเนินไปได้ชัดเจน เต็มที่ เท่ากับเป็นพื้นฐานในการสร้างเสริม ปัญญาให้เจริญบริบูรณ์

^{๑๒๔} อัง.เอก. ๒๐/๘๔/๑๘.

^{๑๒๕} ส.ม. ๑๘/๒๕๓/๖๕.

^{๑๒๖} ส.ม. ๑๘/๗๕๘-๗/๖๒/๒๒๔-๒๒๕.

๕. ชำระพฤติกรรมต่างๆ ทุกอย่าง (ทั้งกายกรรม วาจากรรม มโนกรรม) ให้บริสุทธิ์ อิสระ ไม่เก้อกกั้ว หรือ เป็นไปด้วยอำนาจตัดหน้าอุปาทาน และร่วมกับสัมปชัญญะ ทำให้พฤติกรรมเหล่านั้นเป็นไปด้วยปัญญา หรือเหตุผลบริสุทธิ์ล้วนๆ^{๑๒๗}

อธิจิตตสิกขาในองค์มรรคข้อนี้คือการพัฒนาสติให้ถึงความเต็มเปี่ยมสมบูรณ์พร้อม สติที่เต็มเปี่ยมสมบูรณ์จึงจะสามารถใช้การได้อย่างเต็มที่ในการรู้เท่าทันปรากฏการณ์ใดๆ ที่เกิดขึ้นทั้งทางกาย วาจา และใจ จนไม่อาจให้สิ่งที่เป็นโลกธรรมและอกุศลธรรมทั้งหลายได้เข้ามาทำลายจิตได้

๓) สัมมาสมาธิ

อธิจิตตสิกขาข้อสุดท้ายในองค์ของมรรคคือ สัมมาสมาธิ เป็นข้อปฏิบัติขั้นสูงของพระพุทธศาสนา เพราะต้องอาศัยการบำเพ็ญสมาธิเท่านั้นปัญญาถึงจะเกิดขึ้น

สมาธิ หมายถึงการดำรงจิตและเจตสิกไว้ในอารมณ์หนึ่งเดียว อย่างเรียบสม่ำเสมอ และด้วยดี^{๑๒๘} ในพระสูตรหมายถึงอารมณ์ ๔ คือ จิตที่ประกอบด้วยองค์ฌานเป็นลำดับคือ วิตก วิจารณ์ ปิติ สุข อุเบกขา “ภิกษุในธรรมวินัยนี้ สังตจากกามทั้งหลาย สังตจากอกุศลธรรมทั้งหลาย บรรลุปฐมฌาน...บรรลุทุติยฌาน...บรรลุตติยฌานที่พระอริยเจ้าทั้งหลายกล่าวว่า เป็นผู้มั่งมีอุเบกขา มีสติ อยู่เป็นสุข ...บรรลุจตุตถฌาน อันไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข มีสติบริสุทธิ์เพราะอุเบกขาอยู่”^{๑๒๙} นี่เป็นตัวอย่างสมาธิตามแนวแห่งการฝึกฝนผ่านระบบปฏิบัติ แท้ที่จริงหากมองไปที่ตัวสมาธิ คือ สมาธินทรีย์ มุ่งหมายเอาเพียงเอกัคคตาจิต เพราะไม่ใช่ผู้ปฏิบัติจะต้องได้ฌานเสมอไป เพียงแต่ทำจิตให้เป็นเอกัคคตาจิต จิตก็ชื่อว่าเป็นสมาธินทรีย์พร้อมที่จะทำงานต่อไปแล้ว “อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ กำหนดเอาภาวะปล่อยวางเป็นอารมณ์แล้ว ได้สมาธิ ได้เอกัคคตาแห่งจิต นี้เรียกว่า อินทรีย์คือสมาธิ”^{๑๓๐}

สมาธิสามารถแบ่งออกเป็นระดับได้ดังนี้

๑. ขณิกสมาธิ สมาธิชั่วขณะ
๒. อุปจารสมาธิ สมาธิเฉียดๆ ฌาน
๓. อัปปนาสมาธิ สมาธิแน่นแนบ สมาธิในฌาน^{๑๓๑}

ในบรรดาสมาธิทั้ง ๓ นี้ สมาธิระดับที่ ๒ และ ๓ เป็นสมาธิสำหรับผู้ที่ฝึกฝนตามแนวแห่งฌานเพื่อที่จะบรรลุเจโตวิมุตติ แต่สมาธิระดับที่ ๑ นั้น เป็นสมาธิที่เหมาะสมสำหรับการนำไป

^{๑๒๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม**, อ่างแล้ว, หน้า ๘๑๐.

^{๑๒๘} วิสุทธิ. ๑/๑๐๕.

^{๑๒๙} ที.ม. ๑๐/๒๙๙/๓๔๙.

^{๑๓๐} สั.ม. ๑๙/๘๗๔/๒๖๔.

^{๑๓๑} วิสุทธิ. ๑/๑๘๔.

พิจารณาธรรมตามแนวแห่งวิปัสสนา “ภิกษุ เธอพึงศึกษาอย่างนี้ว่า จิตของเราจักเป็นจิตที่ตั้งมั่น ดำรงแนวเป็นอย่างดีภายใน และธรรมทั้งหลายที่ชั่วร้ายเป็นอกุศล จักไม่เกาะกุมจิตตั้งอยู่ได้ ภิกษุ เธอพึงศึกษาอย่างนี้แล”^{๑๓๒}

ในขั้นตอนที่จิตมักจะถูกทดสอบด้วยอุปสรรค หรือศัตรูแห่งสมาธิเสมอ สมควรที่ผู้ฝึกจิต หรือกำลังศึกษาจิตต้องทราบ ได้แก่ นีรวรรณ ๕

๑. กามฉันท์ ความอยากได้ในกาม คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ
๒. พยาบาท ความขัดเคืองแค้นใจ
๓. ถีนมิทธะ ความหดหู่และเซื่องซึม
๔. อุทธัจจกุกกุกจะ ความฟุ้งซ่านและเดือดร้อนใจ
๕. วิจิกิจฉา ความลังเลสงสัย^{๑๓๓}

จิตตั้งมั่นมีอารมณ์เป็นหนึ่งแล้วย่อมเป็นจิตที่เหมาะสมแก่การงานทางจิต เป็นฐานที่จะใช้พิจารณาธรรมเพื่อให้เกิดความรู้แจ้งที่เรียกว่า วิปัสสนา ลักษณะเด่นที่สุดของจิตที่เป็นสมาธิซึ่งสัมพันธ์กับความมุ่งหมายของสมาธิด้วยก็คือ ความควรแก่งาน หรือความเหมาะสมแก่การใช้งาน และงานที่ถูกต้องตามหลักพุทธศาสนาก็คือ งานทางปัญญา อันได้แก่การใช้จิตที่พร้อมดีเช่นนั้น เป็นสนามปฏิบัติการของปัญญา ในการพิจารณาสภาวะธรรมเกิดความรู้แจ้งตามเป็นจริง และโดยนัยนี้ จึงควรย้ำเพิ่มไว้อีกด้วยว่า สมาธิที่ถูกต้องไม่ใช่อาการที่จิตหมดความรู้สึก ปล่อยตัวตนเข้าร่วมหายไปไหนอะไรๆ แต่เป็นภาวะที่ใจสว่าง โส่งโปร่ง หลุดออกจากสิ่งมัดบึงตีบคั้นกันขวาง เป็นอิสระ เป็นตัวของตัวเอง ตื่นอยู่ เบิกบาน พร้อมทั้งจะใช้ปัญญา^{๑๓๔} อธิจิตตสิกขาจึงมีลักษณะเช่นนี้ เป็นการศึกษาที่ผู้หวังจะพัฒนาจิตให้พร้อมสำหรับการทำงานทางปัญญาจึงต้องหมั่นบำเพ็ญ

๓.๓.๓ อธิปัญญาสิกขา

ตามความในมัชฌิมนิกายว่า “จิตวิสุทธิเพียงแต่มีทิฏฐิวินิสุทธิเป็นอรรถ”^{๑๓๕} กล่าวคือ การบำเพ็ญสมาธิให้จิตบริสุทธิ์ มีจุดหมายอยู่แค่จะทำความเห็นความเข้าใจให้ถูกต้องบริสุทธิ์ การฝึกฝนปัญญาให้เกิดความรู้ความเข้าใจสิ่งทั้งหลายเป็นจริงจนถึงความหลุดพ้น มีจิตใจเป็นอิสระ ผ่องใส เบิกบานโดยสมบูรณ์ ได้แก่ปัญญาในองค์มรรคข้อสัมมาทิฏฐิและสัมมาสังกัปปะ

^{๑๓๒} อัง.อฎฐก. ๒๓/๑๖๐/๓๐๙.

^{๑๓๓} ที.สี. ๘/๑๒๕/๙๕.

^{๑๓๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม, อ่างแล้ว, หน้า ๘๓๐-๘๓๑.

^{๑๓๕} ม.ม. ๑๒/๒๙๘/๒๙๕.

๑) สัมมาทิฏฐิ

กล่าวโดยลำดับแห่งไตรสิกขาแล้ว ปัญญาเป็นผลแห่งการอบรมสมาธิจนถึงพร้อมแล้ว ปัญญาย่อมเกิดขึ้นโดยอัตโนมัติ เป็นยถาภูตญาณทัสสนะ สัมมาทิฏฐิ หมายความว่า “ความรู้ในทุกข์ ความรู้ในทุกขสมุทัย ความรู้ในทุกขนิโรธ และความรู้ในทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา”^{๑๓๖} ความรู้ในกุศลและอกุศล กุศลมูลและอกุศลมูล^{๑๓๗} ความเห็นแจ้งในไตรลักษณ์ คืออนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา^{๑๓๘} ความเห็นแจ้งในปฏิจจสมุปบาท^{๑๓๙}

สัมมาทิฏฐินี้มี ๒ ระดับ คือ

๑. โลกียสัมมาทิฏฐิ คือ ความเห็นชอบระดับโลกีย์ เป็นความเห็นที่เกิดจากการได้ยินได้ฟัง ความเชื่อในหลักแห่งศีลธรรมจรรยา คุณความดี เป็นความเห็นชอบที่ยังเนื่องอยู่กับโลก

๒. โลกุตตรสัมมาทิฏฐิ คือ ความเห็นชอบระดับโลกุตตระ เป็นความเห็นที่เกิดจากญาณทัสสนะ เกิดจากการพิจารณาโดยผ่านสมาธิ เป็นอิสระ ไม่เกี่ยวเนื่องกับสังคม แต่เป็นไปตามความเป็นจริงของธรรมชาติ ซึ่งเป็นสัจธรรม ไม่เปลี่ยนแปลงไปตามกาล

เมื่อมีความเข้าใจถูกต้องแล้วตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนา องค์ธรรมที่จะช่วยหนุนให้ถึงการรู้แจ้งอันเกิดสืบเนื่องจากสัมมาทิฏฐิ คือ

๑. ศีล ความประพฤติดีงาม
๒. สุตะ ความรู้จากการสดับ เล่าเรียน การแนะนำสั่งสอน
๓. สากัจฉา การสนทนา อภิปราย แลกเปลี่ยนความคิดเห็น สืบค้นความรู้
๔. สมณะ การทำใจให้สงบ ไม่ฟุ้งซ่าน
๕. วิปัสสนา การใช้ปัญญาพิจารณาเห็นสิ่งต่างๆ ตามสภาวะของมัน คือตามที่มีมันเป็นจริง^{๑๔๐}

จะเห็นว่า ไม่ว่าจะขึ้นต้นหรือลงท้ายอย่างไร ศีล สมาธิ และปัญญาก็จะอาศัยซึ่งกันและกันเสมอ กลายเป็นไตรวิฑูที่หมุนสนับสนุนกันและกัน เริ่มที่ศึกษาใดก็จะมีอีก ๒ ศึกษาตามมา เช่น เริ่มที่โลกียสัมมาทิฏฐิก่อน คือ ระดับสุตะ จากนั้นก็พัฒนาไปสู่โลกุตตรสัมมาทิฏฐิ ผ่านระดับจินดา และก็เข้าถึงระดับภาวนา

ฉะนั้นการพัฒนาจากโลกียสัมมาทิฏฐิ จนถึงโลกุตตรสัมมาทิฏฐิ นับตั้งแต่ระดับสุตมยปัญญา จินตามยปัญญา และภาวนามยปัญญา ก็คือไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา นั่นเอง

^{๑๓๖} ที.ม. ๑๐/๒๙๙/๓๔๘.

^{๑๓๗} ม.ม. ๑๒/๑๑๑/๘๕.

^{๑๓๘} ส.ข. ๑๗/๑๐๓/๖๓.

^{๑๓๙} ส.น. ๑๖/๔๒/๒๐.

^{๑๔๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม**, อ่างแก้ว, หน้า ๗๔๘.

๒) สัมมาสังกัปปะ

องค์แห่งมรรคข้อนี้ก็เป็นส่วนของอริยปัญญาศึกษา ได้แก่ สัมมาสังกัปปะ คือ เนกขัมมสังกัปปะ อพยบายาสังกัปปะ อวิหิงสาสังกัปปะ^{๑๔๑}

ในข้อนี้พระพรหมคุณาภรณ์ได้อธิบายไว้ในพุทธธรรมว่า

๑. เนกขัมมสังกัปปะ หรือเนกขัมมวิตก คือความดำริที่ปลอดจากโลภะ ความนึกคิดที่ปลอดโปร่งจากกาม ไม่หมกมุ่นพัวพันติดข้องในสิ่งสนองความอยากต่าง ๆ ความคิดที่ปราศจากความเห็นแก่ตัว ความคิดเสียสละ และความคิดที่เป็นคุณเป็นกุศลทุกอย่าง จัดเป็นความนึกคิดที่ปราศจากราคะหรือโลภะ

๒. อพยบายาสังกัปปะ หรืออพยบายาวิตก คือความดำริที่ไม่มีความเคียดแค้น ชิงชัง ชัดเคือง หรือเฟื่องมอในแง่ร้ายต่าง ๆ โดยเฉพาะมุ่งเอาธรรมที่ตรงข้าม คือเมตตา ซึ่งหมายถึงความปรารถนาดี ความมีไมตรี ต้องการให้ผู้อื่นมีความสุข จัดเป็นความนึกคิดที่ปราศจากโทสะ

๓. อวิหิงสาสังกัปปะ หรืออวิหิงสาวิตก คือ ความดำริที่ไม่มีการเบียดเบียน การคิดทำร้าย หรือทำลาย โดยเฉพาะมุ่งธรรมที่ตรงข้ามคือ กรุณา ซึ่งหมายถึงความคิดช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ จัดเป็นความนึกคิดที่ปราศจากโทสะ เช่นเดียวกัน^{๑๔๒}

จากการที่สัมมาสังกัปปะก็เป็นส่วนของปัญญา ก็เพราะเป็นส่วนของความเข้าใจที่ถูกต้อง ไม่นำตนเข้าไปเป็นตัวตัดสิน แต่ใช้หลักธรรมเป็นตัวตัดสินคือ ไม่โลภ ไม่ปองร้าย และไม่เบียดเบียน สัมมาสังกัปปะก็มี ๒ ระดับเช่นกันคือ โลกียสังกัปปะและโลกุตตรสังกัปปะ ในระดับต้นก่อนที่จะปฏิบัติสมาธิก็ทราบว่า ความดำริไม่โลภ ไม่พยายาทปองร้ายผู้อื่น และไม่เบียดเบียนผู้อื่นเป็นเรื่องที่พึงามถูกต้องตามหลักศีลธรรม แต่เมื่อปฏิบัติจนเข้าถึงความรู้แจ้ง ก็เป็นระดับโลกุตตรสังกัปปะไปโดยปริยาย เพราะเป็นผลจากการบำเพ็ญสมาธิ

การฝึกอบรมให้เกิดปัญญาบริสุทธิ์ที่รู้แจ้งชัดตรงตามสภาพความเป็นจริง ไม่เป็นความรู้ ความคิด ความเข้าใจถูกบิดเบือนเคลือบคลุม ย้อมสี อำพรางหรือพรั่มัวเป็นต้น เพราะอิทธิพลของกิเลสมีอวิชชาและตัณหาเป็นผู้นำที่ครอบงำจิตอยู่ การฝึกปัญญาเช่นนี้ต้องอาศัยการฝึกจิตให้บริสุทธิ์ผ่องใสเป็นพื้นฐาน แต่เวลาเดียวกัน เมื่อปัญญาที่บริสุทธิ์ รู้เห็นตามเป็นจริงนี้เกิดขึ้นแล้ว ก็กลับช่วยให้จิตนั้นสงบ มั่นคง บริสุทธิ์ ผ่องใสอย่างแนนอนยิ่งขึ้น และส่งผลออกไปในการดำเนินชีวิตคือ ทำให้วางใจ วางท่าที มีความสัมพันธ์กับสิ่งทั้งหลายถูกต้องและใช้ปัญญาที่

^{๑๔๑}ที่.ม. ๑๐/๒๕๕/๓๔๘.

^{๑๔๒}พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม, อ่างแล้ว, หน้า ๗๕๐-๗๕๑.

บริสุทธิ์ ไม่เอนเอียง ไม่มีกิเลสแอบแฝงนั้น คิดพิจารณาแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ทำกิจทั้งหลายในทางที่เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขอย่างแท้จริง

การที่เยาวชนนำหลักแห่งไตรสิกขามาใช้ในการพัฒนาตนย่อมเป็นไปตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนาที่ถูกต้อง และตรงต่อการเดินตามเส้นทางแห่งมรรคอันจะนำไปให้ถึงความสันสุดแห่งทุกข์ ทั้งในระดับทุกข์ธรรมดา และทุกข์อย่างสิ้นเชิงได้

ในบทนี้ผู้วิจัยจึงได้ศึกษาการพัฒนาเยาวชนโดยใช้หลักกัลยาณมิตร หลักแห่งมงคลสูตร ทั้ง ๓๘ และหลักไตรสิกขามาเป็นแบบในการปฏิบัติ เมื่อดูจากอรรถะก็ล้วนแล้วแต่สรุปลงใน ๓ ด้านคือ การพัฒนากาย พัฒนาวาจา และพัฒนาใจ โดยใช้ศีล สมาธิ และปัญญา เพียงแต่ในมงคล ๓๘ นั้นได้อธิบายให้พิสดารขึ้นตามลำดับแห่งการพัฒนานั่นเอง

บทที่ ๔

คุณค่าการใช้พุทธธรรมพัฒนาเยาวชนในปัจจุบัน

การใช้คำว่าปัจจุบันมาประกอบไว้ในที่นี้ไม่ได้หมายความว่า เยาวชนปัจจุบันกับเยาวชนอดีตจะต่างกันก็หาไม่ เพียงแต่เจาะจงลงไปว่า ต้องการให้เยาวชนปัจจุบันได้นำเอาไปใช้และหน่วยงานที่รับผิดชอบจะได้นำไปเป็นแนวทางปฏิบัติ ในบทนี้จะนำเสนอวิธีการในการพัฒนา โดยให้เห็นเป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น วิธีการพัฒนาที่จะใช้วิธีของมงคลสูตรที่ครอบคลุมตั้งแต่เบื้องต้นจนถึงที่สุดมาเป็นแนว เมื่อพัฒนาแล้วเยาวชนจะเป็นบุคคลที่พัฒนาตามหลักในพระพุทธศาสนาต่อไป ในการพัฒนาเยาวชนโดยพิจารณาจากหลักธรรมที่สำคัญในการพัฒนาเยาวชนที่แสดงไว้ในบทที่ ๓ นั้นได้แก่ กัลยาณมิตร มงคลสูตร และไตรสิกขา ก็จะพบว่า มีหลัก ๔ ประการ คือการพัฒนากาย การพัฒนาศีล พัฒนาจิต และพัฒนาปัญญา พร้อมทั้งคุณค่าจากการที่เยาวชนพัฒนาตามหลักทั้ง ๔ ประการนี้ ซึ่งจะศึกษาต่อไปในบทนี้

๔.๑ การพัฒนาเยาวชนทางกาย

การพัฒนาเยาวชนทางกายเป็นการพัฒนาตามลักษณะของการแสดงออกทางกายภาพ การพัฒนาทางด้านนี้พุทธธรรมได้กำหนดรูปแบบการพัฒนาไว้ตรงกับคำว่า ภาวนาหรือภาวิตะ ซึ่งเป็น การอบรมให้ดีขึ้น

คำว่า ภาวนา ในที่นี้หมายถึงภาวนา ๔ คือ ภาวิตกาย, ภาวิตศีล, ภาวิตจิต, ภาวิตปัญญา ได้แก่ ผู้เจริญในกาย ศีล จิต และปัญญา เป็นต้น แปลว่า การเจริญ การทำให้มีให้เพิ่มขึ้น การฝึกฝนอบรม การพัฒนา^๑ ในการพัฒนาอบรมนี้พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในอังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาตว่า

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภัยในอนาคต ๕ ประการนี้ ยังไม่บังเกิดในปัจจุบัน แต่จักบังเกิดในกาลต่อไป ภัยเหล่านั้นเธอทั้งหลายพึงรู้ไว้เฉพาะ ครั้นแล้วพึงพยายามเพื่อละภัยเหล่านั้น ภัยในอนาคต ๕ ประการเป็นไฉน คือ ในอนาคต ภิกษุทั้งหลายจักไม่อบรมกาย ไม่อบรมศีล ไม่อบรมจิต ไม่อบรมปัญญา เมื่อไม่อบรมกาย ไม่อบรมศีล ไม่อบรมจิต ไม่อบรมปัญญาจักให้อุปสมบทกุลบุตรเหล่านั้นจักไม่สามารถแนะนำแม่กุลบุตรเหล่านั้นในอริศีล อริจิต อริปัญญา แม่กุลบุตร

^๑ พระพรหมคุณาภรณ์, พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส.อาร์. ปริ้นดิง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๗๐.

เหล่านั้น ก็จักไม่อบรมกาย ไม่อบรมศีล ไม่อบรมจิต ไม่อบรมปัญญา เมื่อไม่
 อบรมกาย ไม่อบรมศีล ไม่อบรมจิต ไม่อบรมปัญญา ก็จักให้อุปสมบทกุลบุตร
 เหล่าอื่น จักไม่สามารถแนะนำแม่กุลบุตรเหล่านั้นในอธิศีลอธิจิต อธิปัญญา แม้
 กุลบุตรเหล่านั้นก็จักไม่อบรมกาย ไม่อบรมศีล ไม่อบรมจิต ไม่อบรมปัญญาเพราะ
 เหตุดังนี้แล การลบล้างวินัยย่อมมีเพราะการลบล้างธรรม การลบล้างธรรมย่อมมี
 เพราะการลบล้างวินัย...^๒

การไม่อบรมกาย ไม่อบรมศีล ไม่อบรมจิต และไม่อบรมปัญญานั้น เป็นที่มาแห่งความ
 เสื่อมทั้งต่อตนเองและต่อพระพุทธศาสนา เช่นเดียวกัน เยาวชนที่ไม่อบรมตน ไม่พัฒนาตนตาม
 หลักแห่งกายภาวนา สีลภาวนา จิตภาวนา และปัญญาภาวนา ก็ย่อมไม่สู่ความเสื่อมทั้งแก่ตน
 และสังคมเช่นกัน

การพัฒนาเยาวชนทางกายในที่นี้หมายถึง การพัฒนาด้านกายภาพ หรือภายนอก
 ได้แก่สิ่งแวดล้อม ซึ่งไม่ได้มุ่งหมายถึงสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ แต่หมายถึงสิ่งแวดล้อมที่
 ใกล้ชิดเยาวชนที่มีผลต่อความคิดของเยาวชน ได้แก่ เพื่อน ครอบครัว สังคม และการพัฒนาทาง
 กาย ภายในก็คือ การพัฒนาเยาวชนให้มีพฤติกรรมที่แสดงออกมาทางกายเป็นปกติ ไม่ทำตน
 และบุคคลอื่นให้เดือดร้อน

กายภาวนา เป็นการฝึกอบรมกายมุ่งไปที่ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตของ
 เยาวชน ประการแรกได้แก่ เพื่อน ในสังคมปัจจุบันเพื่อนมีความสำคัญต่อเยาวชนอย่างยิ่ง
 เพราะเยาวชนปัจจุบันส่วนมากใช้เวลาอยู่กับเพื่อนมากกว่าอยู่กับครอบครัว ยิ่งวิถีชีวิตของคน
 ปัจจุบันต้องทำงานกันทั้งบิดามารดา โอกาสที่จะได้อยู่พร้อมหน้าเป็นเรื่องที่มีไม่บ่อยนัก แต่เดิม
 นั้นครอบครัวมีบทบาทในการพัฒนาเยาวชน เพราะครอบครัวเป็นแหล่งแรกที่ทำหน้าที่ปลูกฝัง
 และหล่อหลอม ตลอดจนถ่ายทอดลักษณะอันทรงคุณธรรมและจริยธรรมแก่สมาชิกในครอบครัว
 แต่ปัจจุบันโครงสร้างสังคมได้เปลี่ยนแปลงไป เยาวชนอยู่กับเพื่อนมากกว่าจึงได้รับการซึมซับ
 พฤติกรรมต่างๆ จากเพื่อนมากกว่า

เพื่อน หมายถึงผู้มีวัยใกล้เคียงกัน ชอบพอกัน หรืออยู่ในสภาพหรือลักษณะเดียวกัน^๓
 เยาวชนทุกคนต้องมีเพื่อน และมักทำอะไรตามเพื่อน เพื่อนมีอิทธิพลต่อความคิดของเยาวชน
 เป็นอย่างมาก การอบรมที่ได้มาจากครอบครัวก็ยังไม่อาจยับยั้งเยาวชนไม่ให้ทำตามเพื่อนได้
 เพราะเยาวชนมักจะถามปัญหาและหาทางออกจากคำแนะนำของเพื่อนเป็นหลัก

^๒ อย. ปญจก. ๒๒/๗๘/๑๒๑.

^๓ ภูมิเรียง สายะวารานนท์, "เยาวชนกับการคบเพื่อน", **วารสารสุขภาพ**, (มกราคม
 ๒๕๓๐) : ๓.

เพื่อนทางพระพุทธศาสนาใช้คำว่า มิตร แต่คำสองคำนี้มีความหมายกว้างแคบไม่เท่ากัน เพื่อนมีความหมายแคบกว่า ส่วนมิตรนั้นมีความหมายกว้างกว่า ถ้าหากมิตรที่มีความใกล้ชิด เป็นคนดี เรียกว่า กัลยาณมิตร แต่ถ้าเป็นคนไม่ดีก็เรียกว่า ปาปมิตร หรือคนพาล กัลยาณมิตร ยังเรียกได้อีกหลายชื่อ ได้แก่ สัตบุรุษ บัณฑิต คนดี คนมีปัญญา คนมีคุณธรรม สำหรับการ พัฒนาเยาวชนด้วยวิธีการทางกายภาพนี้ กัลยาณมิตรเป็นเรื่องสำคัญอย่างยิ่ง เพราะถ้าหากได้ สิ่งแวดล้อมทางกายภาพคือ กัลยาณมิตร เขาก็จะช่วยสั่งสอน แนะนำ ชี้แจง ชักจูง ช่วยบอก ช่องทาง หรือเป็นตัวอย่างให้ผู้อื่นดำเนินไปในทางแห่งการฝึกฝนอบรมอย่างถูกต้อง^๙ ในปัจจุบัน นี้กัลยาณมิตร ก็คือ ครู อาจารย์ และท่านผู้เป็นพหูสูตทรงปัญญา สามารถสั่งสอนแนะนำเป็นที่ ประโยชน์ได้

หลักการในการคบเพื่อนหรือมิตรนั้นในพระพุทธศาสนาได้แสดงไว้แล้วว่า

๑. ถ้าเป็นฝ่ายดีต้องมีลักษณะ

- ๑) มีอุปการคุณ : คอยเตือนเมื่อเราประมาท รักษาทรัพย์ให้ เป็นที่พึงได้ยามมีภัย และช่วยเหลือให้ด้านการเงินยามจำเป็น
- ๒) ร่วมสุขร่วมทุกข์ : บอกความในใจของเราได้ ไม่แสร้งพรายความลับของเรายามมีภัยไม่ละทิ้ง เสียสละช่วยเหลือเราได้
- ๓) แนะนำประโยชน์ : ไม่แนะนำไปทำชั่ว แนะนำให้ทำดี สนทนาแต่เรื่องที่น่าสนใจเป็นประโยชน์ บอกทางสงบจิตให้
- ๔) มีใจรัก : เมื่อลำบากก็เห็นใจคอยช่วยเหลือ เมื่อได้ดีก็ดีใจยินดีด้วย แก้ออกกล่าวหาให้ ขอขอบคุณผู้ที่ชื่นชมเรา

๒. ถ้าเป็นฝ่ายไม่ดีต้องมีลักษณะ

- ๑) ปอกลอก : คิดเอาแต่ได้จากเรา ช่วยเพียงนิดเดียวแต่อยากได้ส่วนแบ่งมาก ไม่ช่วยเหลือเมื่อมีปัญหา เห็นแก่ตัว
- ๒) ดีแต่พูด : ชอบพูดแต่เรื่องดีๆ พูดแต่เรื่องของคนอื่น มีแต่ออกปากช่วย เหลือแต่ไม่เคยทำ ขอความช่วยเหลือไม่ได้
- ๓) ประจบประแจง : เราทำชั่วมักทำตาม ทำดีก็ทำตาม ต่อหน้าก็บอกว่าดี ลับหลังเรา กลับนินทา
- ๔) ชักชวนให้เสียคน : ชักชวนให้เสพสิ่งเสพติด ให้เที่ยวกลางคืน ดูการละเล่น พาไปแหล่งพนัน

^๙พระธรรมปิฎก, **พุทธธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๖๒๓.

เมื่อทราบว่า คนเช่นไรเป็นคนที่มีลักษณะดีและคนเช่นไรเป็นคนที่มีลักษณะไม่ดี ก็พึงเลือกคบแต่มิตรที่ดีและหลีกเลี่ยงคนที่ไม่ดี นี่เป็นปัจจัยอันดับที่หนึ่งที่จะต้องพิจารณาในการพัฒนาเยาวชน ไม่ว่าจะพัฒนาเองหรือจะเป็นองค์กรที่ประสงค์จะพัฒนาก็ตาม

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อเยาวชนส่วนที่ ๒ คือ ครอบครัว ซึ่งหมายถึงบิดามารดาเป็นหลัก ในส่วนนี้ สมพร เทพสิทธิ ได้ให้ความสำคัญของครอบครัวที่มีต่อเยาวชนไว้ว่า ครอบครัวมีความสำคัญและมีอิทธิพลต่อระดับคุณภาพและบุคลิกภาพของบุคคลในสมาชิก รวมทั้งค่านิยม เจตคติและพฤติกรรมของเด็กและเยาวชน วิถีชีวิตของสมาชิกครอบครัวหนึ่ง ๆ ครอบคลุมทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง การศึกษา ศิลปวัฒนธรรมและจริยธรรมที่มีผลต่อคุณภาพของสังคม^๕ การที่จะพัฒนาเยาวชนให้เป็นคนที่มีคุณภาพก็ต้องคำนึงเอาใจใส่ด้านครอบครัวในสังคมก่อน เพราะครอบครัวจะให้การขัดเกลา ปลูกฝังอุดมคติที่ดี คอยถ่ายทอดความรู้ ระเบียบประเพณี วัฒนธรรมของตนเพื่อให้เขาสืบทอดวงศ์สกุลต่อไป หน้าที่ของพ่อแม่ก็ต้องคอยแนะนำ หลีกเลี่ยงสิ่งที่ชั่ว และคอยแนะนำให้ทำความดี ให้การศึกษา แนะนำรู้จักคบคนดี มอบทุน เงินทองให้ในโอกาสอันควร

ปัจจุบันนี้เยาวชนไทยมีปัญหาทางจริยธรรมอันเกิดจากการขัดแย้งทางการใช้เหตุผลกับผู้ปกครองมากที่สุด ทำให้นักจิตวิทยาเชื่อว่า ปัญหาเยาวชนขาดจริยธรรมของเยาวชนไทยที่ผ่านมาเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ภายในครอบครัวมากที่สุด รองลงมาคือ มีเจตคติต่อพ่อแม่ไปในทางไม่ดี^๖ ปัญหาเยาวชนที่เกิดจากครอบครัวนี้ เยาวชนหญิงมีสถิติมากกว่าเยาวชนชาย เพราะเยาวชนหญิงมีความละเอียดอ่อนทางด้านจิตใจ และส่วนใหญ่เกิดกับเยาวชนหญิงที่มาจากครอบครัวจะมีระดับเศรษฐกิจและสังคมต่ำและปานกลาง ดังนั้นจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องพัฒนาสิ่งแวดล้อมทางด้านครอบครัวไปพร้อมกับการพัฒนาเยาวชนด้วย มิฉะนั้นจะเป็นการแก้ปัญหาไม่ถูกจุดและไม่คู่ขนานกันไป ทำให้การพัฒนาไม่ได้ผล หรือได้ผลไม่เท่าที่ควร

ปัจจัยที่มีผลต่อเยาวชนส่วนที่ ๓ คือ ถิ่นที่เหมาะสม หมายถึง สังคมที่มีระเบียบเรียบร้อย คนในสังคมรู้จักรักษากฎหมาย รักษาระเบียบประเพณีในการอยู่ร่วมกัน คนในสังคมเป็นคนมีศีลธรรม การที่เยาวชนเติบโตมาในถิ่นที่เหมาะสม มีสภาพแวดล้อมที่ดีอย่างนี้ จึงเป็นการพัฒนาเยาวชนไปโดยปริยาย เพราะเยาวชนจะเห็นตัวอย่างที่ดี จะปฏิบัติตามเยี่ยงอย่างที่ดี

^๕สมพร เทพสิทธิ, **ครอบครัวไทยในยุคโลกาภิวัตน์**, (กรุงเทพมหานคร : สมาคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทย, ๒๕๓๘), หน้า ๑๐.

^๖รศ.ดร.ดวงเดือน พันธุมนาวิน และเพ็ญแข ประจันปัจจนึก, "ความสัมพันธ์ภายในครอบครัวกับสุขภาพจิตและจริยธรรมของนักเรียนวัยรุ่น", **รายงานการวิจัย** ฉบับที่ ๒๖, (สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๒๔), หน้า ๑๘๑.

ปัจจุบันปัญหาเยาวชนถือว่าอยู่ในระดับวิกฤต สาเหตุใหญ่ที่สุดมาจากสภาพแวดล้อมทางถิ่นที่เหมาะสมไม่ดี คือมีคนนำยาเสพติดออกมาขายกันมาก เหยื่อก็คือเยาวชนนั่นเอง เมื่อเยาวชนเสพยาเสพติดก็ทำให้เกิดปัญหาอื่นๆ ตามมา จึงกล่าวได้ว่า การพัฒนาเยาวชนที่ผ่านมาไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควรหรือไม่ประสบความสำเร็จเลย เพราะไม่ได้แก้ที่สาเหตุไปแก้ที่ปลายเหตุโดยเน้นไปที่เยาวชน แต่สิ่งแวดล้อมในด้านถิ่นที่เหมาะสมนี้ไม่ได้แก้ไข การพัฒนาเยาวชนในประเทศมักไปศึกษางานจากต่างประเทศและคัดลอกหลักการที่เขาใช้มาทั้งหมด พอนำหลักการพัฒนาเยาวชนจากต่างประเทศมาใช้ ก็นำมาใช้โดยไม่ได้ปรับปรุงให้เหมาะสมกับจิตใจและพฤติกรรมของเยาวชนในประเทศ ผลที่ได้รับในต่างประเทศกลับไม่ประสบความสำเร็จดังที่เป็นในต่างประเทศ เพราะว่าหลักการนั้นไม่เหมาะสมกับจิตลักษณะและหรือพฤติกรรมของคนในสังคมไทย^๕ ขั้นตอนการพัฒนาจริยธรรมที่นำมาใช้ในประเทศมากก็คือ แนวทางการพัฒนาจริยธรรมของโคลเบอร์ก^๖ โดยกำหนดเป็นเกณฑ์เอาไว้ดังนี้

ระดับจริยธรรม	ขั้นการใช้เหตุผลเชิงกิจกรรม
๑. ระดับก่อนมีจริยธรรมแน่นอนของตนเอง (๒-๑๐ ปี)	๑. ทำเพราะต้องการหลบหลีกการลงโทษ (๒-๗ ปี)
๒. ระดับมีจริยธรรมตามกฎหมาย (๑๐-๑๖ ปี)	๒. ทำเพราะต้องการแสวงหารางวัล
๓. ระดับมีจริยธรรมอย่างมีวิจารณญาณ (๑๖ ปีขึ้นไป)	๓. ทำตามที่ผู้อื่นเห็นชอบ (๑๐-๑๓ ปี) ๔. ทำตามหน้าที่ทางสังคม (๑๓-๑๖ ปี) ๕. ทำตามคำมั่นสัญญา (๑๖ ปีขึ้นไป) ๖. ทำตามอุดมคติสากล (ผู้ใหญ่)

^๕ ศาสตราจารย์ ดร.ดวงเดือน พันธุมนาวิน, "การพัฒนาคนเพื่อพัฒนาชาติ : งานวิจัยและพัฒนาระบบพฤติกรรมไทย, ในสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ", **การจัดประชุมวิชาการ**, สิงหาคม ๒๕๔๖, หน้า๒๘ (อัดสำเนา)

^๖ เสฐียรพงษ์ วรรณปก, **การปลูกฝังจริยธรรมในแนวทางการพัฒนาค่านิยมและคุณธรรมของเยาวชนในปัจจุบัน**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท พี.เอ.ลิฟวิ่ง จำกัด, ๒๕๓๓), หน้า ๓๐.

โดยไม่ได้คำนึงถึงหน้าที่ในสังคมที่ปรากฏชัดในประเทศไทยไม่มี อันเนื่องมาจากผู้ใหญ่นั้นไม่ได้ทำให้ให้เห็นเป็นตัวอย่าง แต่กล่าวไว้เป็นเพียงนามธรรม สภาพสังคมในส่วนถิ่นที่อยู่ ความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง ความเคารพกฎกติกา กฎหมาย ขนบธรรมเนียมประเพณีของคนในสังคมจึงเป็นตัวหล่อหลอมพัฒนาเยาวชนอย่างได้ผลมากกว่า มีอิทธิพลมากกว่า เยาวชนอาจจะทำตามหน้าที่ได้เพียงครั้งสองครั้ง แต่ต่อไปก็เริ่มเห็นแล้วว่าตนนั้นทำผิดไปจากผู้อื่นในสังคม ตัวอย่างที่เห็นในปัจจุบันมีมาก เยาวชนถูกปลุกฝังเมื่ออยู่ในบ้านหรือในสถานอบรมนั้นมีความประพฤติเรียบร้อย แต่พอออกไปสู่สถานการณ์จริง บังคับภายนอกเหล่านั้นได้เข้ามาครอบงำจิตใจทำให้เยาวชนเสียคนในที่สุด

การพัฒนาตามหลักของตะวันตกนั้นเมื่อนำมาเทียบกับหลักในพระพุทธศาสนาแล้วถือว่าเป็นการพัฒนาที่มีฐานอยู่บนกิเลสตัวยิ่งๆ ทั้งนั้น ดังที่สรุปอธิบายจากทัศนะของพระราชวรมุนี (ประยูร ปยุตโต)^๙ ดังนี้

๑. ทำดีเพราะกลัวภัย (ภย) คือ กลัวต่ออันตรายที่จะเกิดขึ้นกับตน กลัวจะอดตาย กลัวจะถูกผู้อื่นประณาม กลัวผู้อื่นทำร้าย กลัวต่อความไม่มั่นคงของชีวิตและฐานะ เป็นต้น ความกลัวเหล่านี้เป็นแรงจูงใจให้ทำดี

๒. ทำดีเพราะอยากได้รางวัล (ตณหา) อยากได้ผลตอบแทนการกระทำของตนในลักษณะที่มีผู้มอบรางวัลให้หรืออำนาจศักดิ์สิทธิ์บันดาลให้ ทำดีเพื่อเอาใจผู้ให้ประโยชน์ ถ้าจะทำดีก็เพราะมีเงื่อนไขที่รางวัลไม่ว่าจะเป็นคนหรือเป็นเทพก็ตาม

๓. ทำดีเพราะอยากเด่น (มานะ) ก็เป็นความอยากอีกชนิดหนึ่งที่ยากจะทำดีเพราะต้องการมีอำนาจ ต้องการเอาชนะผู้อื่น ต้องการเหนือผู้อื่น ต้องการแสดงให้ผู้อื่นยอมรับและยกย่องตนเอง ถ้ามองในแง่ละเอียดก็คือ ไม่ทำชั่วเพราะกลัวเสียชื่อเสียงและศักดิ์ศรีของตนเอง แต่ก็ยังไม่ใช่เกิดจากความดีภายใน

๔. ความใคร่ธรรม (ธรรมฉันทะ) นี้เป็นการทำความดีในระดับละเอียด เป็นความปรารถนาที่ดั่งาม โดยแบ่งออกเป็น ๒ ส่วนคือ ส่วนที่ ๑ เป็นความใฝ่รู้ความจริง ต้องการทำความดีเพราะรู้ว่าควรทำเช่นไรให้คุณให้โทษ จึงทำดี ส่วนที่ ๒ เป็นความใฝ่ดี คือปรารถนาในสิ่งดีงาม ต้องการทำสิ่งที่ดีงามให้เกิดขึ้น^{๑๐}

ความดีในระดับสุดท้ายนี้เป็นการพัฒนาที่ต้องการให้เยาวชนเข้าถึงหรือปฏิบัติ เป็นการพัฒนาเยาวชนอันตั้งอยู่บนฐานของความรู้ด้วยตนเองว่า ที่ตนทำดีนั้นเป็นเพราะเข้าไปรู้ผลของความดีความชั่วที่มีต่อคุณค่าของชีวิตของตนเอง ซึ่งจะเป็นขั้นตอนในการพัฒนาตนเองต่อไป

^๙ ปัจจุบันได้รับเลื่อนสมณศักดิ์ที่ พระพรหมคุณาภรณ์.

^{๑๐} พระราชวรมุนี (ประยูร ปยุตโต), "การศึกษา : เครื่องมือพัฒนาที่ยังต้องพัฒนา", วารสารศึกษาศาสตร์ปริทัศน์, ฉบับที่ ๓, (๒๕๓๐) : ๒๕-๒๘.

๔.๒ การพัฒนาเยาวชนทางความประพฤติ

ในขั้นตอนแรกนั้น มุ่งไปที่สิ่งแวดล้อมทางกายภาพภายนอก แต่ในขั้นตอนที่ ๒ นี้มุ่งไปที่การพัฒนาสิ่งแวดล้อมทางกายภาพภายในอันได้แก่ การดูแลตนเอง การควบคุมตนเองไม่ให้เกิดพฤติกรรมที่ต่อกฎหมายและกฎแห่งศีลธรรมเป็นหลัก การที่จะพัฒนาตนตามขั้นตอนนี้ ในพระพุทธศาสนามุ่งไปที่ให้เยาวชนรักษาศีล

ศีลเป็นกระบวนการในการพัฒนาชีวิตในเบื้องต้น เป็นเครื่องมือสนับสนุนการทำความดีอันเป็นจุดมุ่งหมายของชีวิตและทำให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันอย่างเรียบร้อย ศีลเป็นความงามเบื้องต้นในพระพุทธศาสนา ศีลเป็นกระบวนการพัฒนาทางความประพฤติมิให้ทำความเดือดร้อนแก่บุคคลอื่นในด้านต่าง ๆ ศีลจะเป็นกฎเกณฑ์ที่ควบคุมจิตใจไม่ให้สร้างความเดือดร้อนและเบียดเบียนกันและกัน พระสีลวเถระได้กล่าวสรรเสริญคุณของศีลไว้ว่า “ศีลเป็นเบื้องต้น เป็นที่ตั้ง เป็นปอเกิดแห่งคุณความดีทั้งหลาย และเป็นประธานแห่งธรรมทั้งปวง เพราะฉะนั้นพึงชำระศีล ให้บริสุทธิ์”^๑ รากฐานของศีล ได้แก่ศีล ๕ เพื่อให้มีคุณธรรม มีเมตตากรุณาต่อทุกชีวิตที่จะต้องพึ่งพาอาศัยกันและกัน ให้ดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างปรกติสุข ไม่เดือดร้อน ศีล ๕ นั้นประกอบด้วย

๑. ปาณาติปาตา เวรมณี เจตนาเป็นเครื่องงดเว้นจากการฆ่าสัตว์
๒. อทินฺนาทนา เวรมณี เจตนาเป็นเครื่องงดเว้นจากการลักทรัพย์
๓. กามเมสุมิฉาจารา เวรมณี เจตนาเป็นเครื่องงดเว้นจากการประพฤตินิโคตในกาม
๔. มุสาวาทา เวรมณี เจตนาเป็นเครื่องงดเว้นจากการพูดเท็จ
๕. สุราเมรยมชชปมาทฐฐานา เวรมณี เจตนาเป็นเครื่องงดเว้นจากการดื่มสุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท^๒

พระพุทธเจ้าทรงชี้โทษของการละเมิด และแสดงอานิสงส์ของการรักษาศีล ๕ การรักษาศีลหรือไม่นั้นก็เป็นการตัดสินใจของแต่ละคน ดุจดั่งน้ำฝนที่ตกลงมาใครที่นำภาชนะไปรองรับก็จะได้รับน้ำฝน ใครไม่เปิดฝาภาชนะก็ไม่ได้รับน้ำฝน ไม่ได้บังคับให้ผู้ใดต้องกระทำ เพื่อแสดงให้เห็นถึงกระบวนการในการรักษาศีลและการละเมิดศีลนั้น มีองค์ประกอบอย่างไรบ้าง

๑. ศีลข้อที่ ๑ ปาณาติปาตา เวรมณี แปลว่า เจตนางดเว้นจากการทำลายชีวิตสัตว์ ในข้อนี้มีองค์ประกอบดังนี้

๑) **การฆ่า** หมายถึง การทำให้ตาย ไม่ว่าจะฆ่าเองหรือใช้ให้คนอื่นฆ่าก็ตาม ถือว่าผิดศีลทั้งสิ้น จะบาปมากหรือน้อยนั้นขึ้นอยู่กับเจตนาและชนิดของมนุษย์และสัตว์ที่ฆ่า ถ้าหากว่าฆ่า

^๑ ขุ.ทวารสก. ๒๖/๓๗๘/๓๕๗.

^๒ ที.ปา. ๑๑/๒๘๖/๒๒๕.

มนุษย์หรือสัตว์ที่มีคุณมากก็จะมีบาปมาก หากว่าน่่ามนุษย์หรือสัตว์ที่มีคุณน้อยก็มีบาปน้อย แต่ทั้งนี้แล้วแต่เจตนาของผู้กระทำด้วย คือ น่่าโดยจงใจและน่่าโดยไม่จงใจ และครบองค์ประกอบหรือไม่

องค์ประกอบที่เป็นหลักเกณฑ์การกระทำที่จะกำหนดว่าละเมิดศีลข้อที่ ๑ นั้น ได้แก่

๑. ปาโณ สัตว์นั้นมีชีวิต
๒. ปาณสญญิตา มีความเป็นผู้สำคัญว่าสัตว์นั้นมีชีวิต
๓. วรกจิตตํ มีจิตคิดจะฆ่า
๔. อุปกุกโม มีความพยายามที่จะฆ่าสัตว์นั้น
๕. เตน มรณํ สัตว์นั้นตายด้วยความพยายามนั้น^{๑๓}

การล่วงละเมิดนอกจากศีลจะขาดแล้ว ยังถือว่าเป็นบาป ถ้าหากเป็นการฆ่าหรือทำร้ายมนุษย์ก็จะผิดกฎหมายทางบ้านเมืองด้วย ฉะนั้นจึงไม่ควรเบียดเบียนบีบบังคับกัน ควรอยู่ร่วมกันด้วยไมตรีจิต สันติภาพที่มั่นคงก็จะเกิดขึ้น

๒) อทินฺนาทานา เวรมณี แปลว่า เว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้ด้วยอาการเป็นโจร หมายถึง กิริยาที่ถือเอาสิ่งของที่ไม่มีผู้ให้ด้วยอาการเป็นโจรลักษณะ ๑๔ ประการ คือ

๑. ลัก ได้แก่ การขโมยเอาลับหลัง
  ๒. ฉก ได้แก่ กิริยาที่ถือเอาสิ่งของๆ ผู้อื่นในเวลาทีเจ้าของเผลอ
  ๓. กรรโชก ได้แก่ ชูให้เขากลัวแล้วให้ทรัพย์
  ๔. ปล้น ได้แก่ การร่วมหัวกันหลายคนตีปล้นเอาทรัพย์
  ๕. ทุ ได้แก่ การอ้างหลักฐานพยานเท็จเอาทรัพย์ของคนอื่น
  ๖. ฉ้อ ได้แก่ การทำอุบายฉ้อฉลให้เจ้าทรัพย์ตามไม่ทันแล้วเอาทรัพย์
  ๗. หลอก ได้แก่ การปั้นเรื่องขึ้นหลอกให้เขาหลงเชื่อแล้วให้ทรัพย์
  ๘. ลวง ได้แก่ การใช้เครื่องมือแลกเปลี่ยนผิดมาตรฐานตบตาคนอื่น
  ๙. ปลอม ได้แก่ การทำของปลอมใช้ของปลอมแลกเปลี่ยนได้ทรัพย์มา
  ๑๐. ครอบงำ ได้แก่ บิดพลิ้วคำมั่นสัญญาเพื่อเอาทรัพย์
  ๑๑. เบียดบัง ได้แก่ การปกปิดซ่อนทรัพย์ จนเจ้าของหมดอาลัยแล้วเอาเสีย
  ๑๒. สับเปลี่ยน ได้แก่ การสลับทรัพย์ของตนกับของคนอื่นแล้วถือเอาสิ่ง
- ต้องการ
๑๓. ลักลอบ ได้แก่ การหลีกเลี่ยงไม่จ่ายตามพิกัต เช่นเลี้ยงภานี

^{๑๓} มงคล.อ. ภาค ๑/๒๐๒/๒๐๒.

๑๔. ยักยอก ได้แก่ การใช้อำนาจหน้าที่จำหน่ายทรัพย์สินของผู้อื่นมาเป็นของตนโดยมิชอบ^{๑๔}

ในอาการประพฤตินั้นเป็นโจรประการที่สองคือ **อนุโลมโจรกรรม** หมายถึง กิริยาที่อุดหนุนโจรกรรม หรือสมโจร หรืออุปการะแก่ผู้ประพฤติผิดศีลธรรม ซึ่งรวมไปถึงการปกปิด ลวง โดยการคบกับผู้อื่นเพื่อผลประโยชน์ด้วยอาการไม่ซื่อสัตย์ มุ่งจะเอาแต่ประโยชน์ของเขาฝ่ายเดียว และรับสินบนของผู้อื่นเพื่อกระทำในทางที่ผิดกฎหมายหรือผิดศีลธรรม และการประพฤตินั้นโจรที่เรียกว่า **ฉวยโจรกรรม** หมายถึง กิริยาที่ทำทรัพย์สินพัสดุของผู้อื่นให้สูญหรือเป็นสินใช้ตกอยู่แก่ตน ผลาญคือทำอันตรายแก่ทรัพย์สินพัสดุ หรือหีบฉวยทรัพย์สินพัสดุของผู้อื่นมาด้วยความมั่งง่าย โดยคิดว่าเจ้าของคงไม่ว่าอะไร

องค์ที่จะทำให้ศีลข้อนี้ขาดได้นั้นต้องประกอบด้วยองค์ ๕ คือ

๑. ประปรุกหิต์ ของนั้นมีผู้อื่นหวงแหน คือมีเจ้าของ
๒. ประปรุกหิตตณญิตา รู้ว่าเป็นของอันผู้อื่นหวงแหน
๓. เถยยจิตต์ มีจิตคิดจะลัก
๔. อุปกุกโม มีความพยายามที่จะลัก
๕. เตน หรือ ลักมาด้วยความพยายามนั้น^{๑๕}

ในศีลข้อนี้จะมีโทษมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับสิ่งของและคุณความดีของเจ้าของทรัพย์สิน เช่น สิ่งของมีค่ามากและประกอบด้วยคุณความดีของเจ้าของทรัพย์สินมีมากย่อมมีโทษมาก ถ้าเป็นของเล็กน้อยก็มีโทษน้อย แต่ต้องประกอบด้วยกิเลสและความพยายามอีก เช่น สิ่งของมีค่าเสมอกันกับคุณความดีของเจ้าของทรัพย์สิน ผู้ลักมีความปรารถนาอยากได้และมีความพยายามมากก็มีโทษมาก แต่ถ้าได้มาโดยง่าย มีความปรารถนาอยากได้น้อย ก็จะมีโทษน้อยเป็นต้น

๓) กาเมสุมิฉัจจารา เวมณี แปลว่า เจตนางดเว้นจากการประพฤติผิดในกามกามในที่นี้หมายถึงกิริยาที่รักใคร่กันผ่านทางประเวณี หมายความว่างดเว้นจากความประพฤติในการที่จะล่วงละเมิดคู่ครองของผู้อื่น สำหรับชายห้ามละเมิดในหญิง ๓ ประเภท

๑. ภรรยาท่าน หรือ หญิงมีสามี (สสุสามิกา) ได้แก่ หญิงที่แต่งงานกับชายหรือไม่ได้แต่งงาน แต่อยู่กินด้วยกันกับชายอย่างเปิดเผย หรือหญิงที่รับสิ่งของมีทรัพย์สินเป็นต้นของชายแล้ว และยอมอยู่กับเขาหรือหญิงที่ชายเลี้ยงไว้เป็นภรรยา

^{๑๔} สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, **เบญจศีลและเบญจธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๑๗.

^{๑๕} มงคล.อ. ภาค๑/๒๐๓/๒๐๓.

๒. หญิงที่มีญาติปกครอง (ญาติรุกชิกา) ได้แก่ หญิงที่มารดาบิดา ญาติ พี่ที่ภรรยาอยู่ คือยังไม่เป็นคู่ครองของใคร

๓. หญิงมีจารีตรักษา (จารีต รามุมรุกชิตา) ได้แก่ หญิงที่มีศีลธรรมหรือ จารีตประเพณีคุ้มครอง เช่น นักบวช หญิงที่กฎหมายบ้านเมืองห้าม (คือหญิงห้ามของพระราช า ในสมัยก่อน) และหญิงที่เป็นเทือกเถาเหล่ากอของตัวเอง

สำหรับหญิงห้ามละเมิดในชาย ๒ ประเภท คือ

๑. ชายอื่นนอกจากสามีของตน

๒. นักบวชที่ห้ามเสพเมถุน และชายที่เป็นเทือกเถาเหล่ากอของตน^{๑๖}

การที่จะละเมิดศีลข้อนี้สำเร็จสมบูรณ์หรือไม่ให้พิจารณาจากองค์ของศีลข้อนี้

ได้แก่

๑. อคมเนียวตฤ วัตถุอันไม่ควรถึง (หญิงชายต้องห้าม)

๒. ตสมิ เสวนจิตต มีจิตคิดจะเสพในวัตถุอันไม่ควรถึงนั้น (คือมีเจตนาจะเสพ)

๓. เสวนปโยโค มีความพยายามในอันเสพ

๔. มคเคน มคคปปฏิปัตตอิทิวาสนิ ร่วมสังวาสกัน^{๑๗}

ส่วนการล่วงละเมิดศีลข้อนี้จะมีโทษมากหรือน้อยก็อยู่ที่คุณความดีของผู้ถูกละเมิด ความแรงของเจตนาด้วย

๔) มุสาวาทา เวมณี แปลว่า เว้นจากการกล่าวคำเท็จ คืองดเว้นจากคำพูดที่ บิดเบือนจากความจริง โดยมีประเภทของมุสาวาท ๓ ประการ

ก. มุสา มีลักษณะ ๗ ประการ

๑) ปต ได้แก่ การพูดตรงข้ามกับความจริง เช่น เห็นแล้วพูดว่าไม่เห็น รู้ อยู่ พูดว่าไม่รู้

๒) ทนสาบาน ได้แก่ ทำผิดแล้วไม่ยอมรับว่าผิด

๓) ทำเล่ห์กระเท่ห์ ได้แก่การอวดอ้างตนว่าเป็นผู้วิเศษ ทำให้คนหลง เชื่อถือและพากันนิยม

๔) มารยา ได้แก่การเสแสร้งทำกริยาให้ตรงกันข้ามกับความจริง เช่นเป็น คนทุศีล ทำท่าทางเป็นคนมีศีล

๕) ทำเลศ ได้แก่การตั้งใจจะพูดเท็จ คือพูดเล่นสำนวนเพื่อให้คู่สนทนาผิดเอง

๖) เสริมความ ได้แก่พูดเรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ ให้แลดูว่าเป็นเรื่องใหญ่

^{๑๖} ม.อ. ๑๔/๒๓๓/๑๓๓.

^{๑๗} มจ.อ. ๑/๒๐๕.

๗) **อำความ** ได้แก่การพูดอาศัยข้อมูลเดิม แต่ตัดตัดหัวข้อความที่ไม่ประสงค์จะให้รู้ออกเสีย เพื่อให้เข้าใจว่าเป็นเรื่องอื่นไป

๘) **อนุโลมมูสา** ได้แก่การพูดไม่จริง แต่พูดไปโดยไม่หวังจะให้ผู้ฟังเชื่อตาม เช่น การพูดประชดประชัน พูดเสียดสี

ค. **ปฏิสวะ** ได้แก่การสัญญากับผู้อื่นแล้วไม่ปฏิบัติตามคำพูดนั้น หรือว่าปฏิบัติไม่ได้จนทำให้ผู้อื่นเสียผลประโยชน์ ดังมีลักษณะดังต่อไปนี้

๑) **ผิดสัญญา** ได้แก่ทั้งสองฝ่ายได้ทำสัญญาแก่กันว่าจะทำเช่นนั้น ๆ แต่อีกฝ่ายหนึ่งบิดพลิ้วไม่ทำตามสัญญา

๒) **เสียสัตย์** ได้แก่ให้คำสัญญาแก่เขาแต่ไม่ได้ทำตาม

๓) **คินคำ** ได้แก่รับปากว่าจะทำสิ่งนั้น ๆ ให้ ภายหลังไม่ทำ^{๑๘}

องค์ที่จะทำให้ศีลข้อนี้ขาดได้นั้นต้องประกอบด้วยองค์ ๔ คือ

๑. อดถึ วตถุ เรื่องไม่จริง
๒. วิสวาทนจิตตํ มีจิตคิดจะกล่าวให้คลาดเคลื่อน
๓. ตชโช วายาโม มีความพยายามพูดที่เกิดจากจิตนั้น
๔. ปรสสุ ตทตถวิชานนํ ผู้รู้เรื่องนั้น^{๑๙}

๕) **สุราเมรยมชชปมาทภูฐานา เวมถึ** แปลว่า เว้นจากการดื่มน้ำเมา คือสุรา และเมรัย อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท เป็นสิ่งที่ทำให้เสียสติสัมปชัญญะไป พระพุทธเจ้าจึงตรัสโทษแห่งการดื่มสุราเมรัยไว้ ๖ ประการไว้ในที่ฌนิกายปาฎิกวรรค สิงคาลสูตรว่า

“ดูกรคฤหบดีบุตร โทษในการประกอบเนื่องๆ ซึ่งการดื่มน้ำเมาคือ สุรา และเมรัย อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท ๖ ประการนี้ คือ ความเสื่อมทรัพย์อันผู้ดื่มพึงเห็นเอง ๑ ก่อการทะเลาะวิวาท ๑ เป็นบ่อเกิดแห่งโรค ๑ เป็นเหตุเสียชื่อเสียง ๑ เป็นเหตุไม่รู้จักรละอาย ๑ มีบทที่ ๖ คือ เป็นเหตุทอนกำลัง ปัญญา ๑ ดูกรคฤหบดีบุตร โทษ ๖ ประการในการประกอบเนื่องๆ ซึ่งการดื่มน้ำเมาคือ สุรา และเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาทเหล่านี้แล”^{๒๐}

^{๑๘} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, **เบญจศีลและเบญจธรรม**, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๓๐.

^{๑๙} มงฺกล.อ. ๑/๒๐๘.

^{๒๐} ที.ปา. ๑๑/๑๗๙/๑๖๔.

องค์ของศีลข้อนี้ประกอบด้วยองค์ ๔ คือ

๑. มทนีย์ น้ำเมา
๒. ปาตุกมฺมยตาจิตฺตํ มีจิตคิดจะดื่มน้ำเมานั้น
๓. ตชฺไซ วายาโม มีความพยายามจะดื่มน้ำเมานั้น
๔. ปิตปฺปเสวนํ น้ำเมานั้นสว่างล้าคองไป^{๒๑}

การดื่มสุราและเสพสิ่งเสพติดนอกจากจะมีโทษต่อร่างกายแล้ว ยังบั่นทอนสติปัญญา อีกทั้งยังก่อให้เกิดปัญหาต่าง ๆ เช่นการขาดกรรม ฉกชิงวิ่งราว อาชญากรรมทางเพศ การหลอกลวงต้มตุ๋น และอุบัติเหตุต่าง ๆ ซึ่งมีผลกระทบต่อตนเองและสังคมโดยรวม

ศีลทั้ง ๕ ข้อนี้เป็นกฎระเบียบและเป็นหลักประพฤติปฏิบัติขั้นพื้นฐานสำหรับมนุษย์ทุกคน เพื่อป้องกันแ้วและภัยทำให้สังคมมีความสงบเรียบร้อย หากคนในสังคมไม่เคารพในหลักของศีลแล้ว ความทุกข์เดือดร้อนก็จะกลายเป็นปัญหาของชีวิตและสังคม พระพุทธเจ้าทรงมุ่งเน้นให้มนุษย์ในสังคมมีความสุข สงบ มีเอกภาพ ความเสมอภาคบนหลักพื้นฐานของการดำเนินชีวิต โดยให้มีความรัก มีเมตตาต่อสรรพชีวิตที่จะต้องพึ่งพาอาศัยกันโดยอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีปรกติสุข ไม่เดือดร้อน เป็นที่รองรับของธรรมทั้งหลายที่เป็นกุศล ซึ่งมีประโยชน์และอานิสงส์สืบไปอย่างต่อเนื่อง

เยาวชนผู้มีศีลย่อมเป็นผู้มีกายภาพพัฒนา เพราะศีลเป็นเครื่องพัฒนาบุคลิกภาพพัฒนาพฤติกรรมที่แสดงออกสื่อให้เห็นความเป็นผู้มีปกติ ผู้มีรักษาศีลได้ก็สามารถพัฒนาธรรมให้เจริญได้ ธรรม ๕ ประการ เรียกว่า เบญจธรรม ซึ่งเป็นธรรมที่ตรงกันข้ามกับศีลทั้ง ๕ ข้อได้แก่

๑. เมตตาและกรุณา ความรักใคร่ปรารถนาให้ผู้อื่นมีความสุขความเจริญ และความสงสารคิดช่วยให้พ้นทุกข์
๒. สัมมาอาชีวะ การหาเลี้ยงชีวิตในทางสุจริต
๓. กามสังวร ความสังวรในกาม ความระมัดระวังรู้จักยับยั้งควบคุมตนในทางกามารมณ์ ไม่ให้หลงไหลในรูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัส
๔. สัจจะ ความมีสัจจะ ซื่อตรง
๕. สติสัมปชัญญะ ระลึกได้และรู้ตัวอยู่เสมอ คือ ฝึกตนให้เป็นคนรู้จักยังคิด รู้สึกตัวเสมอว่า สิ่งใดควรทำ และไม่ควรรทำ ระวังมิให้เป็นคนมัวเมาประมาท^{๒๒}

^{๒๑} มงฺค.อ. ๑/๒๒๒.

^{๒๒} พระพรหมคุณาภรณ์, **ทจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส.อาร์.พรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า๑๗๕-๑๗๖.

เบญจธรรมทั้ง ๕ ประการนี้ เป็นธรรมที่ช่วยให้การพัฒนากายภาพสมบูรณ์ เป็นธรรมที่ช่วยส่งหนุน เกื้อกูลต่อศีลทั้ง ๕ ข้อ หากเจตนางดเว้นจากการฆ่าสัตว์ เบียดเบียนสัตว์แล้วก็ต้องมีจิตใจเมตตา กรุณา รักและสงสารจะช่วยเหลือสรรพสัตว์ หากเจตนางดเว้นจากถือเอาสิ่งของของคนอื่นที่ไม่ใช่ของตนก็ต้องบำเพ็ญทาน แบ่งปัน เอื้อเฟื้อ สละ หากเจตนางดเว้นการเข้าไปข้องเกี่ยวกับคูครองหรือบุคคลอื่นที่เขาหวงแหน ก็ต้องรู้จักยินดีในคูครองของตนและรู้จักระมัดระวังเรื่องการปล่อยใจไปตามอำนาจกามารมณ์ หากเจตนางดเว้นจากการพูดปด พูดไม่จริงแล้วก็ต้องรักษาคำพูด และพูดแต่สิ่งมีสาระ ประโยชน์ พูดแต่คำสัตย์จริง หากเจตนางดเว้นจากการดื่มสุรา เสพยาเสพติดทั้งหลาย แล้วก็ต้องมีสติสัมปชัญญะ ระมัดระวังไม่ให้ตกไปสู่อำนาจย่ำบอน หรือคำชักชวนที่จะเข้าไปเกี่ยวข้องกับสิ่งเสพติดเหล่านั้น บุคคลที่ทำได้ดั่งนี้ย่อมถือได้ว่า บำเพ็ญพัฒนากายให้ปกติด้วยอำนาจของศีลและธรรม

๔.๓ การพัฒนาเยาวชนทางจิต

ในพระพุทธศาสนาให้ความสำคัญแก่จิตเป็นอย่างมาก ถ้าหากจิตไม่ได้รับการพัฒนาแล้ว อากาโรที่เป็นไปในทางเสียหายอื่นๆ ก็จะเกิดขึ้นตามมากลายเป็นปัญหาสืบต่อไปอีก ดังคาถาธรรมบทที่ว่า

มโนปุพพคมา ฌมมา	มโน เสฏฐา มโนมยา
มนสา เจ ปทญฺเฐน	ภาสติ วา กโรติ วา
ตโต น ทุกฺขมเนวติ	จกุกัว วหโต ปหิ ^{๒๓}

แปลว่า

ใจเป็นผู้นำสรรพสิ่ง ใจเป็นใหญ่ (กว่าสรรพสิ่ง) สรรพสิ่งสำเร็จได้ด้วยใจ ถ้าพูดหรือทำสิ่งใดด้วยใจชั่ว ความทุกข์ย่อมติดตามตัวเขา เหมือนล้อหมุนตามเท้าโค

หมายความว่า ถ้าหากจิตคิดไม่ดี ก็จะเป็นเหตุให้ทำไม่ดี พูดไม่ดีตามมาด้วย และผลจากการทำไม่ดีและพูดไม่ดีนั้น จะนำมาซึ่งความทุกข์ได้อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ หากตรงกันข้ามจิตที่คิดดีแล้ว ก็จะทำให้ทำดีและพูดดี ผลจากการทำดีและพูดดีนั้นจะนำมาซึ่งความสุข ดังคาถาธรรมบทว่า

^{๒๓} พ.ธ. ๒๕/๑๑/๑๕.

มโนปุพฺพกฺมา ฆมฺมา	มโนเสฏฺฐา มโนมยา
มนสา เจ ปสนฺเนน	ภาสติ วา กโรติ วา
ตโต นฺ สุขมเนวติ	ฉายาว อนุปายินิ ^{๒๔}

แปลว่า

ใจเป็นผู้นำสรรพสิ่ง ใจเป็นใหญ่ (กว่าสรรพสิ่ง) สรรพสิ่ง
สำเร็จได้ด้วยใจ ถ้าพูดหรือทำอะไรด้วยใจบริสุทธิ์
ความสุขย่อมติดตามตัวเขา เหมือนเงาติดตามตน ฉะนั้น

เมื่อทราบว่าเป็นต้นเหตุให้กายและวาจาแสดงออกมาทางดีหรือไม่ดี ก็ต้องมุ่งเน้นไปที่ใจ ด้วยการฝึกฝน อบรม พัฒนาจิต ด้วยกระบวนการฝึกจิตที่เรียกว่า จิตภาวนา กระบวนการพัฒนาจิตด้วยจิตภาวนานั้นเริ่มต้นด้วยการเข้าไปพิจารณาก่อนว่า กรรมใดอันเป็นอกุศลกรรมทางมโนกรรมต้องไม่ทำ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสแก่พระราหุลว่า

ดูกรราหุล เธอปรารถนาจะทำกรรมใดด้วยใจ เธอพึงพิจารณามโนกรรมนั้น เสียก่อนว่า เราปรารถนาจะทำกรรมใดด้วยใจ มโนกรรมของเราจะพึงเป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนบ้าง เพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง เพื่อเบียดเบียนทั้งตนและผู้อื่นบ้าง มโนกรรมนี้เป็นอกุศล มีทุกข์เป็นกำไร มีทุกข์เป็นวิบาก...มโนกรรมเห็นปานนี้ เธอไม่ควรทำโดยส่วนเดียว แต่ถ้าเธอพิจารณาอยู่ พึงรู้อย่างนี้ว่า เราปรารถนาจะทำกรรมใดด้วยใจ มโนกรรมของเราจะพึงเป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนบ้างเพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง เพื่อเบียดเบียนทั้งตนและผู้อื่นบ้าง มโนกรรมนี้เป็นอกุศล มีสุขเป็นกำไร มีสุขเป็นวิบาก... เธอพึงเพิ่มมโนกรรมเห็นปานนั้น

ดูกรราหุล แม้เธอทำกรรมใดด้วยใจแล้ว...มโนกรรมนี้เป็นอกุศล...เธอพึงกระดาก ละอาย เกลียดในมโนกรรมเห็นปานนั้น ครั้นแล้วพึงสำรวจต่อไป แต่ถ้าเธอพิจารณาอยู่ พึงรู้อย่างนี้ว่า เราได้ทำแล้วซึ่งกรรมใดด้วยใจ...มโนกรรมนี้เป็นอกุศล มีสุขเป็นกำไร มีสุขเป็นวิบากดังนี้ไซ้ เธอพึงมีปีติและปราโมทย์ ศึกษาในกุศลธรรมทั้งหลาย ทั้งกลางวันและกลางคืน อยู่ด้วยมโนกรรมนั้นแหละ^{๒๕}

นับว่าเป็นเบื้องต้นในการพิจารณา หากมโนกรรมใดเป็นอกุศล พึงรู้ไว้ว่าย่อมนำมาซึ่งความเดือดร้อน นำมาซึ่งโทษ มีทุกข์เป็นวิบาก ตรงกันข้ามหากมโนกรรมใดเป็นกุศล พึงรู้ไว้ว่าย่อมนำมาซึ่งความไม่เดือดร้อน ไม่มีโทษ มีสุคติเป็นวิบาก

^{๒๔} ปุ.ธ. ๒๕/๑๑/๑๕.

^{๒๕} ม.ม. ๑๓/๑๐๙/๑๓๑.

ความสำคัญของจิตนั้นในครั้งพุทธกาล อุบาสีอุบาสกซึ่งก่อนนั้นเคยเป็นศิษย์ของ นิครนถ์ นาฏบุตร ก็เคยยกขึ้นมากล่าวอ้างว่า มโนทัศน์ะ เป็นส่วนที่มีอยู่ในจิตยังไม่ได้แสดง ออกมาจะมีผลมากได้อย่างไร เมื่อเทียบกับกายทัศน์ะและวจีทัศน์ะ นิครนถ์ นาฏบุตร ก็รับใน คำของอุบาสีว่าเป็นคำที่ถูกต้องแล้ว เป็นคำที่พระศาสดากล่าวไว้ดีแล้ว ที่เรียกว่า ทัศน์ะเพราะ ศาสนาเซนมีความเข้าใจว่า กรรมนั้นเป็นอนุที่เข้ามาครอบงำจิต ไม่ใช่นามธรรม แต่เป็น รูปธรรม ทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า กรรม เป็นส่วนนามธรรม

ในข้อนี้มีข้อความรับรองในมัชฌิมนิกายมีใจความว่า ก็เมื่อนิครนถ์ไม่ได้ให้น้ำเย็นก็จะตาย เขาย่อมไปเกิดในภูมิโนสัสตต์ เพราะมีใจเกาะเกี่ยวก่อนทำกาละ ก็แสดงว่าใจนั้นมีผลมาก

ก็เมื่อนิครนถ์ไม่ว่าจะทำอะไรก็สำเร็จด้วยการสังวรโดยส่วน ๔...แต่กระนั้นก็ยังเหยียบ สัตว์ตัวเล็กๆ ตายเป็นอันมาก ก็ไม่มีโทษ แต่เมื่อเขามีเจตนา ก็มีโทษ เจตนา นั้นก็คือความตั้งใจ มาจากใจ เช่นนี้ก็แสดงว่า มโนกรรมนั้นมีโทษมาก

ก็เมื่อบุคคลที่เงี้ยวดาบมาจะฆ่าชาวบ้านลันทาให้สับให้เป็นก้อนเดียวกันในดาบเดียว ไม่อาจทำได้ แม้จะมีบุรุษอีกจำนวนหลายสิบคนก็ไม่อาจทำได้ แต่สมณะหรือพรหมณ์ผู้มีฤทธิ์ ถึงความเป็นผู้ชำนาญทางจิต คิดประทุษร้ายทำให้บ้านลันทานี้เป็นเก้าถ่านนั้นสามารถทำได้ ข้อนี้ก็เช่นกัน มโนกรรมนั้นมีอำนาจมาก

มีเรื่องเล่าว่า ป่าทันทกที่ ปากาลิงคะ ป่าเมษณะ และป่ามาดิงคะ เกิดเป็นป่าได้เพราะ เทวดาทำแก่ฤาษีด้วยอำนาจจิต ก็แสดงว่า มโนกรรมนั้นมีผลมาก^{๒๖}

ดังนั้น เมื่อจิตได้รับการพัฒนาแล้วเป็นเหตุให้อាកารอื่นๆ ได้รับผลตามไปด้วย เพราะ จิตที่ฝึกหรือพัฒนาแล้วย่อมนำมาซึ่งความสุข ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า “จิตตสฺส ทมโถ สาธุ จิตฺตํ ทนฺตํ สุขาวหํ การฝึกจิตเป็นการดี จิตที่ฝึกดีแล้วย่อมนำสุขมาให้” ความสำคัญของมนุษย์ ก็อยู่ที่สามารถฝึกได้นี้เอง หลักคำสอนของพระพุทธศาสนานั้นมีศูนย์รวมอยู่ที่การพัฒนามนุษย์ ได้แก่การพัฒนาจิตใจ ซึ่งถือเป็นงานหลักของพระพุทธศาสนา กล่าวคือ ในการพัฒนาคนนั้น ส่วนสำคัญที่สุดก็คือ จิตใจ ดังนั้นในยุคปัจจุบันงานพัฒนาจึงหันมาให้ความสนใจแก่การพัฒนา จิตใจมากขึ้น การพัฒนาจิตใจนั้น รวมถึงการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม ตลอดจนสุขภาพจิต โดยทั่วไป^{๒๗} นอกจากนั้นพระพุทธศาสนาก็เน้นไปที่ปัจเจกบุคคล นั่นก็คือการพัฒนาตนเอง ไม่ มุ่งเน้นไปที่การพัฒนาผู้อื่น การพัฒนาผู้อื่นนั้นทำได้ยาก แต่ถ้าต่างพยายามพัฒนาตนเองแล้ว ก็เป็นการพัฒนาผู้อื่นไปด้วย หลักในทางพระพุทธศาสนานั้นให้ความสำคัญต่อการพัฒนาดนมาก

^{๒๖} ม.ม. ๑๓/๕๑/๖๙-๗๐.

^{๒๗} พ.ธ. ๒๕/๑๓/๑๙.

^{๒๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **ความสำคัญของพระพุทธศาสนาในฐานะศาสนา ประจำชาติ**, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๐), หน้า ๗๖-๗๗.

ผู้พัฒนาตนแล้วเป็นสุดยอดของบุคคลที่ได้รับการสรรเสริญในพุทธศาสนา การพัฒนาตนเป็นแกนของการปฏิบัติทั้งหมดในพุทธศาสนา^{๒๕}

ตามขั้นตอนของการพัฒนาจิตที่ปรากฏในมงคลสูตรจะเริ่มตั้งแต่ข้อ ๒๗-๓๒ ได้แก่ มีความอดทน เป็นคนว่าง่าย เห็นสมณะ สันทนาธรรมตามกาล บำเพ็ญตบะ และประพฤติพรหมจรรย์ โดยแบ่งออกเป็น ๒ ขั้นตอน ขั้นตอนแรกนั้นเป็นการกล่อมเกลาจิตให้เหมาะต่อการปฏิบัติ ขั้นตอนที่สองเป็นขั้นตอนลงมือปฏิบัติ

๔.๓.๑ ขั้นตอนกล่อมเกลาจิต

เยาวชนในปัจจุบันขาดความยับยั้งชั่งใจ ไม่รู้จักบังคับ ควบคุม หรือฝึกฝนอบรมจิตใจตนเองเพื่อปิดกั้นความชั่วร้ายที่จะเข้ามาสู่ตนเอง และเปิดรับคุณงามความดีเพื่อเสริมสร้างให้มีสุขภาพจิตและพฤติกรรมที่ดีได้ ดังนั้นจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องฝึกในการกล่อมเกลาจิตให้เป็นจิตที่พร้อมจะพัฒนาไปด้วยวิธีการแห่งการอดทน ความอดทนในพระพุทธศาสนานั้นมีคำอยู่ ๒ คำ คือ อดทน (ขันติ) กับ ข่มใจ (ทมะ)

ความอดทนนั้นในมงคลสูตร มีความหมายให้บุคคลเป็นผู้มีการรักษาปกติภาวะของตนไว้ ไม่ว่าจะกระทบด้วยสิ่งที่พึงปรารถนาหรือไม่พึงปรารถนาก็ตาม ให้ฝึกฝนจิตของตนหนักแน่นเหมือนแผ่นดิน อดทนต่อความลำบากตรากตรำ อดทนต่อทุกขเวทนา อดทนต่อความเจ็บใจ และอดทนต่ออำนาจกิเลส โดยเฉพาะข้อสุดท้ายนี้ ถือว่าเป็นการกล่อมเกลาจิต คือรู้จักอดทนต่ออำนาจเขี้ยววอนของกิเลสทั้งหลาย อำนาจเขี้ยววอนของอบายมุขทั้งหลาย พลังอำนาจของกิเลสเหล่านี้จะชักนำจิตของเยาวชนให้หลงไหลและดำเนินตามซึ่งจะนำไปสู่ทางแห่งความเสื่อม และนำมาซึ่งทุกข์ในที่สุด

ความอดทนนั้นจะใช้ได้ผลดีก็ต่อเมื่อหลักธรรมรู้จักข่มใจ (ทมะ) เป็นตัวเสริม ปัจจุบันมีสิ่งเร้าที่เป็นสื่อกิเลสอยู่รอบด้าน เป็นความง่ายต่อการจะถูกสื่อเหล่านั้นกระตุ้น ยั่ววอน และล่อลวงไปเป็นเหตุให้กระทำการสิ่งผิดๆ ทั้งหลาย สิ่งที่สำคัญต้องรู้จักมีความรู้เท่าทันสิ่งที่เกิดขึ้น แล้วรู้จักข่มใจ ดังความตอนหนึ่งของ **นายแพทย์ประเวศ วะสี** ที่กล่าวว่า

มนุษย์มีการศึกษามากมายแต่เป็นการศึกษานอกตัว ถ้าไม่ศึกษาให้รู้ตัวเองแล้วไม่สามารถป้องกันการทำเพราะตันทนได้ เพราะตันทนเกิดเร็วมากแบบสายฟ้าแลบ ไม่ทันรู้ตัว ทำให้ยับยั้งไม่ทัน ถ้ารู้ตัวก็ยับยั้งทัน...มนุษย์สามารถฝึกให้รู้ตัวเองได้...การฝึกให้รู้ตัว คือการเจริญสติ การเจริญสติ ก็คือการเปลี่ยนจากความคิดไปเป็นรู้ขณะที่คิดจะไม่รู้ตัว เมื่อการรู้ตัวเข้ามาแทนที่จะหยุด

^{๒๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **หลักแม่บทของการพัฒนาตน**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๑๘.

คิด การคิดกับการรู้ตัวจะแทนที่ซึ่งกันและกัน คือขณะคิดจะไม่รู้ตัว ขณะรู้ตัวจะไม่คิด...^{๓๐}

หลักทมะในพระพุทธศาสนาเป็นหลักธรรมในการกล่อมเกลาจิตให้เหมาะสำหรับการฝึกฝนอบรมตนในการรู้จักควบคุมตนเอง รู้จักพิจารณาไตร่ตรองก่อนที่จะแสดงพฤติกรรมใดๆ ออกมาสู่ภายนอก เมื่อพิจารณาด้วยเหตุผลและมีสติปัญญาจะสามารถควบคุมหรือยับยั้ง ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสเตือนพระราหุลในการกระทำให้พิจารณาในขณะที่คิด ทำและพูดตั้งที่แสดงไว้ในเบื้องต้น

การกล่อมเกลาจิตเพื่อไม่ให้เยาวชนเป็นคนโกรธง่าย ไม่แสดงอาการเห็นแก่ตัวและโลภจนเกินไป ไม่ลุ่มหลงมกมายในสิ่งที่เป็นนามธรรมและรูปธรรม การบังคับควบคุมตนเองก็คือการบังคับควบคุมกิเลส ไม่ให้กิเลสครอบงำแล้วก็ไม่ทำผิด^{๓๑} วิธีการที่จะบังคับควบคุมตนเองได้ก็โดยการสังเกตและเฝ้าดูอายตนะหรือเรียกว่า การสำรวมอินทรีย์ ต้องสอนพิสูจน์และทำทุกอย่างด้วยความพยายามทำให้ได้รู้ว่า ความต้องการทางอายตนะของคนเรานั้นไม่ใช่ของจริง ไม่ใช่ความจริง...เราสามารถควบคุมอายตนะ ควบคุมตา หู จมูก ลิ้น กาย เหล่านี้ให้อยู่ในร่องในรอยของความเป็นมนุษย์จะดีกว่า จะปลอดภัยกว่า และประเสริฐกว่าด้วย^{๓๒}

ทมะจึงหมายถึงการกล่อมเกลาจิตให้รู้จักบังคับควบคุม ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ มิให้ตกอยู่ภายใต้อำนาจของรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะและธรรมารมณ์ อายตนะทั้ง ๖ นี้ ถ้าหากใครรู้จักฝึกฝนควบคุมให้ดีก็จะได้รับความสุข แต่ถ้าใครปล่อยให้เป็นไปตามอำนาจของกิเลสแล้วก็จะได้รับความทุกข์ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในอนัตตคฤตสูตรว่า

ภิกษุทั้งหลาย ผัสสอายตนะ ๖ ประการนี้ ที่บุคคลไม่ฝึก ไม่ค้ำครอง ไม่รักษา ไม่สำรวมระวังแล้ว ย่อมนำทุกข์มีประมาณยิ่งมาหาให้ ผัสสอายตนะ ๖ ประการ ะไรบ้าง คือ ผัสสอายตนะคือ จักขุ...โสตะ...ฆานะ...ชีวหา...กาย...มโน ที่บุคคลไม่ฝึกฝน ไม่ค้ำครอง ไม่รักษา ไม่สำรวมระวังแล้ว ย่อมนำทุกข์มีประมาณ

^{๓๐} ศาสตราจารย์นายแพทย์ ประเวศ วะสี, **วิถีมุขยในศตวรรษที่ ๒๑ : สู่ภพใหม่แห่งการพัฒนา**, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสดศรี-สฤษดิ์วงศ์, ๒๕๔๕), หน้า ๗๙-๘๓.

^{๓๑} พุทธทาสภิกขุ, **การช่วยผู้อื่นให้มีธรรมะ**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุขภาพใจ, ๒๕๔๘), หน้า ๓๔.

^{๓๒} พุทธทาสภิกขุ, **จริยธรรม** (การเสริมสร้างจริยธรรมแก่เด็กวัยรุ่น), (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อรุณวิทยา, ๒๕๔๒), หน้า ๓๕.

ยิ่งมาให้...ภิกษุทั้งหลาย ผัสสายตนะ ๖ ประการนี้แล ที่บุคคลได้ฝึกฝน ได้
 คຸ່ມครองรักษา ส้ารวมระวังดีแล้ว ย่อมนำสุขมาให้^{๓๓}

ในการฝึกฝนอบรมคุณแลผัสสายตนะ เขวาชนต้องพิจารณาให้รู้เท่าทันสิ่งที่ปรากฏขึ้น
 อย่าให้สิ่งที่ปรากฏทางอายตนะนั้นมีอำนาจครอบงำให้ต้องกระทำสิ่งใดโดยไม่รู้ตัว วิธีการที่จะ
 รู้เท่าทันปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นนั้น พระพุทธเจ้าตรัสไว้ ดังนี้

...บุคคลเห็นรูปที่ชอบใจและรูปที่ไม่ชอบใจแล้วพึงบรรเทาความกำหนดใน
 รูปที่ชอบใจและไม่พึงเสียใจว่าเราได้เห็นรูปไม่น่ารัก ได้ยินเสียงที่น่ารักและเสียงที่
 ไม่น่ารักพึงระงับใจในเสียงที่น่ารัก พึงบรรเทาความขัดเคืองใจไม่ชอบใจในเสียงไม่
 น่ารัก ไม่พึงเสียใจในกลิ่นที่ไม่นาใคร่และพึงกำหนดความดีใจในกลิ่นที่นาใคร่...ไม่
 พึงลิ้มรสที่อร่อยด้วยความติดใจและไม่ควรยินร้ายในเมื่อรสที่ไม่อร่อย เมื่อถูก
 สัมผัสที่เป็นสุขกระทบแล้ว ไม่พึงมัวเมา แม้ถูกสัมผัสที่เป็นทุกข์กระทบเข้าไม่พึง
 หวั่นไหว...เมื่อบุคคลฝึกอบรมให้ดีแล้วในอารมณ ๖ ประการเหล่านี้ จิตของบุคคล
 นั้น ถูกสุขสัมผัสหรือทุกข์สัมผัสย่อมไม่หวั่นไหวในที่ไหนๆ...^{๓๔}

ความอดทนและความข่มใจเป็นคุณธรรมในการฝึกฝนทางจิตเพื่อให้รู้จักยับยั้งชั่งใจใน
 สิ่งที่กำลังทำ กำลังพูด กำลังคิด ซึ่งก็เป็นกระบวนการในการขัดเกลาทางจิตให้จิตนั้นมีความ
 เหมาะสำหรับการปฏิบัติในขั้นต่อไป สำหรับปัจจุบันแล้ว เขวาชนทั้งหลายถูกรุมเร้าไปด้วยสื่อที่
 มีอิทธิพลต่อจิต ต่อการละเมิดศีลเป็นอย่างมาก ถ้าหากมีขันติ คือความอดทนอดกลั้น และทมะ
 คือความข่มใจ หักห้ามใจ ก็จะทำให้ปิดกั้นภัยต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นภัยยาเสพติด ภัยอาชญากรรม
 ทางเพศ หรือภัยอันเกิดจากโรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์ พระพรหมคุณาภรณ์ได้กล่าวไว้ใน
 หนังสือศาสนาและเขวาชนว่า

ชีวิตในแต่ละวันของคนเรา เต็มไปด้วยประสบการณ์ที่เข้ามาทั้งทางตา
 ทางหู จมูก ลิ้น กาย ใจ ได้แก่ สิ่งที่ได้เห็น ได้ยิน ได้ลิ้มรส ได้สัมผัส...ชีวิตของคนเรา
 แต่ละวันนี้อยู่กับอารมณทั้ง ๖ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ การรับรู้
 อารมณหรือประสบการณ์เหล่านี้ เป็นชีวิตส่วนใหญ่ของเราในแต่ละวัน...คนส่วนใหญ่
 ที่ต้องประสบกับอารมณทั้ง ๖ เหล่านี้ มีท่าที่ต่อมันอย่างไร...การคิดปรุงแต่งไป
 ตามอัตวิสัยว่า จะรัก จะเกลียด จะอยากเอา อยากได้ หรืออยากทำลาย เป็นต้น
 ทัศนคติอย่างนี้นำไปสู่แรงจูงใจใฝ่เสพและนำไปสู่ค่านิยมบริโภคซึ่งสัมพันธ์กันหมด

^{๓๓} ส.สพ. ๑๘/๙๔/๙๗.

^{๓๔} ส.สพ. ๑๘/๙๔/๙๘-๙๙.

แต่ถ้ามีการเรียนรู้...มองเห็นรูปด้วยตา ได้ยินเสียงด้วยหูแล้ว ไม่เป็นไปตามความยินดี (ความรักหรือชอบใจ) ยินร้าย (ความเกลียดหรือความไม่ชอบใจ) แต่จะมีสติสัมปชัญญะรับรู้ กำหนดรู้สิ่งนั้นๆ ตามความเป็นจริง...ทัศนคติที่มองสิ่งต่างๆ ตามเหตุปัจจัย จึงเป็นทัศนคติที่มองสิ่งทั้งหลายเป็นการรับรู้ คือ มองโดยสัมพันธ์กับคุณค่าต่อชีวิตว่าจะเอาความรู้จากสิ่งนั้นมาใช้พัฒนาชีวิตของตนได้อย่างไร และใช้กับสังคมได้อย่างไร...ถ้าเปลี่ยนทัศนคติจากยินดียินร้ายมาเป็นการเรียนรู้ ก็หมายถึงการศึกษาได้เริ่มต้นแล้ว...^{๓๔}

การเรียนรู้เพื่อการเรียนรู้เป็นกระบวนการรับสิ่งที่ปรากฏขึ้นทางอายตนะทั้ง ๖ โดยผ่านกระบวนการทางปัญญา เพราะมนุษย์ไม่สามารถที่จะหลีกเลี่ยงสิ่งที่ปรากฏทางอายตนะได้ แต่ทุกคนสามารถฝึกฝนตั้งรับ มีท่าทีที่ถูกต้องต่อสิ่งที่ปรากฏขึ้นได้โดยการสร้างภูมิคุ้มกันทางจิต ได้แก่การมีขันติและทมะ เมื่อปลูกฝังหลักธรรมทั้งสองประการลงในจิต จิตของเขาวงชนย่อมมีภูมิคุ้มกัน เป็นจิตที่ได้รับการกล่อมเกลามาแล้ว เป็นจิตที่ฝึกดีแล้ว ในวิธีการที่จะสร้างทมะนั้น พระพรหมคุณาภรณ์ได้ให้แนวทางไว้สำหรับการพัฒนาเขาวงชนไว้ดังนี้

การมีจิตสำนึกในการที่จะฝึกฝนพัฒนาตนเองอยู่เสมอ จิตใจที่มุ่งพัฒนาตนเองมีลักษณะที่เด่นอย่างหนึ่งก็คือ การมองอะไรๆ เป็นการเรียนรู้หมด หมายความว่า เมื่อเขาได้พบเห็นมีประสบการณ์อะไร เขาจะมองในแง่ที่จะเลือกเอามาใช้เอามาทำประโยชน์ คือ จะคอยถามตัวเองว่า ประสบการณ์นั้นๆ จะนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์ในการแก้ไขปรับปรุงตัวของเขาเองอย่างไร หรือว่าจะนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์แก่สังคม ในการช่วยเหลือกันในการแก้ปัญหาได้อย่างไร^{๓๕}

เมื่อประมวลจากข้อความข้างบนนี้ก็หมายความว่า เขาวงชนจะต้องรู้จักใช้การพิจารณาโดยอุบายอันแยบคาย หรือพิจารณาตามเหตุผลที่ถูกต้อง เรียกว่า โยนิโสมนสิการนั่นเอง ความคิดอันถี่ถ้วนในการหาความรู้ ความจริง เป็นการคิดหาความรู้และคิดที่จะใช้ความรู้เพื่อแก้ไขปัญหา

^{๓๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **ศาสนาและเขาวงชน**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙), หน้า ๕๒-๕๔.

^{๓๕} พระราชวรมุนี (ประยูรค์ ปยุตฺโต), **คุณธรรมและจริยธรรมสำหรับเด็กและเขาวงชนรุ่นใหม่**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๘), หน้า ๓๗-๓๘.

๔.๓.๒ ชั้นตอนบำเพ็ญตบะและประพฤติกุศลกรรม

ในชั้นตอนนี้เป็นชั้นตอนที่สืบเนื่องจากชั้นตอนกล่อมเกลาจิตให้อ่อนน้อม ง่ายต่อการปลุกคุณธรรมลงในจิต บำเพ็ญตบะ คือการบำเพ็ญเพียรเพื่อเผากิเลส เผาอภิชฌาและโทมนัส ด้วยการสำรวมระวังในอินทรีย์ทั้ง ๕ ในที่นี้มุ่งไปที่กระบวนการหรือวิธีในการบำเพ็ญซึ่งก็ได้แก่การปฏิบัติกรรมฐาน เพื่อสงบระงับนิวรณ์ทั้ง ๕

ชั้นตอนนี้เป็นการพัฒนาทางจิต ให้จิตมีความเบาจากกิเลส โดยวิธีการปฏิบัติกรรมฐานซึ่งมีวิธีการและชั้นตอนดังนี้

๑) ชั้นตอนเลือกแนวทางปฏิบัติ

การจะปฏิบัติกรรมฐานซึ่งมีแนวทางและอารมณ์ที่จะปฏิบัติ ๔๐ วิธีการ เรียกว่า อารมณ์กรรมฐาน ๔๐ แต่การจะปฏิบัติทั้ง ๔๐ ประการนั้นก็เป็นเรื่องที่ไม่ใช่แนวทางปฏิบัติ แนวทางปฏิบัติคือให้เลือกกรรมฐานที่เหมาะสมสำหรับตน โดยมีหลักเกณฑ์ตามจริตของผู้ปฏิบัติดังนี้

๑) ราคจริต ผู้ที่มีราคจริต สมควรปฏิบัติตามอารมณ์กรรมฐาน

- ๑) กสิณ ๖ ข้อยอกจากวรรณกสิณ ๔
- ๒) อสุภะ ๑๐ ประการ
- ๓) กายคตาสติ
- ๔) อรูป ๔

๒) โทสจริต ผู้มีโทสจริต สมควรปฏิบัติตามอารมณ์กรรมฐาน

- ๑) กสิณ ๑๐
- ๒) อัปป์มัญญา ๔
- ๓) อรูป ๔

๓) โมหจริต ผู้มีโมหจริต สมควรปฏิบัติตามอารมณ์กรรมฐาน

- ๑) กสิณ ๖ ข้อยอกจากวรรณกสิณ ๔
- ๒) อาณาปานสติ
- ๓) อรูป ๔

๔) สัทธาจริต ผู้มีสัทธาจริต สมควรปฏิบัติตามอารมณ์กรรมฐาน

- ๑) กสิณ ๖ ข้อยอกจากวรรณกสิณ ๔
- ๒) อนุสสติ ๖ ข้อแรก
- ๓) อรูป ๔

๕) พุทธิจริต ผู้มีพุทธิจริต สมควรปฏิบัติตามอารมณ์กรรมฐาน

- ๑) กสิณ ๖ ข้อยอกจากวรรณกสิณ ๔
- ๒) อุปสมาสติ
- ๓) มรณสติ

๔) อาหาเรปฏิกูลสัญญา

๕) จตุธาตุววัฏฐาน

๖) อรูป ๔

๖) วิตกจริต ผู้มีวิตกจริต สมควรปฏิบัติตามอารมณ์กรรมฐาน

๑) กสิน ๖ ข้อนอกจากวรรณกสิน ๔

๒) อานาปานสติ

๓) อรูป ๔

การที่จะรู้ว่าตนเป็นจริตใดนั้นก็ขึ้นอยู่กับ การสังเกตของตนเองและของอาจารย์ผู้ฝึกปฏิบัติกรรมฐานให้ เมื่อได้แนวทางปฏิบัติแล้วก็ให้นำแนวทางนั้นไปปฏิบัติ ในที่นี้จะยกตัวอย่าง การปฏิบัติตามแนวทางแห่งอานาปานสติ ซึ่งเป็นการปฏิบัติที่เป็นกลางๆ ใช้ได้กับทุกจริต ที่กล่าวเช่นนี้ก็เพราะอานาปานสตินั้นเหมาะกับบุคคลผู้ที่มีโมหจริตเป็นเจ้าเรือน หมายความว่าไม่ว่าบุคคลที่จะมีจริตอื่นใดก็มักจะมีโมหจริตแฝงอยู่ด้วยเสมอ

๒) ขั้นตอนปฏิบัติ

ขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนการลงมือปฏิบัติเพื่อพัฒนาจิต การพัฒนาจิตในที่นี้ก็หมายถึงการพัฒนาสติให้เข้มแข็ง สามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้ โดยมีขั้นตอนดังนี้

๑. บริกรรมภาวนา การเจริญสมาธิพัฒนาจิตขั้นต้นได้แก่การกำหนดถือเอานิมิตในสิ่งที่ใช้เป็นอารมณ์กรรมฐาน เช่น การเพ่งกสิณใดกสิณหนึ่ง หรือเพ่งอสุภะ หรือกำหนดในพุทธานุสสติ หรือการกำหนดลมหายใจเข้าออกที่กระทบปลายจมูก เป็นต้น เมื่อกำหนดอารมณ์ใดอารมณ์หนึ่งเป็นอารมณ์แล้วบริกรรมในอารมณ์นั้นๆ จนสติไม่คลาดเคลื่อนไปไหน อาการที่สติอยู่กับสิ่งนั้นๆ เป็นปัจจุบันถือว่าเป็นบริกรรมภาวนา อาการที่เกิดจากบริกรรมภาวนาคือการเข้าเห็นชัดในสิ่งๆที่กำหนดนั้น เรียกว่า อุกคหนิมิต อาการแห่งอุคคหนิมิตนี้เองทำให้เกิดขณิกสมาธิ คือสมาธิชั่วขณะ

๒. อุปจารภาวนา เป็นการเจริญสมาธิขั้นอุปจาร โดยการกำหนดถือเอาอุคคหนิมิตนั่นเองเป็นฐานแล้วเพ่งกำหนดต่อไป จนกระทั่งเกิดความแน่วแน่ในอารมณ์ เรียกว่า เป็นปฏิภาคนิมิต อาการที่มีความแน่วแน่อยู่ในอารมณ์เช่นนี้จึงเป็นอุปจารสมาธิ ถือว่าเป็นสมาธิขั้นสูงของกามาวจรสมาธิ หมายความว่า ในฐานของบุคคลที่อยู่ในกามาวจรภูมิ ได้แก่มนุษย์ สวรรค์ ๖ ชั้น หรืออาจมีสัตว์บางประเภท ถ้าจะทำสมาธิได้นี้ก็ขั้นสูงสุดแล้วในระดับนี้

๓. อัปปนาภาวนา เป็นการฝึกสมาธิขั้นสูง โดยกำหนดเอาปฏิภาคนิมิตนั้นเรื่อยๆ จนจิตนั้นตรึงอยู่กับอารมณ์แห่งปฏิภาคนิมิตนั้น สมาธิบางอย่างไม่มีปฏิภาคนิมิต จิตก็ตรึงอยู่กับอารมณ์ที่กำหนดนั้น เช่น ตรึงอยู่กับลมหายใจ นี่เป็นการบรรลุอัปปนาสมาธิ เป็นการบรรลุปฐมฌาน ซึ่งถือว่าเป็นรูปาวจรสมาธิ คือสมาธิที่ทำให้อยู่ในรูปาวจรภูมิ

๓) วิธีการปฏิบัติ

ในที่นี้ต้องการนำวิธีการปฏิบัติสมาธิ พัฒนาจิตตามแนวทางอานาปานสติ การใช้อานาปานสติมีความสะดวกหลายประการในการปฏิบัติ เพราะไม่ต้องกังวลในเรื่องอุปสรรคทางสมาธิใดๆ อาศัยเพียงลมหายใจเข้าออกเท่านั้น พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) กล่าวไว้โดยสรุปว่า

๑. เป็นวิธีเจริญสมาธิที่ปฏิบัติได้สะดวกยิ่ง เพราะใช้ลมหายใจซึ่งเนื่องอยู่กับตัวของทุกคน ใช้ได้ทุกเวลาทุกสถานที่ในทันทีที่ต้องการ

๒. ทำให้กายใจผ่อนคลายได้พัก จิตสงบสบายลึกซึ้งลงไปเรื่อยๆ ทำให้กุศลธรรมระงับ และส่งเสริมให้กุศลธรรมเกิดขึ้น

๓. ไม่กระทบกระเทือนสุขภาพ^{๓๗}

สำหรับอานาปานสติแล้วพระพุทธเจ้าทรงแสดงให้เห็นอานิสงส์ไว้หลายแห่ง ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า “เมื่อเราอยู่ได้ด้วยวิหารธรรมนี้มาก กายก็ไม่เมื่อย ตาก็ไม่เหนียว”^{๓๘} วิหารธรรมในที่นี้หมายถึงอานาปานสติ นอกจากนั้นพระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้อีกแห่งหนึ่งว่า

หากภิกษุหวังว่าเราพึงบรรลุจุดตถนิมิต...ก็พึงมณฑิการอานาปานสติสมาธินี้แลให้ดี...หากภิกษุหวังว่าเราพึงก้าวล่วงอากิญจัญญายตนะโดยประการทั้งปวงแล้วเข้าถึงเนวสัญญานาสัญญายตนะเกิด...เราพึงก้าวล่วงเนวสัญญานาสัญญายตนะโดยประการทั้งปวงแล้วเข้าถึงสัญญาเวทยิตนิโรธเกิด ก็พึงมณฑิการอานาปานสติสมาธินี้แลให้ดี^{๓๙}

การใช้ลมหายใจเป็นอุปกรณ์ในการฝึกอบรมพัฒนาจิต หรือเรียกว่า จิตภาวนานี้ไม่มีโทษในการปฏิบัติ อารมณ์กรรมฐานบางประการนั้นถ้าหากฝึกปฏิบัติไม่ดีบังเกิดมีโทษ เช่น มรณานุสสติ หรือ อสุภะ เป็นต้น เพื่อให้ความมั่นใจในการฝึกปฏิบัติด้วยอานาปานสติ จึงนำพุทธดำรัสที่พระพุทธองค์แสดงไว้ในวินัยปิฎก มหาวิภังค์ว่า

ภิกษุทั้งหลาย...อานาปานสติสมาธินี้แล เจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นสภาพสงบ ประณีต สดชื่น เป็นธรรมเครื่องอยู่เป็นสุข และยังอกุศลธรรมชั่วร้ายที่เกิดขึ้นแล้วๆ ให้อันตรายสงบไปได้โดยพลัน เปรียบเหมือนฝนใหญ่ที่ตก

^{๓๗} พระธรรมปิฎก (ประยูรค์ ปยุตฺโต), **สัมมาสมาธิ**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๗), หน้า ๗๗.

^{๓๘} ส.ม. ๑๙/๑๓๒๕/๔๐๑.

^{๓๙} ส.ม. ๑๙/๑๓๒๕-๑๓๔๕/๔๐๑-๔๐๔.

ในสมัยมิใช่ฤดูกาล ยังฝุ่นละอองที่ฟุ้งขึ้นในเดือนท้ายฤดูร้อนให้อันตรธานสงบไป
โดยพลัน ฉะนั้น^{๔๐}

ภิกษุทั้งหลาย...เมื่อจะกล่าวให้ถูกต้อง ฟังกล่าวถึงอานาปานสติสมาธิว่า
เป็นอริยวิหารก็ได้ ว่าเป็นพรหมวิหารก็ได้ ว่าเป็นตถาคตวิหารก็ได้ ภิกษุเหล่าใด
เป็นเสขะ ยังไม่บรรลุอรหัตตผล ปรารถนาภาวะปลอดโปร่งโล่งใจอันยอดเยี่ยม
อานาปานสติสมาธิที่ภิกษุเหล่านั้นเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อ
ความสิ้นไปเพื่อความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย ส่วนภิกษุเหล่าใดเป็นอรหัตต์
สิ้นอาสวะแล้ว...อานาปานสติสมาธิที่ภิกษุเหล่านั้นเจริญแล้วทำให้มากแล้ว ย่อม
เป็นไปเพื่อความอยู่สุขสบายในปัจจุบัน และเพื่อสติสัมปชัญญะ^{๔๑}

นอกจากนั้นพระพุทธเจ้ายังแสดงให้เห็นว่า อาศัยอานาปานสติ กุศลธรรมอื่นๆ
ย่อมเจริญ เป็นธรรมเครื่องนำไปสู่การหลุดพ้นในที่สุด ดังแสดงต่อพระอานนท์ว่า

ดูกรอานนท์ ธรรมหนึ่งคืออานาปานสติสมาธิ ภิกษุเจริญแล้ว ทำให้มาก
แล้ว ย่อมยังสติปัฏฐาน ๔ ให้บริบูรณ์ สติปัฏฐาน ๔ อันภิกษุเจริญแล้ว ทำให้
มากแล้ว ย่อมยังโพชฌงค์ ๗ ให้บริบูรณ์ โพชฌงค์ ๗ อันภิกษุเจริญแล้ว ทำให้
มากแล้วย่อมยังวิชาและวิมุตติให้บริบูรณ์^{๔๒}

วิธีการปฏิบัติตามแนวแห่งอานาปานสติ เริ่มตั้งแต่แสวงหาที่อันสัปปายะ^{๔๓} มีเพื่อให้
เหมาะสมในการปฏิบัติ โดยสรุปแนวทางปฏิบัติมีดังนี้

๑. แสวงหาที่อันเหมาะสม
๒. นั่งคู้บรรลึงก์ ตั้งกายตรง ดำรงสติไว้เฉพาะหน้า
๓. มีสติหายใจออก มีสติหายใจเข้า
๔. หายใจออกยาว ก็รู้ชัดว่าหายใจออกยาว
๕. หายใจเข้ายาว ก็รู้ชัดว่าหายใจเข้ายาว
๖. หายใจออกสั้น ก็รู้ชัดว่าหายใจออกสั้น
๗. หายใจเข้าสั้น ก็รู้ชัดว่าหายใจเข้าสั้น
๘. ตระหนักรู้ตลอดกาย หายใจออก

^{๔๐}วิ.มหา. ๑/๑๗๘/๑๓๑.

^{๔๑}ส.ม. ๑๙/๑๓๖๖-๗/๔๑๓.

^{๔๒}ส.ม. ๑๙/๑๓๘๑/๔๑๗.

^{๔๓}วิสุทฺธิ.๑/๑๖๑.

๙. ตระหนักรู้ตลอดกาย หายใจเข้า
๑๐. ตระหนักรู้ ระงับกายสังขาร หายใจออก
๑๑. ตระหนักรู้ ระงับกายสังขาร หายใจเข้า
๑๒. ตระหนักรู้ปิติชัด หายใจออก
๑๓. ตระหนักรู้ปิติชัด หายใจเข้า
๑๔. ตระหนักรู้สุขชัด หายใจออก
๑๕. ตระหนักรู้สุขชัด หายใจเข้า
๑๖. ตระหนักรู้จิตสังขารชัด หายใจออก
๑๗. ตระหนักรู้จิตสังขารชัด หายใจเข้า
๑๘. ตระหนักรู้ ระงับจิตสังขาร หายใจออก
๑๙. ตระหนักรู้ ระงับจิตสังขาร หายใจเข้า
๒๐. ตระหนักรู้จิตชัด หายใจออก
๒๑. ตระหนักรู้จิตชัด หายใจเข้า
๒๒. ตระหนักรู้ จักยังจิตให้บันเทิง หายใจออก
๒๓. ตระหนักรู้ จักยังจิตให้บันเทิง หายใจเข้า
๒๔. ตระหนักรู้ จักตั้งจิตมั่น หายใจออก
๒๕. ตระหนักรู้ จักตั้งจิตมั่น หายใจเข้า
๒๖. ตระหนักรู้ จักเปลื้องจิต หายใจออก
๒๗. ตระหนักรู้ จักเปลื้องจิต หายใจเข้า
๒๘. ตระหนักรู้ความไม่เที่ยง หายใจออก
๒๙. ตระหนักรู้ความไม่เที่ยง หายใจเข้า
๓๐. ตระหนักรู้ความคลายออกได้ หายใจออก
๓๑. ตระหนักรู้ความคลายออกได้ หายใจเข้า
๓๒. ตระหนักรู้ความดับไป หายใจออก
๓๓. ตระหนักรู้ความดับไป หายใจเข้า
๓๔. ตระหนักรู้ความสลัดออกเสียได้ หายใจออก
๓๕. ตระหนักรู้ความสลัดออกเสียได้ หายใจเข้า
๓๖. ตระหนักรู้ความสลัดออกเสียได้ หายใจเข้า

ขั้นตอนในการฝึกให้มีสติอยู่กับลมหายใจ ให้ใช้วิธีการนับ (คณนา) ช่วงแรกให้นับซ้ำๆ ให้นับ ๑ ถึง ๑๐ ให้นับเป็นคู่ๆ ตามลมหายใจ เมื่อลมหายใจปรากฏชัดแล้วให้นับเร็วขึ้น เมื่อสติอยู่ที่แล้ว ไม่เคลื่อนไปจากลมหายใจ ก็ให้หยุดนับ แต่ตามลมหายใจทั้งต้นลม (จมูก) กลางลม (หัวใจ) ปลายลม (สะดือ) ทั้งเข้าและออก อย่างไรก็ตาม การใช้สติตามลม คือ ตามลมไปที่จุด

กระทบ คือปลายจุมูก เรียกว่า ศุสนา เมื่อตั้งจิตแน่วแน่แล้ว ขั้นตอนนี้เรียกว่า รูปนา ให้ประคองจิตนี้ไว้ เพราะจิตที่เป็นรูปนา ก็คือจิตที่เข้าถึงอัปนาสมาธิ เป็นจิตในองค์ฌาน

การพัฒนาจิตตามแนวแห่งจิตภาวนาย่อมทำให้จิตได้รับสัมผัสแห่งความสงบสุข เป็นจิตที่ได้รับประสบการณ์ใหม่ที่ไม่เคยประสบมาก่อน ผู้ใดก็ตามที่ได้ผ่านการฝึกอบรมจิตจนได้รับผลแห่งสมาธิขั้นนี้แล้วย่อมมีความสมบูรณ์แห่งจิต เป็นผู้พัฒนาตามนัยแห่งพระพุทธศาสนา คือการพัฒนาทางจิตเป็นบุคคลที่ประเสริฐสุดในหมู่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย

๔.๔ การพัฒนาเยาวชนทางปัญญา

การพัฒนาเยาวชนด้วยปัญญา เป็นขั้นตอนที่สำคัญ เมื่อเทียบดูจากหลักมัชฌิมาปฏิปทา องค์แห่งมรรคคู่แรกก็เป็นส่วนของปัญญา คือ สัมมาทิฐิและสัมมาสังกัปปะ การพัฒนาเยาวชนให้มีปัญญาเพื่อให้เป็นพลังในการเข้าไปกำกับดูแลให้พลังแห่งศรัทธาเดินไปสู่ทิศทางที่ถูกต้อง เนื่องจากศรัทธาเป็นเหมือนกำลังพลที่เคลื่อนทัพไป เป็นพลังขับเคลื่อนให้บรรลุจุดหมาย ไม่ว่าจะเยาวชนจะทำอะไร ย่อมเกิดมาจากแรงศรัทธา ไม่ว่าจะเป็นการเรียน ไม่ว่าจะเป็นการทำงาน หรือไม่ว่าจะเป็นการปฏิบัติตนให้มีความบริสุทธิ์ทางจิตก็ตาม ล้วนแล้วแต่อาศัยศรัทธา คือ ความเชื่อว่ามีปฏิบัติอย่างนั้นๆ แล้วจะประสบความสำเร็จเช่นนั้น เป็นตัวขับเคลื่อนไป แต่หากไม่มีปัญญาในการควบคุมให้ไปสู่ทิศทางที่ถูกต้อง ก็เป็นเหตุให้การปฏิบัติของเยาวชนนำไปสู่หนทางที่ผิดพลาด

ด้วยเหตุนี้พระพุทธเจ้าทรงแสดงความสำคัญของศรัทธาไว้ว่า

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงอนุเคราะห์คนเหล่าใดจะเป็นมิตรก็ตาม อำมาตย์ ญาติ สายโลหิตก็ตาม ให้ความสำคัญค่าที่ควรรับฟัง เธอทั้งหลายพึงชักชวนคนเหล่านั้นให้ตั้งมั่น ให้ดำรงอยู่ในโศดาปัตติยงคะ ๔ ประการ คือ

๑. เธอทั้งหลายพึงชักชวนให้ตั้งมั่น ให้ดำรงอยู่ในความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระพุทธเจ้า

๒. เธอทั้งหลายพึงชักชวนให้ตั้งมั่น ให้ดำรงอยู่ในความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระธรรม

๓. เธอทั้งหลายพึงชักชวนให้ตั้งมั่น ให้ดำรงอยู่ในความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระสงฆ์

๔. เธอทั้งหลายพึงชักชวนให้ตั้งมั่น ให้ดำรงอยู่ในความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในศีลที่พระอริยะชอบใจ ไม่ขาด...ไม่ถูกค้นหาและทิวฐิครอบงำ เป็นไปเพื่อสมาธิ^{๔๔}

^{๔๔}ที่.ปา. ๑๑/๓๒๐/๓๑๐.

การปลุกฝังศรัทธา สร้างศรัทธาให้เกิดขึ้นในเยาวชนจึงเป็นเรื่องที่สำคัญ เมื่อมีศรัทธาเต็มเปี่ยมในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ในศีล สมาธิ และปัญญาแล้วย่อมนำไปสู่การปฏิบัติที่ถูกต้อง ในขั้นตอนนี้จึงเป็นขั้นตอนที่จะทำให้ปัญญามีความเข้มแข็ง ในหลักพระพุทธศาสนาเรียกว่า ต้องทำให้มีปัญญุทธิ คือ ทำให้ปัญญามีบทบาทที่เป็นใหญ่ในการปฏิบัติหน้าที่ มีหน้าที่ในการกำจัดอวิชชาหรือโมหะ^{๔๕} การจะเห็นหรือพัฒนาปัญญาก็ต้องพัฒนาพิจารณาให้เห็นแจ้งในอริยสัจ ๔ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า “พึงเห็นปัญญาได้...ในอริยสัจ ๔”^{๔๖} นั่นก็หมายความว่า เป็นข้อที่พึงปฏิบัติในอริยสัจ ๔ ซึ่งถือว่าเป็นกิจในอริยสัจ ๔ ได้แก่ ปริณญา ตัพพกิจ กิจในการกำหนดรู้ ปหานตัพพกิจ กิจในการกำหนดละ สัจฉิกัตตัพพกิจ กิจในการทำให้แจ้ง และภาเวตตัพพกิจ คือกิจที่จะต้องกระทำให้เจริญ^{๔๗}

การบำเพ็ญพัฒนาปัญญาในที่นี้ก็คือ การพัฒนาเพื่อให้รู้เท่าทันตามสภาวะที่เป็นไปในชีวิตจริงที่มีทุกข์เป็นเบื้องต้น ทุกข์ในท่ามกลาง และมีทุกข์เป็นที่สุด แต่การเห็นชีวิตมีทุกข์เป็นดับบับคั้นเช่นนี้ไม่ใช่เพื่อให้หนีทุกข์ เพราะทุกข์มิใช่มีไว้เพื่อหนี เพราะทุกข์เป็นสัจจะอย่างหนึ่งหน้าที่ของปัญญาคือการเข้าไปกำหนดรู้ทุกข์ เมื่อเข้าใจทุกข์อย่างแจ่มแจ้งก็ทำให้แยกแยะได้ว่าอะไรเป็นเหตุทำให้เกิดทุกข์ เป็นการยับยั้งไม่ทำตามเหตุแห่งทุกข์นั้น แต่ต้องกำหนดละเหตุแห่งทุกข์นั้น เพราะปัญญารู้แจ้งเช่นนี้จึงทำให้เยาวชนรู้จักผิดชอบ ชั่วดี ไม่ก่อปัญหา ไม่สร้างความเดือดร้อน มีปัญญาวินิจฉัยได้อย่างถูกต้อง ดำรงชีวิตด้วยจิตใจที่ผ่องใส หลุดพ้นจากการยึดติด

แนวทางการพัฒนาปัญญาตามแนวทางปัญญาภาวนา ก็คือการเจริญวิปัสสนากัมมัฏฐาน โดยการพิจารณาเห็นสังขารธรรมเป็นสิ่งไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และไม่ใช่อัตน

วิธีที่จะทำให้เกิดปัญญามี ๓ ประการ

๑. สุตมยปัญญา ปัญญาเกิดจากการฟัง เป็นปัญญาระดับทิฎฐิ คือความเห็นที่อาจมีผิดมีถูก เพราะเป็นเพียงระดับข้อมูล แต่อย่างไรก็ทำให้มีฐานในการคิดต่อไป การเป็นผู้ได้ยินได้ฟังมากจึงเรียกว่า พหูสูต จัดเป็นมงคลข้อที่ ๗ คือ ทรงจำธรรมและรู้ศิลปวิทยามาก เล่าเรียนมาก ศึกษามาก คงแก่เรียน ในสืลวันตสูตร ได้แสดงคุณสมบัติของผู้ทรงพหูสูตไว้ว่า “เป็นผู้ได้ยินได้ฟังมาก...ทรงจำได้ คล่องปาก ชื่นใจ และแทงตลอดด้วยทิฎฐิ”^{๔๘} ในส่วนของการแทงตลอดด้วยทิฎฐิ ก็หมายถึง การเข้าไปตัดสินใจบนข้อมูลที่ถูกต้องได้ เพราะอย่างนี้จึงถือว่าเป็นผู้มีปัญญาระดับทิฎฐิ

^{๔๕} อภ.วิ. ๓๕/๙๐๗/๕๖๘.

^{๔๖} อญ.ปญจก. ๒๒/๑๕/๑๙-๒๐.

^{๔๗} วิ.ม. ๔/๑๕/๒๒-๒๓.

^{๔๘} อญ.ปญจก. ๒๒/๙๗/๑๕๕.

คือ ความเห็นบนข้อเท็จจริง ถ้าหากข้อมูลที่ได้รับมาผิดความเห็น หรือปัญญาที่ตัดสินไปก็ผิด ด้วยเหตุนี้ผู้ทรงไว้ซึ่งพหูสูต อันเป็นทางเกิดแห่งปัญญาจึงมีอานิสงส์ ดังนี้

๑. ทำให้เป็นที่พึ่งของตนเองได้
๒. ทำให้บริบูรณ์ด้วยลาภ ยศ สรรเสริญ สุข
๓. ทำให้ได้รับคำชมเชย
๔. ทำให้ได้รับความยกย่องเกรงใจ
๕. เป็นพื้นฐานของศิลปะและความสามารถอื่นๆ ต่อไป
๖. ทำให้บรรลุมรรคผลนิพพานได้ง่าย

๒. จินตามยปัญญา ปัญญาเกิดจากการคิด การค้นคว้า วิจัย การอนุมาน การวิเคราะห์ วิจารณ์ การตรองด้วยเหตุผล ในระดับนี้เองที่เป็นที่มาของปัญญา ซึ่งเรียกว่า การคิด ด้วยอุบายอันแยบคาย ได้แก่ “โยนิโสมนสิการ” เป็นการใช้ความคิดที่ถูกต้องวิธี มองลึกลงไปภายใน โดยรูปศัพท์แล้ว ได้แก่ คำว่า โยนิโส กับ มนสิการ เมื่อรวมกันแล้วแปลว่า การทำไว้ในใจโดยแยบคาย การทำในใจโดยแยบคายมีอธิบายว่า

๑. อุบายมนสิการ แปลว่า คิดหรือพิจารณาโดยอุบาย คือคิดอย่างมีวิธี หรือคิดถูกวิธี หมายถึงคิดถูกวิธีที่จะทำให้เข้าถึงความจริง สอดคล้องเจ้าแนวกับสัจจะ ทำให้หยั่งรู้สภาวะลักษณะและสามัญลักษณะของสิ่งทั้งหลาย

๒. ปถมนสิการ แปลว่า คิดเป็นทางหรือคิดถูกทาง คือคิดได้ต่อเนื่องเป็นลำดับ จัดลำดับได้หรือมีลำดับ มีขั้นตอน แล่นไปเป็นแถวเป็นแนว หมายถึงความคิดเป็นระเบียบตามเหตุผล เป็นต้น ไม่ยุ่งเหยิงสับสน

๓. การถมนสิการ แปลว่า คิดตามเหตุ คิดค้นเหตุ คิดตามเหตุผล หรือคิดอย่างมีเหตุผล หมายถึง การคิดสืบค้นตามแนวความสัมพันธ์สืบทอดกันแห่งเหตุปัจจัย พิจารณาสืบสาวหาสาเหตุ ให้เข้าใจถึงต้นเค้า หรือแหล่งที่มาซึ่งส่งผลต่อเนื่องมาตามลำดับ

๔. อุปาทกมนสิการ แปลว่า คิดให้เกิดผล คือใช้ความคิดให้เกิดผลที่พึงประสงค์ เล็งถึงการคิดอย่างมีเป้าหมาย คิดปลูกเร้าความเพียร การรู้จักคิดในทางที่ทำให้หายหวาดกลัวให้หายโกรธ การพิจารณาที่ทำให้มีสติ หรือทำให้จิตใจเข้มแข็งมั่นคง^{๔๕}

ด้วยเหตุนี้ โยนิโสมนสิการจึงได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้าไว้หลายแห่งในพระไตรปิฎก ดังที่จะยกมาพอให้เห็นว่า โยนิโสมนสิการนี้มีความสำคัญ ดังนี้

^{๔๕} พระธรรมปิฎก, **พุทธธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๖๗๐.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อดวงอาทิตย์อุทัยอยู่ ย่อมมีแสงอรุณขึ้นมาก่อน เป็นบุพนิมิตฉันใด ความถึงพร้อมด้วยโยนิโสมนสิการก็เป็นตัวนำ เป็นบุพนิมิตแห่งการเกิดขึ้นของอริยอัษฎางคิกมรรค แก่ภิกษุ ฉะนั้น ภิกษุผู้ถึงพร้อมด้วยโยนิโสมนสิการ พึงหวังสิ่งนี้ได้คือ จักเจริญ จักทำให้มากซึ่งอริยอัษฎางคิกมรรค^{๕๐}

...ภิกษุทั้งหลาย ร่างกายนี้ดำรงอยู่ด้วยอาหาร อาศัยอาหารจึงดำรงอยู่ได้ ไม่มีอาหารหาดำรงอยู่ได้ไม่ ฉันได้ โขชนงศ์ ๗ ก็เหมือนกัน ดำรงอยู่ด้วยอาหาร อาศัยอาหารจึงดำรงอยู่ได้ ไม่มีอาหารหาดำรงอยู่ได้ไม่ อะไรเล่าคืออาหาร...ก็คือการกระทำให้มากซึ่งโยนิโสมนสิการ...^{๕๑}

โยนิโสมนสิการ เป็นตัวเชื่อมระหว่างปัญญาที่เป็นโลกียะให้เป็นโลกุตตระ เป็นตัวเชื่อมให้คุณธรรมฝ่ายดีเกิด และคุณธรรมฝ่ายชั่วลดและหายไปได้ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า “โยนิโสมนสิการในอสุภนิมิต เป็นเหตุให้ราคะไม่เกิด และราคะที่เกิดแล้วก็ถูกละได้ โยนิโสมนสิการในเมตตาเจโตวิมุตติ เป็นเหตุให้โทสะไม่เกิดและโทสะที่เกิดแล้วก็ถูกละได้ โยนิโสมนสิการเป็นเหตุให้โมหะไม่เกิด และโมหะที่เกิดแล้วก็ถูกละได้”^{๕๒}

ปัญญาที่เกิดจากการคิด หรือจินตตามยปัญญาเช่นนี้ ก็เป็นการพัฒนาเยาวชนให้รู้จักคิด เป็น ตรองเป็น ตัดสินใจเป็น แต่ปัญญาในระดับนี้ก็ยังมีโอกาสผิดพลาด เพราะยังเป็นปัญญาระดับทิฏฐิอยู่นั่นเอง เนื่องจากยังเป็นปัญญาที่เกี่ยวข้องกับฐานข้อมูลที่สั่งสมมาในระดับสุดะ เพื่อให้ปัญญาพัฒนาไปถึงระดับที่เกิดจากผลแห่งการปฏิบัติจึงเป็นปัญญาที่แท้จริง ไม่หวั่นไหวไปกับสิ่งแวดล้อมภายนอก แต่เป็นปัญญาที่เกิดมาจากความถึงพร้อมแห่งสมาธิ เป็นปัญญาระดับโลกุตตระ ซึ่งเป็นปัญญาระดับสูงสุดในพระพุทธศาสนา

๓. กวามามยปัญญา ปัญญาเกิดจากการบำเพ็ญภาวนา หมายถึงการฝึกอบรมปัญญาให้เกิดขึ้นเพื่อเข้าไปแทงตลอดในสภาพต่างๆ ที่ปรากฏขึ้นตามความเป็นจริง ไม่เข้าใจบิดเบือน ไม่ปิดบังอำพราง อันเกิดจากกิเลส ตัณหา อวิชชาปกปิด เคลือบบัง อำพรางอยู่ การฝึกปัญญาจะต้องอาศัยจิตที่ผ่องใสเป็นพื้นฐาน ในทางกลับกันจิตที่มีปัญญาก็ช่วยหนุนให้จิตมั่นคง ไม่หวั่นไหว แน่วแน่ สงบ

^{๕๐} ส.ม. ๑๘/๑๓๖/๓๗.

^{๕๑} ส.ม. ๑๘/๓๕๗-๓๗๒/๘๔-๘๘.

^{๕๒} อ.จ.ต.ก. ๒๐/๕๐๘/๒๕๘.

ปัญหาที่จะเกิดในขั้นนี้คือ การบำเพ็ญภาวนาตามหลักแห่งสมาธิ ผลแห่งสมาธิอันเกิดจากฌาน คือปัญญา ปัญญาในที่นี้เรียกว่าญาณ คือรู้ หรือวิปัสสนา คือรู้แจ้ง วิธีการคือการเฝ้าพิจารณาลักษณะของขั้นที่ ๕ ด้วยความปรารถนาความสุขและความวางเฉยในสังขารแล้ว กำหนดความเป็นไตรลักษณ์ คือ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และอนัตตา จึงเรียกว่า วิปัสสนาปัญญา^{๕๓} บุคคลก่าจัดนิเวศน์ได้โดยอาศัยกำลังแห่งปัญญา ย่อมพิจารณาเห็นนาม ภายหลังจากรูปโดยอาศัยกายสังขาร ชื่อว่าเริ่มต้นด้วยวิปัสสนา^{๕๔} การที่ปัญญาจะพึงเกิดขึ้นก็ย่อมอาศัยศีล สุตะ สากัจฉา สมณะ และวิปัสสนา^{๕๕}

ดังนั้น ภาวนามยปัญญา จึงเป็นปัญญาที่เกิดจากการปฏิบัติตามหลักแห่งสมาธิในพระพุทธศาสนา หลักการในการปฏิบัติเพื่อให้เกิดปัญญานั้นมีหลายวิธี แต่วิธีที่เป็นทางสายตรงก็คือ การเดินตามวิธีแห่งวิสุทธิ ๗ ได้แก่ ศีลวิสุทธิ จิตวิสุทธิ ทิฐิวินิวิสุทธิ กังขาวิตรณวิสุทธิ มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ และญาณทัสสนวิสุทธิ^{๕๖} การปฏิบัติตามหลักวิสุทธิทั้ง ๗ นี้ย่อมส่งหนุนให้ผู้ปฏิบัติเกิดปัญญารู้แจ้งเป็นลำดับ นอกจากวิสุทธิ ๗ แล้ว ผู้ปฏิบัติยังสามารถยึดถือเอาแนวทางปฏิบัติที่เป็นทางแห่งการรู้แจ้งที่เรียกว่า โพชฌงค์ ๗ อีกได้ เพราะพระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย โพชฌงค์ ๗ ประการเหล่านี้ ไม่เป็นเครื่องปิดกั้น ไม่เป็นนิเวศน์ ไม่เป็นอุปกิเลสแห่งจิต เมื่อเจริญทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อกระทำให้แจ้งซึ่งผลคือวิชชาและวิมุตติ”^{๕๗} และตรัสไว้ในที่เดียวกันนี้อีกแห่งหนึ่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย โพชฌงค์ ๗ ประการนี้ เป็นธรรมทำให้มีจักขุ ทำให้มีญาณ ส่งเสริมความเจริญแห่งปัญญา ไม่เป็นขางความคับแค้น เป็นไปเพื่อนิพพาน”^{๕๘}

โพชฌงค์ ๗ นี้ พระพรหมคุณาภรณ์ได้อธิบายเพิ่มเติมไว้ในหนังสือพุทธธรรมว่า

๑. สติ ความระลึกได้ หมายถึง ความสามารถทวนระลึกนึกถึง หรือกุ่มจิตไว้กับสิ่งที่จะพึงเกี่ยวข้องหรือต้องใช้ต้องทำในเวลานั้น ในโพชฌงค์นี้ สติมีความหมายคลุมตั้งแต่การมีสติกำกับตัว ใจอยู่กับสิ่งที่กำลังทำ กำหนดพิจารณาเฉพาะหน้า จนถึงการทวนระลึกรวบรวมเอาธรรมที่ได้สดับเล่าเรียนแล้วหรือสิ่งที่จะพึงเกี่ยวข้องต้องใช้ ต้องทำ มานำเสนอต่อปัญญาที่ตรวจตรองพิจารณา

^{๕๓} พระเมธีธรรมาภรณ์และคณะ, **วิมุตติมรรค**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยามบริษัทเคล็ดไทย จำกัด, ๒๕๓๘), หน้า ๒๕๘.

^{๕๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๗๗.

^{๕๕} อัง.ปญจก. ๒๒/๒๕/๒๒.

^{๕๖} ม.ม. ๑๒/๒๘๘/๒๘๕.

^{๕๗} ส.ม. ๑๘/๔๗๘/๑๓๑.

^{๕๘} ส.ม. ๑๘/๕๐๒/๑๓๗.

๒. ธรรมวิจย ความเห็นธรรม หมายถึง การใช้ปัญญาสอบสวนพิจารณาสิ่งที่สติกำหนดไว้ หรือธรรมที่สติระลึกรวมมานำเสนอแนะ ตามสภาวะ เช่น ไตร่ตรองให้เข้าใจ ความหมาย จับสาระของสิ่งที่พิจารณานั้นได้ ตรวจตราเลือกเฟ้นเอาธรรมหรือสิ่งที่เกื้อกูลแก่ชีวิตจิตใจ หรือสิ่งที่ใช้ได้เหมาะสมที่สุดในกรณีนั้นๆ หรือมองเห็นอาการที่สิ่งที่พิจารณานั้นเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป เข้าใจตามสภาวะที่เป็นไตรลักษณ์ ตลอดจนปัญญาที่มองเห็นอริยสัจ

๓. วิริยะ ความเพียร หมายถึง ความแก่กล้ากล้า เข้มแข็ง กระตือรือร้นในธรรมหรือสิ่งที่ปัญญาเห็นได้ อาจหาญในความดี มีกำลังใจ สู้กิจ บากบั่น รุดไปข้างหน้า ยกจิตไว้ได้ ไม่ให้หุดห่อ ถดถอยหรือท้อแท้

๔. ปิติ ความอิ่มใจ หมายถึง ความเอิบอิ่ม ปลอดปลื้ม ปริยเปรม ตี๋มต่ำ ซาบซ้อง แซ่มชื่น (ในธรรมที่กำลังปฏิบัติ)

๕. ปัสสัทธิ ความสงบกายใจ หมายถึง ความผ่อนคลายกายใจ สงบระงับ เรียบเย็น ไม่เครียด ไม่กระสับกระส่าย เบาสบาย (ในธรรมที่กำลังปฏิบัติ)

๖. สมภาวิ ความมีใจตั้งมั่น หมายถึงความมีอารมณ์หนึ่งเดียว จิตแน่วแน่ต่อสิ่งที่กำหนด ทรงตัวสม่ำเสมอ เดินเรียบอยู่กับกิจ ไม่วอกแวก ไม่ส่าย ไม่ฟุ้งซ่าน (การทำจิตให้ผ่องใสปราศจากนิวรณ์)

๗. อุเบกขา ความวางที่เฉยคุด หมายถึง ความมีใจเป็นกลาง สามารถวางที่เฉยเรียนิ่งคุดไป ในเมื่อจิตแน่วแน่อยู่กับงานแล้วและสิ่งตางๆ ดำเนินไปด้วยดีตามแนวทางที่จัดวางไว้ หรือที่มันควรจะเป็น ไม่สอดแสร้ ไม่แทรกแซง (มีปัญญาพิจารณาเห็นอาการที่จิตกำลังเป็นไป แล้วน้อมพิจารณาไตรลักษณ์)^{๕๕}

โพชฌงค์ทั้ง ๗ ประการนี้ เป็นการฝึกอบรมปัญญา ทำให้ปัญญาเห็นแจ้งเกิดขึ้น ตามกระบวนการที่ถูกต้อง ปัญญาชนิดนี้เป็นปัญญาอันบริสุทธิ์ ไม่เกิดจากอารมณ์ ไม่เอนเอียงไปตามทฎฐิหรืออวิชา ไม่เกิดจากความเข้าใจในระดับทฎฐิ แต่เป็นญาณหรือวิปัสสนาอันเป็นผลจากการปฏิบัติ

เขาวชนผู้ปฏิบัติตามหลักแห่งภาวนาทั้ง ๔ ประการนี้ ย่อมสามารถดำรงอยู่ในโลกได้อย่างสมบุรณ์ เป็นชาวพุทธได้อย่างถูกต้องและถือว่าเป็นเขาวชนที่พัฒนาแล้วตามแนวของพระพุทธศาสนา

^{๕๕} พระธรรมปิฎก, พุทธธรรม, อ่างแล้ว, หน้า ๘๗๕-๘๘๐.

๔.๕ คุณค่าจากการพัฒนาตนเองของเยาวชน

เมื่อเยาวชนได้พัฒนาตนตามขั้นตอนที่ได้แสดงไว้ ไม่ว่าจะทำโดยกระบวนการทางสังคม หรือการพัฒนาตนโดยจิตสำนึกก็ตามย่อมทำให้เยาวชนมีพัฒนาการทั้ง ๔ ด้านเป็นไปในทิศทางที่ดีแน่นอน

๔.๕.๑ คุณค่าด้านปัจเจกชน

เยาวชนที่ได้รับการพัฒนาอบรมทั้งทางกาย วาจา และใจแล้วย่อมเป็นบุคคลที่มีความงดงามทั้ง ๓ ทาง ทำให้เยาวชนเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมได้และสามารถอยู่ในโลกปัจจุบันได้อย่างไม่ถูกชักจูงไปในทางที่ผิด รู้จักแยกแยะชั่วดี รู้จักคบหาคนดี หลีกเสี่ยงคนพาล โดยมีเกณฑ์การตัดสินใจจากการไม่ประทุษร้ายหรือประทุษร้ายใครทั้งทางกาย วาจา และใจ ทางกายก็ไม่ฆ่าสัตว์ เบียดเบียนสัตว์ให้ได้รับความทุกข์ ความเดือดร้อน ทางวาจา ก็ไม่กล่าวคำเท็จ คำหยาบ คำส่อเสียด และคำเพื่อจ้อเหลวไหล ส่วนทางใจนั้นก็มิโลภอยากได้ของผู้อื่น ไม่พยายามปองร้ายผู้อื่น และไม่เห็นผิดเป็นชอบ

นอกจากนั้น เยาวชนที่มีได้รับการอบรมพัฒนาด้วยหลักธรรมในพระพุทธศาสนาแล้ว พฤติกรรมที่มีความเคารพต่อสิ่งที่พึงเคารพ คือเคารพในพระพุทธเจ้า ในพระธรรม ในพระสงฆ์ ในการศึกษา ในสมาธิ ในความไม่ประมาท และในการดูแลต้อนรับ ในบุคคลที่ควรเคารพได้แก่ อนุชฌาย์ อาจารย์ มารดาบิดา พี่ชายพี่สาว เป็นต้น

ไม่เป็นบุคคลที่ก้าวร้าว และมีต่อตนเองก็รู้จักอ่อนน้อมต่อมตน ไม่กระด้างกระเดื่อง ไม่มีความถือตัว ไม่ประพฤติดนในทางแห่งความเสื่อมอันเนื่องมาจากความกระด้างเพราะถือในชาติวรรณะ กระด้างเพราะมีทรัพย์มาก กระด้างเพราะโคตร ชอบดูถูกดูหมิ่นญาติพี่น้องและบุคคลอื่น เป็นเยาวชนผู้รู้จักที่ต่ำที่สูง สงบเสถียรเยียมตน ไม่กระด้าง ไม่เย่อหยิ่ง ไม่ดี้อไม่वादดี เยาวชนที่รู้จักอ่อนน้อมต่อมตนคอยพิจารณาดูข้อบกพร่องของตนเอง การที่มีความอ่อนน้อมต่อมตน ย่อมนำไปสู่ความเจริญ ทำให้อยู่เป็นสุข ไม่มีศัตรู น่านับถือ นำเคารพกราบไหว้ ได้กัลยาณมิตร ตั้งอยู่ในธรรม

เยาวชนที่พัฒนาตนแล้วย่อมไม่ฟุ้งเฟ้อ ไม่เกียจคร้าน ไม่ทะยานอยากเกินความพอดี มีความสันโดษ คือยินดีในสิ่งที่ตนพึงมีพึงได้ตามกำลังสติปัญญาของตน แต่ไม่ได้หมายถึงต้องเป็นบุคคลมกน้อย ทำตนเองเป็นเหมือนบรรพชิต

คุณค่าของการพัฒนาตนของเยาวชนในส่วนปัจเจกชนอีกประการหนึ่งก็คือ เป็นบุคคลผู้มีความกตัญญูกตเวที

อันความกตัญญูกตเวทีนี้เป็นคุณธรรมที่สำคัญสำหรับมนุษยชาติ เป็นคุณธรรมพื้นฐานของมนุษย์ที่ทำให้มีความสัมพันธ์กันในสังคมมนุษย์ เป็นบ่อเกิดแห่งความรับผิดชอบต่อความเป็นมนุษย์ เป็นประโยชน์เกื้อกูลซึ่งกันและกัน "เป็นคุณธรรมเบื้องต้นของมนุษยธรรมทั้งหลาย เพราะเป็นเครื่องทำลายความเห็นแก่ตัวซึ่งเป็นศัตรูสำคัญของความดี เป็นเหตุให้เกิดความสุขุม

รอบคอบ ความสำนึกในหน้าที่และความรับผิดชอบโดยลำดับ”^{๖๐} เยาวชนย่อมทราบดีว่า การที่ตนเจริญเติบโตมาได้ย่อมได้รับการดูแลเลี้ยงดูจากบุคคลต่าง ๆ มีบิดามารดา ครูอาจารย์ ญาติ พี่น้อง เป็นต้น นอกจากนั้น ต้องพึ่งพาอาศัยสิ่งเหล่านี้อีก เช่น อาศัยปัจจัย ๔ เป็นเครื่องเลี้ยงชีวิตจึงจะมีชีวิตอยู่รอดได้ ดังนั้น จึงต้องมีความกตัญญูที่พึงปฏิบัติมิใช่เฉพาะต่อมนุษย์ด้วยกันเท่านั้น แต่ให้มีแม้แต่ต่อสัตว์และพืชทั้งหลายด้วย” นักปราชญ์จึงได้เขียนสอดแทรกความกตัญญูไว้ในวรรณกรรมทุกเรื่องเพื่อสอนใจเยาวชน เพื่อให้เยาวชนมีความกตัญญู ทางด้านวรรณคดีในพระพุทธศาสนา ได้แก่ ชาดกต่าง ๆ เป็นนิทานสอนใจ ก็แฝงไว้ด้วยความกตัญญู กตเวทีก่อกอบทุกเรื่อง เพื่อสอนให้ลูกมีความกตัญญูกตเวทิต่อบิดามารดา ไม่ประทุษร้ายพ่อแม่ ไม่ทำอะไรให้พ่อแม่เข้าใจ เจ็บไข้ดูแลรักษา ช่วยเหลือกิจการเมื่อพ่อแม่ต้องการ”^{๖๑}

เยาวชนที่มีความกตัญญูจึงนับได้ว่าเป็นคนดี ความกตัญญูกตเวทิต่อพ่อแม่ของ คนดี “นิมิตต์ สาครูปาน กตัญญูกตเวทิตา” ความกตัญญูกตเวทิต่อพ่อแม่จึงเป็นคุณธรรมแบ่งแยกระหว่าง คนดีกับคนไม่ดี ระหว่างสัตบุรุษกับอสัตบุรุษ “...**บุรุษเป็นคนอกตัญญู เป็นคนอกตเวทิต่อ... สัตบุรุษเป็นคนกตัญญู เป็นคนกตเวทิต่อ** ความเป็นคนกตัญญู ความเป็นคนกตเวทิต่อ สัตบุรุษทั้งหลายสรรเสริญ ความเป็นคนกตัญญู...”^{๖๒}

เยาวชนที่มีความกตัญญูย่อมแสดงออกโดยการ

๑. ประกาศคุณท่าน คือ การประกาศว่าผู้มีพระคุณของเราดีอย่างไรบ้าง วิธีประกาศคุณพ่อแม่ที่ดีที่สุด คือ ประกาศที่ตัวเอง โดยความประพฤตินองเราเองเป็นตัวประกาศคุณท่าน หรือประจานท่านอย่างโจ่งแจ้งที่สุด

^{๖๐} อำนวย จันเงิน, “การพัฒนาความกตัญญูกตเวทิต่อพ่อแม่ตามแนวคิดของพระพุทธศาสนา (ทองย้อย กิตติทินโน)”, **วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิต-วิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย), ๒๕๓๗, หน้า ๑๐๘.

^{๖๑} พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต), **คนไทยกับป่า**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๗), หน้า ๒๑.

^{๖๒} พระเทพวิสุทธิเมธี (ปัญญานันทภิกขุ), **กตัญญูกตเวทิต่อพ่อแม่ เป็นเครื่องหมายของคนดี**, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๓๖), หน้า ๖-๗.

^{๖๓} อ.ท.ท. ๒๐/๓๓/๗๗.

๒. ตอบแทนคุณท่าน คือ เมื่อรู้ว่าท่านมีคุณหรือมีอุปการะต้องตอบแทน ยกตัวอย่าง เช่น ถ้าผู้มีพระคุณเป็นพ่อแม่ ผู้เป็นบุตรธิดาสามารถตอบแทนได้ โดยเลี้ยงดูท่านตอบ^{๒๔}

๔.๕.๒ คุณค่าเยาวชนที่พัฒนาแล้วต่อสังคม

เยาวชนที่พัฒนาดนแล้ว และกระทำตนให้เป็นผู้พัฒนาแล้วนั้นในส่วนตัวก็เป็นคนดี ตามที่ได้แสดงไว้แล้ว คุณค่าของเยาวชนต่อสังคมนั้นย่อมแสดงออกได้หลากหลาย โดยจะแสดงให้เห็นตามปัญหาสังคมที่เกิดขึ้น โดยที่เยาวชนไม่ตกเป็นเหยื่อในปัญหาเหล่านี้

๑. แก้ปัญหาที่เกิดจากความโลภ

ได้แก่ ปัญหาการมีเพศสัมพันธ์ก่อนวัยอันควร อันเนื่องมาจากอยากรู้ อยากลอง ความอยากอันถูกปัจจัยภายนอกจูงจูงจากสื่อต่างๆ เช่น สื่ออินเทอร์เน็ต สื่อภาพยนตร์ หนังสือ ภาพลามก อนาคต ซึ่งเป็นปัจจัยเสี่ยงต่อปัญหาทางเพศ เยาวชนผู้พัฒนาแล้วย่อมเข้าใจสิ่งเหล่านี้ มีภูมิคุ้มกัน มีปัญญาอดทน และหลีกเลี่ยงสิ่งเหล่านี้ได้ ปัญหานี้เกิดมาจากอยากรู้ อยากเห็น อยากลอง และมีภาวะความรู้สึกยับยั้งชั่งใจอ่อนแอ หากผสมกับปัญหาครอบครัวก็ยิ่งมีอัตราเร่ง ทำให้เยาวชนกระทำผิดได้ไว แต่หากเยาวชนที่พัฒนาแล้วตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ย่อมสามารถแก้ไขปัญหาเหล่านี้ได้อย่างดีเยี่ยม เป็นการแก้ที่รากฐาน เป็นการแก้ปัญหาที่ยั่งยืน แม้ว่าจะมีปัญหาเกิดขึ้นก็สามารถแก้ไขปัญหาด้วยปัญญา โดยเฉพาะในส่วนนี้เยาวชนที่มีศีล ก็เพียงพอที่จะแก้ปัญหานี้ได้

ปัญหาติดการพนัน ซึ่งมีฐานมาจากความโลภ อยากได้เงินทองมากๆ เพื่อนำไปใช้จ่ายอย่างสุรุ่ยสุร่าย นำไปใช้จ่ายในทางที่ผิดต่อไป หากเสียก็ต้องการถอนทุนคืนก็ยิ่งจมลึกลงไปกับการพนัน แต่เยาวชนผู้ที่ได้ศึกษา อบรม พัฒนากาย วาจา ใจแล้ว ปัญหานี้ก็ได้รับการแก้ไข เยาวชนย่อมรู้ถึงโทษของการพนันดี หากหลงเข้าไปติดก็ถึงภัยพิบัติตามมา ทำให้เสียทรัพย์ เป็นภัยถึงชีวิตหากไม่มีเงินจ่าย และผิดกฎหมายถึงกับต้องถูกจำคุก เสียอนาคต ที่สำคัญคือบุคคลที่เยาวชนเข้าไปคลุกคลีก็ไม่ใช่อีกกลุ่มเสี่ยง

๒. แก้ปัญหาที่เกิดจากความโทสะ

ปัญหานี้ก็คือ ปัญหาการใช้ความรุนแรงเข้าตัดสิน เป็นความก้าวร้าว นำไปสู่ปัญหาทางอาชญากรรม ทำร้ายร่างกายจนได้รับบาดเจ็บ ล้มตาย ไม่ว่าจะเป็นการแสดงโทสะออกมาส่วนตัวหรือการแสดงออกมาเป็นกลุ่ม เป็นพวก ก็ล้วนแล้วแต่เป็นปัญหาทั้งสิ้น ปัญหาเหล่านี้เกิดจากความขัดเคือง ไม่ถูกใจ สบประมาท ไม่พอใจ โกรธ อาฆาต ซึ่งมีโทสะเป็นมูลเหตุ เยาวชนผู้ที่พัฒนากาย วาจา ใจแล้ว ย่อมเห็นถึงโทษของโทสะ รู้จักยับยั้งชั่งใจ รู้จักไตร่ตรองถึง

^{๒๔} สมคิด เหลาฉลาด, “ความเชื่อเรื่องบุญและบาปกับพฤติกรรมเชิงจริยธรรมของนักเรียนระดับมัธยม ศึกษาตอนปลาย เขตกรุงเทพมหานคร”, **หลักสูตรพัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์), ๒๕๔๒, หน้า ๕๐.

เหตุถึงผล รู้จักให้อภัย รู้จักการข่มใจตน (ทมะ) รู้จักอดกลั้นต่อสิ่งชั่วร้าย (ขันติ) จึงไม่ตกเป็นเหยื่อของโทสะ ย่อมสามารถแก้ปัญหาอันเกิดจากโทสะได้ กล่าวโดยที่สุด การใช้สมาธิ คือความรู้ทันอารมณ์ที่เกิด ก็สามารถแก้ไขได้

๓. แก้ปัญหาที่เกิดจากความโมหะ

ปัญหานี้เกิดมาจากความโง่เขลา เบาปัญญา ไม่ได้ศึกษาเล่าเรียนมาก ไม่ได้ฟังนักปราชญ์ครู อาจารย์ พ่อแม่ตักเตือนพร่ำสอน จึงหลงในสิ่งที่ไม่มีคุณค่า ไม่มีประโยชน์ เช่น การมัวเมาในอบายมุข ติดยาเสพติด เล่นเกมอินเทอร์เน็ตที่เป็นอันตรายต่อความคิด หลงเพลินมัวเมาในแสงสี ในบาร์ ในคลับ ในสถานบันเทิงเรีงรมย์ต่างๆ หากเยาวชนที่ได้รับการพัฒนากาย วาจา ใจ แล้ว ย่อมมีปัญญาพิจารณาเห็นถึงโทษของสิ่งเหล่านี้ ทำให้เสียชีวิต เสียเวลา เสียเงินทองโดยเปล่าประโยชน์ ทำให้สุขภาพเสื่อมโทรม ทำให้สมองไม่พัฒนา ในข้อนี้หากเยาวชนที่มีปัญญาพัฒนาแล้วตามแนวที่แสดงไว้ก็สามารถแก้ไขปัญหานี้ได้ เยาวชนที่มีปัญญาพิจารณาเห็นแจ้งในสิ่งที่มีคุณ มีโทษ มีประโยชน์ และมีโทษประโยชน์ได้ จึงนับว่าเป็นคุณค่าต่อสังคมเป็นอย่างยิ่ง

ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นก็เกิดจากรากฐานของกิเลส ๓ ประการนี้ คือ ปัญหาที่เกิดจากโลภะ โทสะและโมหะ เมื่อเยาวชนที่พัฒนา อบรมตนด้วยพลังแห่งศีล สมาธิ และปัญญา ก็สามารถแก้ไขปัญหาเหล่านี้ได้อย่างยั่งยืน เป็นสังคมอุดมปัญญาอย่างแท้จริง

บทที่ ๕

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

๕.๑ บทสรุป

เยาวชนเป็นบุคคลที่สังคมต้องให้ความสนใจ เพราะเยาวชนนั้นเป็นบุคคลที่กำลังอยู่ระหว่างการเปลี่ยนแปลงทั้งทางร่างกายและทางจิตใจ หากเยาวชนได้รับการแนะนำไปสู่สิ่งไม่ถูกต้องเยาวชนก็จะรับเอาสิ่งนั้นทันที แต่ถ้าเยาวชนได้รับการพัฒนาที่ถูกต้อง เยาวชนก็จะเป็นพลังแห่งความดีให้แก่สังคมได้เคลื่อนไปสู่ทิศทางที่ดีและทำให้สังคมได้รับประโยชน์อันเกิดจากการปฏิบัติตนและการกระทำหน้าที่ของเยาวชนที่พัฒนาแล้ว

โดยสรุป การจะพัฒนาเยาวชนจะต้องมีหลักหรือวิธีชัดเจนว่า ในที่นี้ผู้วิจัยได้ศึกษาถึงการนำหลักพุทธธรรมสำหรับพัฒนาเยาวชน คำว่า พุทธธรรม หมายถึง ธรรมของพระพุทธเจ้าทั้งหมด ธรรมของผู้ที่บำเพ็ญบารมีจนสามารถบรรลุถึงความสูงสุดทางศักยภาพที่มนุษย์มีอยู่ เป็นบุคคลที่รู้แจ้ง เป็นเลิศกว่าสรรพสัตว์ มนุษย์และเทวดาทั้งหลายด้วยวิชาและจรณะ

พุทธธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ นั้น เป็นธรรมที่เป็นเหตุเป็นผล ได้แก่สภาพที่ทรงไว้ หากผู้ใดปฏิบัติธรรมผิด ก็ได้รับผลในส่วนที่เป็นกรรมชั่ว หรือเหตุไม่ดี เรียกว่า อกุศลธรรม หากผู้ใดปฏิบัติธรรมในส่วนที่เป็นธรรมดี คือเหตุดี ก็จะได้รับผลอันถูกต้อง เรียกว่ากุศลธรรม ธรรมเหล่านี้จะไม่กลับกลายไปตามสภาพแวดล้อม ไม่กลับกลายไปตามบุคคล หากบุคคลผู้มีการทำชั่ว พวดชั่ว คิดชั่ว อาจจะได้รับยกย่องจากคนแวดล้อม เขาก็ไม่กลายเป็นคนดีในธรรมไปได้ ตรงกันข้ามหากตนประพฤติปฏิบัติตามธรรมที่เป็นเหตุดี คือ ทำดี พุดดี คิดดี แม้ว่าจะมีคนมากกล่าวร้ายให้ผิด เขาก็ไม่กลายเป็นคนชั่วตามคำของผู้คนไปได้ ดังนั้นธรรมของพระพุทธเจ้าจึงเป็นอกาลิก ไม่เปลี่ยนแปลงไปตามกาล ในธรรมของพระพุทธเจ้านั้นจึงครอบคลุมไปทั้งธรรมที่เป็นสังขตะ คือธรรมที่มีปัจจัยปรุงแต่ง และธรรมที่เป็นอสังขตะ คือธรรมที่ไม่มีปัจจัยปรุงแต่ง

เมื่อพิจารณาเช่นนี้พุทธธรรมจึงเป็นธรรมที่มีอยู่คู่โลก เป็นแต่เพียงพระพุทธเจ้าเมื่อวันตรัสรู้ จึงได้ค้นพบกฎแห่งธรรมนั้นแล้วนำมาประกาศสั่งสอน แสดง บัญญัติ แต่งตั้ง เปิดเผย จำแนก ทำให้เข้าใจง่ายซึ่งกฎแห่งธรรมนั้น ได้แก่ ความไม่เที่ยงของสังขารธรรมทั้งหลาย ความเป็นทุกข์ของสังขารธรรมทั้งหลาย และความเป็นอนัตตาของธรรมทั้งปวง ลักษณะของพุทธธรรมสามารถแยกตามอาการที่พระพุทธเจ้าทรงแสดง ตามความเป็นจริงแท้ที่เรียกว่าปรมัตถธรรม ตามสภาวะธรรมที่เป็นหลักคิดคือหลักแห่งมัชฌิมาธรรม และหลักปฏิบัติ คือหลักมัชฌิมาปฏิปทา

เมื่อทราบถึงความหมาย ลักษณะและประเภทของพุทธธรรมแล้ว ต่อไปจึงสรุปให้ทราบว่า คำว่า เยาวชน คือบุคคลที่มีวัยเยาว์ เป็นวัยรุ่น วัยที่เจริญเข้าสู่ภาวะซึ่งเป็นผลมาจากทัศนคติ ความเชื่อ ความต้องการต่างๆ ในสังคม เยาวชนเป็นวัยที่กำลังพัฒนาการขั้นหนึ่งจนกระทั่งถึง

ขึ้นมีวุฒิภาวะเป็นแบบผู้ใหญ่ ระยะนี้เด็กทั้งหลายจะมีสภาพร่างกาย จิตใจ อารมณ์ สังคม และความรู้สึกด้านจริยธรรมแตกต่างกันไปจากวัยเด็กและวัยผู้ใหญ่ เยาวชนจึงใช้คำแทนอีกคำหนึ่งว่า วัยรุ่น คือวัยรุ่นแรกเริ่มที่กำลังจะเป็นวัยรุ่นหนุ่มวัยรุ่นสาว หรือเรียกว่าวัยทีนเอง (Teenage) หมายถึง วัยที่อายุเป็นตัวเลขลงท้ายด้วยคำในภาษาอังกฤษว่า Teen คือ ตัวเลข ๑๓-๑๙ (Thirteen-Nineteen) การกำหนดอายุของวัยรุ่นนี้ก็มีหลายระดับ แต่โดยสรุปแล้วเริ่มต้นตั้งแต่อายุ ๑๐ ปี ถึงอายุ ๒๔ ปี ดูจากการเจริญเติบโตทางร่างกาย การเปลี่ยนแปลงทางด้านอารมณ์ การเข้าสังคม การเรียน การงาน การค้นหาอุดมคติในชีวิต แต่บางทีก็กำหนดตามกฎหมายที่ถือเอาการบรรลุนิติภาวะ คือ เยาวชนอยู่ที่ผู้หญิง ๑๕ ปี ผู้ชาย ๑๗ ปี ถือว่า บรรลุนิติภาวะ คือทำธุรกรรมเกี่ยวกับกฎหมายได้โดยไม่ต้องมีผู้กระทำแทน

เมื่อพิจารณาช่วงวัยของเยาวชนแล้วถือว่า เยาวชนนั้นกำลังจะเป็นทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณค่า และจะเป็นผู้สืบทอดความเป็นชาติในอนาคต ถ้าหากเยาวชนได้รับการพัฒนาอย่างถูกต้องและถูกวิธี เต็มศักยภาพ เหมาะสมทั้งทางกาย จิตใจ สติปัญญา และคุณธรรม เพื่อให้เยาวชนได้รับการปฏิบัติอย่างถูกต้องและป้องกันการคุ้มครอง ผู้ปกครองและผู้ใหญ่ในสังคม โดยเฉพาะสถาบันครอบครัวซึ่งมีความใกล้ชิดกับเยาวชนจะต้องให้การอบรม เลี้ยงดูสั่งสอน ดูแล คุ้มครองให้ปลอดภัยจากอันตรายต่างๆ ตลอดจนส่งเสริมให้ได้รับประสบการณ์ที่ดี กล้าคิด กล้าแสดงออก อันจะนำมาซึ่งความเชื่อมั่นในตนเอง รู้สึกเห็นคุณค่าในตนเอง ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาการศักยภาพในด้านอื่นๆ ต่อไป

ในปัจจุบัน สภาพสังคมและเศรษฐกิจเปลี่ยนแปลงไปกลายเป็นสภาพบริโภคนิยมมากขึ้น ส่งผลกระทบต่อสถาบันครอบครัว ระบบโรงเรียน และวิถีชีวิต ความเป็นสังคมเมือง ผลอันเกิดจากความเปลี่ยนแปลงทางสังคมเช่นนี้จึงกระทบไปถึงเยาวชนทำให้เกิดปัญหาต่างๆ ตามมา กลายเป็นปัญหาสังคมที่ซ้อนเข้าไปอีก ดังจะเห็นว่า เยาวชนวัยรุ่นเสพยาเสพติด ลักทรัพย์ ขยายบริการทางเพศ ปัญหาเรื่องเด็กกำพร้า ปัญหาเรื่องเด็กจรจัด ปัญหาเรื่องเด็กถูกกดขี่บังคับใช้แรงงาน ปัญหาทารุณกรรมเด็ก ปัญหาเหล่านี้โยงใยเข้าไปในสถาบันการศึกษา เยาวชนขาดที่พึ่งจากทางบ้านมาแล้ว แต่มาพบกับครูที่ไม่เอาใจใส่เยาวชนในโรงเรียนเพราะมุ่งสอนพิเศษก็ยังเป็นการลงโทษเยาวชนหนักเข้าไปอีก

การพัฒนาเยาวชนตามหลักพุทธธรรมนั้นจะต้องมีลำดับในการพัฒนาด้วย ประการแรกสุดนั้น พระพุทธศาสนาองเห็นความสำคัญของมิตร หรือกัลยาณมิตร เพราะเยาวชนนั้นใช้ชีวิตนอกบ้านมากกว่าในบ้าน ต้องอยู่กับเพื่อนมากกว่าพ่อแม่ ดังนั้นการที่จะคบมิตรเป็นเรื่องสำคัญ พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับมิตรไว้ว่า มิตรที่จะคบนั้นต้องเป็นมิตรที่ดี เรียกว่า กัลยาณมิตร กัลยาณมิตรนี้บางครั้งก็เรียกว่าสัตบุรุษ บัณฑิต คนดี คนมีปัญญา คนมีคุณธรรม กัลยาณมิตรมิได้หมายถึงเพื่อนที่ดีในความหมายสามัญเท่านั้น แต่หมายถึงบุคคลที่เพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติที่จะสั่งสอน แนะนำ ชี้แจง ชักจูง ช่วยบอกช่องทาง หรือเป็นตัวอย่างให้ผู้อื่นดำเนินไปในมรรคาแห่งการ

ฝึกฝนอบรมอย่างถูกต้อง บุคคลที่ได้ชื่อว่าเป็นกัลยาณมิตรนั้นในพระพุทธศาสนาได้หมายเอา พระพุทธเจ้า พระอรหันตสาวก ครู อาจารย์ และท่านผู้เป็นพหูสูตรทรงปัญญา สามารถสั่งสอนแนะนำ เป็นที่ปรึกษาได้ แม้จะอ่อนวัยกว่า พระพุทธเจ้าตรัสว่า “...เมื่อดวงอาทิตย์อุทัยอยู่ ย่อมมีแสงอรุณ ชื่นมาก่อนเป็นบุพนิมิต ฉันทใด ความมีกัลยาณมิตรก็เป็นตัวนำ เป็นบุพนิมิตแห่งการเกิดขึ้นของอริย อัฐฐังกมรรค... ฉันทนั้น...ผู้มีกัลยาณมิตรพึงหวังสิ่งนี้ได้คือ จักเจริญ จักทำให้มากซึ่งอริยอัฐฐังก มรรค” นอกจากนั้นพระพุทธเจ้าทรงตรัสให้ความสำคัญต่อไปอีกว่า “เราไม่เล็งเห็นธรรมอื่นแม้สักก อย่างหนึ่งที่เป็นเหตุให้กุศลธรรมที่ยังไม่เกิด เกิดขึ้น หรือให้กุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว เสื่อมไป เหมือนความมีกัลยาณมิตรเลย เมื่อบุคคลมีกัลยาณมิตรแล้ว กุศลธรรมที่ยังไม่เกิด ย่อมเกิดขึ้น และ อกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว ย่อมเสื่อมไป” “เราไม่เล็งเห็นธรรมอื่นแม้สักกอย่างที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ ยิ่งใหญ่ที่เป็นไปเพื่อความดำรงมั่นไม่เสื่อมสูญ ไม่อันตรายแห่งสัทธรรม เหมือนความมี กัลยาณมิตรเลย

เรื่องการคบมิตรนี้ในมงคลสูตรได้แสดงไว้เป็นมงคลข้อที่ ๑ และข้อที่ ๒ และนอกจากนั้น เยาวชนสามารถฝึกฝนตนตามแนวของมงคลสูตรได้ มงคลในพระพุทธศาสนานั้น เมื่อรวบรวมธรรม ได้ทั้งหมด ๓๘ มงคล เมื่อสรุปแล้วก็จะพบว่า หลักการพัฒนาเยาวชนตามมงคลสูตรนี้แบ่งออกเป็น ระดับดังนี้

๑. ระดับการพัฒนาชีวิตเพื่อให้เป็นคนดีในสังคม ได้แก่มงคลสูตรข้อ ๑ ถึงข้อ ๑๘ (วัน มงคลที่ ๑๒, ๑๓) โดยแบ่งออกเป็น ๕ ขั้นตอน คือ

๑. การปรับฐานความคิดเห็น
๒. การเตรียมตน
๓. การฝึกฝนให้มีความสามารถในตน
๔. การบำเพ็ญประโยชน์ต่อครอบครัว
๕. การบำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคม

๒. รับการพัฒนาจิตเพื่อให้สิ้นกิเลส ได้แก่มงคลข้อ ๑๙ ถึง ๓๘ (วันมงคลที่ ๓๘) โดย แบ่งออกเป็น ๕ ขั้นตอนเหมือนกัน ได้แก่

๑. การเตรียมความพร้อมทางจิต
๒. การอบรมคุณธรรมเบื้องต้น
๓. การอบรมคุณธรรมท่ามกลาง
๔. การอบรมคุณธรรมขั้นสูง
๕. การได้รับผลจากการหมดกิเลส

หลักพุทธธรรมที่จำเป็นสำหรับการพัฒนาตนของพระพุทธศาสนานั้นย่อมเป็นไปตาม หลักของไตรสิกขา หมายถึงข้อที่จะต้องศึกษา ข้อปฏิบัติที่เป็นหลักสำหรับศึกษา คือ ฝึกหัด อบรมกาย วาจา ด้วยอริศีลสิกขา ฝึกอบรมใจ ด้วยอริจิตตสิกขา และอบรมปัญญา ด้วยอริ

ปัญญาสิกขา เพื่อปราบกิเลสทั้งอย่างหยาบ อย่างกลาง และอย่างละเอียด จนบรรลุจุดหมายสูงสุดคือ พระนิพพาน

สำหรับวิธีการพัฒนาเยาวชนนั้น ในพระพุทธศาสนามีวิธีการปฏิบัติตน หรืออบรมตนให้เยาวชนเป็นคนดี วิธีการอบรมนั้นเรียกในพระพุทธศาสนาว่า ภาวนา คือการเจริญ การทำให้มีให้เพิ่มขึ้น การฝึกฝนอบรม การพัฒนา ในการพัฒนาอบรม การอบรมกาย (กายภาวนา) อบรมศีล (ศีลภาวนา) อบรมจิต (จิตภาวนา) และอบรมปัญญา (ปัญญาภาวนา) ย่อมพันภัยในอนาคตได้ ส่วนผู้ที่ไม่อบรมกาย ไม่อบรมศีล ไม่อบรมจิต ไม่อบรมปัญญาย่อมไม่อาจพ้นภัยในอนาคต

การพัฒนาการเป็นฝึกร่างกาย มุ่งไปที่การอบรมบุคลิกภาพภายนอก โดยการสร้างปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของเยาวชนให้ดี เป็นด้านกายภาพ คือ ครอบครัว พ่อแม่ต้องมีเวลาดูแลเยาวชนให้มาก ให้เวลา ให้การปรึกษา เพื่อน ก็ต้องได้เพื่อนที่เป็นกัลยาณมิตร การอยู่ในถิ่นที่เหมาะสม (ปฏิรูปเทศ) ต้องแสวงหาแหล่งความรู้ที่ดี แหล่งสังคมที่ดี สังคมที่มีระเบียบเรียบร้อย คนในสังคมรู้จักรักษากฎหมาย รักษาระเบียบประเพณีในการอยู่ร่วมกัน คนในสังคมเป็นคนมีศีลธรรม

การพัฒนาทางการประพฤตินุ่งไปที่การอบรมทางกายที่เป็นภายใน โดยอาศัยกฎแห่งศีลธรรมมาเป็นเครื่องอบรม การดูแลตนเอง การควบคุมตนเองไม่ให้ประพฤติดั้งตอกกฎหมาย และกฎแห่งศีลธรรมเป็นหลัก เพราะศีลเป็นความงามเบื้องต้น เป็นป่อเกิดแห่งคุณความดีทั้งหลาย เป็นประธานแห่งธรรมทั้งปวง เมื่อเยาวชนอบรมตนให้มีศีลแล้ว ก็เพิ่มพูนคุณธรรมทั้ง ๕ คือ บุญจรรยาให้เต็มเปี่ยมด้วย ธรรมทั้ง ๕ ประการนี้ เป็นธรรมที่ช่วยให้การพัฒนากายภาพสมบูรณ์ เป็นธรรมที่ช่วยส่งหนุน เกื้อกูลต่อศีลทั้ง ๕ ข้อ

การพัฒนาทางจิตคือการฝึกร่างกายด้วยการปฏิบัติสมาธิ ถ้าจิตพัฒนาแล้ว กระบวนการพัฒนาอื่น ๆ ก็ตามมาด้วย เพราะจิตเป็นต้นเหตุให้กายและวาจาแสดงออกมาทางดีหรือไม่ดี กระบวนการพัฒนาจิตด้วยจิตภาวนานั้นเริ่มต้นด้วยการเข้าไปพิจารณาเห็นว่า กรรมใดอันเป็นอกุศลกรรมทางมโนกรรมต้องไม่ทำ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า "จิตตสุส ทมโถ สาธุ จิตตํ ทนฺตํ สุขาวหํ การฝึกจิตเป็นการดี จิตที่ฝึกดีแล้วย่อมนำสุขมาให้ ความสำคัญของมนุษย์ก็อยู่ที่สามารถฝึกได้นี่เอง หลักคำสอนของพระพุทธศาสนานั้นมีศูนย์รวมอยู่ที่การพัฒนามนุษย์ได้แก่การพัฒนาจิตใจ ขั้นตอนแรกด้วยการขัดเกลาจิต โดยใช้หลักแห่งทมะและขันติ จากนั้นก็

การพัฒนาทางปัญญา คือการฝึกร่างกายด้วยการพิจารณา การพัฒนาเยาวชนให้มีปัญญา เพื่อให้เป็นพลังในการเข้าไปกำกับดูแลให้พลังแห่งศรัทธาเดินไปสู่ทิศทางที่ถูกต้อง การอบรมพัฒนาปัญญาเพื่อให้รู้เท่าทันตามสภาวะที่เป็นไปในชีวิตจริงที่มีทุกข์เป็นเบื้องต้น ทุกข์ในท่ามกลาง และมีทุกข์เป็นที่สุด หน้าที่ของปัญญาคือการเข้าไปกำหนดรู้ทุกข์ เมื่อเข้าใจทุกข์อย่างแจ่มแจ้งก็ทำให้แยกแยะได้ว่า อะไรเป็นเหตุทำให้เกิดทุกข์ เป็นการยับยั้งไม่ทำตามเหตุแห่งทุกข์นั้น แต่ต้องกำหนดละเหตุแห่งทุกข์นั้น เพราะปัญญารู้แจ้งเช่นนี้จึงทำให้เยาวชนรู้จักผิด

ชอบ ชั่วดี ไม่ก่อปัญหา ไม่สร้างความเดือดร้อน มีปัญญาวินิจฉัยได้อย่างถูกต้อง ดำรงชีวิตด้วยจิตใจที่ผ่องใส หลุดพ้นจากการยึดติด แนวทางการพัฒนาปัญญาขั้นแรกในการอบรมปัญญาด้วยการฟัง (สุตมยปัญญา) เป็นปัญญาในระดับทวิภูมิ ขั้นที่ ๒ การอบรมปัญญาด้วยการคิด (จินตมยปัญญา) การค้นคว้า วิจัย การอนุมาน การวิเคราะห์ วิจาร์ณ การตรองด้วยเหตุผล การคิดด้วยอุบายอันแยบคาย ได้แก่ “โยนิโสมนสิการ” เป็นการพัฒนาปัญญาเยาวชนให้รู้จักคิดเป็น ตรอง เป็น ตัดสินใจเป็น แต่ปัญญาในระดับนี้ก็ยังมีโอกาสผิดพลาด เพราะยังเป็นปัญญาในระดับทวิภูมิ ขั้นที่ ๓ ได้แก่ ปัญญาอันเกิดจากอบรมปัญญา ด้วยการเจริญสมาธิจนเป็นเหตุให้เกิดความรู้แจ้ง (ปัญญาภาวนา) ให้เกิดขึ้นเพื่อเข้าไปแทงตลอดในสภาพต่าง ๆ ที่ปรากฏขึ้นตามความเป็นจริง ไม่เข้าใจปิดเบือน ไม่ปิดบังอำพราง อันเกิดจากกิเลส ตัณหา อวิชชาปกปิด เคลือบบัง อำพรางอยู่ การฝึกปัญญาจะต้องอาศัยจิตที่ผ่องใสเป็นพื้นฐาน ในทางกลับกันจิตที่มีปัญญาก็ช่วยหนุนให้จิตมั่นคง ไม่หวั่นไหว แน่วแน่ สงบ เป็นผลแห่งสมาธิอันเกิดจากฌาน คือปัญญา หรือเรียกว่า วิปัสสนาปัญญา

เยาวชนที่อบรมตน พัฒนาดนตามหลักธรรม และวิธีการที่ได้แสดงไว้แล้วย่อมเป็นเยาวชนที่มีคุณภาพ มีประสิทธิภาพต่อตนเองก็สามารถป้องกันภัยในสังสารวัฏ ไม่ให้ตกไปสู่ภพภูมิที่ชั่วคือทุกข์ได้ ในส่วนของสังคมก็เป็นสังคมที่มีแต่ความสงบสุข เป็นสังคมของคนที่เจริญแล้ว แก่ปัญหาสังคมอันเกิดจากความโลภ ความโกรธ ความหลงได้ เยาวชนเหล่านี้จะเป็นกำลังให้ชาติเดินไปสู่ความเข้มแข็งอย่างยั่งยืน เป็นสังคมอุดมปัญญาอย่างแท้จริง

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

เยาวชนเป็นบุคคลที่ผู้ปกครองต้องให้ความสำคัญเป็นอย่างยิ่งเพราะจะเป็นผู้นำพาประเทศต่อไปข้างหน้า จากการศึกษาวิจัยแล้วจึงขอเสนอแนะเชิงนโยบายว่า การจะพัฒนาสิ่งใดก็ต้องพัฒนาดนก่อน เมื่อตนพัฒนาแล้วก็จะทำให้ตนพัฒนาสิ่งอื่นอีก แต่ถ้าพัฒนาแต่สิ่งภายนอกจิตใจไม่ได้พัฒนาจึงไม่อาจแก้ไขได้ ดังนั้นจึงเสนอว่า การที่ให้เยาวชนได้สัมผัสกับเพื่อน ครอบครัว กฎหมาย ระเบียบที่ดีนั้นจะหล่อหลอมให้เยาวชนดีได้ จึงสมควรจัดให้มีการเข้าค่าย อบรมศีลธรรม จริยธรรม สร้างสิ่งแวดล้อม สร้างบรรยากาศที่เอื้อต่อการคิด พุด และทำในสิ่งที่ดีให้มากขึ้น รัฐสมควรต้องสนับสนุนทุนให้แก่สถาบันทางการศึกษาได้จัดอบรมพัฒนาเยาวชนด้วยหลักแห่งภาวนาให้มากกว่านี้ หากเสริมสร้างภูมิคุ้มกันในตัวของเยาวชนดีแล้ว เยาวชนเหล่านี้ก็จะไม่ตกเป็นเหยื่อของภัยในสังคมได้ง่าย

๕.๖.๖ ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย

ในการศึกษาวิจัยเรื่องพัฒนาเยาวชนตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ ศึกษาในเชิงหลักทฤษฎีเป็นส่วนมาก เป็นการศึกษาในเอกสาร ดังนั้นจึงเสนอแนะเพื่อให้ผู้ที่ต้องการจะศึกษาวิจัยในส่วนอื่นๆ ได้ ดังนี้

๑. ศึกษาการนำหลักพุทธธรรมไปใช้ในโครงการอบรมจริยธรรมเยาวชน
๒. ศึกษารูปแบบการจัดอบรมจริยธรรมในโครงการพัฒนาเยาวชน
๓. ศึกษานโยบายของรัฐที่มีต่อการพัฒนาจริยธรรมเยาวชนของชาติ

บรรณานุกรม

๑. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหามกุฏราชวิทยาลัย, มูลนิธิ. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับสยามรัฐ (๔๕ เล่ม) เล่มที่ ๒, ๓, ๕, ๗, ๑๐, ๑๑, ๑๒, ๑๓, ๑๔, ๑๕, ๑๘, ๑๙, ๒๐, ๒๑, ๒๒, ๒๓, ๒๕, ๒๖, ๒๗, ๒๘, ๓๐, ๓๕.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

๒. ข้อมูลทุติยภูมิ

๑) หนังสือทั่วไป

ประเวศ วะสี, นพ., ศ. **วิถีนุสมัยในศตวรรษที่ ๒๑ : สู่ภาพใหม่แห่งการพัฒนา.** กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสดศรี-สฤษดิ์วงศ์, ๒๕๔๕.

ปิ่น มุกขนัด, พ.อ.. **มงคลชีวิต.** พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : อมรการพิมพ์, ๒๕๒๗.

พระเมธีธรรมมาภรณ์ และคณะ. **วิมุตติมรรค.** กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม บริษัทเคเล็ดไทย จำกัด, ๒๕๓๘.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). **พุทธธรรม.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

_____ **ความสำคัญของพระพุทธศาสนาในฐานะศาสนาประจำชาติ.** พิมพ์ครั้งที่ ๗, กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๐.

_____ **สัมมาสมาธิ.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๗.

_____ **คนไทยกับป่า.** พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๗.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม.** กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส.อาร์.พรีนติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๔๘.

_____ **หลักแม่บทของการพัฒนาคน.** พิมพ์ครั้งที่ ๑๕. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสดศรี-สฤษดิ์วงศ์, ๒๕๔๕.

_____ **ศาสนาและเยาวชน.** พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๘.

พระเทพเวที (ประยูรย์ ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์.** พิมพ์ครั้งที่ ๔, กรุงเทพมหานคร : ด่านสุทธาการพิมพ์, ๒๕๓๑.

พระเทพมุนี (วิลาส ญาณวโร). **วิมุตติรัตนมาลี.** กรุงเทพมหานคร : สถานีวิทยุทหารอากาศ ๐๑ บางซื่อ, ๒๕๒๖.

พระเทพวิสุทธิเมธี (ปัญญานันทภิกขุ). **กตัญญูกตเวทิตี เป็นเครื่องหมายของคนดี.**

กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๓๖.

_____ . **คุณธรรมและจริยธรรมสำหรับเด็กและเยาวชนรุ่นใหม่.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๘.

พุทธทาสภิกขุ. **การช่วยผู้อื่นให้มีธรรมะ.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๘.

_____ . **จริยธรรม (การเสริมสร้างจริยธรรมแก่เด็กวัยรุ่น).** กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อรุณวิทยา, ๒๕๔๒.

มังคลัตถทีปนี (แปล). มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : มุณินิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน.** กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์, ๒๕๔๒.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. **เบญจศีลและเบญจธรรม.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

สมพร เทพสิทธา. **ครอบครัวไทยในยุคโลกาภิวัตน์.** กรุงเทพมหานคร : สภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทย, ๒๕๓๘.

เสถียรพงษ์ วรรณปก. **การปลูกฝังจริยธรรมในแนวทางการพัฒนาค่านิยมและคุณธรรมของเยาวชนในปัจจุบัน.** กรุงเทพมหานคร : บริษัท พี.เอ.ลิฟวิ่ง จำกัด, ๒๕๓๓.

๒. หนังสือแปล

คณะกรรมการแผนกตำรามหามกุฏราชวิทยาลัย. **มังคลัตถทีปนี** แปล เล่ม ๑. พิมพ์ครั้งที่ ๑๓, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

_____ . **มังคลัตถทีปนี** แปล เล่ม ๒. พิมพ์ครั้งที่ ๑๘. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

_____ . **มังคลัตถทีปนี** แปล เล่ม ๓. พิมพ์ครั้งที่ ๑๘. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

_____ . **มังคลัตถทีปนี** แปล เล่ม ๔. พิมพ์ครั้งที่ ๑๘. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

๓) วารสาร

พระครูปลัดสัมพิพัฒน์วิริยาจารย์, "พุทธศาสนากับปัญหาสังคม", **วารสารบัณฑิตศาสตร์ มจร.**

ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๑ (พฤษภาคม – ตุลาคม ๒๕๔๘) : ๒๕.

พระราชวรมนี (ประยุทธ์ ปยุตโต). "การศึกษา : เครื่องมือพัฒนาที่ยังต้องพัฒนา", **วารสาร**

ศึกษาศาสตร์ปริทัศน์ ฉบับที่ ๓. (พ.ศ.๒๕๓๐) : ๒๖.

ภุมเรียง สายะวารานนท์. "เยาวชนกับการคบเพื่อน". **วารสารสุขภาพ**. (มกราคม ๒๕๐๓) : ๓.

๔) หนังสือพิมพ์

กองบรรณาธิการ. "พระราชดำรัสในหลวงทางหลวงเยาวชนสุบบุหรี-เที่ยวเขต", **คมชัดลึก** (๕ ธันวาคม ๒๕๔๗) : (๖ - ๙).

กองบรรณาธิการ. "สลด ! ทางออกวัยรุ่น "ดี - ชำ" แก้ปัญหา", **ไทยโพสต์**. (กันยายน ๒๕๔๗) : ๓๙ - ๔๑.

๕) วิทยานิพนธ์

ประโยชน์ ส่งกลิ่น. "การศึกษาวิเคราะห์กระบวนการพัฒนาตามแนวคำสอนในมงคลสูตร".

วิทยานิพนธ์ศิลปกรรมศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัย
ธรรมศาสตร์, ๒๕๔๕.

สมคิด เหลาฉลาด. "ความเชื่อเรื่องบุญและบาปกับพฤติกรรมเชิงจริยธรรมของนักเรียนระดับ
มัธยมศึกษาตอนปลาย เขตกรุงเทพมหานคร". **หลักสูตรพัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต**.

บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๒.

สุพิศ จันทรบุดร. "การพัฒนาจริยธรรมของเยาวชนในโรงเรียนมัธยมศึกษา". **วิทยานิพนธ์**

ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๔๔.

โสภา โกมลนาค. "ศึกษาสภาพการดำเนินงานของโรงเรียนในโครงการนำร่อง ศูนย์พัฒนาอัจฉริยภาพ
เด็กและเยาวชน". **วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย :

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๓๙.

วรรณะ บรรจง. "ลักษณะทางศาสนาและพฤติกรรมศาสตร์ของเยาวชนไทยจากชุมชนแผ่นดิน
ธรรมแผ่นดินทองในภาคใต้". **วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต**. บัณฑิต

วิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๓๗

วีระศักดิ์ อัครวิโร, พระมหา. "ทัศนคติในการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปใช้ในการ

ดำเนินชีวิต : ศึกษาเฉพาะกรณีนักเรียนมัธยมศึกษาปีที่ ๖ จังหวัดนครพนม".

วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

วิบูลย์ สิริภัสสรโรทัย, พระมหา. "การส่งเสริมจริยธรรมแก่เด็กและเยาวชนในสถานสงเคราะห์เด็ก".

วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๕.

อุดม จันทิมา. "การใช้หลักพุทธธรรม เรื่อง "ทมะ" เพื่อพัฒนาเยาวชนไทยในปัจจุบัน".

วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๘.

อำนาจ จันทร์เงิน. "การพัฒนาความกตัญญูทศกวีตามแนวคิดของพระพุทธวรญาณ (ทองย้อย กิตติทินุโน)". **วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

๖. เอกสารอื่นๆ

ดวงเดือน พันธุมนาวิน, ดร., รศ. และเพ็ญแข ประจวบปัจฉิม. "ความสัมพันธ์ภายในครอบครัวกับสุขภาพจิตและจริยธรรมของนักเรียนวัยรุ่น". **รายงานการวิจัย ฉบับที่ ๒๖** สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๒๔.

ดวงเดือน พันธุมนาวิน, ดร., ศ. "การพัฒนาคนเพื่อพัฒนาชาติ : งานวิจัยและพัฒนาระบบพฤติกรรมไทย ในคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ ชิมโปเซียมนงานวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ ด้านระบบพฤติกรรมไทย". **การจัดประชุมวิชาการ.** สำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ ร่วมกับคณะกรรมการแห่งชาติเพื่อการวิจัยและพัฒนาระบบพฤติกรรมไทย ณ โรงแรมมิราเคิล แกรนด์ คอนเวนชั่น. ๒๐ - ๒๑ สิงหาคม ๒๕๔๖.

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ-นามสกุล	พระสุวีระ มหาวิโร (วิพนศิลป์)
ภูมิลำเนา	จังหวัดสมุทรสงคราม
สังกัด	วัดอรุณราชวราราม เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพฯ
การศึกษา	
พ.ศ. ๒๕๔๔	ปริญญาศาสนศาสตรบัณฑิต คณะศาสนาและปรัชญา
งานคณะสงฆ์	
พ.ศ. ๒๕๓๘	พระธรรมทูตสายต่างประเทศ รุ่นที่ ๑ พระธรรมวิทยากร มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย พระวิปัสสนาจารย์ กรมการศาสนา รุ่นที่ ๕ ครูพระสอนศีลธรรม จริยธรรม โครงการพุทธบุตรวิถีพุทธ ส่วนกลางและภูมิภาค

มหาวิทยาลัย
จังหวัดนนทบุรี
ผู้ใดพบอยู่ในที่อื่นไม่สมควร
โปรดนำมาส่งแก่... สอดด้วย